

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.07.2024 ✓Accepted/Kabul: 20.09.2024

DOI: 10.30794/pausbed.1508076

Research Article/Araştırma Makalesi

Karaca, C. (2024). "BİST 100 Endeksi Üzerinde Faiz Oranı, Altın Fiyatı ve Döviz Kurunun Etkisi: Fourier ARDL ve Fourier Kantil Nedensellik Analizinden Kanıtlar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 9-30.

BİST 100 ENDEKSİ ÜZERİNDE FAİZ ORANI, ALTIN FİYATI VE DÖVİZ KURUNUN ETKİSİ: FOURIER ARDL VE FOURIER KANTİL NEDENSELLİK ANALİZİNDEN KANITLAR

Cengizhan KARACA*

Öz

Bu çalışmanın amacı faiz oranı, altın fiyatı ve dolar kurunun BİST 100 endeksi üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, bankalarca açılan mevduatların ağırlıklı ortalama faiz oranı, Türk Lirası cinsinden gram altın fiyatı ve TCMB döviz alışa göre alınmış dolar kurunun BİST 100 endeksi üzerindeki etkisi Ocak 2002 – Kasım 2023 dönemine ait aylık verilerle ve 262 gözlemle zaman serisi oluşturulmak suretiyle Fourier ADF birim kök testi, Fourier Bootstrap ARDL Testi ve Fourier Bootstrap Kantil nedensellik Testi ile ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, faiz oranı ile BİST 100 endeksi arasında uzun dönemli negatif katıyılı bir ilişki tespit edilirken altın fiyatı ve dolar kuru ile BİST 100 endeksi üzerinde uzun dönemli pozitif bir ilişkinin varlığı iddia edilmektedir. Ayrıca, Fourier fonksiyonlu kısa dönem ilişkilerine göre, faiz oranı ile BİST 100 endeksi arasında 2 gecikmede pozitif ve anlamlı bir ilişki; dolar kuru ile BİST 100 endeksi arasında cari dönemde negatif, 1 gecikmede pozitif ve 2 gecikmede negatif bir etki gözlemlenmiştir. altın fiyatının ise kısa dönemde BİST 100 endeksi üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca, Fourier fonksiyonlu nedensellik ilişkileri dikkate alındığında, faiz oranından BİST 100 endeksine doğru 9. Kantilde ve BİST 100 endeksinden faiz oranına doğru 1. Kantilde; altın fiyatından BİST 100 endeksine doğru 3. Kantilde; dolar kurundan BİST 100 endeksine doğru 3. ve 4. Kantilde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: BİST 100 endeksi, Faiz oranı, Altın fiyatı, Dolar kuru, Fourier tabanlı testler.

THE IMPACT OF INTEREST RATES, GOLD PRICES, AND EXCHANGE RATES ON BIST 100 INDEX: EVIDENCE FROM FOURIER ARDL AND FOURIER QUANTILE CAUSALITY ANALYSIS

Abstract

This study aims to uncover the impact of interest rates, gold prices, and the USD exchange rate on the BIST 100 index. For this purpose, the effects of the weighted average interest rate on bank deposits, the price of gold in Turkish Lira per gram, and the USD exchange rate according to the Central Bank of Türkiye's buying rate on the BIST 100 index are revealed through monthly data from January 2002 to November 2023, encompassing 262 observations. The analysis employs the Fourier ADF unit root test, Fourier Bootstrap ARDL test, and Fourier Bootstrap Quantile causality test. The findings indicate a long-term negative relationship between interest rates and the BIST 100 index, while asserting a long-term positive relationship with gold prices and the USD exchange rate. Moreover, according to the short-term relationships facilitated by Fourier functions, a positive and significant relationship exists between interest rates and the BIST 100 index at two lags; a negative effect in the current period, a positive effect at one lag, and a negative effect at two lags are observed between the USD exchange rate and the BIST 100 index. No short-term impact of gold prices on the BIST 100 index is observed. Additionally, considering Fourier function-driven causality relationships, causality is detected from interest rates to the BIST 100 index at the 9th quantile and from the BIST 100 index to interest rates at the 1st quantile; from gold prices to the BIST 100 index at the 3rd quantile; and from the USD exchange rate to the BIST 100 index at the 3rd and 4th quantiles..

Keywords: BIST 100 index, Interest rates, Gold prices, Dolar exchange rate, Fourier-based tests.

*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, GAZİANTEP.
e-posta: ckaraca@gantep.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-8121-7142>)

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.02.2024 ✓Accepted/Kabul: 09.09.2024

DOI:10.30794/pausbed.1429874

Research Article/Araştırma Makalesi

Çakıcı, D. ve Çakıcı N. (2024). "1928 Harf İnkılabı Sonrası Halk Eğitiminde Mühim Bir Teşkilatlanma Örneği: Millet Mektepleri (1928-1935)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 31-52.

1928 HARF İNKILABI SONRASI HALK EĞİTİMİNDE MÜHİM BİR TEŞKİLATLANMA ÖRNEĞİ: MİLLET MEKTEPLERİ (1928-1935)

Derya ÇAKICI*, Nurettin ÇAKICI**

Öz

Türkiye’de Latin harflerine dayanan yeni bir alfabe 1 Kasım 1928 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kabul edilmiş ve 3 Kasım 1928’de de Resmî Gazete’de ilan edilerek yürürlüğe girmiştir. Harf İnkılabının ardından 1 Ocak 1929 tarihinde açılan Millet Mektepleri, okul dışında kalan bütün vatandaşlara okuma-yazma öğretmek ve onları çağdaş bir cumhuriyet bireyi olarak yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu teşkilat sayesinde okul çağını geçmiş yüzbinlerce vatandaş yeni harfler ile okuma-yazma öğrenmiştir. Millet Mektepleri vatandaşlara sadece okuma-yazma öğretmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sağlık, vatandaşlık, devlet yönetimi, anayasa, seçimler gibi temel konularda da onların bilgi sahibi olmasına katkı sunmuştur. Çalışmada, Millet Mekteplerinin en aktif faaliyet gösterdiği 1928-1935 yılları arasındaki dönem ele alınmıştır. Bu süreçte Millet Mekteplerinin kuruluşu, teşkilatlanması ve eğitim-öğretim yapısı incelenmiştir. Arşiv belgeleri, dönemin basın-yayın organları, resmi yayımlar ve araştırma eserlerinin kullanıldığı çalışmada, Millet Mekteplerinin faaliyetleri neticesinde okuryazar oranında kaydedilen gelişmeler istatistiksel olarak değerlendirilmiş ve bu teşkilatın Türkiye’deki okuryazarlık oranının artmasına önemli bir katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Harf İnkılabı, Millet Mektepleri, Eğitim-Öğretim.

AFTER THE 1928 ALPHABET REFORM, AN IMPORTANT EXAMPLE OF ORGANISATION IN PUBLIC EDUCATION: NATIONAL SCHOOLS (1928-1935)

Abstract

A new alphabet based on Latin letters was adopted by the Turkish Grand National Assembly (TGNA) on 1 November 1928 and entered into force on 3 November 1928 by being published in the Official Gazette. Following the Alphabet Revolution, Millet Mektepleri (National Schools) were opened on 1 January 1929 with the aim of teaching literacy to all out-of-school citizens and educating them as individuals of a modern republic. Thanks to this organisation, hundreds of thousands of citizens past school age learned to read and write in new letters. The National Schools were not only limited to teaching citizens to read and write, but also provided them with information on basic issues such as health, citizenship, state administration, constitution and elections. In this study, the period between 1928 and 1935, when Millet Mektepleri were most intensively active, is analysed. In this process, the establishment, organisation and educational structure of Millet Mektepleri were examined. Using archival documents, press organs of the period, official publications and other printed works, the study statistically evaluated the developments in the literacy rate as a result of the activities of Millet Mektepleri and concluded that this organisation made a significant contribution to the literacy rate in Türkiye.

Keywords: Alphabet Reform, National Schools, Education and Training.

*Dr., deryatatlidil61@yahoo.com, (<https://orcid.org/0000-0002-8251-4931>)

**Dr. Öğr. Üyesi Trabzon Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, TRABZON.
e-posta: nurettincakici@trabzon.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-9193-122X>)

1. GİRİŞ

Türk Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türk milletinin bağımsızlık ve hürriyet için büyük bir mücadele içerisinde girdiği yaygın olarak kabul görmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen bu mücadelenin askeri safhasında bile eğitime önem verilmiş, milletin uygarlık ve refah seviyesinin ancak milli eğitim ile yükseltilebileceğinin farkındalığı ile hareket edilmiştir. TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılışından kısa bir süre sonra, 6 Mayıs 1920'de "*Maarif Vekilliği*" adı altında yeni bir teşkilat kurulmuş ve eğitimin milli bir sistem içerisinde ele alınması hedeflenmiştir. Milli Mücadele süreci devam ederken 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında düzenlenen Maarif Kongresi, eğitim alanında yaşanan önemli gelişmelerden biridir (Akyüz, 2001: 289- 293; Sakaoğlu, 2003: 160-162). Kongreyi önemli kılan faktör ise Yunan ordularının Kütahya-Eskişehir üzerinden Ankara'ya doğru ilerledikleri günlerde, Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden ayrılarak kongreye katılması ve kurulacak olan yeni devletin eğitim ilkelerini burada açıklamasıdır (Binbaşıoğlu, 1993: 230-231).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde, ülkenin çağdaş ve uygar medeniyet seviyesine yükseltilebilmesi için siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda bir dizi reform hareketine yönelindiği bilinmektedir. Eğitimde millilik, modernlik ve laiklik esaslarının uygulanabilmesi için de eğitim-öğretimin birleştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur (Çakıcı, 2022: 373-405). Bu bağlamda 3 Mart 1924 tarihinde "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*" kabul edilmiş ve bütün eğitim-öğretim kurumları Maarif Vekâletinin çatısı altında birleştirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 3 Mart 1924: 25-27).

Ülkede reform hareketleri gerçekleştirilirken halkın neredeyse %90'ının okuryazar olmaması, yapılan yeniliklerin halk tarafından tam manasıyla anlaşılmasına neden olmaktadır (Akyüz, 2001: 297). Durumun farkında olan Mustafa Kemal Paşa, konuşmalarında sıklıkla okuma-yazma sorunu üzerinde durmuş ve ülkedeki her bireyin okuryazar olması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa; "*Eğitim ve öğretimin önemini izah etmek fazla bir şey olur. Bu memlekette eskiden beri bilgisizlik devam ediyor. Eski idareler bu bilgisizliği devam ettirmeyi kendi devamları için bir lüzum gibi mütalâa ediyorlardı. Bu memlekette cehaleti süratle ortadan kaldırmak lazımdır. Başka kurutuluş yolu yoktur*" şeklindeki ifadeleri ile halkın eğitim probleminin bir an önce çözülmesi gerektiğine dikkat çekmekteydi. (Çiftcioğlu, 2007: 8).

Mustafa Kemal Paşa'nın halk eğitimi üzerinde önemle durması nedeniyle 1926 yılında dönemin Maarif Bakanı İsmail Safa Özler, Halk Dershaneleri kurmak için çalışmalarına başlamıştır. 1927 yılında yayımlanan Halk Dershaneleri talimatnamesine göre dershanelerin açılış amacı şu şekilde belirtilmiştir: "*Maarif Eminlikleri mıntıkaları dâhilinde açılacak olan halk dershanelerinin gayesi, muhtelif esbab ve ahval dolayısıyla hiç okuyamamış, geri kalmış ve istediği terbiye ve tahsil derecesine erişememiş olanları; bir cumhuriyet vatandaşının bilmesi icap eden bilcümle hayati ve medeni bilgilerle tecehhüz etmek, milli hars ve mefkûreyi takviye eylemektir*" (Demir ve Şam: 2017: 341). Bu dershaneler ile toplumun her kesiminden kadın erkek, genç yaşlı ayrımı yapılmadan bütün vatandaşlara okuma-yazma öğretilen ve aynı zamanda hayati ve medeni bilgiler de verilerek onların çağdaş birer cumhuriyet bireyi olmaları sağlanacaktı. Ancak okuma-yazma bilmeyen vatandaşlara Arap harfleriyle okuma-yazma öğretmeye çalışmak, halk eğitimi çalışmalarından beklenen faydanın alınamamasına neden olmuştur. Bu durum ise yeni alfabe çalışmalarının devam ettiği bir dönemde, Harf İnkılabına duyulan ihtiyacı tekrar öne çıkarmıştır (Demir ve Şam: 2017: 348).

1 Kasım 1928 tarihli 1353 sayılı "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*" TBMM'de kabul edilmiş ve kanun 3 Kasım 1928'de Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlüğe girmiştir (TC Resmi Gazete, 03.11.1928: 921-923; Düstur, 03.11.1928: 3). Harf İnkılabının öncelikli amacı, halkın eğitilmesi ve okuryazar hale getirilmesiydi. Bu amaç doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde ve dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in katkılarıyla Latin harflerinin halka öğretilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

11 Kasım 1928 tarihli 7284 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yeni alfabenin halka benimsetilmesi, tanıtılması ve en önemlisi de öğretilmesi için Millet Mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Ardından Millet Mektepleri talimatnamesi hazırlanmış ve 24 Kasım'da da Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (TC Resmi Gazete, 24.11.1928: 1048). 22 Eylül 1929 tarihinde Millet Mektepleri talimatnamesi yeniden düzenlenmiş ve eksik kalan kısımları tamamlanmıştır (BCA, 30.18.1.2/5.48.16, 22.09.1929). Millet Mektepleri talimatnamesi gereğince eğitim-öğretim hizmetleri okul dışında kalan 16-45 yaş aralığındaki bütün vatandaşlara ulaştırılmaya çalışılmıştır

(TC Resmi Gazete, 16.11.1929: 8396). Millet Mekteplerinin kurulduğu andan itibaren hükümet ve basın tarafından da desteklenmesi, yeni alfabenin halka tanıtılması ve yaygınlaştırılması hususunda önemli bir etken olmuştur.

Millet Mekteplerinin en verimli çalıştığı dönem, 1928-1935 yılları arasındaki süreç olmuştur. Sözü edilen süreçte halka yeni harfler ile okuma-yazma öğretmenin yanında genel kültür, yurttaşlık ve sağlık bilgisi gibi dersler de okutulmuştur. 1928-1935 yılları arasında Türkiye genelinde toplam 60.373 Millet Mektebi açılmıştır. Millet Mektepleri ile her ne kadar okuma-yazma sorunu tam olarak çözülememiş olsa da belirtilen zaman diliminde 2.486.845 vatandaş bu mekteplere kayıt yaptırmış ve bunlardan 1.358.001'i sınavlardan geçerek mezun olmuştur (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935), 1935: 70-71).

Millet Mektepleri konusuna yönelik literatürde genellikle yerel anlamda yapılmış çalışmaların mevcut olduğu bilinmektedir. Sözü edilen çalışmalarda daha çok yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle birlikte herhangi bir şehir özelinde açılan Millet Mekteplerinin o şehirdeki teşkilatlanması ve faaliyetlerinin ele alındığı görülmektedir. Bahse konu olan çalışmalardan birinde Diyarbakır'da açılan Millet Mekteplerinde gerçekleştirilen eğitim ve uygulamalara yer verilmiştir (Şimşek, 2021: 315-342). Benzer bağlamda yayımlanmış başka bir çalışmada da yurt genelinde açılan Millet Mekteplerinin yerel boyuttaki uygulama evreleri, karşılaşılan problemler ve bu mekteplerin Edirne'deki okuma-yazma oranını nasıl etkilediği ortaya konulmuştur (Özen, 2021: 342-361). İstanbul Millet Mekteplerinin konu edildiği başka bir çalışmada ise ağırlıklı olarak basın-yayın organlarından hareketle İstanbul'da açılan Millet Mekteplerine değinilmiş ve kadın-erkek herkesin toplumsal değişimin sağlanması açısından bahsi geçen mekteplere ilgi gösterdiği işlenmiştir (Saridemir, 2024: 42-53). Ülke genelinde açılan Millet Mekteplerinin Kayseri ayağının istatistik verileriyle incelendiği bir diğer çalışmada, Kayseri'de okuryazarlığın tabana yayılmasında Millet Mekteplerinin önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır (Akpınar ve Kanalga, 2014: 31-44). Şehir özelinde yani yerel düzeyde yapılan çalışmalarda da genel anlamda ilçe ve köylerde açılan Millet Mektepleri hakkında bilgiler verilerek ilgili şehrin okuryazar oranında ne gibi değişiklikler meydana geldiği izah edilmiştir. Öte yandan Millet Mekteplerinin açılması ve işleyişi sürecinde karşılaşılan güçlükler de değinilen faktörler arasında yer almıştır (Gök ve Kılınççeker, 2018: 1173-1235; Bozkurt ve Bozkurt, 2009: 117-135). Bunların yanı sıra Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal kalkınmanın sağlanması açısından eğitimin kırsal alanlara yayılması ve okuryazarlığın artırılması hususunda Millet Mekteplerinin üstlendiği misyonun ele alındığı çalışmalar da mevcuttur (Atamtürk vd., 2023: 2202-2218). Bu kapsamda öne çıkan çalışmalardan bir diğeri de Millet Mekteplerinin halk eğitimi açısından incelenmesini konu edinmiştir. Bahsi geçen çalışmada daha çok Millet Mekteplerinin yeni Türk harflerinin halka duyurulması ve tanıtılması ile okuryazar oranının artmasındaki rolü vurgulanmıştır (Bayraktutan, 2020: 119-150; Kara, 2020: 114-141).

Sözü edilen bilgilerden hareketle Millet Mekteplerinin yapısı, işleyişi ve bu mekteplerde okutulan derslere yönelik derinlemesine bir çalışmanın yapıldığını söylemek güçtür. Bu nedenle bu çalışmada Millet Mekteplerinin en etkin dönemi olan 1928-1935 yılları arasındaki süreçte; Millet Mekteplerinin açılışı, teşkilatlanması ve yapısı derinlemesine incelenmiştir. Bahsedilen husus ile çalışma bir yandan daha önce yapılan çalışmalardan farklılaşırken diğer taraftan da çalışmanın daha önce yapılan araştırmalar ile olası ortak noktalar en aza indirilmeye çalışılmıştır. Resmi kurumlar tarafından yayımlanan Millet Mektepleri talimatnamesi ve müfredat programlarının incelendiği çalışmada, Millet Mekteplerinin işleyişi ve yapısı hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Söz konusu çalışma içerisinde arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri, Maarif Vekâleti Mecmuası, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan istatistikler ve araştırma eserlerden de istifade edilerek çalışmanın alana katkı sağlaması hedeflenmiştir.

2. YENİ TÜRK HARFLERİNİN KABULÜ

Tarih boyunca göçler ve fetihler nedeniyle çok geniş coğrafyaya yayılan Türkler, buldukları çevrenin kültürel yapısına göre birbirinden farklı alfabeler kullanmıştır (Tekin, 1997: 7). Bu alfabelerden en belirgin olarak öne çıkanı Türklerin Orta Asya coğrafyasında kullandıkları Göktürk ve Uygur alfabeleri ile İslamiyet'in kabulünün ardından yaygın olarak kullanılmaya başlayan Arap alfabesidir (Tongul, 2004: 104). Ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı içerisindeki bazı aydın kesim, Arap alfabesinin yetersizliğini ve ıslah edilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır (Saydam, 1990: 487-492).

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlayan ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden Tanzimat Dönemi'nde kültürel, sosyal ve siyasal alanda batıya yönelme görülmüştür. Batıda okuryazarlık oranının yüksek olmasına rağmen Osmanlı'da bu oranının sadece belli kesimlerle sınırlı kalması ve halkın önemli bir kısmının okuryazar olmaması bir sorun olarak gün yüzüne çıkmıştır. Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğini düşünen Tanzimat aydınları, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde bazı yeni imla işaretlerinin kullanılmasını önermişlerdir. Bu durum ise sonraki süreçte alfabe çalışmalarına zemin hazırlamıştır (Tongul, 2004: 106).

Arap alfabesinin ıslah edilmesi yönünde ilk önemli adım, 1862 yılında Osmanlı aydın kesiminden olan Münif Paşa'nın bir takım faaliyetleri ile atılmıştır. Münif Paşa, *Cemî'yyet-i İlmîyye-i Osmaniyye*'de bir konuşma yaparak mevcut yazı sisteminde hareke kullanılmadığını ve bu sebeple de bir kelimenin farklı şekillerde okunabildiğini, ne anlama geldiği tam olarak anlaşılamayan bir takım kelime ve özel isimlerin doğru yazılmadığını, büyük harf olmaması sebebiyle özel isimlerin diğer isimlerle karıştırıldığını, Latin harfleri kullanan Avrupa'da bu tür problemler yaşanmadığını ve 6-7 yaşından itibaren her insanın okuma-yazma öğrenebildiğini belirtmiştir. Münif Paşa konuşmasının devamında, Arap harflerinin kitap basımında da uygun olmadığını, Latin harflerini kullanan milletlerin az bir harfle bile kitap basımını yapabilirken Türklerin yüzlerce işarete ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Münif Paşa, alfabenin daha rahat okunmasını sağlamak için harflere işaret konulmasını, yeni sesli harflerin bulunmasını ve harflerin ayrı yazılmasını önermiştir (Tongul, 2004: 105; Tansel, 1953: 224).

Münif Paşa'nın konferansından yaklaşık on dört ay sonra Azerbaycanlı edebiyatçı Mirza Feth Ali Ahundzade de *Cemî'yyet-i İlmîyye-i Osmaniyye*'ye de bir sunum yapmış ve Arap harfleri ile okuma-yazma öğrenmenin zorluğundan bahsetmiştir. Ayrıca 1863 yılında kendisinin Kiril ve Latin harflerinden örnek alarak yeni bir alfabe hazırladığını ve bu alfabe ile de Müslüman halkın okuma-yazmayı daha rahat öğrenebileceğini savunmuştur (Canpolat, 1991: 54). Ancak Cemiyet hazırladığı bir raporla uzun yıllardan beri kullanılan bir alfabenin değiştirilmesinin kolay bir iş olmadığı sonucuna varmıştır. Sonraki süreçte Arap harflerinin iyileştirilmesi yönünde yapılan tartışma ve çalışmaların devam ettiği görülmektedir.

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet idaresine geçilmiştir (Güneş, 1997: 45-54; Shaw, 1982: 219-220; Osmanlıdan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, 2023: 23-95; Berkes, 2008: 333). 1876 Anayasası'nın 18. maddesine, "*Tebaa-i Osmaniyyenin hidemât-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır*" hükmünü koyduran Sultan II. Abdülhamid, devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu vurgulamıştır (Kili, 1980: 2). Bu yıllarda basın-yayın organlarında meydana gelen artış ve basının daha fazla okuyucuya hitap etme isteği alfabe konusundaki tartışmaları da yeniden gündeme getirmiştir. Sözü edilen tartışmalar genel olarak alfabenin yeniden düzenlenmesi üzerinde yoğunlaşmaktaydı.

Alfabenin düzenlenmesi ile ilgili aydınlar arasında da birbirinden farklı üç temel görüş mevcuttu. Bu görüşlerden ilk grup içerisinde yer alanlar, alfabenin değiştirilmesine lüzum olmadığını ve asıl problemin öğretim usullerindeki yetersizlikler olduğunu ileri sürmüştür (Saydam, 1990: 490). İkincisi içerisinde yer alan aydınlar, kullanılan alfabede bir takım ıslahatlar yapılmasının gerekli olduğunu ve bunun için de alfabeyi değiştirmeden sadece yetersiz olduğu düşünülen harflere yeni harflerin eklenmesiyle sorunun çözülebileceğini savunmuştur. Sözü edilen bağlamdaki üçüncü görüş içerisinde yer alan aydınlar ise alfabe değişikliğine karşıydı. Bu grup, alfabe değişikliği yerine harflerin ayrı ayrı yazılmasını ve alfabe yeni işaretlerin eklenmesini önermekteydi. Namık Kemal, Fuad Paşa, Münif Paşa, Cevdet Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Ali Suavi gibi birçok aydın ve devlet adamı da alfabenin değiştirilmesine muhalif bir tutum sergilemiş ve Arap alfabesinin terkedilmesinin yüzyılların birikimi olan kütüphaneleri işlevsiz bırakacağını, toplumu dinden ve İslam âleminde koparacağını ileri sürmüştür (Saydam, 1999: 490-491; Yorulmaz, 1995: 15; Dönmez, 2013: 100).

Osmanlı Devleti'nde 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve bu süreçte de yine alfabe tartışmalarına devam edilmiştir. Bu dönemde Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi Osmanlı aydınları alfabenin düzenlenmesini değil, alfabede köklü bir değişiklik yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim bu aydınlara göre, Arap alfabesi Türklere ve Müslümanlara ait bir yazı değildi ve Türkler Arap alfabesini almadan önce başka yazılar da kullanmıştı. Bu sebeple de Latin alfabesine geçilmesinde herhangi bir sakınca yoktu (Erat, 2002: 158). Ancak önemli bir aydın kesim de İslam dünyasında siyasi ve kültürel bağın Arap alfabesi ile sağlandığını, eğer Latin harflerine geçilirse bu bağın kopacağını ve dolayısıyla da kültürel mirastan uzak kalacağını savunmuştur (Doğaner, 2005: 29).

1908 yılında *Türk Derneği* kurulmuş ve alfabede sadeleştirme hareketlerine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Kurucuları arasında Ahmet Mithat Efendi, Agop Boyacıyan, Ispartalı Hakkı Bey, Necib Asım, Ahmed Hikmet Bey, Fuad Raif Bey ve Yusuf Akçura gibi aydınların bulunduğu derneğin amaçları; Türkçeyi herkesin konuşacağı bir dil haline getirmek, büyük ölçüde benimsenmiş olan Arapça ve Farsça kelimeleri kabul ederek kullanmak, Türkçe'yi ilim dili olabilecek şekilde kavram ve terimlerle zenginleştirmek ve imla kurallarını düzeltmek olarak belirtilmiştir (Saydam, 1999: 492; Karal, 2001: 82).

1909 yılında Maarif Nezaretinin İmlâ Komisyonu'nu kurdurması, alfabenin değiştirilmesine giden süreçte yapılan ilk resmi girişimdir (Ülkütaşır, 1981: 33). İkinci yarı resmi girişim ise 1911 yılında Recaiâde Mahmud Ekrem'in teşebbüsleriyle kurulan *Islah-ı Huruf Cemiyeti'nin* yürüttüğü bir takım faaliyetler olmuştur (Albayrak, 1989: 474). Alfabe tartışmaları devam ederken Harbiye Nazırı Enver Paşa da tartışmalara dâhil olmuştur. Enver Paşa'nın isteği ile askeri yazışmalarda kullanmak için "*Huruf-ı Munfasıla, Huruf-ı Mukataa, Hatt-ı Cedid, Hatt-ı Enverî, Ordu Elifbası ve Alman Yazısı*" gibi isimlerle bilinen yeni yazının kullanılmasına karar verilmiştir. Ancak sessiz harflerin arasına sesli harfler konularak yeni bir yazım düzeni elde edilmeye çalışılan Ordu Elifbası, ordu içerisinde kargaşaya sebep olduğu gerekçesiyle kullanılmamış ve kaldırılmıştır. Böylece alfabenin düzenlenmesine yönelik bu girişimler de sonuçsuz kalmıştır (Doğaner, 2005: 29; Kılıç, 2020: 801). Osmanlı aydınlarının bazıları tarafından savunulan Latin harflerine geçilmesi konusu, Cumhuriyet döneminde alfabe değişimine önemli ölçüde zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet döneminde alfabenin değişimi hususundaki ilk ciddi girişim, 17 Şubat 1923 tarihinde Kazım Karabekir başkanlığında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından Latin harflerinin kabul edilmesine yönelik verilen önerge'dir. Nitekim bu önerge ile alfabe sorunu tekrar gündeme gelmiş ancak "*Latin harfleri, İslâm birliğini bozacak*" gerekçesini savunanlar sebebiyle, önerge toplantı salonunda okunmadan reddedilmiştir (Ülkütaşır, 1981: 42-43). Latin harflerinin kabulüne karşı olan Kazım Karabekir, "*Latin Harflerini Kabul Edemeyiz*" başlığı ile Hâkimiyet-i Milliye gazetesine bir demeç vermiştir. Kazım Karabekir demecinde Latin harflerinin kabul edildiği takdirde tarihten, İslam âleminde ve mukaddes kitaplardan uzaklaşılacağını ve bu durumun da bir felaket olacağını, Avrupalıların "*Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlar*" yorumunu yapacağını ve bununla birlikte Avrupa'nın eline büyük bir koz geçmiş olacağını ileri sürmüştür (Hâkimiyet-i Milliye, 05.03.1923). Kazım Karabekir'in demecinin ardından alfabe tartışmaları tekrar gündeme gelmiş ve bir süre sonra konu Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır.

25 Şubat 1924 tarihinde Meclis'te bütçe görüşmelerinin yapıldığı sırada konu Maarif bütçesine gelince İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu, "*Arap harflerinin Türk dilini yazmaya uygun olmadığını halkın yalnızca yüzde iki veya üçünün okuma yazma bildiğini*" belirtmiştir. Şükrü Bey konuşmasının devamında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Avrupa'da, Hıristiyanlığın hâkim olduğu yerlerde okumak yasak idi. Okumak papazların, prenslerin yed-i inhisarında idi. Prensler, papazlar ve kanunlarla jandarmalar halkı okutmamak için uğraşıyorlardı. Buna rağmen bütün ahali okudu, Bizim memleketimizde dinimiz, okumayı emrediyor. Hocamız, hacımız, zabitimiz, adet ve ahlâkımız, kanunlarımız her şeyimiz 'Okuyunuz' diyor ve yüzlerce, belki binlerce seneden beri her köyümüzde bir mektebimiz yoksa bile bir hocamız vardır. O, köyümüzün çocuklarını okutmak için didindi, uğraştı. Hacımızın, hocamızın, mirimizin, memurumuzun hulâsa tekmil maneviyat ve maddiyetimizin bizi okumaya sevk ettiği bir diyarda ve büyük fedakârlıklar yapılan bu memlekette, memleket halkı hâlâ okuyup yazma öğrenmedi ise bunu yalnız usulde aramak, yalnız maarifçilerin tarzı tederisi ve idareyi bilmediğini iddia etmek doğru olmaz. Benim kanaatimce bu büyük derdin vahim noktası harflerdir" (TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Şubat 1924: 335-336).

Şükrü Bey'in konuşmasına gelen tepkiler, Meclis'te Latin harfleri meselesinin görüşülmesi için henüz erken olduğunu göstermekteydi. Alfabeye yönelik tartışmaların devam ettiği süreçte Mustafa Kemal Paşa tarafından Türkiye'yi modern devletler seviyesine çıkarabilmek için bir dizi reform hareketi başlatılmıştır. Eğitimde millilik, modernlik ve laiklik esaslarının uygulanabilmesi için eğitim-öğretimin birleştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*" ile birlikte ülkedeki bütün eğitim-öğretim kurumları Maarif Vekâletinin çatısı altında birleştirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 3 Mart 1924: 25-27). Bu kanunun kabul edilmesinin ardından da alfabe değişikliği konusundaki tartışmalar artarak devam etmiştir.

Sovyetler Birliği çatısı altında yaşayan Türk topluluklarının problemlerini çözmek ve kültürel gelişmelerde ortak çizgiyi belirlemek amacıyla, 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de *Birinci Uluslararası Türkiyat Kongresi* düzenlenmiştir. Alfabe konusunun da tartışıldığı kongrede Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş için 101 olumlu, 7 olumsuz, 6 da çekimser oy verilmiştir. Yapılan görüşmeler ve tartışmalar neticesinde Latin alfabesinin kabul edilmesine karar verilmiş ve her bir Türk kolu için ayrı ayrı Latin kökenli alfabeler oluşturulmuştur. Ardından Türk topluluklarının çoğu Latin alfabesine geçiş sürecini başlatmıştır (Tongul, 2004: 114; Kılıç, 2020: 802).

Birinci Uluslararası Türkiyat Kongresi'nin ardından Türkiye'de alfabe sorunu yeniden gündeme gelmiş ve Latin alfabesine karşı çıkan birçok aydın da fikrini değiştirmeye başlamıştır. Aynı zamanda Akşam gazetesi de 28 Mart 1926'da yayımlanan sayısında *"Latin Harflerini Kabul Etmeli mi, Etmemeli mi?"* başlıklı bir anket düzenlemiştir. Dönemin tanınmış aydınlarının katıldığı bu ankette katılımcılara 3 soru yöneltilmiştir: *"Latin harflerini kabul etmeli miyiz? Kabul edersek menfaatimiz nedir, kabul edersek zararımız ne olabilir? Bu mesele etrafındaki nokta-i nazarınızı lütfeder misiniz?"* Ankete verilen cevaplar da gazetenin Nisan-Mayıs aylarındaki sayılarında yayımlanmıştır. Sonuca göre ise ankete katılan toplam 16 kişiden sadece 3'ü Latin harflerine geçilmesi yönünde olumlu görüş bildirmiştir (Kılıç, 2020: 803). Ayrıca bu anket ile Türk basını da ikiye bölünmüştür. Örneğin Ahmet Cevdet Bey sahibi olduğu İkdâm gazetesinde Arap alfabesinin terkedilmemesi gerektiğini ileri sürerken, Cumhuriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi Bey de artık Latin alfabesine geçilmesinin zamanı geldiğini dile getirmiştir. *Yeni Kafkasya* ve *Hayat* gibi mecmualar da Latin alfabesine karşı çıkarken, İctihad dergisi Latin harflerine geçilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Şimşir, 2008: 76).

1927 yılının son dönemlerinde ve özellikle 1928'in ilk yarısında Latin harflerinin Türkçeye uygulanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esad Bey, 8 Ocak 1928 tarihinde Türk Ocakları'nda bir konuşma yaparak Latin harfleri konusundaki düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır: *"Mensubu olmakla yegâne şeref duyduğum ırkımın bir gün güzel dilini Latin harflerle ifade ettiğini görmeği hararetle dilediğimi söylemekten men-i nefis edemem"* (Kılıç, 2020: 804). CHP Genel Sekreteri Saffet Bey ve arkadaşlarının hazırladıkları *"Latin Rakamları Tasarısı"* 20 Mayıs 1928'de Meclis'te kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Mayıs 1928: 203). Rakamlar konusu Meclis'te tartışılırken Kastamonu mebusu Hasan Fehmi Bey şöyle demiştir: *"Beynelmilel rakamları bugün kabul ediyoruz. Acaba hükümetimiz beynelmilel harflerin kabulünde ne mahzur görüyor?"* Bu soruya cevap veren Maliye Bakanı Şükrü Bey konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

"Harfler meselesine gelince; keza TBMM'nin şimdiki kadar ittihaz ettiği büyük kararlarda kendine meslek ittihaz ettiği büyük bir şiarı vardır ki herhangi bir mesele, muazzel bir mesele bilhassa ilmi ve fenni bir mesele halledileceği zaman, bütün kuvvet ve kudretin kendi elinde olduğunu bilmekle beraber TBMM, daima ilim ve fen mebahisinde bilhassa mütehasısların, âlimlerin ve mütefenninlerin bir arada toplanarak bir noktada ittihaz ettikleri gün, onu bir gün dahi tehir etmeksizin heyet-i celilenize takdim edeceğiz" (TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Mayıs 1928: 206).

Maarif Bakanı Mustafa Necati Bey de Latin harfleri meselesi üzerinde büyük bir titizlikle çalışıldığını ve kısa bir süre içerisinde konunun Meclis'e sunulacağını belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Mayıs 1928: 206). Rakamların kabul edilmesinin ardından İcra Vekilleri Heyeti "Alfabe" konusunu incelemek, bu konu hakkındaki farklı görüşleri belirlemek ve neticede kendi fikirlerini beyan etmek için 23 Mayıs 1928'de bir Dil Heyeti'nin kurulması kararını almıştır. Dönemin önemli yazar, şair ve aydınlarının katıldığı Dil Heyeti'nde toplam 9 kişi görev almış, ancak çalışma alanının genişlemesi ile birlikte 5 kişi daha heyete dâhil olmuş ve üye sayısı 14'e çıkmıştır. Heyet şu isimlerden oluşmaktaydı: "Mardin Mebusu Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Afyon Mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın), Bolu Mebusu Falih Rifki (Atay), Talim Terbiye Kurulu Başkanı Mehmet Emin (Erişirgil), Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi Avni (Başman), Darülfünun Müderrisi Ragıp Hulusi (Özdem), Darülfünun Müderrisi Ahmet Cevat (Emre), Hariciye Vekâleti Mensubu İbrahim Osman (Grantay)" ile birlikte daha sonra bu heyete "Celal Sahir (Erozan), İbrahim Necmi (Dilmen), Ahmet Rasim, İsmail Hikmet (Ertaylan) ve Fazıl Ahmet (Aykaç) Beylerin" de katılımı sağlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 330.18.11/29.32.20, 28.05.1928).

26 Haziran 1928'de yeni harflerin kabulü için hazırlıklara başlayan heyet, yazı ve dilbilgisi alanındaki çalışmalarını "Alfabe Komisyonu" ve "Gramer Komisyonu" olarak ikiye ayırmıştır. Alfabe Komisyonu'nun görevi; *"Türkçedeki seslerin sayısı ve niteliklerini ortaya koymak, bütün harflerin öz değerlerini incelemek, seçim için esaslar geliştirerek"*

Türkçe'nin yeni harflerini saptamak ve uygulama kurallarını belirlemek" olarak saptanmıştır. Gramer Komisyonu ise gramer kuralları ile ilgili çalışmaları yapmakla görevlendirilmişti (Doğaner, 2005: 33). Komisyon 6 haftalık bir çalışma neticesinde raporunu tamamlamıştır. Heyet adına Ahmet Cevat (Emre) Bey Gramer Raporu'nu, İbrahim Osman Bey de 41 sayfalık Elifba Raporu'nu hazırlamıştır. 1 Ağustos 1928'de Falih Rifki (Atay) Bey, hazırlanan raporları Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal Paşa'ya sunmuştur. Alfabe ve Gramer Raporu'nu uzun süre inceleyen Mustafa Kemal Paşa, yeni alfabenin harfleri ve grameri üzerinde bir takım değişiklikler yapılmasını önermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın önerileri doğrultusunda yapılan değişiklikler 6 Ağustos'ta tamamlanmış ve yeni alfabe kamuoyuna duyurulmuştur (Kılıç, 2020: 807).

Mustafa Kemal Paşa 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu Gülhane Parkı'nda yeni harflerin kabul edildiğini halka bildirmiştir. Ardından ülkenin dört bir yanında yeni harflerin öğretilmesi için seferberlik başlatılmıştır. 16 Ağustos'ta Cumhuriyet Halk Fırkası'nda (CHF) bir toplantı düzenlenmiş ve yeni harflerin halk arasında yaygınlaşması için gerekli girişimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda her ilçede bir dersane açılması ve bu dersaneler için de "Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi" basılması uygun görülmüştür (Tongul, 2004: 122). Öte yandan 15 Ağustos'tan itibaren İstanbul Ticaret Odası'nda imzalar yeni harflerle atılmaya, yazışmalarda da yeni harfler kullanılmaya başlanmıştır. 17 Ağustos'ta ilköğretim öğretmenleri, 18 Ağustos'ta da ilköğretim müfettişleri için yeni Türk alfabesi kursları açılmıştır (Kılıç, 2020: 811).

29 Ağustos günü Dolmabahçe Sarayı'nda profesörler, yazarlar, askeri ve sivil yönetim üyeleri, basın mensupları ve İstanbul'un tanınmış isimlerinin büyük bir çoğunluğunun katılımıyla bir toplantı düzenlenmiş ve Latin harflerinin tanıtımı yapılmıştır. Yoğun tartışmaların yaşandığı bu toplantıda Başvekil İsmet Paşa da yeni harflerin gerekliliğinden, bu alfabenin tamamen bir Türk alfabesi olduğundan ve hükümetin bu konudaki kararlılığından bahsetmiştir. Konferansın ardından Latin harflerinin halka tanıtılması için başta Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Başvekil İsmet Paşa, dönemin TBMM Başkanı Kazım Paşa, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve birçok mebusun katılımıyla bir tanıtım kampanyası oluşturulmuştur. Bu amaçla yurt gezilerine başlayan Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos'ta *Ertuğrul* isimli yatıyla İstanbul'dan Tekirdağ'a geçmiştir. Ardından Bursa ve Çanakkale'yi ziyaret eden Paşa, Marmara Bölgesinden sonra sırasıyla Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri illerinde de Latin harflerini halka tanıtmıştır (Şimşir, 2008: 185-190). Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1928'de TBMM'yi açış konuşmasında yeni harflerin kabulü konusuna değinmiş ve konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

"Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lâzımdır. Büyük Türk Milleti, cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma-yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının bu kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Efendiler, Türk harflerinin kabulü ile hepimize, bu memleketi seven bütün yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor. Bu vazife, milletimizin kâmilan okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. Bu milletin asırlardan beri hallolamayan bir ihtiyacı bir kaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Aziz arkadaşlarım, yüksek ve ebedi yadigârınızla büyük Türk Milleti yeni bir nur âlemine girecektir" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1928: 4-5).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasının ardından 1353 sayılı *"Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun"* 3 Kasım 1928'de Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlüğe girmiştir (TC Resmi Gazete, 03.11.1928: 921-923; Düstur, 03.11.1928: 3). Yeni harflerin kabul ve onayının ardından alfabenin halka benimsetilmesi, tanıtılması ve en önemlisi de öğretilmesi için başta Millet Mektepleri olmak üzere çeşitli halk eğitim kursları açılmıştır.

3. MİLLET MEKTEPLERİNİN TALİMATNAMESİ VE AÇILIŞI

Harf İnkılabının en önemli aşamalarından biri olan Millet Mektepleri, okul dışında kalan bütün vatandaşlara okuma-yazma öğretmek ve onları çağdaş birer cumhuriyet bireyi olarak yetiştirmek amacıyla oluşturulan halk eğitim kurumları arasında yer almaktadır. 8 Kasım 1928'de Başvekil İsmet Paşa Meclis'te faaliyet raporlarını okurken, yeni harflerin toplumun her kesimine öğretilmesi için Millet Mekteplerinin açılacağını duyurmuş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Türk harflerinin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilmesi için daha bu sene içinde Millet Mektepleri teşkilatı yapacağız. Bu teşkilat şehir ve köy bütün yurdu kaplayacak, vatandaşların işlerinin maişetlerinin en müsait devirlerinde ve yanlarında ya iki aylık ya da dört aylık kurslar açılacaktır. Şehirde ve köyde mektepler muayyen içtima mahallerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar muallim teşkilatı yapılacaktır. Devletin en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memurları Millet Mektepleri teşkilatının ihtiyacına göre çalışacaklardır. Reisicumhurumuz Millet Mektepleri teşkilatının Umumi Reisliğini ve Başmuallimliğini kabul buyurmuşlardır. Bu teşkilat ile bir senede vatandaşın maişet hayatındaki düzenini hiç sarsmaksızın geçkin yaşlarda birkaç yüz bin nüfusu okutabileceğimizi hesap ediyoruz” (TBMM Zabıt Ceridesi, 8 Kasım 1928: 26).

İsmet Paşa'nın Meclis konuşmasından 3 gün sonra yani 11 Kasım'da 7284 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Millet Mekteplerinin açılmasına karar verilmiş ve talimatname hazırlanmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 16.11.1928). 52 maddeden oluşan Millet Mektepleri talimatnamesi, 24 Kasım'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır (TC Resmi Gazete, 24.11.1928: 1048). Millet Mekteplerinin amacı talimatnamede şu şekilde belirtilmiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdî ve umumî, hususî ve resmî bilcümle muharreratta Türk harfleriyle tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikinde vuzuh ve vücuha iraesî için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetten Türk milleti azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okuryazar bir hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi Teşkilatı yapılmıştır” (TC Başvekâlet Müdevvenat Müdürlüğü Neşriyat Şubesi Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi, 1928).

Bu talimatname ile hiç okuma-yazma bilmeyen vatandaşlara yeni Türk harfleri ile okuma-yazmayı öğrenmeleri için 4 ay süreli A kursları ve okuma-yazma bilenlere de 2 ay süreli B kursları açılmıştır (TC Resmi Gazete, 24.11.1928: 6102). 1928 Millet Mektepleri talimatnamesi ile 16-30 yaş aralığında bulunan bütün kadın erkek vatandaşların öğretimi zorunlu tutulmuştur (TC Resmi Gazete, 24.11.1928: 6105). İlk Millet Mektepleri talimatnamesinde bir yıllık uygulamanın sonunda bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Bu sebeple de 22 Eylül 1929'da Millet Mektepleri talimatnamesi yeniden düzenlenmiş ve eksik kalan kısımları tamamlanmıştır (BCA, BCA, 30.18.1.2/5.48.16, 22.09.1929).

56 maddeden oluşan yeni talimatnamenin 1. ve 5. maddeleri arasında Millet Mekteplerinin amacı ve yapısı hakkında bilgi verilmiş ve 1. maddede açılış amacı şu şekilde ifade edilmiştir: *“Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmak maksadıyla Millet Mektepleri ve teşkilatı vücuda getirilmiştir”* (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929). Talimatnamenin 2. maddesinde; *“Millet Mekteplerinin umumi teşkilatı sabit ve seyyar olmak üzere A ve B dersanelerinden, halk okuma odaları ile köy yatı dersanelerinden mürekkeptir”* denilerek, mekteplerin teşkilat yapısı hakkında bilgi verilmiştir (BCA, 490.1.0../1.3.12, 28.10.1929).

3. maddede, *“Şehir ve kasabalarda ve mektebi bulunan köylerde açılan Millet Mektebi dersanelerine sabit; mektepsiz köylere bir devre için muallim göndermek suretiyle açılan dersanelere de seyyar dersaneler denir”* ifadeleri ile sabit ve seyyar dersanelerin tanımı yapılmıştır (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929). Talimatnamenin 4. maddesinde sabit ve seyyar A dersanelerin görevleri açıklanmış ve hiç okuma-yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur-yazar bir hale getirmek olduğundan bahsedilmiş ve *“A dersanelerinde tedrisat her sene 1. Teşrinisanide başlayıp Şubat nihayetinde hitama erer”* ifadelerine yer verilmiştir (BCA,

490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929). 5. maddede sabit ve seyyar B dershanelerinin hedefi şu şekilde açıklanmıştır: “Sabit ve seyyar B dershanelerinin hedefi, A dershanelerini ikmal etmiş ve okuyup-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşları hayat ve maiyetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği ana bilgilerle teçhiz etmektir. Bu dershanelerde tedrisat A dershanelerinde olduğu gibi 1 Teşrinisanide başlayıp Şubat nihayetinde hitama erer” (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

6. ve 7. maddeler “Millet Mekteplerinin Miktarı ve Müdavimleri” başlığı altında verilmiştir. 6. maddede, “İlk mektep bulunan her yerde mevcut ilk mektep muallimi adedince ve mektepsiz köylerde de talimatnamenin seyyar dershanelere ait maddelerinde muharrer şartların istikmalî derecesiyle mütenasip olarak 15 ila 40 talebeden mürekkep Millet Mektebi dershaneleri küşadına çalışılır” (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929) ifadelerine yer verilmiştir. 7. madde ile de bu dershanelerde yaşları 16 ile 45 arasında bulunan kadın erkek bütün vatandaşların okutulacağından bahsedilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929). Burada dikkat çeken husus 1928 talimatnamesinde 16-30 yaş aralığının öğretimi zorunlu tutulurken, 1929 talimatnamesinde yaş aralığının 16-45 olarak belirlenmesidir. Dolayısıyla hedef kitlenin kapsamı genişletilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

Millet Mektepleri teşkilatının oluşumuna yönelik bilgilere 8. ve 13. maddeler arasında “Teşkilat” başlığı altında yer verilmiştir. Buna göre, kadın erkek her Türk vatandaşı Millet Mektepleri teşkilatının asli talebesi sayılmıştır. Millet Mektepleri teşkilatının Başkanı ve Başmuallimi Mustafa Kemal Paşa olarak belirlenmiştir. Meclis Başkanı, Başvekil, İcra Vekilleri Heyeti, Erkan-ı Harbiye Reisi ve CHF Umumî Kâtibi de bu teşkilatın yürütücü üyeleri olacaktır. Millet Mekteplerinin işleyişinden de Maarif Vekâleti sorumlu tutulmuştur. Ayrıca, Maarif Vekâleti tarafından verilen emirler dairesinde memleket dâhilindeki Millet Mekteplerinin tesis ve idaresi vazifesi de valiliklere verilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

14. ve 21. maddeler arası “Vilayetler” başlığı ile verilmiştir. Genel olarak Millet Mekteplerinin vilayetlerdeki işleyişi, Vilayet İdare Heyetinin görevleri, Vilâyet Millet Mektepleri İdare Heyeti Reisi sıfatıyla valilerin her sene Maarif Vekâletine göndermekle zorunlu oldukları raporlar, Millet Mektepleri İdare Heyetleri Umumî Kâtibi sıfatıyla Maarif Müdürlerinin görevleri detaylı olarak açıklanmıştır (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

Talimatnamenin 22. ve 23. maddeleri “Ücretler” başlığı altında verilmiştir. Buna göre; Millet Mekteplerinde görev alan her öğretmene 4 aylık hizmetinin karşılığında en az 50 lira ödenecekti. İlköğretim müfettişlerine 60, Maarif Müdürlerine de bir dönem için 90 lira ücret ödenecekti. Öğretmenlere verilecek ücretler vilayetlerin Millet Mektepleri tahsisat bütçelerinden ve köy sandıklarından karşılanacaktı (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

24. ve 27. maddeler arası “Millet Mektepleri Dershanelerinin Nevileri ve Tedrisat Zamanları” başlığı altında ele alınmıştır. Buna göre, erkek ve kadınlara özel ya da her ikisine de ortak 3 dersane açılabilceği, her dershanede cuma günleri dışında her gün 1 saat haftada 6 saat ders verileceği, Mahalli İdare Heyetlerinin kararı doğrultusunda gün sayısının 3’e kadar indirilebileceği ancak bir sınıfta günde 2 saatten daha fazla ders verilemeyeceği, derslerin günün hangi saatinde başlayacağına da Mahalli İdare Heyetinin karar vereceği belirtilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

28. ve 31. maddeler arası “Derslere Başlangıç ve İmtihanlar” başlığı ile ele alınmış, derslere başlama ve sınavların nasıl olacağı hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre, İdare Heyetleri mekteplerin derslere başlama zamanını gazeteler aracılığıyla duyuracak, 1 Ocak’ta mektepler bayraklarla donatılacak, ilk derste muallimler 15 dakika boyunca Millet Mekteplerinin amacını ve okuma-yazmanın önemini vatandaşlara anlatacaktı. A ve B dershanelerinde 4 ay eğitim alan bütün vatandaşlar sınava tabi tutulacaktı (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8399-8400).

Talimatnamenin 32. ve 44. maddeler arası “Seyyar Dershaneler ve Muallimler” başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre, okul bulunmayan köylere seyyar dershaneler açılacak ve buralarda seyyar öğretmenler görev yapacaktı. Seyyar öğretmenler de sabit öğretmenler gibi Kasım ayında derslere başlayacak ve şubat ayının sonuna kadar çalışacaklardı. Seyyar öğretmenler öğle vaktinden önce 12-16 yaş aralığındaki çocukları, öğleden sonra da 16-45 yaş aralığındaki vatandaşları okutacaklardı. Ayrıca ihtiyaç halinde yetişkinler için farklı kurslar da açılabilcekti. Seyyar öğretmenlerin görev yapacakları yer ihtiyar heyeti tarafından belirlenecek ve seyyar öğretmenler göreve giderken yanlarında tebeşir, kâğıt, kalem, defter, kitap gibi gerekli malzemeleri götürcekti (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8400-8401).

Talimatnamenin 45. ve 47. maddeleri arası “Devlet Müesseselerinin, Hapishanelerin, Hususi ve Ticari Müesseselerin Vazifeleri” başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre; devlet daireleri, belediyeler, tekell idaresi, banka, demiryolu ve liman idareleri sürekli olarak çalıştırdıkları personel ve işçilerini kurslara göndermek zorundaydı. Ayrıca hapishanelerde bulunan Türk vatandaşları ile sürekli olarak en az 20 kişi çalıştıran şirketler, fabrikalar ve bunun gibi bütün kuruluşlar işçilerini okutmakla sorumlu tutulmuştur (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8401).

“İrşat ve Teşvik Faaliyetleri” başlığındaki 48. madde de vatandaşların Millet Mekteplerine olan ilgisini çekme yollarından ve teşvik edici çalışmalardan bahsedilmiştir. 49. ve 50. maddelerde de köy veya mahalle ihtiyar heyetlerine üye olabilmek için gerekli şartlar açıklanmıştır. Ayrıca okullara herhangi bir mazeret göstermeden devam etmeyenlere de makul bir para cezası verileceği üzerinde durulmuştur (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8402). Millet Mektepleri talimatnamesinin 51. ve 56. maddeleri arası da “Müteferrik Maddeler” başlığı altında düzenlenmiştir. 51. madde de Millet Mekteplerine gitmek isteyenlerin sayısının mevcut dersane sayısından fazla olması durumunda, orada mevcut bulunan Türk Ocağı’nın dersane açabileceği belirtilmiştir. 52. madde de Maarif Vekâleti müfettişlerinin, Millet Mekteplerini her daim denetleyebileceği vurgulanmıştır (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8402).

2 Aralık 1928’de Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, “Millet Mektepleri Teşkilî Hakkında” başlıklı bir tamimi valiliklere göndermiş ve Millet Mekteplerinde 1 Ocak 1929’dan itibaren derslere başlanacağını şu şekilde duyurmuştur: “Türkiye halkının ümmilikten kurtarılmasına matuf olarak devam eden faaliyetler 15 Kânunuevvel 1928’den itibaren Millet Mektepleri teşkilatı talimatnamesine tevfiikan tanzim olunacak ve Kânunusani 1929’da derslere başlanacaktır. Bu talimatname yeni teşkilatın idari ve ihzari bir cüzü tamını teşkil eden vilayetinizde size şerefli vazifeler tahmil etmektedir” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1929: 89). Genelgenin devamında ise belirtilen tarihe kadar her öğretmene bir Millet Mektebi dershanesi kurulacağı, her kasabada ve birden fazla öğretmenin yer aldığı her köyde A ve B kursları açılacağı, A kursuna dâhil olanların nisan ayına kadar, B kursuna dâhil olanların da şubat sonuna kadar mekteplere devam edeceği belirtilmiştir. Ayrıca bir kurs dönemindeki dersleri geçemeyen vatandaşların diğer kursa katılabilecekleri, sadece bir öğretmenin bulunduğu köylerde A ve B kurslarının ortak olacağı, öğretmenlerin 10 Kânunusaniye kadar karşılaştıkları zorlukları ve dersanelerle ilgili sayısal verileri Maarif Vekâletine bildirmeleri istenmiştir (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1929: 89-90).

Millet Mekteplerinin kesin açılış tarihinin 1 Ocak 1929 olarak belirlenmesinin ardından ülke genelinde yoğun bir hazırlık dönemi başlamıştır (BCA, 490.1.0.0/1.2.13, 25.12.1928). Duvar ilanları ve resmi bildirimler, şehir ve köylerin her yerine yapılandırılmış, İstanbul’da okullar süslenmiş ve okul çocukları da açılış günü için gösteri hazırlıklarına başlamışlardır (Ataş, 2003: 62). Diğer yandan Millet Mektepleri için kayıt işlemleri başlatılmış ve özellikle de kadınların mekteplere yoğun ilgisi olmuştur. Maarif Vekâleti de mektepler için kitap basım işlerini hızlandırmıştır. Millet Mekteplerinin müfredatı diğer okullardan farklı olduğu için kitaplar, Ankara’ya çağrılan üniversite hocaları ve alanında uzman öğretmenler tarafından özel olarak hazırlanmıştır. Millet Mekteplerinin kitapları hazırlanırken diğer taraftan da normal okulların kitapları hızlı bir şekilde yeni harflere çevrilmeye başlanmıştır. Millet Mektepleri için diğer bir hazırlık da öğretmenlerin tayin ve tespit işlemlerinin yapılması ve mekteplerin eksiklerinin tamamlanmasıydı (İnanç, 2002: 38-39).

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Millet Mektepleri planlandığı gibi 1 Ocak 1929’da ülke genelinde büyük bir törenle açılmıştır. İstanbul’da ilk tören Taksim’de yapılmış ve çeşitli okullara bağlı izciler Taksim Meydanı’nda toplanmıştır. Şehir bandosu yeni harflerin marşını çalmış ve gösteriye katılan binlerce halk da bando ekibine eşlik etmiştir (Cumhuriyet, 02.01.1929: 1-3). Halkın Millet Mekteplerine yoğun ilgisi, devletin ciddi tutumu ve takipçiliği sayesinde kısa sürede verimli sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Nitekim mekteplerin açılışından sadece 4 gün sonra İstanbul’da mektep sayısı 1.200’den 1.500’e ulaşmıştır (Milliyet, 04.01.1929: 1).

4. MİLLET MEKTEPLERİNİN YAPISI

Millet Mekteplerinin eğitim, idari ve mali yapısı 1929 yılında son şekli verilen talimatnameye göre hazırlanmıştır. Teşkilatlanma ve faaliyetlerin yürütülmesi konusunda da bütün yükümlülük Maarif Vekâleti’ne verilmiştir (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8397-8398). Maarif Vekâleti de ülke genelinde Millet Mekteplerinin kurulmasını, işleyişini ve idaresini valiliklere bırakmıştır (Düstur, 03.11.1928: 8). Her vilayette mekteplerin kuruluşu ve idaresi, vilayetin idari yapısına göre vilayet, kaza, nahiye, köy ve mahalle heyetlerine bırakılmıştır (Ataş, 2003: 64).

Vilayet İdare Heyeti'nin başkanı vali, genel sekreteri de maarif müdürüydü. Diğer üyeleri; vilayet encümeninden bir kişi, CHF mutemedi, belediye başkanı ve Türk Ocağı başkanından oluşmaktaydı. Vilayet İdare Heyeti'nin görevleri ise şöyle sıralanmıştır: Her sene azami derecede vatandaşı okutabilecek kadar bütçeyi valiliğin genel bütçesinden ayırmak; Millet Mektepleri için yer bulmak, gerekli ihtiyaçlarını gidermek ve eğitim için gerekli ihtiyaçları gidermek; Talimatnameye uygun olarak vatandaşların devamlılığını sağlamak; Millet Mekteplerinde okutulacak kitaplar ve diğer neşriyatı zamanında bulup halka ulaştırmak; Şehir, kasaba ve köylerdeki devlete ait yerlerde veya halk için çalışan müesseselerin yerlerinde halk okuma odaları oluşturup, temizlemek; Gerekli olacak para için devlet kurumlarından veya fertlerden yardım almak; Mali durumun el verdiği ölçüde her il ve kaza merkezinde veya uygun görülecek yerlere köy yatı mektebi açmak ve idare etmek (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929; TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8397-8398).

Vilayet İdare Başkanı olan valiler, yaptıkları faaliyetler ile ilgili olarak Maarif Vekâletine yılda iki kere rapor gönderecekti. Birinci raporda vilayet kapsamında açılan dersane ve görev yapan öğretmen sayısı, kurslara devam eden vatandaşların cinsiyetleri, sayısı ve devam durumları ile ilgili bilgiler verilecekti. 14 nüsha halinde yazılacak olan ikinci raporda ise valiler, birinci raporda bildirdikleri durumda meydana gelen değişiklikler varsa bunlar hakkında bilgilendirme yapacaklardı (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

Millet Mekteplerinin öğretim kadrosunun genel maarif teşkilatıyla birbirine benzer olduğu görülmektedir. Bu örgütlenme kapsamında illerdeki öğretim kadrosunun en yetkili ismi Maarif Eminleri idi. Maarif Eminleri, Millet Mekteplerinin bütün eğitim-öğretim uygulamalarını denetlemekle görevlendirilmişti (Albayrak, 1994). Ayrıca Maarif Eminleri, mektepler hakkındaki izlenimlerini ve görüşlerini bir rapor halinde Maarif Vekâletine sunmak zorundaydı (Ataş, 2003: 67). Ancak Maarif Eminliği 1931 yılında kaldırılmış ve Millet Mektepleri, Maarif Vekâletinin il Maarif Müdürlüklerine bağlanmıştır.

Talimatnamede "Millet Mektepleri İdare Heyeti Umumî Kâtibi" sıfatıyla Maarif Müdürlerinin görevlerine de şu şekilde yer verilmiştir.

"Millet Mektepleri Vilayet İdare Heyetinin, talimatnamede belirtilen görevlerini yerine getirmesi konusunda kolaylaştırıcı önlem ve önerileri, mesai programı şeklinde hazırlayıp valiye sunarlardı. Öğretmenlerin ve öğretmenlerin görev yapacakları yerlerin belirlenmesi, öğretimin programa uygun olarak yürütülmesi de Maarif Müdürlerinin göreviydi. Öğrencilerin devam durumları hakkında bilgi almak, öğretim faaliyetini aksatacak eksiklikleri Millet Mektebi Vilayet İdare Heyeti ile görüşüp gerekli tedbirleri almak, yapacağı teftiş sonucuna göre gerekli talimatları vermek, sınavların zamanında yapılmasını sağlamak, sınav sonucunda mezunlara verilecek belgeleri düzenlemek ve her ay vermesi gereken bilgileri Maarif eminliklerine iletme" (Ataş, 2003: 67-68).

Diğer bir idari yapılanma olan Kaza İdare Heyeti'nin başkanı kaymakam, genel sekreteri de kaza maarif müdürü idi. Diğer üyeler de belediye başkanı, CHF mutemedi ve Türk Ocağı başkanından oluşmaktaydı (TC Resmi Gazete, 1929: 8398). Nahiye İdare Heyetinin üyeleri de nahiye müdürü, belediye başkanı, mektep başöğretmeni ya da öğretmeni, CHF mutemedinden meydana gelmekteydi. Köy ve Mahalle İhtiyar Heyetleri de köy ya da mahalle muhtarları ve köy öğretmeninden oluşmaktaydı (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8398). Millet Mektepleri her ne kadar resmi olarak merkezi ve yerel idarecilerin yönetiminde örgütlenmiş olsa da kadın erkek her Türk vatandaşı bu mekteplerin yardımcısı ve öğrencisi olarak örgütlenmenin içerisinde yer almıştır.

1928 talimatnamesine göre Millet Mektepleri A ve B dersaneleri olarak ikiye ayrılmıştı. A dersanelerinde eğitim çağını geçiren ve hiç okuma-yazma bilmeyen vatandaşlara 4 ay süreli bir eğitim verilecekti. B dersanelerinde ise Arap harflerini bilen ancak yeni harfleri bilmeyen vatandaşlar 2 ay süreli eğitim alacaktı. 1929 talimatnamesinde ise bu dersanelerle ilgili değişiklik yapılmış ve A dersanelerinde hiç okuma-yazma bilmeyen ya da eski harfler ile okuma-yazma bilip yeni alfabeyi bilmeyen vatandaşlara eğitim verilmesine karar verilmiştir. B dersanelerinde ise A dersanelerini bitiren ve okuma-yazma öğrenen vatandaşlara bazı pratik temel bilgilerin verilmesi uygun görülmüştür (Bayraktutan, 2020: 126; İnan, 1991: 169-170).

Millet Mektepleri 1928 talimatnamesine göre Sabit, Gezici ve Özel olmak üzere üçe ayrılmış ancak 1929 talimatnamesinde yapılan değişikliklerle mekteplere Köy Yatı Dershaneleri ve Halk Okuma Odalarının da eklenmesine karar verilmiştir (Şahin, 1991: 216).

Sabit Millet Mektepleri; okul, toplantı salonları, kahvehane, cami, gençler odası gibi sabit yerlerde faaliyet sürdüren mekteplerdir. Talimatnameye göre bu mekteplerde ilk dönem Kasım ayında başlayacak ve Aralık ayının sonunda sınavların başlamasıyla bitecekti. Ocak ayı sınav ve tatil dönemi olup, ikinci dönem de Şubat ayında başlayacak ve Mart ayına kadar da devam edecekti. Bu okullarda görev yapan öğretmenler gündüzleri çocuklara, akşamları da yetişkinlere ders vermekteydi (Şahin, 1991: 216).

Seyyar Millet Mektepleri, Maarif Vekâletinin resmi bir teşkilatının bulunmadığı yerlerde halkın okuma-yazma öğrenebilmesi amacıyla kurulmuştu. Seyyar muallimlerin tedrisat yapacakları mahal, Köy İhtiyar Heyeti tarafından belirlenirdi. Seyyar Talim Heyetleri bünyesinde görevlendirilen bir öğretmen, okulu bulunmayan köylere gidecek, halkı uygun yer ve zamanlarda toplayacak ve onlara okuma-yazma öğretecekti. Bu mekteplerde 12-16 yaş grubu öğleden önce eğitim alacak, 16-45 yaş arasındaki yetişkinler de öğleden sonra okutulacaktı. Ayrıca Seyyar muallimler gidecekleri yerlere tebeşir, kâğıt, kalem, defter ve kitap ve siyah mat muşamba veyahut buna müşabih portatif kara tahta gibi malzemeyi beraberlerinde götürceklerdi (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

Özellikleri bakımından Sabit Mekteplerin benzeri olan Özel Millet Mektepleri de özel ve devlet kurumlarının çalışanlarını yeni harfler ile okuryazar hale getirmek için kurulmuştu. 1929 talimatnamesi çerçevesinde kurulan diğer bir teşkilat da *Köy Yatı Dershaneleri*di. Bu dershaneler Vilayet İdare Heyetlerinin desteği altında mali şartlara bağlı olarak vilayet ve kaza merkezlerinde ya da uygun görülen herhangi bir yerde kurulacaktı. *Köy Yatı Dershanelerinde*, 12-18 yaş aralığındaki zeki ve sıhhatli çocuklara okuma-yazma öğretilecekti (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929). Okuma-yazma öğrenmiş vatandaşların yararlı bilgiler edinmesi ve kültürel olarak da kendilerini geliştirebilmeleri için *Halk Okuma Odalarının* açılmasına karar verilmiştir. Türkiye'nin bütün şehir, kasaba ve köylerinde açılması planlanan *Halk Okuma Odalarının* açılış amacı şu şekilde belirtilmiştir:

"Millet Mekteplerinde okuttuğumuz kadın ve erkek vatandaşlarımız alfabe ve kıraat sayfalarından sonra kendilerini şahsen alakadar eden malumatı ve vatandaşlık hak ve vazifelerini öğrendikleri zamandır ki mesut ve münevver vatandaşlar yaratmış olmak saadetini duyacağız. İşte bu gayeye doğru atılmış olan ilk adım Okuma Odaları teşkilatıdır. Muhtelif memleketlerde büyük muvaffakiyetler temin eden bu teşkilatın bizde de muvaffak olmaması için hiçbir sebep yoktur" (BCA, 189.9.0.0/114.553.5, 01.01.1929).

Halk Okuma Odalarının kurulması için valiliklere birer genelge gönderilmiştir. Buna göre Okuma Odaları, Millet Mektepleri İdare Heyetinin karar ve onayı ile uygun görülen mahallelerde açılacak ve buraların masrafı da Millet Mekteplerinin bütçesinden ödenecekti. Okuma Odaları bütün halkın fikir ve terbiye ocağı olacak, burada bulunan bütün gazete, mecmua ve kitaplardan herkes yararlanabilecekti. Ayrıca Okuma Odaları için temin edilecek bütün yayınlar Millet Mektepleri İdare Heyeti tarafından belirlenecekti. Okuma Odaları, temiz ve düzenli olmak şartıyla bir evin odası ya da boş bir dükkânda olabilecekti. Okuma Odalarının açılış ve kapanış zamanları mahalli ihtiyaca göre düzenlenecek ve kadınların da bu odalara devam edebilmesi için bir takım düzenlemeler yapılacaktı. Ayrıca Okuma Odalarında belirli zamanlarda halkın faydası için konferanslar düzenlenecekti. Arap harfleriyle yazılmış kitap, gazete ve mecmualar bu odalarda bulundurulmayacaktı (BCA, 189.9.0.0/114.553.5, 01.01.1929).

İdare Heyetlerinin talimatları doğrultusunda köylerde açılacak okuma odalarında vatandaşlara, köy, memleket ve dünya meseleleri, askerlik, vergiler, köy kanunu, kooperatifler gibi birçok konuda bilgi verilecekti. Odalarda kitap, mecmua ve gazetelerin yanı sıra oda duvarlarına halkı bilgilendirici ilan, broşür ve resimler asılacaktı. Halk Okuma Odaları özellikle 1930 yılından sonra yoğun olarak açılmış ve 1933 yılına gelindiğinde 659'u köylerde, 119'u da şehirlerde olmak üzere toplam sayısı 778'e ulaşmıştır. Ayrıca 5.885 kadın, 51.294 erkek olmak üzere toplam 57.179 vatandaş bu okullara devam etmiştir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif, Halk Okuma Odaları ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği 1933-1934, 1935).

Millet Mekteplerinin öğretim teşkilatlanmasında diğer önemli bir isim de ilköğretim müfettişleri idi. Millet Mekteplerinde eğitimin talimatnameye uygun olarak yürütülmesinden sorumlu olan ilköğretim müfettişleri,

kendi bölgelerindeki mekteplerin zamanında açılmasını sağlamak, öğretimin talimatnameye uygun olarak yapılıp yapılmadığını kontrol etmek, öğrencilerin yoğun olduğu kurslarda fazla olan öğrencileri öğrencinin az olduğu kurslara nakletmek, öğretmenlerin devam durumunu kontrol etmek, her ay istatistik verileri içeren bilgileri ve raporları maarif müdürüne sunmak ile görevliydi (Ataş, 2003: 68). Millet Mekteplerinde öğretim faaliyetlerini asıl yürütenler ilk mektep müdürleri, başmuallimler ve muallimlerdi. Muallimler görev yaptıkları yerlerde 15 ile 40 vatandaştan oluşan bir dersane kurup öğretim sürecini başlatacaklardı. İlk mektep müdürü ve başmuallimler de muallimlerin ve öğrencilerin mekteplere devamını sağlayacaktı (Kılıç, 2011: 153; Ataş, 2003: 68).

Millet Mektepleri açılmadan önce öğretmenler bir kursa tabi tutulmuş ve kendilerine yeni harfler öğretilmiştir. Öğretmenler için açılan *Alfabe Kurslarına* katılım zorunlu olmuş ve kurs sonunda öğretmenlere yazılı sınav uygulanmıştır. Sınavdan başarılı olanlara da öğretmenlik yapabileceklerine ilişkin vesika verilmiştir (Cumhuriyet, 11.09.1928: 3).

Millet Mekteplerinde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri öğretmen yetersizliğiydi. Bu sorunu çözmek isteyen devlet yetkilileri, yabancı ve azınlık okullarında görev yapan Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenlerinin de Millet Mekteplerinde görev almasını sağlamıştır (TC Resmi Gazete, 24.11.1928: 6104). Diğer yandan Maarif Eminleri eğer gerekli görürse kendi bölgelerinde bulunan orta dereceli okul öğretmenlerini de görevlendirebilirdi. Orta dereceli okulların yanı sıra yüksekokul öğretim kadrosu ve binaları da Millet Mektepleri yararına kullanılabilirdi (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929). Millet Mektepleri için genellikle okul binaları düşünülmüş ancak gerek olması durumunda bölgedeki camiler, hükümet salonları, kulüpler ve kahvehanelerin kullanımı da uygun görülmüştür. Nitekim bu yerlerin mektep haline getirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve diğer ihtiyaçların temin edilmesi de yerel heyetlerin sorumluluğuna verilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1929).

Millet Mekteplerini başarıyla tamamlayanlara "Millet Mektebi Şahadetnamesi" verilmiştir. A ve B dersanelerini tamamlayan en başarılı 3 öğrenciye bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hediye edilmiştir. Ayrıca bu kurumlardan mezun olan vatandaşlara ziraat, ticaret ve sanayi kurslarına girişte öncelik de verilecekti (Öztürk ve Nurdoğan, 2001: 209-210).

Mezun olan vatandaşların okuma-yazma bilgisini geliştirmek için 11 Şubat 1929 tarihinde Maarif Vekâleti tarafından "Halk Mecmuası" adı ile haftalık bir dergi çıkarılmıştır. "Halk Mecmuasının" Başyazarı Aka Gündüz, diğer yazarları da Kazım Nami (Duru), Mithat Sadullah (Sander), Yusuf Ziya (Özer), Hikmet Şevki, Halit Fahri (Ozansoy), Necdet Rüştü ve Celal Sahir Bey'ler idi. 22 Haziran 1931'e kadar toplam 124 sayı çıkarılan dergide, yeni alfabe ile ilgili haberlere, hikâye, şiir ve fotoğraflara yer verilmiştir. Diğer yandan "Halk Mecmuası" ile Millet Mekteplerinin faaliyetleri halka duyurulmuş, öğrenci sayısı, sınav tarihleri, okul sayısı gibi istatistiki değerler hakkında da bilgiler verilmiştir (Kılıç, 2011: 157).

Millet Mektepleri bütçesi bütün il ve ilçedeki İdare Heyetleri tarafından hazırlanır ve Maarif Vekâletinin onayına sunulurdu. Dersanelerin araç-gereçleri, öğretim kadrosunun ücretleri, seyyar öğretmenlerin yol masrafları, Milli Eğitim Müdürleri ve ilköğretim müfettişlerinin dönem başı alacakları ücretler, dersliklerin aydınlatılması ve ısıtılması başlıca giderler arasındaydı. Millet Mekteplerinin gelir kaynakları ise şöyledi: "İl özel bütçelerinden naklolacak para, yerel ticaret ve Ziraat Odaları'ndan alınacak yardımlar, belediyelerden alınacak yardımlar, idare kurullarının bölge halkından toplayacağı bağışlar, Millet Mekteplerine devam etmeyenlerden alınacak 5-60 lira arasında değişen para cezası, genel bütçeden eğitim için ayrılan para, CHF Teşkilatı, Türk Ocakları ve buna benzer kurumlara özel kişilerin yaptığı maddi yardımlar, Büyük Söylev'in plak satışlarından elde edilen kazançlar" (TC Resmi Gazete, 24.11.1928: 6106). Millet Mektepleri talimatnamesinde özellikle öğretim kadrosunun ücretleri konusunda şöyle denilmekteydi:

"Millet Mekteplerinde ders okutan her öğretmene dört aylık hizmetinin karşılığında en az 50 lira verilir. Okulunda ikiden fazla Millet Mektebi açılan başöğretmenlere ve kaza maarif memurlarına, düzenli görevlerine karşılık 50, ilköğretim müfettişlerine 60, maarif müdürlerine de bir devre için 90 lira ücret ödemesi yapılır. Millet Mekteplerinin, maarif müdürü ve ilköğretim müfettişleri tarafından teftişini mümkün kılmak için her sene, vilayet maarif bütçesinin özel giderler bölümüne, yeter miktarda harcırah konur" (TC Resmi Gazete, 16.10.1929: 8399).

10 Kasım 1928 tarihli 1354 sayılı “1928 senei maliyesi Maarif Vekâleti bütçesine tahsisatı fevkalade itasına ve muhtelif devaîr bütçelerine mevzu tahsisattan bazılarının imhasına dair kanun” ile vilayet bütçelerinden Millet Mektepleri için 400.000 lira tahsisat ayrılmasına karar verilmiştir (TC Resmi Gazete, 10.11.1928: 6049; Kanunlar Dergisi, 1928: 3). Ayrıca İcra Vekilleri Heyetinin 26 Aralık 1928 tarihli toplantısında, Millet Mektepleri için ayrılan bütçe dışında belirlenen bir takım işler için de ayrılan paradan harcama yapılabileceği kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1.2/1.11.11, 26.12.1928). Böylece Millet Mektepleri bütçesi için belirlenen ilk kanuna ek olarak yeni bir tahsisat ayrımı yapılacaktı. Her ne kadar kanunlar ile Millet Mektepleri bütçesi arttırılmaya çalışılsa da ilerleyen süreçte bütçe konusunda bir takım sorunlar yaşanmış ve bu durum da mekteplerin başarısı üzerinde olumsuz yönde etkili olmuştur.

Millet Mekteplerinin açıldığı ilk günden itibaren yoğun ilgi görmesi, birçok okulda yeni dershanelerin açılmasına sebep olmuştur. Ancak bu durum da öğretmenlerin ders saatlerinin ve ders ücretlerinin artmasına yol açmıştır (Cumhuriyet, 10.01.1929: 2). Fazla derse giren öğretmenler tespit edilecek ve ücretleri de ders saatine göre yeniden düzenlenecekti. Ödenen ücretler ise daha ilk günden itibaren vilayet bütçelerini zorlamış ve bütçede ciddi açıklar oluşturmuştur. İstanbul başta olmak üzere diğer birçok ilde Millet Mektepleri için ek tahsisat istenmiştir (Cumhuriyet, 24.01.1929: 2). Millet Mekteplerinin daha ilk günden itibaren ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalması, sözü edilen mekteplerin uzun yıllar devam edememesine sebep olmuştur.

5. MİLLET MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLER

Millet Mekteplerinde eğitim genel olarak mevcut eğitim sistemine paralel olarak yürütülmüş ve ilkokul bulunan bütün yerlerde her öğretmen için bir Millet Mektebi dershanesi açılmıştır. Her dershanede ise genellikle 30-50 arasında vatandaş eğitim almıştır. Her bölgedeki yerel kurullar, mekteplere başlama ve bitirme zamanlarını bölgenin ekonomik ve sağlık koşullarını da dikkate alarak kendisi belirleyecekti. Vatandaşların Millet Mekteplerine devamı için gerek görüldüğü takdirde bölgedeki polis, jandarma, belediye görevlileri, muhtarlar ve esnaf örgütlerinden yardım alınacaktı (Cumhuriyet, 19.12.1928: 2). Ancak Millet Mekteplerine ilgi çok yoğun olmuş ve devamsızlık oranı %15'in altında kalmıştır. Millet Mektepleri ders saatleri, vatandaşın çalışma saatlerini etkilemeyecek şekilde İdare Heyetleri tarafından düzenlenmiştir. Dershaneler, imkânlar doğrultusunda vatandaşın ayağına kadar götürülmüş ve vilayetlerin en uygun yerlerine açılmıştır. Böylece her vatandaşın Millet Mekteplerinden yararlanması sağlanmıştır. Yeni harfleri öğrendiğini beyan eden vatandaşlar, öncelikle bir sınava tabi tutulmuş ve bu sınavdan başarılı olanlara diploma verilmiştir (Kurt, 2000: 67-68).

Millet Mekteplerinde ders açılışı bir törenle başlar ve öğretmen okuma-yazmanın önemini belirten bir giriş konuşması yapardı. Sonrasında Gazi hitabesi plağı çalar ve derse başlanırdı. A dershanelerinde “Milli Talim ve Terbiye Heyeti” tarafından belirlenen ve gösterilen şekilde alfabe, imlâ ve yazı, kıraat (okuma) öğretilirdi. 2 saat de matematiğin gerekliliği ve hayattaki faydasından bahsedilir, sayı sayma, toplama ve çıkarma işlemleri gösterilirdi (Edis, 1947: 351-357). B dershanelerinde ise 2 saat kıraat ve tahrir (okuma ve yazma), 2 saat hesap, 1 saat sağlık bilgisi, 1 saat de yurt bilgisi olmak üzere toplam 6 saat eğitim verilirdi (Edis, 1947: 351-357).

Yeni alfabeyi kolay ve zevkli bir yöntemle halka öğretmek için “Milli Talim ve Terbiye Heyeti” tarafından onaylanan çeşitli rehber yayınlar oluşturulmuştur. Bunlardan birinin 1928 yılında yayımlanan “Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü” isimli eser olduğu ifade edilmektedir. Kitapta öğretmenlerin öğrencilere alfabe derslerini verirken dikkat etmesi gereken hususlar detaylı bir şekilde ve 13 madde halinde izah edilmiştir (Kısıklı, 2012: 684-686).

Millet Mekteplerinde imlâ dersleri ile ilgili olarak da öğretmenlerin uyması gereken belli başlı kurallar belirlenmiştir. Söz konusu kurallar şöyle ifade edilmiştir:

“1- Öğretmen her kelimenin imlasını, Dil Encümeni tarafından belirlenen İmla Lügatine ve imla kaidelerine uygun olarak vermelidir.

2- Öğretmen, öğrenciye seviyesinin üstündeki kelimelerin imlasını öğretmemeli, imlasını göstermediği bir kelimenin imlasını sormamalıdır.

3- Bir kelimenin imlası öğretilirken öğrenci önce o kelimeyi görmeli, o kelimenin nasıl telaffuz edildiğini işitmeli, o kelimeyi telaffuz ettikten sonra birkaç defa yazmalıdır. Öğrencinin bir kelimenin imlasını iyice öğrenebilmesi için en iyi yöntem, o kelimenin yazılış şekline bir kez baktıktan sonra yüzünü çevirmesi veya gözünü kapayarak kelimenin şeklini gözünün önüne getirmesidir. Öğrencinin gözüyle gördüğü bir kelimenin şeklini parmağıyla havada yazması da faydalı bir çalışmadır.

4- Öğrenciyi kelimelerin imlasına alıştırmak, ancak alıştırmayı yaptırmakla mümkündür. Bu yüzden öğretmen İmla Dersleri'nde yapacağı alıştırmaları ilgi çekici hale getirmelidir.

5- Öğrenci bir kelimeyi yanlış yazmışsa, öğretmen o yanlış görünmeyecek şekilde gidermeli ve doğrusunu yazmalıdır. Öğretmen asla öğrencisine Siz böyle yazmışsınız. Hâlbuki doğrusu budur! Dememeli, kelimenin doğrusunu göstermelidir" (Kısıklı, 2012: 687).

Kıraat dersinin amacı kolay ve doğru bir okuma yöntemi ile vatandaşta okuma sevgisi uyandırmaktır. Dershanelerde Sabri Cemil tarafından yazılan "Millet Mektepleri Kıraati" adlı eser okutulmuştur. 128 sayfadan oluşan kitabın içeriği ahlaki, vatani ve milli esaslara uygun olarak seçilen okuma parçaları, şiir, hikâye ve destanlardan oluşmaktaydı (Bayraktutan, 2020: 136). Kıraat dersinin öğrenimi için izlenecek yöntemler de şu şekilde belirlenmiştir:

"Kıraat ettirilecek parçaların, öğrencinin alaka duyacağı şeyler olması lazımdır. İstenilen yalnız kolay bir okuma değil, bunun için okunan parçaların öğrenci tarafından iyice anlaşılması lazımdır. Bir parçanın okunmasına başlanmadan önce öğretmen o parçanın konusu veya ana fikri hakkında talebe kısaca bilgi verecek ve böylece onların ilgi ve alakası uyanık tutulacaktır. Kıraat için eldeki kitaplardan yararlanılacak ancak ara sıra güzel halk şiirlerinden seçme yazılar okutulacaktır. Bu şiirler seçilirken de halka zararlı görüş ve fikirler vermeyecek içerikte olmasına dikkat edilecektir. On beş günde bir öğrenciye gazete veya mecmualardan uygun makale ve fıkraların okutturulması ve bu yazıların da halkı ilgilendiren olaylardan seçilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca okunan yazılar hakkında yapılacak kısa tartışmalar da hem gazete okuma merakını arttıracak hem de güzel konuşma hususunda faydalı olacaktır" (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928; Edis, 1947: 351-357).

Tahrir derslerinde de amaç öğrencilere düşüncelerini düzgün ve anlaşılır bir ifadeyle yazabilmeyi öğretmektir. Tahrir için mektup, tezkere, telgraf, senet gibi vatandaşların daima hayatta ihtiyaç duyacağı konuların seçilmesi yararlı görülmüştür. Öğrenciye sık sık imla ve gramer kurallarından bahsedilecek ve onların sıklıkla yaptığı imla ve gramer hataları düzeltilenecektir. Ayrıca kıraat dersleri için seçilecek gazete ve mecmua haberlerinde öğrenciye zabita vakaları ve cinayet olayları okutulmayacaktı (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928; Edis, 1947: 351-357).

Hesap ve ölçüler dersi de öğrenciye haftada 2 saat okutulmaktaydı. Dersin amacı işe şu şekilde açıklanmıştı: "Gündelik hayatta sürekli karşılaşılan ancak zihinsel hesaplamalarla her zaman halledilemeyen basit sorunları gidermeye yarayacak genel esas ve kaideleri öğrenmek ve bunları kolayca, doğruca ve çabukça kullanmayı sağlamak. Zihinsel hesaplamada kullanılan şahsi usulleri kaideleştirmek ve her vakitte her yerde kullanılabilir hale getirmek" (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928). Derste uygulanacak yöntem ve teknikler de belirlenerek dersi okutacak öğretmenlere gönderilmiştir. Buna göre; "Öğrencinin alışık olduğu zihinden hesap yöntemi daima hareket noktası olacak, ilk derslerde öğrencinin merteye ve cümleleri ve bir milyona kadar rakamları yazıp okumayı öğrenmelerine çalışılacak, bu hususta yeterlilik kazandıkları anlaşılınca toplama kaidesi öğretilecek, toplamada bilhassa eldeler üzerinde durularak, öğrencinin rakam bilgisi geliştirilecektir." Ayrıca zihin hesaplamaları üzerinde durulurken bazı temel hesaplama teknikleri öğretilen fakat öğrencilere gereğinden fazla yüklemeye yapılmayacaktı (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928).

Talimatnamenin devamında ise ölçüler konusuna değinilmiş ve bu konuyla ilgili problemlerin çözümüne dersane içerisinde yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Derste öğretilmesi planlanan ölçüler ise şöyle olacaktır: "Okka-dirhem; kilogram: metre-santimetre ve kilometre; arşın; lira-kuruş-para; kuruş-santim." Bunlardan başka en çok ihtiyaç duyulan "mahalli ölçüler" de öğretilenecektir. Metre ve arşın ile dersane içerisinde yüzölçümleri yapılarak uzunlukların nasıl ölçüldüğü gösterilecek, ardından kare ve dikdörtgen alanlara örnekler verilecektir (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928).

B dersanelerinde öğretilen diğer ders de haftada bir saat olarak okutulması planlanan Sağlık Bilgisi idi. Dersin amacı; “*Vücut, organlar ve görevleri hakkında temel bilgiler vermek, bireysel ve toplumsal sağlık kurallarını öğretmek ve alışkanlık kazandırmak*” olarak belirlenmişti. Sağlık Bilgisinin müfredatına göre de “*insan bedeni; başlıca organlar ve görevleri; nefes alma ve ciğerler; kan dolaşımı ve kalp; yemek ve sindirim; ağız ve dişler; mide ve bağırsaklar*” üzerinde durulması planlanmıştır. Ardından hava, su ve gıdaların sağlık açısından yararları; içki ve zararları, içkinin hem bireye hem de aileye ve millete verdiği zararlar; frengi, verem, sıtma gibi ölümcül hastalıklar ve bunlardan korunmanın yolları; milletin sağlığı için herkesin dikkat etmesi gerekenler; çevreye tükürmenin zararları üzerinde durulmuştur. Devamında ise giyinmenin sağlık açısından şartları, çocukların bakımının nasıl yapılması gerektiği, açık hava ve güneşin sağladığı faydalar, bulaşıcı hastalıklara karşı vatandaşın alacağı tedbirler, kazalar, zehirlenmeler ve hayvan ısırıklarında yapılması gerekenler açıklanmıştır (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928).

Sağlık bilgisi dersi için Muhittin Celal Bey’in “*Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Sağlık Bilgisi*” eseri kaynak olarak kullanılmıştır. 16 bölümden oluşan kitap, sade ve anlaşılır bir dille ve büyük puntolarla yazılmıştır. “*Her İşin Başı Sağlıktır*” şeklinde başlayan kitap “*Kazalar, Zehirlenmeler ve Hayvan Isırıkları*” adlı 16. bölüm ile bitmekteydi. Birinci bölümde sağlıklı ve fiziksel olarak sağlam kişilerin düşüncelerinin de pozitif olacağı ifade edilmiştir. Sağlık bilgisinin önemli olduğuna dikkat çekilmiş ve bunun için insanın öncelikle vücudunun yapısını ve vücut makinesinin nasıl işlediğini bilmesi gerektiği dile getirilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 1-8). Kitabın ikinci bölümü ise “*Vücudun Yapısı ve İş*” şeklinde başlamaktaydı. Bu kısımda vücudun organları ve organların nasıl çalıştığı, neye yaradığı hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 9-14). Kitabın en detaylı bölümlerinden biri olan “*Hareket Cihazı*” isimli üçüncü kısımda vücutun iskelet yapısı, kemikler ve adalelerden bahsedilmiştir. Bir iskelet resmi üzerinde vücudun bütün kemikleri gösterilmiş ve buradan kemiklerin sayıları, bağlantıları ve fonksiyonları açıklanmıştır. Beden; baş, gövde ve etraf diye üçe ayrılmış, alın kemiğinden ayak parmaklarına varıncaya kadar bütün uzuvlar hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 15-28). “*Hazım Cihazı*” başlığı altındaki dördüncü bölümde ağız ve dişlerden başlanarak, mide ve bağırsaklara kadar sindirim ile alakalı bütün organların işleyişinden ve sağlıklı çalışması için nelere dikkat edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Resimlerle görsellik katılan bu bölümde mide ile ilgili şöyle denilmektedir:

“Mide büyükçe, gayet kuvvetli adaleli bir kesedir; Kendine mahsus bir salya çıkarır. İçerisine gelen lokmaları sıkır, salyası ile karıştırır, evirir, çevirir adeta bir bulamaç haline getirir ve sonra ince barsaklara [bağırsaklara] geçirir. Mide bu işi ancak birkaç saatte görür. Onun için mide evvelce aldığı gıdayı tamamile [tamamıyla] bulamaç haline getirilmeden, yeniden bir şey verilirse hazım bozulur. Keza mideye ara sıra istirahat verilmiyip [verilmeyip] de her saat, her dakika çalıştırılacak olursa yorulur, yine hazımsızlık başlar” (Muhittin Celal, 1930: 32).

“*Teneffüs Cihazı*” başlığı altındaki beşinci bölümde solunum sistemi hakkında ilgi çekici bilgiler verilmiş, herkes için yeteri kadar temiz havası bulunmayan ve sık sık havalandırılmayan bir yerin sağlık açısından zararlarından bahsedilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 36-40). “*Kan ve Deveran Cihazı*” başlıklı altıncı bölümde kalp, damarlar ve kan dolaşımı hakkında şekiller ile desteklenen bilgiler verilmiş ve sözü edilen bilgiler hayatın içinden örneklerle açıklanmıştır (Muhittin Celal, 1930: 41-47). “*Sinir Cihazı ve Duygular*” konulu yedinci bölümde, beş duyu organından bahsedilmiş ve yine örnekler verilerek konunun ilgi çekmesi sağlanmıştır (Muhittin Celal, 1930: 48-59). “*Hava, Su, Gıda*” başlığı altındaki sekizinci bölümde, hava, su ve gıdanın sağlık açısından temiz olması gerektiği vurgulanmıştır. Sağlıklı bir birey olmak ve sağlıklı bir hayat sürmek için tüketilmesi gereken gıdalar hakkında da tavsiyelerde bulunulmuştur. (Muhittin Celal, 1930: 60-73). “*İçki ve Zararları*” başlıklı dokuzuncu bölümde, içkinin insan sağlığı üzerindeki zararlarından ve topluma olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Verilen bilgilerin örnekler ile desteklendiği bu bölümde şöyle denilmiştir: “*Ayyaşların çocukları cılız olur, ekseriyetle budala, illetli, sar’alı doğar, her fenalığı yapmaya müstait olur. Demek ki sarhoşun zararı yalnız kesesine ve şahsına dokunmuyor, nesline, memleket ve milletine de dokunuyor*” (Muhittin Celal, 1930: 83-84).

Onuncu bölüm ise “*Tehlikeli Hastalıklar*” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde de özellikle o günlerde sık görülen frengi, verem ve sıtma gibi salgın hastalıklardan ve bahsi geçen hastalıklardan korunmak için dikkat edilmesi gereken kurallardan bahsedilmiştir. Bunun yanında sağlık ve hastalığın insanlar için olduğu ancak tedbirli davranmanın insanı hastalıklardan mümkün olduğunca koruyacağı üzerinde durulmuştur. Verem, kızıl ve tifo

tehlikeli hastalıklar olarak belirtilmiş ve bunların diğer hastalıklara nazaran sinsi bir şekilde ortaya çıktığı ve erken tespit edilemez ise hayati tehlikelere neden olabileceğinden bahsedilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 85-98). *“Milletin Sağlığı”* başlıklı on birinci bölümde, toplum sağlığı için halkın dikkat etmesi gereken hususlar üzerinde durulmuş ve sokakta yerlere tükürmenin zararlarına değinilmiştir. (Muhittin Celal, 1930: 98-101). Bireyin, toplumun bir ve bütün olması açısından önemine vurgu yapılan on birinci bölümde, toplumun sağlığı açısından toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine karşı vazifelerinden söz edilmiştir. Zira Muhittin Celal, *“bir memleketteki refah ve saadetten o memleket halkı hep birden faydalanır”* diyerek bu duruma vurgu yapmaktaydı (Muhittin Celal, 1930: 98-99).

“Giyinmenin Sıhhi Şartları” başlıklı on ikinci bölümde, giyilecek elbisenin geniş, hava geçiren, yumuşak ve hafif kumaştan olması gerektiği, elbise geniş olursa içerisinde rahat hareket edilebileceği, kadınların giydiği korsenin zararları üzerinde durulmuştur (Muhittin Celal, 1930: 101-105). İlk insanların soğuk memleketlerde hayvan derilerini giysi olarak kullandıklarını ifade eden Muhittin Celal, elbisenin medeniyet mahsulü olduğunu ve tarihi süreç içerisindeki gelişmelere bağlı olarak giyim kuşamın da değiştiğini belirtmiştir. Hatta insanların kıyafetlerine bakarak, hangi dönemde yaşadıkları ve hangi millete mensup olduklarının da anlaşılabilceğini söyleyen Muhittin Celal, medeniyetin ilerlemesiyle insanların kullandıkları kıyafetlerin arasında fark kalmadığını vurgulamıştır (Muhittin Celal, 1930: 102-103). *“Çocuk Bakımı”* başlıklı on üçüncü bölümde, çocuk sağlığı, annenin çocuğun yetiştirilmesindeki rolü ve bu konunun ülke geleceği açısından oldukça önemli olduğuna değinilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 105-114). Diğer birçok etkenin olduğu gibi sağlığın da çocukluktan başladığını belirten Muhittin Celal, gerek ahlaki, gerek ruhsal gerekse fiziki açıdan çocuğun yetiştirilmesinde annelere büyük görevler düştüğünü dile getirmiş ve çocuk bakımını üç kelime ile özetlemiştir: *“Temizlik, sadelik, itidal”* (Muhittin Celal, 1930: 107). *“Kır, Açık Hava, Güneş”* başlıklı on dördüncü bölümde yine hayatın içerisinde örnekler verilerek, açık hava ve güneşin sağlık açısından önemi üzerinde durulmuştur (Muhittin Celal, 1930: 115-119). Kır, yayla, deniz ve nehirlerin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkilerinden söz eden Muhittin Celal, güneşi ise *“hayat membarı”* olarak tanımlamıştır (Muhittin Celal, 1930: 117-119). *“Bulaşık Hastalıklardan Korunma”* başlığı altındaki on beşinci bölümde, yaygın olarak görülen bulaşıcı hastalıklardan korunmanın, aslında tedaviden daha kolay ve ucuz olduğu belirtilmiştir (Muhittin Celal, 1930: 120-123). *“Kazalar, Zehirlenmeler, Hayvan Isırmaları”* başlıklı son bölümde ise, özellikle zehirlenmeler ve hayvan ısırması durumunda yapılması gerekenlerden bahsedilmiştir. Bu bölümde de belirtilen durumlar ile karşı karşıya kalındığında yapılması gerekenler şekiller ile desteklenerek anlatılmıştır (Muhittin Celal, 1930: 124-128).

B dershanelerinde okutulacak diğer ders de yine haftada bir saat olarak planlanan Yurt Bilgisi dersi idi. Dersin amacı, *“öğrenciye vatan, millet, vatandaşlık hak ve vazifeleri hakkında bir vatandaşın bilmesi gereken asgari bilgileri”* öğretmek olarak belirlenmişti (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928). Bu derste işlenecek konular ise şöyle sıralanmıştır:

“Türk Bayrağı, Türk bayrağının dalgalandığı yerler, Türkiye, Türkiye’nin sınırları, Türkler, nüfusumuz, Türk milletinin eskiliği, eski zamanlarda Türk devletleri, Yeni Türk Cumhuriyeti’nin kuruluşu, Sultanlar istibdadının neticeleri, Büyük Harp, Türkiye’nin düşmanlar tarafından istilası, istiklal kavgası, Büyük Gazinin hizmetleri, Türk istiklal ve hürriyeti, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun esas maddeleri, Büyük Millet Meclisi, milletvekili seçimi, cumhurbaşkanı, vekiller, vilayetler ve kazalar, belediye teşkilatı ve meclis-i umumi ve belediye seçimleri, vergiler, askerlik, mahkemeler, dilekçe verme, Türk milli bayramları ve manaları” (BCA, 490.1.0.0/1.3.12, 28.10.1928).

Yurt Bilgisi dersi için İbrahim Hilmi Bey’in *“Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi”* adlı eseri kaynak olarak okutulmuştur. Talimatnamedeki içeriğe göre hazırlanan kitap, sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. İbrahim Hilmi Bey, kitabının ilk kısmında Yurt Bilgisi dersinin önemine değinmiş ve şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bir vatandaş, içinde doğup büyüdüğü, yaşadığı vatani, memleketi, memleketinin idare teşkilâtını bilmezse o vatanın hakikî evlâdı gibi nasıl öğünebilir [övinebilir] ? Yurdunu çok iyi tanıyan, vatan ve hürriyet aşkını duyan, hak ve adalete hürmet, memleketin kanunlarına itaat eden, aile ve vatandaşlarına karşı her an fedakârlık yapmaya hazır bulunan insana iyi bir vatandaş denebilir. Vatandaşlık hak ve vazifesi de ancak yurt bilgisini okumakla öğrenilir” (İbrahim Hilmi, 1931: 4).

Yurt Bilgisi ders kitaplarında işlenen ilk konunun vatan sevgisi ve bayrak olduğu görülmektedir. Bir devletin sembolü olan bayrakla ilgili, *“Tür bayrağı, Türk milleti kadar eskidir... Ay ve yıldızlı al bayrak, bütün Türklerin ruhudur. Her Türk bayrağına bakınca gözlerinde bir aydınlık, vücudunda bir sıcaklık duyar. Her Türk al sancağının gölgesi altında yaşamakla iftihar eder. Çünkü bu bayrak altında benliğini, hürriyet ve istiklalini daha iyi anlar... Türk bayrağının serbestçe dalgalanması, hürriyet ve istiklalini nişanesidir. Bayrağımız için can vermek, bayrağımızın şerefini korumak, en büyük şereftir”* ifadeleri yer almıştır (İbrahim Hilmi, 1931: 5-6). Ders kapsamında öğrencilere vatan kavramı ve vatan sevgisine ilave olarak, Türk milletinin köklü geçmişi ve tarihin bilinen ilk Türk devletleri hakkında bilgi de verilmiştir (İbrahim Hilmi, 1931: 19-22). Yurt Bilgisi kitabı, *“Türk Vatanı ve Vatandaşlığı”* konusu ile sona erdirilmiştir (İbrahim Hilmi, 1931: 86-93). Kitabın sonunda milli bayramlara ve bu bayramlar dolayısıyla gerçekleştirilen kutlamalara yer verilmiştir. Böylelikle iyi bir Türk vatandaşında bulunması gereken özelliklere vurgu yapılmış ve öğrencilere milli bilinç kazandırılmaya çalışılmıştır (İbrahim Hilmi, 1931: 93).

6. MİLLET MEKTEPLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Millet Mektepleri 1 Ocak 1929’da açılmış ve aynı zamanda açılış günü “Maarif Bayramı” olarak kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 01.01.1929: 1). İlk gün sadece İstanbul’da 1.208 Millet Mektebi dershanesi açılmış ve 45.000 kişi bu dershanelerde öğretime başlamıştır (Cumhuriyet, 02.01.1929: 1). Bir aylık uygulamanın sonunda ilk veriler basın ile paylaşılmıştır. 3 Şubat 1929’da İstanbul ili için paylaşılan verilere göre, 2.655 Millet Mektebi açılmış ve 104.458 kişi de bu mekteplere kayıt yaptırmıştır. Bu sayının 55.106’sunun kadın, 49.352’sinin de erkek vatandaşlardan oluştuğu belirtilmiştir (Cumhuriyet, 03.02.1929: 1). Verilerden de anlaşıldığı üzere Millet Mekteplerine özellikle kadınların yoğun ilgisi olmuş ve bu ilginin devam etmesi için de kadınlara özel imkânlar sağlanmıştır.

Millet Mekteplerine gösterilen yoğun ilgi yılsonuna kadar devam etmiş ve 1928-1929 döneminde Türkiye genelinde 17.531 A dershanesi açılmış ve buradan 485.632 kişi başarı belgesi almıştır. Açılan 2.958 B dershanesinden de 111.378 kişi başarı belgesi almıştır. Belirtilen süreçte toplam 1.045.500 kişinin kayıt yaptırdığı paylaşılan veriler arasındadır (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1935: 36).

“Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği’ne” göre, Millet Mektepleri uygulamasının en yoğun olduğu 1928-1935 döneminde en fazla dershanenin 18.785 ile Marmara Bölgesinde açıldığı görülmektedir. Ardından 11.589 dersane ile Karadeniz Bölgesi, 9.365 dersane ile Orta Anadolu Bölgesi, 8.893 dersane ile Ege Bölgesi, 5.892 dersane ile Doğu Anadolu Bölgesi, 4.065 dersane ile Akdeniz Bölgesi ve 1.673 dersane ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi gelmektedir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935), 1935: 18-36).

Türkiye genelinde 1928-1935 arası 7 yıllık öğretim sürecinde illerde 14.036 A dershanesi açılmış ve bu dershanelere 617.200 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bahsi geçen öğrencilerden 316.295’i sınavları geçerek mezun olmuştur. Dışarıdan özel öğrenim gören 75.676 kişinin de sınavlarda başarılı olmasıyla birlikte A dershanelerinden belge alanların sayısı 391.971’e yükselmiştir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935), 1935: 70-71). B dershanelerinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, illerde 5.509 dersane açıldığı ve bu dershanelere 196.439 kişinin kayıt yaptırdığı görülmektedir. B dershanelerine devam eden 125.343 kişi başarı belgesi almıştır. Dışarıdan özel öğrenim gören 23.368 kişinin de mezuniyeti ile birlikte B dershanelerinden belge alanların sayısı 148.711’e yükselmiştir (Kılıç, 2011: 168).

1928-1935 öğretim döneminde köylerde 34.957 A dershanesi açılmıştır. Derslere devam eden toplam 1.488.692 kişiden, 653.845’i mezun olmuştur. Dışarıdan özel öğrenim gören 40.343 kişinin de mezuniyeti ile birlikte başarılı olan öğrenci sayısı, 694.188 kişiye çıkmıştır (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935), 1935: 71; Kılıç, 2011: 168). Köylerde açılan B dershanesinin sayısı ise 5.871’dir. Bu dershanelere de 184.514 kişi devam etmiş ve bunlardan 115.639’u mezun olmuştur. Dışarıdan öğrenimini tamamlayan 3.746 kişinin de mezuniyeti ile birlikte başarı belgesi alanların sayısı 119.385’e yükselmiştir (Kurt, 2000: 84; Kılıç, 2000: 168).

1928-1935 arası öğretim döneminde, Millet Mekteplerinin A dershanesinin il ve köylerdeki toplam sayısı 48.993 olmuştur. 2.105.892 kişi bu dershanelere kayıt yaptırmış ve 970.140 kişi başarı belgesi almıştır. Dışarıdan özel öğretim alan 116.019 kişinin de mezun olmasıyla birlikte A dershanelerinden belge alanların sayısı toplam

1.086.159 olmuştur. Aynı süreçte il ve köylerde toplam 11.380 B dershanesi açılmıştır. 380.953 kişi derslere devam etmiş ve 244.728 kişi mezuniyet belgesi almıştır. Dışarıdan mezun olan 27.114 kişi ile birlikte B dershanelerinin başarı sayısı da 271.842'ye yükselmiştir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935), 1935: 70-71).

1928-1935 yılları arasında Türkiye genelinde A ve B dershanelerinin toplam sayısı 60.373'tür. 2.486.845 kişi derslere katılmış, 1.358.001'i sınavlardan geçerek mezun olmuştur. Okuma-yazma öğrenmek isteyen köylü ve kentli birçok vatandaş Millet Mekteplerine yoğun ilgi göstermiş ancak bu yoğun ilgi sonraki süreçte giderek azalmaya başlamıştır. Örneğin 1928-1929 döneminde A ve B dershanelerine başvuru yapan kişi sayısı 1.045.000 iken, 1929-1930 döneminde bu sayı 544.534'e düşmüştür. 1935 yılında ise Millet Mekteplerine başvuru yapan kişi sayısı sadece 103.252'dir. Bu durum ilk yıla oranla %90'lık bir düşüşü göstermektedir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935), 1935: 70-71). Esasen Türkiye'de 1927 yılında okuryazarlık oranı erkeklerde %13 iken, kadınlarda %4 idi. Fakat 1935 yılına gelindiğinde bu oran erkeklerde %29.3'e, kadınlarda %10.5'e ulaşmıştır. Bu oranlardan hareketle Millet Mektepleri sayesinde Türkiye'deki okuryazarlık oranında ciddi bir artış yaşandığını söylemek mümkündür (Kılıç, 2011: 169).

7. SONUÇ

Milli Mücadele döneminden itibaren Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın en çok üzerinde durduğu konu halk eğitimi olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin idari kadrosu, bu hedefe uygun toplumsal yapıyı oluşturmak için eğitime ayrı bir önem vermiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 3 Kasım 1928'de Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlüğe giren "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*" ile Türkiye'de Latin harflerini esas alan yeni bir alfabe kabul edilmiştir. Yeni harflerin kabul ve onayının ardından alfabenin halka benimsetilmesi ve öğretilmesi amacıyla Millet Mektepleri açılmıştır.

Harf İnkılabının en önemli aşamalarından biri olan Millet Mektepleri, okul dışında kalan yetişkin bütün vatandaşlara okuma-yazma öğretmek ve onları çağdaş birer cumhuriyet bireyi olarak yetiştirmek amacıyla kurulan halk eğitim kurumları olarak karşımıza çıkmıştır. 1 Ocak 1929 tarihinde ülke genelinde büyük bir törenle açılan Millet Mektepleri, vatandaşa sadece okuma-yazma öğretmekle kalmamış aynı zamanda onların sosyal hayatla, yeni yönetim şekli ile ilgili de bilgi ve bilinç kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca Millet Mektepleriyle vatandaşlara aile hayatında, iş hayatında ve toplum içi ilişkilerinde kullanabilecekleri teorik ve pratik bilgiler de verilmiştir.

Millet Mektepleri sayesinde eğitim ve öğretim ülkenin en ücra köşelerine kadar götürülerek vatandaşa eğitim alanında fırsat eşitliği verilmeye çalışılmıştır. Millet Mekteplerinin en verimli çalıştığı dönem 1928-1935 yılları arası olmuştur. Bu süreçte Türkiye genelinde A ve B dershanelerinin toplam sayısının 60.373, görev alan öğretmen sayısının da 51.816 olduğu görülmektedir. Ayrıca belirtilen süreçte 2.486.845 kişi derslere katılmış ve 1.358.001'i sınavlardan geçerek başarı belgesi almıştır. Türkiye'de 1927 yılında okuryazarlık oranı %10.5 seviyelerinde iken, 1935 yılında bu oran %20.4'e yükselmiştir. Bu durum ise Millet Mekteplerinin Türkiye'deki okuryazarlık oranına önemli bir katkı sağladığı sonucunu vermektedir.

Millet Mekteplerine karşı gösterilen yoğun ilgi en fazla kırsal kesimde yaşayan vatandaşlardan ve kadınlardan gelmiştir. Ancak bu ilgi ilerleyen yıllarda gittikçe azalmaya başlamıştır. Bu duruma sebep olarak; uzun süren savaştan kısa süre önce çıkmış olması, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile gelen ekonomik bunalım, okulların ve öğretmenlerin gereken nitelik ve nicelikte olmaması, Millet Mekteplerine ayrılan bütçenin yetersiz olması, yetişkinlerin eğitiminde kullanılacak olan yöntemlerin yeterince bilinmemesi gibi etkenler gösterilmektedir. Sözü edilen duruma rağmen Millet Mektepleri, 1928-1935 yılları arasında bir milyondan fazla kişinin okuryazar olmasına katkı sunarak halk eğitiminde önemli bir görevi yerine getirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif, Halk Okuma Odaları ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği (1933-1934) (1935). Devlet Matbaası, İstanbul.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği (Maarif 1928-1935) (1935). Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

Düstur (1928). Tertip 3, Cilt 10, 03.11.1928.

Kanunlar Dergisi (1928). Cilt 7, 11 Kasım 1928.

Maarif Vekâleti Mecmuası (1929). Sayı 17, Devlet Matbaası, Ankara.

TC Başvekâlet Müdevvenat Müdürlüğü Neşriyat Şubesi Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi (1928). H. M. Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (1924). Devre II, İçtima I, Cilt 5, 25.02.1340 (1924).

TBMM Zabıt Ceridesi (1924). Devre II, İçtima I, Cilt 7, 03.03.1340 (1924).

TBMM Zabıt Ceridesi (1928). Devre III, İçtima I, Cilt 4, 20.05.1928.

TBMM Zabıt Ceridesi (1928). Devre III, İçtima II, Cilt 5, 01.11.1928.

TBMM Zabıt Ceridesi (1928). Devre III, İçtima II, Cilt 5, 08.11.1928.

Diğer Kaynaklar

Akpınar, D. ve Kanalga, R. (2014). "Kayseri Millet Mektepleri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 31-44.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Albayrak, M. (Kasım 1989). "Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması (1862-1928)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl 2, Sayı 4, s. 474-475.

Albayrak, M. (Temmuz 1994). "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 29, Ankara, s. 471-483.

Atamtürk, E. Çavuşoğlu, T. Danış, M. Z. (2023). "Cumhuriyet Tarihinde Sosyal Hizmetin İlk Örüntüleri: Bir Toplum Kalkınması Modeli Olarak Millet Mektepleri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, (Özel Sayı Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), s. 2202-2218.

Ataş, U. (2003). *Millet Mektepleri (1928-1935)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi.

Bayraktutan, F. (2020). "Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 37, s. 119-150.

Berkes, N. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Binbaşıoğlu, C. (1993). *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri Tarihsel Bir Çerçeve*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Bozkurt, İ. ve Bozkurt, B. (2009). "Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin'de Açılan Millet Mektepleri ve Çalışmaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Cilt VIII, Sayı 18-19, s. 117-135.

Canpolat, M. (1991). "Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara, 49-54.

Cumhuriyet (1928). "Herkes Mektebe Gidiyor", 19 Aralık.

Cumhuriyet (1928). "Yeni Harfleri Herkes Öğreniyor", 11 Eylül.

Cumhuriyet (1929). "Bugün Maarif Bayramı Var", 1 Ocak.

Cumhuriyet (1929). "Millet Mektepleri Dün Gece Açıldı", 2 Ocak.

Cumhuriyet (1929). "Millet Mektepleri İçin Tahsisat", 24 Ocak.

- Cumhuriyet* (1929). "Millet Mekteplerinde 55.106 Kadın 49.352 Erkek Ders Görüyor", 3 Şubat.
- Cumhuriyet* (1929). "Millet Mekteplerinde Faaliyet", 10 Ocak.
- Çakıcı, D. (2022). "Atatürk Dönemi Eğitim Alanında Gerçekleştirilen Faaliyetler", *Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler*, (Ed: H. Bostan ve N. Uzman), Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara, s. 373-405.
- Çiftcioğlu, İ. (Ekim 2007). "Atatürk'ün Türk Eğitimi Hakkındaki Görüş ve Uygulamaları", *Akademik Bakış*, Sayı 13, s. 1-26.
- Demir, G. T. ve Şam Altunay, E. (Temmuz 2017). "Millet Mekteplerinin Fikri Temelini Oluşturan Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, s. 337-350.
- Doğaner, Y. (2005). "Elifbadan Alfabe: Yeni Türk Harfleri", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, s. 27-44.
- Dönmez, C. (2013). *Tarihi Gereçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Edis, A. B. (1947). *Milli Eğitim Düsturu Programlar*, Cilt 7, 3. Tertip, İstanbul.
- Erat, M. (2002). "Osmanlı'da Alfabe Tartışmaları", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 154-160.
- Gök, S. ve Kılınççeker, Ö. (2018). "Maarif Millet Mektepleri İstatistiğine göre Malatya Millet Mektepleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 1173-1235.
- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Hâkimiyet-i Milliye* (1928). "Yeni Kafa", 16 Kasım.
- Hâkimiyet-i Milliye*. (1923). "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz", 5 Mart.
- Hilmi, İ. (1931). *Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Yurt Bilgisi*, Marifet Matbaası, İstanbul.
- İnan, M. R. (1991). "Yazı Değişimi, Çok Kısa Sürede Gerçekleşmiş Bir Devrim ve Gerçekleştirme Yöntemleri", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara, 169-186.
- İnanç, M. B. (2002). *Millet Mektepleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Kara, A. (2020). "Türkiye'de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, Cilt IV, Sayı 1, s. 114-141.
- Karal, Z. E. (2001). *Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu, Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- Kılıç, F. (2011). *Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve Öğretiminde Kullanılan Yöntemler-Araçlar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Kılıç, F. (Güz 2020). "Yeni Türk Alfabesinin Kabulünde Dil Heyetinin Yürüttüğü Çalışmalar", *CTAD*, Yıl 16, Sayı 32, s. 797-825.
- Kısıklı, E. (2012). "Harf Devrimi Sonrasında Yeni Harflerin Öğretiminde Usul ve Yöntemler", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (20-22 Ekim 2011)*, Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana, 680-692.
- Kili, S. (1980). *Osmanlı ve Türk Anayasaları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kurt, M. (2000). *Millet Mektepleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Milliyet* (1929). "Merhum Necati Bey Gözyaşları Arasında Defnedildi", 3 Ocak.
- Milliyet* (1929). "Millet Mekteplerinde Okumaya Başladılar", 4 Ocak.
- Muhittin Celal. (1930). *Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Sağlık Bilgisi*, Şirketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul.
- Osmanlıdan Günümüze Türk Anayasa Metinleri* (2023). (Ed: Ö. Kesikbaş ve A. H. Kurnaz ve Ş. İba), TBMM Basımevi, Ankara.
- Özen, F. (2021). "Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri: Edirne Örneği (1928-1935)", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, Cilt 40, Sayı 70, s. 342-361.

- Öztürk, C. ve Nurdoğan, A. M. (2001). "Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 4, İstanbul, s. 197-227.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Saridemir, S. S. (2024). "Harf Devrimi ve İstanbul Millet Mektepleri", *Tarih ve Tarihçi*, Cilt 3, Sayı 1, s. 42-53.
- Saydam, A. (1999). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev: M. Harmanlı), E Yayınları, İstanbul.
- Şahin, M. (Haziran 1992). "Bir Halk Eğitim Çalışması Olarak Millet Mektepleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 213-234.
- Şimşek D. Ç. (2021). "Latin Alfabesinin Kabulü Sonrası Diyarbakır'da Açılan Millet Mektepleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 68, s. 315-342.
- Şimşir, B. N. (2008). *Türk Yazı Devrimi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Tansel, F. A. (1953). *Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)*, *Bellekten*, Cilt 17, Sayı 66, s. 224-250.
- TC Resmi Gazete* (1928). "1928 Sene-i Maliyesi Maarif Vekâleti Bütçesine Tahsisat-ı Fevkalade İtasına ve Muhtelif Devair Bütçelerine Mevzu Tahsisattan Bazılarının İmhasına Dair Kanun", 11 Kasım.
- TC Resmi Gazete* (1928). "Millet Mektebi Talimatnamesi", 24 Kasım.
- TC Resmi Gazete* (1928). "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" 3 Kasım.
- TC Resmi Gazete* (1929). "Millet Mektepleri Talimatnamesi", 16 Ekim.
- Tekin, T. (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg Yayıncılık, Ankara.
- Tongul, N. (Mayıs-Kasım 2004). "Türk Harf İnkılabı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 33-34, s. 103-130.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1981). *Atatürk ve Harf Devrimi Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, TDK Yayınları, Ankara.
- Yorulmaz, H. (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 03.05.2024 Accepted/Kabul: 13.11.2024

DOI: 10.30794/pausbed.1478005

Research Article/Araştırma Makalesi

İnan, D. ve Eser, K. T. (2024). "A Comparative Analysis of Metaphors in Ahmet Hamdi Tanpınar's Novel *Huzur* and Virginia Woolf's Novel *Mrs. Dalloway*", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 65, ss. 53-63.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF METAPHORS IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S NOVEL *HUZUR* AND VIRGINIA WOOLF'S NOVEL *MRS. DALLOWAY*

Dilek İNAN*, Kadriye Tilbe ESER**

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur* and Virginia Woolf's novel *Mrs. Dalloway* depict the adverse consequences of the post-war period within and between societies. The novels, from diverse cultural backgrounds, portray the traumas of individuals and the characteristics of modernism. *Huzur* from Turkish literature and *Mrs. Dalloway* from English literature, apply metaphors to illustrate the atmosphere during the post-war period. Metaphors arise from experiences, and it is a way of understanding one domain through the lens of another. Metaphors are often inherent in everyday language and are often used unconsciously; whereas those found in literature are generally treated with artistic intent. As both novelists are critical of physical and psychological disorders of post-war experience, the paper elaborates on "Life is a War" conceptual metaphor inspired by Lakoff and Johnson's metaphor index. The study focuses on a comparative analysis of conceptual and linguistic metaphors in *Huzur* and *Mrs. Dalloway* considering modernist elements in the novels.

Keywords: *Huzur*, *Mrs. Dalloway*, *Conceptual metaphor*, *Linguistic metaphors*, *Modernism*.

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN *HUZUR* VE VIRGINIA WOOLF'UN *MRS. DALLOWAY* ROMANLARINDAKİ METAFORLARIN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* ve Virginia Woolf'un *Bayan Dalloway* romanları, savaş sonrası dönemin toplumlar içindeki ve arasındaki olumsuz sonuçlarını anlatmaktadır. Farklı kültürel altyapılardan gelen romanlar, bireylerin travmalarını ve modernizmin özelliklerini tasvir eder. Türk edebiyatından *Huzur* ve İngiliz edebiyatından *Bayan Dalloway* savaş sonrası dönemin atmosferini yansıtmak için metaforlar kullanmaktadır. Metafor deneyimlerden doğar ve bir kavramı başka bir kavram merceğinden anlamının bir yoludur. Metaforlar genellikle günlük dilin doğasında vardır ve çoğunlukla bilinçsizce kullanılır; oysa edebiyatta kullanılanlar genellikle edebi anlamlar içermeyi hedefler. Tek bir kavramsal metafor, dilin ve metnin zenginliğini gösteren birden fazla dilsel metaforu içerir. Her iki romancı da savaş sonrası deneyimin fiziksel ve psikolojik bozukluklarına eleştirel yaklaştığı için, bu makale, Lakoff ve Johnson'ın metafor dizininden esinlenen "Hayat Bir Savaştır" kavramsal metaforunu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bu çalışma, *Huzur* ve *Bayan Dalloway* romanlarındaki modernist unsurları da dikkate alarak kavramsal ve dilsel metaforların karşılaştırmalı analizine odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Huzur*, *Bayan Dalloway*, *Kavramsal metaforlar*, *Dilsel metaforlar*, *Modernizm*.

*Prof. Dr., İzmir Democracy University, Faculty of Science and Letters, Department of English Language and Literature, İZMİR.
e-mail: dilek.inan@idu.edu.tr. (<https://orcid.org/0000-0002-5128-8409>)

**Research Assistant, İzmir Democracy University, Faculty of Science and Letters, Department of English Language and Literature, İZMİR.
e-mail: kadriyetilbe.eser@idu.edu.tr. (<https://orcid.org/0000-0002-4554-2909>)

1. INTRODUCTION

It is a common perception that metaphors usually derive from literature, thus, the function of everyday language, and the everyday conceptual system is underestimated. However, the everyday language and the everyday conceptual system have a prominent role in producing authentic metaphors (Kövecses, 2010: 49). Metaphor is defined in Oxford Learner's Dictionaries as follows: "a word or phrase used to describe somebody/ something else, in a way that is different from its normal use, in order to show that the two things have the same qualities and to make the description more powerful" (Oxford Learner's Dictionaries, 2024). The definition clarifies that metaphors are not limited to literature but are a way of making a statement or explanation more powerful. In a very similar way to the definition, Zoltan Kövecses does not limit metaphors to literature. Moreover, he prioritizes everyday conceptual systems to explain metaphors in his works. For example, he analyses Christina Rossetti's poem *Up-Hill* as follows:

The line "From morn to night, my friend" evokes A LIFETIME IS A DAY metaphor; the words "for when the slow, dark hours begin" evoke the conventional metaphor LIFE IS LIGHT; DEATH IS DARK; the line "But is there for the night a resting place?" evokes the conventional metaphors DEATH IS NIGHT AND DEATH IS REST; etc (Kövecses, 2010: 50).

As Kövecses states the metaphors in Christina Rossetti's poem *Up-Hill* refer to life and death, and they basically derive from the everyday conceptual system. In other words, the metaphors do not pertain only to literature, the metaphors in literature and the everyday conceptual system are interrelated. In everyday language, people automatically think and act, and the conceptual system is related to the way of perceiving. Thus, the metaphors that people use in everyday language intrinsically emerge (Lakoff and Johnson, 1980: 4). Most of the metaphors are parts of everyday language, and they are commonly used unconsciously while the metaphors in literature are expected to be designed artistically. Specifically, experience constitutes metaphors, and the basic function of metaphors is to comprehend one domain with another. Kövecses identifies the conceptual metaphor theory in his book *Where Metaphors Come From* as follows:

In conceptual metaphor theory, metaphor is thought of very broadly as conceptualizing one domain of experience in terms of another. The domain of experience that is used to comprehend another domain is typically more physical, more directly experienced, and better known than the domain we wish to comprehend, which is typically more abstract, less directly experienced, and less known (Kövecses, 2015: 2).

Conceptual metaphor theory illustrates how people reflect their thoughts by comprehending experienced and less experienced domains. In detail, there are two domains required to create a metaphor, one is more experienced and concrete, and the other one is less experienced and abstract. Hence, the conceptual system produces conceptual metaphors to reflect thoughts. For example, life is an abstract concept, and a concrete concept is required to comprehend the concept of life. LIFE IS A JOURNEY is an example of a conceptual metaphor where LIFE is apprehended through JOURNEY (Kövecses, 2015: 3). The abstract and concrete metaphors are also called source (b) and target domain (a), the source domain is the concrete, target domain is the abstract one. (Kövecses, 20)

Metaphors are facilitators in expressing our thoughts and experiences and are part of the conceptual system. As Kövecses argues, metaphors arise out of universal and cultural experiences (2015: 95). Indeed, experience is the essence of metaphors formed by a universal and cultural context. Jacques Derrida, long before, emphasized the abundance of metaphors in language, underlining the fact that "there is no non-metaphoric language" (1976: 67). Similarly, Andrew Goatly observes that "The vast majority of abstract vocabulary in the lexicon of English derives from conceptual metaphors" (2011: 43). Comparative studies are one of the ways to evaluate universal and cultural conceptual metaphors. This study aims to analyse the sub-metaphors, namely linguistic metaphors, of "LIFE IS A WAR" conceptual metaphor in Turkish and English Literature comparatively. Several linguistic metaphors produced by the same conceptual metaphor of "LIFE IS A WAR" in different languages and literatures will be evaluated. The study anatomizes Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur* from Turkish Literature, and Virginia Woolf's novel *Mrs. Dalloway* from English Literature in terms of LIFE IS A WAR conceptual metaphor.

While *Mrs Dalloway* is set in a milieu of post-First World War England, *Huzur* takes place just before the Second World War in Istanbul. Therefore, both novels relate the metaphorical conceptualization of life to the vocabulary of war. Tanpınar and Woolf are two novelists who pioneered new literary writing styles in Turkish and English literature, contributing greatly to modernist novel techniques. Thus, the following part examines modernism and new literary techniques in Turkish and English literature.

2. MODERNISM IN ENGLISH AND TURKISH LITERATURE

Modernism is a phenomenon that characterizes a new kind of art and literature in the late 19th century. One of the fields where modernism first sparks is painting. Painters in the late 19th century begin to use new techniques in painting to destroy 19th century realism and traditions. One of the significant milestones in the art of painting is that the impression comes to the fore, not the reality while depicting simple landscapes or objects. Particularly, painters create a new movement by using colours not as they see them directly, but as they perceive them (Butler, 2010: 17). This new movement, which is defined as the representation of an artist's own experiences and impressions on the canvas is Impressionism (Dombrowski, 2021: 19). Thus, Impressionism brings a fresh spirit to art where the artist is not limited to the frameworks of 19th century realism. For instance, Claude Monet, one of the pioneers of Impressionism, paints a simple landscape using blurry colours in his famous work "Sunrise". As a result, Monet does not only reflect his own impressions by using blurry colours but also presents a work of art to be interpreted from different perspectives. In a similar way to painters, authors subvert 19th century realism and traditions and experience a new kind of literature.

Impressionism plays a significant role in the development of literature, especially in the late 19th-century and early 20th-century periods. Impressionists reject conventional forms and contents and hence support the idea that literature is a piece of art, not the representation of conditions of society in a single perspective. Modernists do not approach literature pragmatically; instead, they seek to elevate aesthetic qualities in literature. "We can forgive a man for making a useful thing as long as he does not admire it. The only excuse for making a useless thing is that one admires it intensely. All art is quite useless" (Wilde, 2015: 10). As Oscar Wilde observes, the main purpose of an artist is not to portray a realistic atmosphere from an omniscient point of view. Rather, art aspires to create useless works to reveal the aesthetic values of literature. Hence, Modernism redefines the characteristics of literature.

Modernism is an experimental movement in which writers use new techniques, such as fragmented narration, stream of consciousness, and symbols, to construct unconventional literary techniques. In the novel, there is no chronology or a specific event, hence readers travel through the minds of the characters. Thus, Modernism focuses on individuals and individuality rather than society. In other words, the source of Modernism comes from a scientific, philosophical, and political area of the period. It is argued that the stream of consciousness is used as a technique, and thus multiple viewpoints are created in the modern novel instead of an omniscient point of view. The critical question to be asked here is: What is the source of such a revolutionary movement in literature?

It is the ideas in the heads of men and women, such as those concerning the self, myth, the unconscious, and sexual identity, which the modernists took from authorities like Friedrich Nietzsche, Henri Bergson, Filippo Tommaso Marinetti, James Frazer, Sigmund Freud, Carl Jung, Albert Einstein, and others, that make cultural revolutions (Butler, 2010: 12).

As Butler discusses in his book *Modernism A Very Short Introduction*, authors are influenced by developments in science and philosophy while creating a new literary tradition, for example, Freud's theories on psychoanalysis made people aware of the complexity of the mind, and authors experiment the framework of new form and narrative techniques in the novel. Furthermore, a newly developed technique, for instance, stream of consciousness, does not spring from the theories of one person. In other words, the stream of consciousness technique emerged through Freud's theories, but he is not the only one who has inspired the development of the technique. For example, William James is also a philosopher and psychologist who asserts his thoughts about the mind in his critical book *The Principles of Psychology*. "Consciousness does not appear to itself chopped up in bits. Such words as 'chain' or 'train' do not describe it fitly as it presents itself in the first instance. It is

nothing jointed; it flows" (James, 1950: 526). As James discusses, consciousness is not stable, it ceaselessly flows. The thoughts of Freud and James signify that a new literary tradition, namely Modernism, does not appear or disappear suddenly, it is rather a constantly changing concept, just as the combination of theories and ideologies in the 20th century (Gasiorek, 2015: x).

Political and economic situation in the 20th century is another subject to consider. It has been stated that authors refuse to realistically portray the political and economic conditions of the society they reside in. Although they believe that literature as a work of art is expected to create aesthetic works, there are times when they cannot escape being politicized. Especially, Marxist and Feminist theories commonly applied certain ideologies in the novels. Virginia Woolf, for example, portrays marginalized women characters in her novels. She also discusses the conditions of women in her nonfictional works such as *A Room One's Own*. She explores the reasons why women are not equivalent to Shakespeare in terms of creating fictional works, and correspondingly, she insists on the importance of producing female Shakespeare (Gualtieri, 2000: 73). Woolf constructs her fictional and nonfictional works mostly by following feminist ideology along with political issues of her time. In fact, she is widely known for her political engagement. However, her writing style and the way she presents her thoughts differ from the Victorian novelists. Woolf uses symbols and metaphors to demonstrate her political attitude. Moreover, her nonfictional works such as *A Room of One's Own* include several metaphors as do fictional ones. (1945: 78) Therefore, modernist writers portray conditions of society based on political, economic, and scientific developments aesthetically and symbolically.

World Wars are another fundamental factor that shaped the modernist novel in English and Turkish literature. As Gasiorek reveals Virginia Woolf's novels in the 1930s, *The Waves* (1931), *The Years* (1937), and *Between the Acts* (1941), seek political issues more than her earlier works. (433) She, unfortunately, experiences World War I (1914), and she is exposed to the hazards of World War II (1939). In her essay "Thoughts on Peace in an Air Raid" Woolf describes the atmosphere as follows:

The Germans were over this house last night and the night before that. Here they are again. It is a queer experience, lying in the dark and listening to the zoom of a hornet which may at any moment sting you to death. It is a sound that interrupts cool and consecutive thinking about peace (2008: 250).

Woolf demonstrates the state of "the modern world" in her article, mainly, highlighting how people constantly suffer horror and death. Although Woolf does not directly depict war in her novels, the anxiety and horror of war are always imminent. For example, in *Mrs. Dalloway* (1925) war does not appear in a direct manner, however, the devastating consequences of the war are materialized throughout the novel. In her essay "Why Art Today Follows Politics?" Woolf asserts that art is considered luxury during stressful times; nevertheless, the artist continues to produce since her intellectual creativity relies upon society (2008: 74).

In a similar way to English literature, modernist writers, including Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Atilla İlhan, Peyami Safa and Oğuz Atay write modernist novels that include new narrative and stylistic techniques. Some critics consider that Oğuz Atay's novel *Tutunamayanlar* (1972) is the first Turkish modernist novel while others consider that *Hisar* and Tanpınar's novels include modernist characteristics (Tekşan, 2020: 2711). Modernism, which emerged as a result of the economic, political, and social changes in the West, also influenced Turkish literature. In a rather similar way to Virginia Woolf, Ahmet Hamdi Tanpınar experienced World Wars, and he represents the destructive side of wars in his novels: His novel *Sahnenin Dışındakiler* (1973), illustrates the period of the Turkish War of Independence, and Tanpınar brings a new perspective to the historical narrative by problematizing the crisis created by the war on individuals and society (Koroğlu, 2013: 118). The political, scientific, and economic atmosphere of the 20th century has a role in the rise of modernist novels in Turkish literature as well English literature. In particular, translations of over 600 classical works in Turkish from other languages in 1940 bring a new perspective to Turkish literature (Karpaz, 1960: 39). Turkish literature is influenced by Western literature and culture while creating a new kind of novel by including originality and antiquity that represent Turkish and Eastern culture. As Berna Moran states, Ahmet Hamdi Tanpınar portrays Turkish culture, art, traditions, manners, sense of entertainment, and ceremonies with an aesthetic approach

(1988: 166). In other words, although English and Turkish literature are influenced by the atmosphere of the period they experienced, they have common and different aspects.

Apparently, the experimental aspect of modernism also shows its influence in Turkish literature. In addition to the use of techniques such as stream of consciousness, narratives prioritize individuals. Rather than depicting the individual merely as a part of society, they are portrayed as unique and unstable ones. All these innovations in literature, as discussed above, are reflections of the political, economic, scientific, and social changes, particularly in the Western world. However, in addition to all this, Tanzimat literature can also be considered a precursor to these changes. For example, Tanpınar highlights biographical elements to explore the motivations behind the literary choices of Tanzimat authors, thereby preserving distinctions between generations and individual authors. This approach presents Tanzimat literature as a dynamic field characterized by personal differences, significant commonalities, contradictions, and conflicts, moving beyond previous static and monolithic portrayals (Öztürk, 2021:171). In short, Turkish literature incorporates the characteristics of modernist literature by influencing the changes in Western and Turkish literature.

Tanpınar uses modernist themes and narrative styles in his novel *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*: Evidently, the novel illustrates a pessimistic atmosphere in society, and it focuses on the alienation and isolation of modern people. Additionally, Tanpınar's use of the stream of consciousness as a modernist narrative technique, makes him one of the forerunners of modernist writers in Turkish literature. As it can be detected, Virginia Woolf and Ahmet Hamdi Tanpınar experience common and different political, scientific, and economic conditions. Evidently, the atmosphere they encounter in the 20th century is one of the pillars of modernist novels. Hence the focus of this article is to analyse metaphors in *Huzur* and *Mrs. Dalloway* by highlighting the fact that the metaphors are products of the influence of physical and psychological wars.

3. ANALYSIS OF THE METAPHORS IN AHMET HAMDI TANPINAR'S NOVEL HUZUR AND VIRGINIA WOOLF'S NOVEL MRS. DALLOWAY

Conceptual Metaphor Theory is a well-established area in language and literary studies. Several theoreticians such as Lakoff, Johnson, Steen, and Kövecses have contributed invaluable research and terminology to the field. They have argued that metaphors are reflections of one's conceptual system. Conceptual Metaphors and the linguistic expressions derived from concepts require a sense of mapping between different knowledge domains, labeled as target domain and source domain. In both novels, novelists through their characters, illustrate their perspectives of life. Life, in general, has been conceptualized in many ways such as "Life is a Journey". However, depending on the conditions and setting, both novelists examine life in times of war, thus they relate life with war conditions which leads us to the conceptual metaphor "Life is a War". The characters in the novels produce a series of expressions and analogies that involve life and war as consequences of their experiences. The mapping between target and source domains, in other words, the associations between life and war, generate a systematic set of connections in the conceptual system, where a more abstract domain (in this case -life-) is conceived through a more concrete domain (in this case -war-). Since the source domain becomes a tool and a foundation for understanding the target domain, the source domain is usually more concrete and more experienced than the target domain which is abstract and less experienced by the characters.

Published in 1949, Ahmet Hamdi Tanpınar's *Huzur* focuses on the traumas of the characters, especially the traumas of Mümtaz, Nuran, İhsan, and Suat. Mümtaz is the protagonist of the novel who loses his father and mother in World War I. He then moves to Istanbul to live with his father's cousin İhsan. The novel takes place in a twenty-four-hour period. At the beginning of the novel, Mümtaz goes out to find medicine for İhsan who is about to die. Unfortunately, Mümtaz learns that World War II breaks out when he is back home at the end of the novel. Flashbacks from the period of World War I to the present portray individual and collective experiences and traumas of characters. For example, Mümtaz remembers his childhood in the first chapter, namely the period of World War I, while he is anxious about the upcoming war. The novel illustrates how people suffer traumas, existential crises, and alienation because of the chaotic atmosphere in the 20th century. Tanpınar uses modern apparatuses including fragmentation, flashbacks, and stream of consciousness to reflect the crisis in the society.

Published in 1925, Virginia Woolf's *Mrs. Dalloway* takes place in less than a twenty-four-hour period. The novel begins with Clarissa Dalloway going out to buy flowers for the party that she organizes for her friends who belong to middle-class English society. Woolf uses flashbacks and stream-of-consciousness technique while portraying the existential dilemmas and traumas of the characters, including Clarissa, Peter Walsh, Septimus Smith, Rezia Warren Smith, and Sally Seton. On one hand, Woolf illustrates the sexual and existential dilemmas of characters, especially Clarissa and Septimus, on the other hand, she represents how World War I traumatizes English people. Clarissa and Septimus do not know each other; however, Sir William Bradshaw is the person who knows both. Bradshaw is the psychiatrist of Septimus and one of the guests of Clarissa's party. Septimus a veteran of World War I commits suicide because of his psychological problems and Clarissa hears it from Bradshaw's wife during a casual conversation at the party. Virginia Woolf depicts the existential dilemmas and traumas of 20th century people by using modernist techniques in her novel *Mrs. Dalloway*.

Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur* and Virginia Woolf's novel *Mrs. Dalloway*, indeed, narrate the post-war traumas of war victims. Each novel includes flashbacks: Mümtaz remembers World War I, however, the destructive side of the war appears psychologically not physically in both novels. Although the characters experience the war concretely, the novels prioritize to demonstrate the abstract, and the psychological side of the war. Although they are not in the middle of the war anymore, they still experience the aftermath of the war vividly. Post-war traumas of the characters cause existential dilemmas, alienation, and metaphorical war throughout the novels. LIFE IS A WAR conceptual metaphor includes physical and psychological linguistic metaphors, and it basically depicts how people in the 20th century struggle with post-war traumas and modernization.

Ahmet Hamdi Tanpınar uses dream-like narration and interior monologues in his novel *Huzur* (Moran, 1988: 157). Mümtaz travels through time in his mind, and he remembers his childhood, teenage period with İhsan and Macide, his passionate love with Nuran, and his memories with other characters including Suat. Mainly LIFE IS A WAR conceptual metaphor is used in the novel to represent the struggle of the characters with life. Life is an abstract concept while war is a concrete one. One abstract concept, namely the target domain, is apprehended through another concrete one, the source domain. In other words, the metaphor of war is used to construe life. In a similar way to *Huzur*, *Mrs. Dalloway* includes LIFE IS A WAR conceptual metaphor. Hence, the psychological war of the characters is reflected in the novel by using linguistic metaphors.

In the first chapter of *Huzur*, Mümtaz remembers his childhood period, the loss of his father and mother. At the beginning of the chapter, Mümtaz remembers the Mediterranean, where they moved after his father's death. Despite the sunny and bright weather of the Mediterranean, Mümtaz describes the atmosphere of the place with pessimism. "Rather than being an organic part of nature, the stones resembled life-forms that are/were frozen still in the midst of unspecified cataclysm" (Tanpınar, 2008: 36). Mümtaz demonstrates how war destroys the lives of people by using the stone symbol. "They seemed to declare, 'We are outside of life. Outside of life...That all-nourishing, life-giving sap has withdrawn from us. Even death is not as barren as we are'" (2008: 36). Tanpınar uses personification, which is one of the ontological metaphors, in other words, non-human objects reflect human characteristics or actions through metaphors (Lakoff and Johnson, 1980: 33). The statement "The stones resembled life-forms that are/were frozen" illustrates people's despair due to the traumas they experience, moreover, even death is more alive and hopeful than the frozen stones. On one hand, Tanpınar reflects the alienation and despair of modern people by using personification, on the other hand, LIFE IS A WAR conceptual metaphor is apprehended through an ontological metaphor. In this way, abstract emotions are perceived with a concrete object, the stones.

Clarissa Dalloway's party begins toward the end of the novel. Although Clarissa and her guests are at the party, the war is still in the air. The appearance and the inside of the atmosphere are illustrated differently in *Mrs. Dalloway*. Woolf exhibits how the outside and inside worlds are quite different from each other by using the stream of consciousness. For example, at the party, Clarissa accidentally learns that a young war veteran, Septimus, has committed suicide. "Death was defiance. Death was an attempt to communicate, people feeling the impossibility of reaching the centre which, mystically, evaded them; closeness drew apart; rapture faded; one was alone. There was an embrace in death" (Woolf, 2000: 307). The concept of death, especially suicide, mostly connotes negative situations, nevertheless, Woolf subverts the concept by considering it as part of

the struggle. The assertion “death was defiance” puts forward the physical and psychological war of Septimus, he consciously controls his life, and Septimus defines “death” was as “an attempt to communicate”. Death is apprehended through defiance and communication. In terms of conceptual metaphor theory, death is the target domain, and defiance and communication are the source domains. “They too see life and death as light and darkness; they too flee the agitations of life, the “heat” of life, to find unity and peace through the annihilation of the individual. And the same joy in ordinary things marks their return to life” (Wyatt, 1973: 442). In her article, Jean Wyatt refers to Clarissa and Septimus with the pronoun they, and she interprets death as a rebirth, and life and death are ways of escaping from the “heat” of life. Thus, life and death are reflected in unity, and Septimus is reborn through death. Woolf uses metaphors to illustrate and subvert abstract concepts, including death, and describes how people in the post-war period perceive the concept of death accordingly. The tables below display linguistic metaphors that are apprehended to demonstrate the concept of death in *Huzur* and *Mrs. Dalloway*.

Table 1: Conceptual and Linguistic Metaphors in *Huzur* and *Mrs. Dalloway*

Conceptual Metaphor LIFE IS A WAR	
Linguistic Metaphors	
<i>Huzur</i> by Ahmet Hamdi Tanpınar	<i>Mrs. Dalloway</i> by Virginia Woolf
The stones resembled life forms that are frozen.	There was an embrace in death.
Even death is not as barren as we are.	Death was an attempt to communicate.

Table 2: Target and Source Domains

<i>Huzur</i> by Ahmet Hamdi Tanpınar		<i>Mrs. Dalloway</i> by Virginia Woolf	
Target Domain	Source Domain	Target Domain	Source Domain
The stones	Frozen life forms	Death	Embrace
Death	Is not as barren as people are	Death	Communication

Tanpınar and Woolf use death metaphors to characterize the post-war traumas. Death is presented in both novels as being less terrifying than the lives of the characters. As Woolf discusses in her article, the “modern world” causes horror and anxiety, and the novels illustrate the portrait of the “modern world and people” (2008: 250). Apart from death, other linguistic metaphors can be detected in the novel to portray the “modern world” where death is one of the concepts that are derived from LIFE IS A WAR conceptual metaphor.

Table 3: Examples of “Life is a war” Conceptual Metaphor in *Huzur*

Conceptual Metaphor LIFE IS A WAR		
Linguistic Metaphors in <i>Huzur</i> by Ahmet Hamdi Tanpınar	Target Domain	Source Domain
“The entire world is moaning from the labor of his birth.” (107)	His (New Man/Modern People)	The labor of birth
“When the world is about to slough his skin, mayhem is inevitable.” (18)	The world	Slough the skin
“...spring was only a small contradiction, a yearning for life.” (142)	Life	Spring
“Perhaps it was a state of timelessness whose very clime had been exchanged for another.” (47)	Life	Timelessness

In *Huzur*, Tanpınar uses various linguistic metaphors to demonstrate hope, despair, alienation, and loss of meaning during the post-war period. In the first example, “The entire world is moaning from the labor of his birth” (107), the pronoun “his” refers to a new man, namely, modern man. “No, not like that! Those are

meaningless words. The New Man won't acknowledge a single remnant of the past" (2008: 107). A group of Turkish intellectuals, including Suat and Mümtaz, discuss how the world is changing with modernization, and Suat applies the metaphor of birth to express his positive expectations towards the changing world. While "modern man" is an abstract concept, "birth" is a concrete concept, thus, the abstract concept is understood through the concrete one.

In the second example, "When the world is about to slough his skin, mayhem is inevitable" (18), the world resembles an animal that sloughs its skin. Tanpınar illustrates physical and psychological war with the metaphor, and it reflects the anxiety of people about the upcoming war. İhsan who is terminally ill still follows the news because of the atmosphere around Europe and Türkiye. While he is lying in pain, he is worried about the outbreak of war, suffering physically and psychologically. Mümtaz is aware of İhsan's situation, and he remembers the famous quotation from Albert Sorel, "When the world is about to slough his skin, mayhem is inevitable" (18), which they repeatedly use to describe the atmosphere in the 20th century. Hence, Tanpınar gives reference to French historian Albert Sorel, and he applies the source domain, "slough the skin", to comprehend the target domain, "the world".

In the third example, "...spring was only a small contradiction, a yearning for life" (142), spring as a source domain is applied to comprehend the target domain, namely life. In this example, Tanpınar creates unity in hope and despair. While spring represents a piece of hope for modern people, it also includes a yearning. Accordingly, contradictions and unity in life emerge with the metaphor of spring.

The fourth example, "Perhaps it was a state of timelessness whose very clime had been exchanged for another", portrays alienation, identity crises, and the problem of belonging in the new world. Life is described through timelessness and the metaphor embodies the blurred structure of the modern world. As it is presented, Tanpınar creates multiple linguistic metaphors to comprehend the concepts including, the modern world, war, and life. Here the source of linguistic metaphors can be categorized under LIFE IS A WAR conceptual metaphor. Ahmet Hamdi Tanpınar's metaphorical language principally demonstrates struggles and the changing atmosphere due to the political, scientific, and economic dynamics in the 20th century.

Table 4: Examples of "Life is a war" Conceptual Metaphor in *Mrs. Dalloway*

Conceptual Metaphor LIFE IS A WAR		
Linguistic Metaphors in <i>Mrs. Dalloway</i> by Virginia Woolf	Target Domain	Source Domain
"The world has raised its whip; where will it descend?" (100)	The world	Raised whip
"We welcome, the world seemed to say; we accept; we create." (166)	The world	Welcoming
"It was a silly, silly dream, being unhappy." (183)	Being unhappy	Silly dream
"...our soul, he thought, our self, who fish-like inhabits deep seas..." (278)	Soul/Self	Fish-like inhabits

Virginia Woolf's novel *Mrs. Dalloway* includes linguistic metaphors to portray hope, despair, alienation, and loss of meaning during the post-war period in a similar way to Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur*. In the first example, "The world has raised its whip; where will it descend?" (100), the world is characterized as a cruel person who raises the whip. Woolf uses personification in which the world as an abstract concept resembles a man who has the whip. Hence, "the world" as the target domain is comprehended through the "whip" as the source domain. Although World War I is over, Clarissa, Septimus, and other characters still feel insecure because of the traumas they suffer. Metaphors become valuable instruments in evaluating the physical and psychological conditions of the characters in the post-war period.

The second example specifically represents the psychological state of Septimus who observes nature. Here Woolf uses the word welcoming which is human-like behaviour to comprehend the world. Correspondingly, welcoming is the source domain while the world is the target domain.

He had only to open his eyes; but a weight was on them; a fear. He strained; he pushed; he looked; he saw Regent's Park before him. Long streamers of sunlight fawned at his feet. The trees waved, brandished. We welcome, the world seemed to say; we accept; we create. Beauty, the world seemed to say (2000: 166).

Although the quotation emphasizes the hospitality of the world in comparison to people, the metaphor emphasizes Septimus's dilemmas. The inner and outside world is often underlined throughout the novel: on one hand, Septimus observes the sunlight and the trees around him, on the other hand, he is full of fear. Woolf describes Septimus's dilemmas by comparing the world to the one who welcomes the contradictions such as beauty and fear.

In the third example, "It was a silly, silly dream, being unhappy" (183), the psychological state of Rezia, wife of Septimus, is portrayed with the metaphor of a silly dream. Rezia struggles with Septimus's mental illness, eventually she becomes alienated from her own identity. Rezia's life is turned upside down by the war and she becomes a nurse for Septimus rather than an individual, woman, or wife. A silly dream is applied to embody the unhappiness of Rezia; indeed, Woolf repeatedly emphasizes the contradictions of the outer and inner world. While Rezia struggles to get out of the crisis, she is also condemned to unhappiness. Woolf uses "silly dream" as the source domain to portray the target domain, namely, the "unhappiness" of Rezia. Hence, the depression of Rezia and the blurred, dream-like mind of the 20th century people are depicted with metaphors.

The fourth example, "...our soul, he thought, our self, who fish-like inhabits deep seas..." (278) obviously represents the unconsciousness of people which is one of the characteristics of 20th century novels as it is exemplified in the theory part. Stream of consciousness is specifically used to express the inner and deeper thoughts of the characters. Here, the soul/self is depicted through the "fish" where the soul/self of a human being belongs to the deep side of the mind, in other words, unconsciousness. Virginia Woolf portrays the psychological state of people, and characteristics of 20th century novels by using linguistic metaphors. As it is interpreted, linguistic metaphors are a way to express the conflicts and struggles of people with figurative language.

4. CONCLUSION

Different academic fields such as cognitive linguistics, psychology, education, philosophy and literature are in liaison with metaphor studies. Especially after the groundbreaking work of George Lakoff and Mark Johnson *Metaphors We Live by* (1980), metaphor studies have gained vital theoretical merit under Conceptual Metaphor Theory. In this paper Conceptual Metaphor Theory is used as a worthwhile tool to explore the novels as it reveals the conceptual system of the authors. The paper claims that the Conceptual Metaphor Theory of Lakoff and Johnson and its application to the selected novels suggests an innovative interpretation.

Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur* and Virginia Woolf's novel *Mrs. Dalloway* belong to different languages, literature, and cultures. However, they convey common experiences of the human condition such as wars, modernization, and scientific progress. The novels from different cultures are intentionally applied to make a fruitful comparison between metaphors. Thus, the article demonstrates how various linguistic metaphors are derived from a specific conceptual metaphor, LIFE IS A WAR. The relatable concepts such as death, world, life, and soul/self are comprehended through source domains in which metaphors embody abstract concepts by creating concrete ones. On one hand, the novels depict linguistic metaphors from different cultures and literatures, on the other hand, they put forward the experiences of modern people in the 20th century. As exemplified in this paper, metaphors are not only literary devices that create an aesthetic dimension, but they are also a means to illustrate and evaluate individual and collective problems of the 20th century, including post-war traumas, despair, alienation, and loss of meaning. LIFE IS A WAR conceptual metaphor mirrors the collective experiences of people who belong to different cultures while linguistic metaphors reveal how similar experiences are narrated in different ways in *Huzur* and *Mrs. Dalloway*. This paper attempts to analyse and make an inventory of metaphorical frames and metaphor processing in the selected novels in order to understand the worlds of the novels systematically and to offer a novel and an alternative model of study.

Metaphors intentionally guide the recipients towards new perceptions between the target and source domains of life and war in this context. Cross-domain mappings stimulate a variety of innovative comparisons and similarities between two unlike concepts. In a discourse-analytical approach, this paper focuses on phrases and statements in a wide range of linguistic forms and constructions to evaluate their rhetorical and communicative aspects in *Huzur* and *Mrs. Dalloway*. The authors' (the characters') remarkable connections between concepts of life and war may refresh the readers' opinions and worldviews.

Applying Conceptual Metaphor Theory to the novels expands the readers' perception of the novels' complex plot and underlines the significance of metaphors in molding human thought and language. While this paper explores "Life is a War" conceptual metaphor and its diverse linguistic metaphor examples as displayed in the tables, it also suggests further research on other interdisciplinary fields to relate the novel in such specific domains as psychology, history, gender studies, and politics to discover the novel resourcefully. The paper provides an original viewpoint that can be used as a model for future studies. The study may act as an example for later research by encouraging scholars to investigate the metaphorical frameworks within literary works.

REFERENCES

- Butler, C. (2010). *Modernism: A Very Short Introduction*, Oxford, United Kingdom, Oxford.
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*, (translated by Gayatri Chakravorty Spivak). Baltimore.
- Dombrowski, A. (2021). *A Companion to Impressionism*, 1st ed., Wiley Blackwell.
- Ford, F. M. (2010). *The Good Soldier*, Wordsworth Editions.
- Gasiorek, A. (2015). *A History of Modernist Literature*, Hoboken, NJ, United States, Wiley.
- Goatly, A. (2011). *The Language of Metaphors*, Routledge.
- Gualtieri, E. (2000). *Virginia Woolf's Essays Sketching the Past*, 1st ed., Macmillan Press.
- James, W. (1950). *The Principles of Psychology, Vol. 1*. revised ed., Dover Publications.
- Karpat, K. H. (1960). "Social Themes in Contemporary Turkish Literature", *The Middle East Journal*, vol. 14, no. 1, pp. 29–44.
- (2015). *Where Metaphors Come from Reconsidering Context in Metaphor*, New York, Oxford UP,
- Köroğlu, E. (2013). "Sahnenin Dışındakiler 'i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.0, no.66, pp. 93 - 122.
- Lakoff, George, and Mark, H. J. (1980). *Metaphors We Live By*, Chicago, The University of Chicago Press,
--- <https://www.lang.osaka-u.ac.jp/~sugimoto/MasterMetaphorList/index.html>
- "Metaphor." *Oxford Learner's Dictionary*, Oxford University Press. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/metaphor?q=metaphor>. Accessed 15 May, 2024.
- Moran, B. (1998). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, Ahmet Mithat'tan A. Hamdi Tanpınar'a*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Öztürk, V. (2021). "Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar", *Bilgi*, no. 99, pp. 163-80, doi:10.12995/bilgi.9907.
- Tanpınar, A. H. (2008). *A Mind at Peace*. (translated by Erdağ Gökner), Archipelago Books.
- Tekşan, M. (2020). "Modern Romandan Modernist Romana Peyami Safa'nın Romanları." *Turkish Studies*, vol. 15, no. 5, Jan., pp. 2711–30.
- Wilde, O. (2015). *The Picture of Dorian Gray*. Sis Publishing.
- Woolf, V. (1945). *A Room of One's Own*. Penguin Books.
- (2000). *Mrs. Dalloway*. New York, Oxford UP.
- (2008). "Thoughts on Peace in an Air Raid." *Selected Essays*, edited by David Bradshaw, Oxford World's Classics, pp. 250–53.
- (2008). "Why Art Today Follows Politics?" *Selected Essays*, edited by David Bradshaw, Oxford World's Classics, pp. 246–49.
- Wyatt, J. (1973). "Mrs. Dalloway: Literary Allusion as Structural Metaphor." *Modern Language Association*, vol. 88, no. 3., pp. 440–51, doi:10.2307/461524.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics (Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler).
2. No potential conflict of interest was reported by the authors (Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.10.2024 ✓Accepted/Kabul: 04.11.2024

DOI:10.30794/pausbed.1559457

Research Article/Araştırma Makalesi

Durmuş, E. (2024). "Sumer Toplumunda Hukuk", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 65-71.

SUMER TOPLUMUNDA HUKUK

Eda DURMUŞ*

Öz

Sumer toplum hayatında hukuk çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sumerliler tarihte ilk hukuki düzenlemeleri yapmışlardır. Bu nedenle tarihte ilk kanun koyucu olarak bilinmektedirler. Bundan dolayı onlar tarafından oluşturulan kanunlar büyük önem taşımaktadır. Sumer hukuki metinleri arasında Urukagina Talimatnamesi, Gudea Fermanı, Ur- Nammu Kanunu ve Ana- İttişu Kanunu sayılabilir. Hukuki metinlerden Sumer hukuk sistemi ortaya çıkarılabilmektedir. Aile hukukuyla ilgili evlenme, boşanma ve evlatlık alma düzenlemeleri dikkat çekmektedir. Malların nasıl paylaşılacağı ile ilgili bir veraset hukukundan söz edilebilir. Cezalarla ilgili düzenlemeler hukuk sisteminin işlemesine katkı sağlamaktadır. Borçlanmayla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Sumer hukuki metinleri kronolojik bir sıraya göre alınmıştır. Ayrıca aile hukuku, veraset hukuku, ceza hukuku ve borçlar hukuku aydınlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sumer, Hukuk, Kanun, Urukagina, Gudea, Ur-Nammu.

LAW IN SUMERIAN SOCIETY

Abstract

Law in Sumerian social life is the subject of the study. The Sumerians made the first legal regulations in history. For this reason, they are known as the first lawmakers in history. Therefore, the laws created by them are of great importance. Sumerian legal texts include the Urukagina Charter, the Gudea Edict, the Ur-Nammu Code and the Ana-Ittishu Code. The Sumerian legal system can be revealed from legal texts. Marriage, divorce and adoption regulations related to family law attract attention. There is a law of inheritance regarding how the goods will be shared. Regulations regarding penalties contribute to the functioning of the legal system. There are regulations regarding borrowing. In this study, first of all, Sumerian legal texts were taken in chronological order. In addition, family law, inheritance law, criminal law and the law of obligations are clarified.

Keywords: Sumer, Law, Code, Urukagina, Gudea, Ur-Nammu.

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, ANKARA.
e-posta: edadurmus06@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-0460-4712>)

1. GİRİŞ

Tarihte hak ve hukuk fikri medeni toplumların kurulmasıyla başlamıştır. İnsanlar tarih boyunca, topluluklar halinde yaşamak zorunda kalmış ve birbirleriyle çeşitli ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Aile, köy ve kent gibi farklı ortamlarda ortaya çıkan bu ilişkiler zaman içinde farklı biçimlerde evrilmiştir. Topluluk oluşturan insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde kritik bir rol oynayan hukuk, sosyal çevrede yaşayanların temel dayanağı olmuştur (Kılıç, 2014: 13). Böylece belirli kurallara bağlanan toplum hayatı kuvvetlilerin acizleri istismar etmesine engel olmuştur. Bunun için haklar kanunlarla desteklenerek bir hukuk düzeni oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle hukuk, insanlar tarafından oluşturulan ve toplumun düzenini korumaya amaçlayan prensipler ve kurallar bütünüdür. Herhangi bir toplum mevcut olduğunda orada hukuki kuralların var olması ve uygulanması zorunludur. Nitekim tarihte hukuk düzenine sahip olmayan bir topluluk henüz tespit edilmemiştir (Kılıç, 2014: 13).

Hukukun ve uygulamalarının, yazılı kanunlar oluşturulmadan önce de var olduğu ve bu süreçte hukukun gelenekler, adetler ve teamüllerden meydana gelen genel kuralların bir bütünü olarak kendini gösterdiği kabul edilir. Hukukun sınırları içerisinde değerlendirilen benzer durumlara daha önce uygulanmış çeşitli kanunlar ve ilgili uygulamaların tekrarı yoluyla hukukun şekillenmeye başladığından şüphe yoktur. Tarih boyunca toplumların teamül hukukuna bu şekilde dâhil oldukları, bu teamüllerin her toplumda özellikle kendi doğal din ve devlet anlayışlarına göre çeşitli kavrayış ve uygulama biçimleri ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bundan dolayı hukukun bu şekli ve dönemi için zamanımıza ulaşmış belgeleri bulunsun ya da bulunmasın herhangi bir eski medeniyet çevresi veya medeniyet etkisi hesabına öncülük ve öncelik iddiasında bulunmanın kolay olmayacağı, hatta mümkün olmadığı söylenmektedir (Bilgiç, 1963: 103).

Fakat tarihin belirli bir erken döneminde oluşturulmuş hukuk düzenleri ve sistemlerine ulaşmış olduklarını bol delil ve belgelerle ortaya koymuş olan kavimler özel bir ilgiyi hak ederler. İşte Eski Mezopotamya kavimleri ve bunların başında Sumerliler, dünya tarihinde bu ilgiyi hak etme konusunda birinci sırada bulunmaktadırlar. Çünkü icat ettikleri çivi yazısının, piktografik karakterinden yeni sıyrıldığı Erhanedan devri ortalarından, yani takriben MÖ 3000 yıllarının hemen sonrasında itibaren, tarla, ev, esir vs. alışverişine dair, belirli bir şekle bürünmüş, şahitlerin de kaydedildiği Sumerce belgeler bulunmuştur. Bu durum gösteriyor ki Sumer toplumu epeydir siyasi bir topluluk olmanın yanı sıra belirli bir hukuki düzene de sahipti (Bilgiç, 1963: 103-104).

2. SUMER HUKUKİ METİNLERİ

Hukukun en eski ve temel kaynağı oluşturan örf, adet ve teamülün, her zaman var olacağı ve gelecekte de varlığını sürdüreceği konusunda şüphe yoktur. Günümüzde dahi teamülü hukukun, düzenlenmiş kanunlar yanında asıl itibarını koruduğu toplumlar ve milletler bulunmaktadır. Fakat medeniyet seviyesi yükselmiş toplumlarda, hukuk kurallarının değişmez ve net bir şekilde sunulduğu metinlere olan ihtiyaç artmakta ve bu gereklilik önemli görülmektedir. Bu ihtiyaç ve önem gelişmiş olan toplum ve devlette kanun yapma düşüncesinin temeli olmuştur ve bu şekilde hukukun en önemli ve ikinci kaynaklarından olan kanun ortaya çıkmıştır (Bilgiç, 1963: 106-107).

Mezopotamya'da eski Sumer kültürünün tam geliştiği Lagaş hanedanının son kralı Urukagina zamanında bu hukuki uygulamanın yapıldığı biliniyor. Bununla hukuk alanındaki toplumsal ve fikri gelişimin kanıtı Mezopotamya coğrafyasında MÖ yaklaşık 2400 yıllarından biraz sonra verilmiş olmaktadır (Bilgiç, 1963: 107). Urukagina döneminde başlayan hukuki düzenlemeler daha sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda Sumerlilere ait Urukagina Talimatnamesi, (Tosun ve Yalvaç, 1989: 19-29) Gudea Fermanı, (Tosun ve Yalvaç, 1981: 25-27) Ur- Nammu ve Ana İttişu Kanunları sayılabilir (Tosun ve Yalvaç, 1981: 30-48).

Sumerliler talimatname ya da reform olarak kabul edilen hukuki düzenlemeler ve Ur- Nammu Kanunu, Ana İttişu Kanunu ile toplum düzenini sağlamaya çalışmışlardır. Urukagina Talimatnamesi'nden Ana İttişu Kanunu'na kadar hukuk alanında bir gelişim olduğu görülmektedir. Sumerlilere ait olan ve Sumerce yazılan bu hukuki düzenleme ve kanunlar onların hukuk anlayışı hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân vermektedirler.

2.1. Urukagina Talimatnamesi

Urukagina Talimatnamesi Sumerlilere ait en eski hukuki metin olarak bilinmektedir. Bu metni bazı araştırmacılar Kanun, (Kinal, 1983: 134) bazı araştırmacılar ise talimatname olarak kabul etmektedirler (Bilgiç, 1963: 107). Er

Sülaleler III devri sonlarında (yaklaşık MÖ 2375) Urukagina yönetimi ele alır ve kendine ait tabletlerinde önce Lagaş halkının eski iktidar dönemindeki durumunu ortaya koyar ve ardından kendi aldığı önlemleri anlatır. Vergi kontrolüne, rahipler sınıfının korunmasına, şehir tanrısının gözetilmesine, gayri adil hâkimler sınıfının bertaraf edilmesine, defin adetlerinin düzenlenmesine ve nihayet şehir beyinin yetkilerinin sınırlanmasıyla bazı sınıfların vergiden muaf tutulmasına dair esasları oluşturur (Bilgiç, 1947: 573). Bu şekilde Urukagina'nın sosyal düzeni yeniden tesis etmek ve sarsılan devlet otoritesini güçlendirmek amacıyla bu reform hareketini gerçekleştirmiş olduğu anlaşılır. Bundan dolayı insani açıdan yüksek gayeye ulaşmış bir hukuk metni oluşturulur. Urukagina, bugüne kadar elimizdeki verilere göre, Sumer ve Mezopotamya tarihi ve hatta dünya tarihi içerisinde ilk reformcu kişi olma özelliğine sahiptir (Bilgiç, 1982: 98).

Sumerce yazılan ve Sumer kralının sosyal reformlarından söz eden metin, üç kil koni biçimi üzerine ve oval plaka üzerine yazılmıştır. Bütün bu parçalar 1878 yılında Lagaş'ta Fransız kazılarında ortaya çıkarılmıştır. İlk kopya ve çevirisini François Thureau-Dangin yapmıştır. Urukagina'nın kâtipleri, yeni kanalın açılışı ve adanması vesilesiyle bir metin yazmışlardır (Tosun, 1973: 563). Metnin Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de yapılmıştır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 24-29). Sosyal ve idari reformun özü, kralın "eskiden var olan hüküm ve adetleri yeniden hayata geçirdiği, hürriyeti sağladığı, öksüze ve dula güçlü hiç kimsenin haksızlık yapmadığı" şeklindedir (Bilgiç, 1963: 108). Urukagina, toplum düzenini sağlamak için birçok fiyat düzenlemeleri yaptıktan, vergi zorbalığı kaldırılıp, borçluların borçları affedildikten sonra hürriyeti sağlar. Özgürlük karşılığı olarak kullanılan Sumerce kelime "amar-gi" "anaya dönüş" anlamına gelmektedir. Çünkü anaya dönüşte, yani herkesin ilk doğduğu zamanki haline dönüşte bir eşitlik anlamı da görülmektedir (Tosun, 1973: 564).

2.2.Gudea Fermanı

Urukagina'dan yaklaşık ikiyüz yıl sonra yine Lagaş'ta başka bir reformcu ortaya çıkar. Bu kişi Gudea'dır. O, Lagaş şehrini kalkındırırken, Eninnu mabedinin yapılışı nedeniyle iki yazılı silindirinden başka on kadar da heykel ve steli mabede diktirir. Bunlardan kendi heykeli olan "B" heykelinin üzerinde bazı sosyal reformlarından esir ile kölelerin serbest bırakılmasından, zengin olana fakir olanı, kuvvetli olana zayıf olanı ezdirmediğinden söz ederek, bu heykelini, herkesin görebileceği bir yere, yani şehrin baş tanrısı Ningursu'nun Eninnu mabedine diker (Tosun, 1973: 565). Gudea kitabesinde Sumer şehirlerinde ahlaki yönden zayıf olan insanlar temiz olmadıklarından kutsal günlerde şehirden uzaklaştırılırlar (Kramer, 1990: 210).

Gudea Lagaş şehrinde yukarıda belirttiğimiz hukuki düzenlemeleri yerine getirir. Bu düzenlemeleri halk için tanrı buyruğuna bağlı olarak yapar. Bu durumu şöyle ifade eder: "Gudea, sadık çobandır. Sürü halktır. Sürünün sahibi tanrıdır. Gudea, tanrının buyruğunu yerine getirir (Tosun, 1973: 565). Burada Gudea, "adaleti tecelli ettirdi" ifadesi (Tosun, 1973: 565) hukuki düzenlemenin temelini adalete dayandığı ve haksızlıkların ortadan kaldırıldığı anlaşılır. Onun, B Heykeli üzerinde bulunan hukuki düzenlemelerinin Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de bulunmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1981: 27-38).

2.3.Ur- Nammu Kanunu

Ur- Nammu, Eski Sumer Devri son Lagaş kralı Urukagina'nın talimatnamesi bir yana, Mezopotamya ve Önasya tarihinde ilk kanun koyan Sumer kralıdır (Bilgiç, 1982: 101). Ur- Nammu Kanunu'nda idari yolsuzluklar ve onların kaldırılması için yapılan reform icraatı çeşitli ölçü ve ayarların düzenlenmesi ve nihayet zayıfın, fakirin, zalim ve zenginden korunması için alınan tedbirler gelir (Tosun, 1973: 566). Bu kanunların düzenleyicisi Ur- Nammu olmasına rağmen, onun tarafından yayınlanmadığı bilinmektedir. Kim tarafından yayınlandığı hususu net olmamakla birlikte Ur- Nammu'nun oğlu Şulgi tarafından yayınlanmış olabileceği düşünülmektedir (Kramer, 1990: 454). Kötü korunmuş kil tablet dördü ön, dördü de arka yüzde olmak üzere sekiz sütuna ayrılmıştır. Sütunların herbiri yaklaşık kırkbeş küçük satır aralığı içermektedir (Kramer, 2016: 117). İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve epeyce kırık olan tabletler S. N. Kramer tarafından yayımlanmıştır. Kanun maddelerinin Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de yapılmıştır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 30-43).

Ur- Nammu Kanunu'nun asıl maddeleri medeni ve ceza hukukuna aittir. Bu kısım çok kırık ve eksik olduğundan okunamamaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 566). Kaçakçılık, cinsel suçlar, köleler ile özgür insanların evlat edinmeleri, evlilik, boşanma, devlete karşı isyan, yalancı şahitlik ve tarımla ilgili hükümleri içermektedir

(Roth, 1997: 14). Ayrıca okunabilen maddelerden üçü doğrudan ceza ile ilgilidir. Bir insanın bazı uzuvlarının yaralanması durumunda ödenecek gümüş tutarı belirtilmektedir (Kramer, 1990: 45). Bunlar daha sonra ortaya çıkan Hammurabi, Eşnunna ve Hittit kanunlarındaki benzer konulara ayrılan hükümlere esaslı surette benzerlik göstermektedirler (Bilgiç, 1963: 108).

2.4.Ana- İttişu Kanunu

Asurbanipal kitaplığında 11 tabletlik Ana- İttişu Kanunu, Asurlu katiplere Sumerce öğretmek amacıyla hazırlanmış, Sumerce ve Akadca dillerinde iki dilli ve farklı konuları içeren bir seri tablettir. Bu tabletler ilk kelimesiyle bilinen Ana- İttişu (Vadesi Gelene Kadar) şeklinde adlandırılmıştır. Ana- İttişu Kanununun çıkarıldığı şehir, zaman ve çıkararı bilinmiyor. Ancak bu maddeler Ur- Nammu kanunları ile karşılaştırılarak Ana- İttişu serisinin de III. Ur Sülalesi döneminde yazıldığı kanısına varılmıştır. Ana- İttişu serisi içinde aile hukuku ile ilgili 6 madde tespit edilmiştir (Kinal, 1983: 137). Ana- İttişu Kanunu'nun Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de yapılmıştır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 44-48).

3.SUMER HUKUK SİSTEMİ

Sumer toplumunun çok erken dönemlerden başlamak üzere gelişmiş hukuk sistemine kavuştuklarını ortaya koydukları hukuk metinleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle toplum hayatının sürdürülebilmesi hukuki kuralların yerleşmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Hayatın birçok alanında hukuki düzenlemeler dikkati çekmektedir. Bu düzenlemeler toplumda karşılaşılan bütün sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya konulmuş durumdadır. Toplumda huzur ve düzenin sağlanmasına yönelik uygulamalar açık bir şekilde dikkati çekmektedir. Sumer toplumunda hukuki düzenlemeler aile, veraset, ceza ve borç hukukuyla ilgili olmuştur. Ancak günümüz hukukunda olduğu gibi böyle bir tasnif olmamakla birlikte hukuki belgeler bu şekilde bölümlenmeyi mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda kanun maddelerinden hareketle bir aile hukuku, veraset hukuku, ceza hukuku ve borçlar hukukundan söz edebilmek mümkün olabilmektedir.

3.1.Aile Hukuku

Sumer aile hukukunda evlenme, boşanma ve evlatlık almaya dair düzenlemeler bulunmaktadır. Aile, Sumer toplumunda güçlü bir temel üzerine kurulmuştu. Bu temel, bir kadınla evlenebilmek, evliliği yapılacak olan bir sözleşme ile güçlendirmek gibi esaslara dayandırılmıştı. Belgelerden anlaşıldığına göre pek eski zamanlardan itibaren Sumer toplumunda bir adam meşru olarak ancak bir kadın alabiliyordu. Evliliğin bir sözleşme ile onayı da zorunlu idi. Sözleşmesiz evlilik muteber değildi. Sözleşmesiz bir evlilikte kadın meşru eş sayılmazdı. Her evlilikte evlenen erkek, şahitler huzurunda tek taraflı ve zorunlu bir sözleşme ile eşinin hukukuna riayet edeceğini, ona karşı olan görevlerini yerine getireceğini, karısından ayrılmak zorunda kalırsa taahhüt ettiği tutarı vereceğini onaylardı (Günaltay, 1987: 371-372).

Evlilik sözleşmesinin imzasından önce evlenecek erkek ile kızın velileri arasında evliliğin tarafların rızasıyla gerçekleşmesinin sağlanmış olması gerekliydi. Bunun için erkeğin velisi kızın velisinden kızı ister, olur cevabını alınca, nişan hediyesi olarak belirli bir miktar para ya da bazı eşyalar gönderirdi. Bu nişan hediyesine "Tirkhatu" adı verilir. Bu hediye verildikten sonra nişan gerçekleşmiş olurdu. Erkek ancak verdiği nişan hediyesini almamak, kızın babası ise aldığı nişan hediyesini iade etmemek şartıyla nişandan dönebilirlerdi (Günaltay, 1987: 372). Kızın velisi nişanı bozarak, kızını başka bir adama verirse, nişanın bozulduğu damat adayına onun getirmiş olduğu hediyelerin iki katını ödemek zorundaydı (Tosun ve Yalvaç, 1989: 41).

Erkekler tarafından verilen nişan hediyesine karşılık kızın velisi de damada "Şeriktu" denilen ve kıymetçe gelen hediyeyle aşağı olmayan bir hediye verirdi. Kadın kendisine verilen hediyeyle ölünceye kadar saklardı. Kadın kocasından sonraya kalırsa hediyelerin her ikisi de kendi malı olurdu. Kadın öldükten sonra hediyeler çocuklarına intikal ederdi. Çocukları olmadığı takdirde ise "Tirkhatu" kocasına iade edilir, "Şeriktu" ise kadının akrabasına verilir. Nikâh esnasında erkek "Şeriktu"ya karşılık karısına "Nodunnu" denilen bir hediye verirdi. Nişanlanma ve sözleşmenin yapılmasıyla kadın erkeğin evine gider ve evlilik gerçekleşmiş olurdu (Günaltay, 1987: 373).

Sumerlilerde boşanma ile ilgili hukuki kurallar vardı. Boşanmanın çeşitli sebepleri bulunuyordu. Örneğin bir adam kısır çıkan karısını boşayabilirdi. Böyle bir durumda kadın "Şeriktu"sunu vermeye ve ayrıca ona tazminat

ödemeye mecburdu (Günaltay, 1987: 374). Bir adam kız olarak aldığı eşini boşarsa, ona 1 mana (1 mana= 480 gram) gümüş vermek zorundaydı. Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa, ona 1/2 mana gümüş ödemekle yükümlüydü (Tosun ve Yalvaç, 1989: 40). Boşanma durumunda kız olarak alınan kadına ödenen gümüş, dul olarak alınan kadına ödenen gümüşün iki katıydı.

Boşanma kanun hükümlerine bağlı olarak gerçekleştiriliyordu. Değişik zaman dilimlerinde de erkeğin kadına ödeyeceği gümüş miktarında da farklılıklar ortaya çıkıyordu. Ur- Nammu Kanunu'nda erkek yukarıda belirttiğimiz üzere kız olarak aldığı kadını boşadığında 1 mana gümüş ödüyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 40). Oysa Ana İttişu Kanunu'nda erkek karısını boşama durumunda ½ mana gümüş ödemek zorundaydı. (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48). Bu kanun maddesinde boşadığı kadının kız ya da dul olarak alınma durumundan söz edilmemektedir. Ancak toplumun yapısı ve iktisadi şartlar dikkate alınmak suretiyle yeni düzenlemelerin yapılabildiği dikkat çekmektedir.

Evlatlık edinme de Sumerlilerde bulunuyordu. Evlat edinmek keyfiyeti, ailenin çocuksuz olmasına bağlı değildi. Çocukları olan aileler de evlatlık alabiliyorlardı (Günaltay, 1987: 375). Evlatlığın belirli bir yaştaki çocuk olması da şart değildi. Tarafların anlaşması durumunda belirli bir yaşın üzerindeki insanlarda evlatlık olarak alınabilmekteydi. Bu bağlamda alınan kişiye iş gücü olarak da bakıldığı ve oldukça değer verildiği söylenebilir (Kılıç, 2014: 50). Erkek çocuğu olmayan aile kız çocuğunu evlat olarak alabiliyordu (Tosun ve Yalvaç, 1981: 34).

3.2.Veraset Hukuku

Sumerlilerde ailede birinci derecede velayet babanıdır. Babadan sonra ana geliyordu. Babanın ölümünden sonra velayet ananıdır. Fakat bu velayetin çocuğun kaç yaşına kadar devam ettiği bilinmemektedir. Ana ve babadan her ikisi de öldüğü takdirde velayet büyük kardeşe geçerdi (Günaltay, 1987: 375). Baba öldüğünde malları oğulları arasında eşit olarak bölünürdü. Kızlar evlenirken aldıkları hisselerden dolayı mirasa ortak olamazlardı. Baba, evlatlarının tümünü evlendirmeden önce ölürse, daha evlenmemiş olan oğul, kendine düşen paydan başka, "Tirkhatu" vermek ve evlenmek için gerekli tutarı alır (Günaltay, 1987: 376).

Baba ya da ana evlatlarını evlatlıktan reddederlerse, o evlatların baba ve ananın mallarında hakları kalmıyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 47-48). Baba cariye doğan çocuklarına "Benim Evladımınız" demişse, o çocuklar da babanın malından yararlanabilmekteydiler (Günaltay, 1987: 376). Bu durumda babanın çocuklarından memnun olması esastır.

Kocasının ölümü durumunda kadın kendisine hibe edilen "Nodunnu"yu alır. Eğer Nodunnu yok ise bir çocuk hissesi alır. Çocuğu varsa, dul kaldığı müddetçe kocasının evinde oturmak hakkı vardır. Eğer dul kadınların çocukları küçük ise çocuklarının mallarını güvence altına almadıkları sürece evlenemezlerdi. Evlenebilmek için kendisi ve evleneceği erkek, bu sorumluluğu yerine getirmek zorundaydılar (Günaltay, 1987: 376).

Erkeğin ölümü durumunda önce küçük çocuklar için bir "Tirkhatu" ayrılır, sonra geri kalan mal, vereseler arasında paylaşılır. Ölen erkeğin eşi "Nodunnu" almamış ise bir hisse ona, birer hisse de oğullarına verilir. "Şeriktu" almamış olan kızlarından her birine birer hisse verilir (Günaltay, 1987: 376).

3.3.Ceza Hukuku

Sumerliler toplum düzenini sağlamak için hayatın birçok alanında ceza uygulaması yoluna gidiyordu. Cezalar belirli bir meblağ olabileceği gibi ölümle cezalandırma şeklinde de olabiliyordu. Bazı durumlarda ise belirli bir meblağ olmaksızın da cezalandırma yoluna gidiliyordu. Cezalandırmalar adaleti sağlamak ve toplumu daha düzgün bir şekilde yaşatmak için yapılıyordu. Bunlar Sumer kanunlarında kendilerine yer bulmuştu.

Sumer toplumunda ölüm cezası bazı durumlarda veriliyordu. Bir kadının kocasına nefret besleyip sen benim kocam değilsin demesi halinde kadın nehre atılıyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48). Büyücülük yapılması durumunda da ölüm cezası verilebiliyordu. Bir adam bir adamı büyücülükle suçladığında da suçlanan adam nehre götürülüp atılmaktaydı. Bir adamın karısı zina ile suçlandığında da nehre atılıyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 40-41). Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, ölüm cezaları nehre atılma şeklinde oluyordu.

İnsanların birilerine verdikleri zararlar genelde nakdi, yani belirli bir meblağ olarak belirleniyordu. Bir adam, bir adamın ayağını kırarsa 10 şekel (1 şekel= 8 gram) gümüş ödemek zorundaydı. Silahla vurarak kemik kırma durumunda ise ödenecek tutar 1 mana gümüşü. Yine bir adam tarafından bir adamın burnu bıçakla kesilirse ödenecek miktar 2/3 mana gümüş idi. Bir adamın şahitliğe çıkması ve hırsızlığının tespiti durumunda 15 şekel gümüş ödemek zorundaydı. Bir adama ait bakire kölenin bikri başka bir adam tarafından düşmanca bozulması durumunda, fiili işleyen adamın ödemesi gereken ceza 5 şekel gümüş idi (Tosun ve Yalvaç, 1989: 41-42).

Cezalandırmalar herhangi bir meblağ ödemedi de gerçekleştiriliyordu. Bir adamın kadın kölesi, evin beyi veya hanımına kötü söz söylese, bunun cezası 1 ölçü tuzla evin beyi ya da hanımı tarafından kölenin ağzının yakılması şeklindeydi (Tosun ve Yalvaç, 1989: 42). Böyle belirli bir meblağı ödeyemeyecek durumda olanın tuzla cezalandırılması gündeme geliyor ve küfreden kadının ağzının acıması sağlanıyordu.

Sumer toplumunda suçun büyüklüğüne göre kademeli bir cezalandırma şekli vardı. Bu bağlamda en ağır ceza ölümdü. Suçun özelliğine göre gümüş üzerinden ceza uygulanıyordu. Herhangi bir meblağ alınmaksızın verilen ceza ise tuzla ağız yakma cezasıydı. Böyle bir ceza evin kadın kölesine verildiğinden, onun gümüş olarak bir meblağ ödeyebilme imkânı yoktu.

3.4. Borçlar Hukuku

Sumer hukuk sistemi herhangi bir şey karşılığında insanların borçlandırılmasını esas alıyordu. Daha çok borçlandırma tarla ile ilgili oluyordu. Bir adamın tarlası ekime hazırsa ve başka bir adam da burayı tarla olarak işleyip ekerse, bu durum dava edilir ve dikkate alınmazsa adam masrafları karşılamakla yükümlüydü. Bir adamın ekim yapılacak tarlasını başka biri su altında bırakırsa 1 iku'luk tarla için 3 gur (1 gur= 120 litre= 1 şekel gümüş) arpa vermekle yükümlüydü. Bir adam ekilecek durumda olan tarlasını ekmesi için bir adama verdiğinde, o adamın tarlayı ekmemesi ve işe yaramaz hale getirmesi durumunda, tarlanın her ikusu için 3 gur arpa vermek zorundaydı (Tosun ve Yalvaç, 1989: 43).

Bir adam tarafından bir işçi (köle) kiralanırsa, o kişi ölür, kaybolur, kaçar ya da hastalanırsa, bir günlük emek karşılığında bir ban arpa sayacaktır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48). Köle olan bir kadın şehrinin sınırlarını geçerse, bir adam tarafından geri çevrilirse, köle sahibi kadını geri getiren adama bir miktar şekel gümüş ödeyecektir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 41). Borçlanma tarlanın kullanılması, tarlaya zarar verilmesi ya da tarlanın kiralandığı halde işlenmemesi şeklinde de olmaktadır. Bu durumda ödemeler zirai ürün, özellikle arpa üzerinden olmaktadır. Yalnız kölesi şehrin dışına çıkarken, onu yakalayıp sahibine getiren adama gümüş üzerinden şekel ödeniyordu.

4. SONUÇ

Sumerliler birçok alanda ilkleri ortaya koyan bir toplum olarak bilinmektedir. Onlar bu başarılarını hukuk alanında da göstermişlerdir. Dünya tarihinde ilk olarak hukuki düzenlemeleri yapan ve kanun koyan millet olmuşlardır. Onların hukuki düzenleme ve kanunları sırasıyla Urukagina Talimatnamesi, Gudea Fermanı, Ur- Nammu Kanunu ve Ana İttişu Kanunu'dur. Bütün bu düzenleme ve kanunlar Sumerlilere ait ve Sumerce yazılmıştır. Bir önceki hukuki düzenleme bir sonrakine temel oluşturmuştur.

Sumer hukuki metinleri toplumun ihtiyaçları dikkate alınarak yazılmıştır. Başka bir ifadeyle toplumun ihtiyaçları hukuki düzenlemelere temel oluşturmuştur. Sumerliler hukuki düzenlemelerini genel olarak yapmışlardır. Modern hukukta olduğu gibi alan düzenlemesi bulunmamaktadır. Ancak kanun maddeleri aile hukuku, veraset hukuku, ceza hukuku, borçlar hukuku başlıkları altında tasnif edilebilmektedir. Aile hukuku ile ilgili evlenme, boşanma, evlatlık alma ve evlatlıktan çıkarma konuları dikkati çekmektedir. Veraset hukukunda ailede bireylerin maldan nasıl pay alabilecekleri ortaya konulmaktadır. Ceza hukukunda cezaların neler olduğu ve ne için cezaların verildiği görülmektedir. Borçlar hukukunda ise neler için ne kadar borçlanılacağı ortaya konulmuş durumdadır.

Sumer hukuk metinleri, kanunları ve hukuk anlayışı kendilerinden sonraki toplumlara da etki etmiştir. Bu etki yalnız Mezopotamya'da değil, Mezopotamya dışında da kendisini göstermiştir. Birçok hukuki düzenleme ve kanunun kaynağını Sumer kanun ve hukuk sisteminden aldığı söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Bilgiç, E. (1947). "Çivi Yazılı Hukuki- İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları", *Bellekten*, XI/44, 571- 602.
- Bilgiç, E. (1963). "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayış ve An'anesi", *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXI/3- 4, 103- 119.
- Bilgiç, E. (1982). "Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetler", *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, 75- 121.
- Günaltay, M. Ş. (1987). *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kılıç, Y. (2014). *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*, Çizgi Kitabevi.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kramer, S. N. (1983). "The Ur- Namu Law Code: Who Was Its Author?", *Orientalia*, 52/4, 453- 456.
- Kramer, S. N. (1990). *Tarih Sumer'de Başlar*, çev. M. İlmiye Çiğ, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kramer, S. N. (2016). *Sümerler*, Kabalıcı Yayıncılık.
- Roth, M. T. (1997). *Law Collection from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholar Press.
- Tosun, M. (1973). "Sümer, Babil ve Asurlularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramı ve Bunlarla İlgili Terimler", *Bellekten*, XXXVII/148, 557- 582.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1981). *Sumer Dili Grameri*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1989). *Sumer, Babil Asur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.07.2024 ✓Accepted/Kabul: 11.10.2024

DOI:10.30794/pausbed.1508276

Research Article/Araştırma Makalesi

Boyacı, E. ve Demez, G. (2024). "Atık Toplayan Bireylerin Yoksulluk Deneyimleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 73-89.

ATIK TOPLAYAN BİREYLERİN YOKSULLUK DENEYİMLERİ

Emin BOYACI*, Gönül DEMEZ**

Öz

Yoksulluk, değişen koşullar gereğince farklı anlamlar kazanmış bir olgudur. Günümüz yoksulluk yaklaşımları salt fiziki ihtiyaçların karşılaşmasının ötesinde bir görünüme sahiptir. Bu bağlamda Amartya Sen'in "Kapasite Yaklaşımı" çerçevesinde geliştirilen insani yoksulluğun kapsayıcılığı vurgulanabilir. Araştırmada, kayıt dışı iş piyasasının en zorlu alanlarından birinde çalışan atık toplayıcılarına ve onların yoksulluk deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu deneyimlere odaklanırken de insani yoksulluğun eğitim, sağlık ve ekonomi alanlarındaki "yapılabilirlik" vurgusu merkeze alınmıştır. Araştırmanın amacı atık toplayan bireylerin yoksulluk deneyimlerinin sosyolojik bağlamda yorumlanmasıdır. Buna yönelik olarak Antalya'da atık toplayıcılığı yapan 10 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada; demografik özellikler, sosyo-ekonomik özellikler ve çalışma şartları gibi başlıklar altında atık toplayıcılığı yapan bireylerin yoksulluğu nasıl deneyimledikleri tartışılmıştır. Araştırmada atık toplayıcılığı yapan bireylerin; yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden faydalanamama, yaptıkları iş sebebiyle yeni sağlık problemleri yaşama, şiddete ve suça maruz kalma ya da başvurma, trafik ve iş kazalarına maruz kalma, yoğun çalışma saatleri ve düşük gelirleri sebebiyle hiçbir sosyal faaliyete vakit ayıramama ve yetersiz tüketici konumunda bulunma gibi sonuçlarla karşı karşıya kaldıkları ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Yoksulluk, Atık toplayıcısı, Kayıt dışı.*

POVERTY EXPERIENCES OF WASTE COLLECTORS

Abstract

Poverty is a phenomenon that has acquired different meanings due to changing conditions. Contemporary approaches to poverty exhibit a perspective beyond merely meeting physical needs. In this context, the inclusiveness of human poverty, developed within the framework of Amartya Sen's "Capability Approach", can be emphasized. The research focuses on waste collectors working in one of the most challenging areas of the informal labor market and their experiences of poverty. The emphasis on "capabilities" in the areas of education, health, and economy is central to understanding these experiences of human poverty. The aim of the research is to interpret the poverty experiences of individuals engaged in waste collection within a sociological context. To this end, in-depth interviews were conducted with 10 waste collectors in Antalya. The study discusses how these individuals experience poverty under themes such as demographic characteristics, socio-economic features, and working conditions. In the study, it was revealed that individuals engaged in waste collection face outcomes such as malnutrition, lack of access to healthcare services, the emergence of new health problems due to their work, exposure to or involvement in violence and crime, exposure to traffic and occupational accidents, inability to allocate time for any social activities due to long working hours and low income, and being in a position of inadequate consumption.

Keywords: *Poverty, Waste collector, Informal.*

*Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ANTALYA.

e-posta: eminboyaci1@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-1063-7537>)

**Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ANTALYA.

e-posta: gonuldemez@akdeniz.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7418-7598>)

1.GİRİŞ

Yoksulluk olgusu tarihin her döneminde mevcutken, ilk bilimsel yoksulluk tanımlaması 20. yy.'ın başlarında Seebohnm Rowntree tarafından yapılmıştır. Rowntree'ye göre yoksulluk: Bireylerin toplam gelirlerinin; yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlanmıştır (Özcan, 2016: 295). İleriki dönemlerde de yoksulluk üzerine farklı bakış açıları ve tanımlamalar geliştirilmiştir. Genel itibarıyla yoksulluğun literatürde; mutlak, görel ve insani yoksulluk olarak üç temel türde ifade edildiğini belirtebiliriz. Ancak insani yoksulluğun mutlak yoksulluğu içine alan ve görel yoksulluğun sınırlarını çizen bir yapısının mevcut olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal dışlanma ile iç içe olan yeni yoksulluk görünüşleri ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de son yıllarda sayılarında giderek artış yaşanan atık toplayıcıları yeni yoksulluk görünüşlerinin temsilinden biri niteliğindedir. Bu çalışma bahsi geçen atık toplayıcılarının yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini konu edinmektedir. Atık toplayıcılarının deneyimleri merkeze alındığı için çalışma nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş, veri toplama tekniği olarak da yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmaların temel amacı algı ve deneyimlerin açığa çıkarılmasını sağlamaktır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020: 153). Elde edilen bu deneyimler ışığında enformel sektörün en zorlu iş kollarından birinde faaliyet yürüten bu bireylerin yoksulluk ile kurdukları ilişki açığa çıkartılarak hem toplumsal bir bilinç oluşturulması hem de yasa yapıcıların yoksulluk sorununun farklı alanları hakkında da önleyici ve iyileştirici politikalar oluşturması amaçlanmıştır. Öte yandan çalışma, atık toplayıcılığı ve yoksulluk ilişkisiyle ilgili literatürdeki boşluğun doldurulması açısından da önem arz etmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve ele alınmış, ikinci bölümünde araştırmanın yöntemi ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma bulguları ortaya koyularak bu bulgular sosyolojik bağlamda tartışılmıştır. Sonuç kısmında da bulguların genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yoksulluk; kültürel, sosyo-ekonomik, siyasi ve felsefi birçok disiplin ile ilişkili bir olgudur. Yoksulluğun birçok disiplinin üzerine çalıştığı girift yapıdaki bir toplumsal sorun olduğu ifade edilebilir (Boyacı, 2023: 96). Yoksulluğun deneyimlendiği topluma göre ortaya çıkma nedenleri, anlamları ya da sonuçlarında değişiklikler söz konusu olmaktadır. Yoksulluk sadece yeterli yiyecek ve barınma gibi ölçütlerle sınırlandırılarak anlaşılabilir. Bunun gibi ölçütlerle yoksulluğu tanımlamak güvenli olmayan bir yaklaşımdır. Bu sebeple de, yoksulluk çok boyutlu bir gelişme olarak ve değişen özellikleriyle tanımlanmalıdır. Yoksulluğun nedeni olarak ifade edilen eğitim durumu, sağlık durumu gibi birçok unsurun aynı zamanda yoksulluğun sonucu olarak da karşımıza çıktığını belirtebiliriz. Yoksulluğu bireysel nedenler üzerinden açıklayan, bireyin yaşadığı öznel sorunların yoksulluğa sebebiyet verdiğini ifade eden bakış açıları da mevcuttur ancak yoksulluğun salt bireysel nedenlerle açıklanması bu sorunun bireye indirgenmesi sonucunda basitleşmesine yol açmaktadır. Bu sebeple araştırmadaki yoksulluk sorununa bakış açısı çoğunlukla yapısal nedenler üzerinden olmakla beraber, bireysel nedenlerin de ihmal edilmediği belirtilmelidir. Batur'a (2021: 13) göre yoksulluğu etkileyen faktörler; demografik unsurlar, nüfus baskısı, hanehalkı türü ya da özellikleri, eğitim, sağlık, göç, gelir dağılımı, işgücü piyasaları, ayrımcılık ve dışsal-bireysel etmenler şeklinde açıklanabilir.

Yoksulluğun en belirgin göstergeleri, kentsel alanlarda sayıları giderek artan atık toplayıcılarında gözlemlenebilir. Atık toplayıcıları, geri dönüşümün toplama ve ayrıştırma süreçlerinde yer almaktadır. Genellikle gelişmekte olan ülkelerdeki büyük kentlerde yoğunlaşan bu faaliyet, enformel sektörde gerçekleşir. Türkiye'de "Atık Toplayıcıları Genelgesi" gibi yasal prosedürlerle atık toplayıcıları kontrol ve denetim altına alınmak istenmektedir. Ancak Antalya özelinde yürütülen bu çalışmada yapılan gözlem ve mülakatlar sonucunda, atık toplayıcıların ilan edilen bu genelge sonucunda herhangi bir başvuru yapmadıkları/yapamadıkları ifade edilmelidir. Bu durumun başat sebepleri arasında çok fazla sayıda çocuğun bu iş kolunda çalışması ya da çalıştırılması sebebiyle yasal olarak belirlenen yaş şartını karşılayamaması, göçmenlerin bazılarının herhangi bir sebepten çalışma iznine sahip olmamaları ve genelgenin atık toplayıcılarını ilçeler bazında mekansal olarak kısıtlamasıdır. Bu iş kolunun, düşük gelirli bir yaşam tarzını da beraberinde getirdiği söylenebilir. Atık toplayıcıları ya da "tüketemediğinin artıklarını toplayarak tüketim ihtiyacını karşılamaya çalışan bu kesim"; sosyal dışlanma, sağlık sorunları ve barınma sorunları gibi birçok zorlukla karşı karşıya kalabilmektedir (Ergun, 2005: 85). Bu bireylerin, enformel sektörün en zorlu alanlarından biri olan ve literatürde "hayatta kalmak için gerçekleştirilecek son iş" olarak tanımlanan bu

iş kolunda, kentsel alandaki çöp konteynerlerini elleriyle karıştırarak gelir elde etmeye çalıştıkları belirtilmelidir (Gür, 2019: 53). Bu emek süreci, doğrudan çöp ile temas gerektirdiği için ciddi sağlık problemlerine yol açma riski taşır. Ayrıca, kentin işlek caddelerinde ellerinde çek-çek arabaları ile trafik kazası geçirme riskleri de mevcuttur. Bunun yanı sıra, atık toplayıcılarının çalışma alanlarının sınırlarının belirsiz olması nedeniyle birbirleriyle anlaşmazlık yaşamaktadırlar ve bunun sonucunda şiddete başvurmaları ya da şiddete maruz kalmaları söz konusu olabilmektedir. Atık toplayıcılığı, bireysel ve anlık risklerin yanı sıra toplumsal ve uzun vadeli riskler de taşır. Özsoy'un (2013: 108) atık toplayıcıları üzerine yaptığı çalışmada, atık toplayıcılarının "sosyal güvencesiz, sağlıksız ve itibarsız olarak gördükleri bir işi yapmaları nedeniyle kendilerini toplumsal olarak dışlanmış hissettikleri; yoksulluklarının sürekli bir nitelikte olduğu ve bu durumun onlarda geleceğe dair derin bir umutsuzluk yarattığı" ifade edilmiştir.

Türkiye'de ve dünyada 1980'ler ile yaygınlaşmaya başlayan neoliberal politikalar sonucunda, varsıl-yoksul eşitsizliği giderek derinleşerek yeni yoksulluk türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni yoksulluk "küresel gelişmelerin etkileriyle kentlerde ortaya çıkan yeni toplumsal yapıya eklemelenemeyen ve dışlanma duygusuyla farklı bir yaşam atmosferine ötelenen yoksullar" olarak ifade edilebilir (Karakas, 2010: 9) Başta Suriye İç Savaşı olmak üzere Ortadoğu'daki diğer istikrarsızlıkların da etkisiyle Türkiye'ye 2011'den bu yana ciddi bir göç söz konusu olmuştur. Araştırmanın yürütüldüğü aşamada da, atık toplayıcılığı faaliyetini yürüten çok sayıda Suriyeli ile karşılaşmıştır. Ancak çoğunluğu araştırmanın ölçütlerinden biri olan iyi derecede Türkçe bilme kriterini karşılayamadığı için araştırmaya dahil edilmemiştir. Buna rağmen katılımcıların yaklaşık üçte biri Suriyeli bireylerden oluşmaktadır.

Göç etmek zorunda kalan bireyler kentsel alandaki yoksulluk görüntülerinin başat figürleridir. Bu bireyler, yeni yoksulluk ya da kent yoksulluğu olarak ifade edilebilecek yoksulluğun; mekansal ve kültürel dışlanma, sosyal imkanlardan yoksunluk ve dezavantajlı bir konuma itilme gibi birçok olumsuz etkisine maruz kalırlar. (Tekeli, 2000: 145; Körükmez, 2008: 210). Suriye'den göç eden bireylerin problemlerinin başında da barınma ve istihdam güçlükleri gelmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1355). Özellikle yaşadıkları istihdam güçlüklerinin sonucu olarak atık toplayıcılığının da içinde bulunduğu enformel sektörün iş kollarına ciddi bir yönelim söz konusu olmuştur. Öte yandan bu bireylerin düşük gelirleri sebebiyle yetersiz tüketici konumunda bulunmaları, sosyal imkanlara hiç ya da yeterince erişememeleri ve kültürel bir adaptasyon oluşturmamaları, göçün yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma ile olan tehlikeli ilişkisinin göstergesi niteliğindedir (Boyacı, 2023: 97).

Bu çerçeveden hareket eden bu araştırma temel olarak Amartya Sen'in "Kapasite Yaklaşımı" üzerine inşa edilmiştir:

"Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı'na göre düşük gelirin yoksulluğun başlıca nedenlerinden biri olduğu görüşü reddedilmemektedir. Sen, yoksulluğu düşük gelir düzeyinden çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görmenin geçerli sebepleri olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, temel kapasitelerden yoksunluk, erken ölümlerde, yetersiz beslenmede, süregelen hastalıklarda, okuryazarlık oranının düşüklüğünde ve diğer olumsuz yaşam standartlarında yansıma bulabilir. Bu bağlamda, temel kapasitelerden yoksunlukta düşük gelir önemli bir arka plan oluşturmakla birlikte, gelir ile kapasiteler arasındaki ilişkide yaş, hastalık, engellilik, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, yerleşim yerinin özellikleri gibi pek çok başka faktörün de etkisi bulunmaktadır. Gelir yetersizliğine ek olarak, gelirin kapasitelere dönüştürülmesinde sahip olunan dezavantajlar, yoksulluğun bir kapasite yoksunluğu olarak kavranmasının önemini ortaya koymaktadır" (Sen, 2004'ten akt. Metin, 2014: 6318).

Ayrıca bu araştırma, atık toplayıcılarının yoksullukla mücadelede karşılaştıkları zorluklara eğilmektedir. Atık toplayıcılarının yaşadığı yoksulluk deneyimlerini anlamak, bu grup üzerindeki olumsuz etkileri hafifletmek ve toplumsal eşitsizliği azaltmak için önemli bir adımdır. Araştırma, atık toplayıcılığı yapan bireylerin yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde de nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak 10 katılımcı ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırmada, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Katılımcıların, ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, "demografik özellikler", "sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler", "çalışma şartları" gibi ana temalardan hareketle başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu başlıklar detaylandırılarak bireylerin yoksulluk deneyimleriyle birlikte sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma konusu itibarıyla atık toplayıcılığı yapan bireylerin yoksulluk deneyimlerini merkeze almaktadır. Bu sebeple fenomenolojik bir araştırmadır. Söz konusu deneyimi bizzat yaşayan ve yansıtan (Yıldırım ve Şimşek, 2013) katılımcıların anlatılarından hareketle konuyu derinlemesine tartışmak mümkündür. Ayrıca bir sosyal olgunun ya da sosyal eylemin olduğu bağlamı derinlemesine analiz edebilen nitel yöntemlerle gündelik yaşamın ve deneyimin bilgisine ulaşılabilen ve analiz edilebilmektedir (Kümbetoğlu, 2008; Kümbetoğlu, 2020). Bu çalışmada da amaca uygun olarak belirlenen ve hassas bir grubu oluşturan katılımcılarla yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak (görüşme sürecinde yol gösteren sorular görüşmenin seyrine göre dönüşmüştür) elde edilen saha verileri hayata dair çarpıcı örneklerle ve anlatılar üzerinden temalar yardımıyla betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırma, atık toplayıcılarının yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini problem haline getirmektedir. Akdeniz Üniversitesi Etik Kurul'undan 13.11.2023 tarihli 494 sayılı karar ile saha araştırmasının yürütülmesi için gerekli olan etik kurul izni alınmıştır. Araştırma katılımcıları Antalya ilinde, Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa ilçelerinde atık toplayıcılığı yapan 10 bireyden oluşmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Çalışmanın amacına uygun olarak belirlenmiş atık toplayıcılığı yapan kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerde veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme dahilindeki yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği dahilinde sorular rehber bir form biçiminde önceden hazırlanmış, katılımcının yanıtları çerçevesinde duruma göre soru sırası gözetilmemiş ve kısmi esneklikler sağlanmıştır. Bu bağlamda 10 katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Katılımcı sayısının sınırlı olmasının sebebi katılımcıların önemli bir kısmının kayıt dışı bir biçimde faaliyet yürütmelerinden dolayı görüşmeyi kabul etmemeleri ve görüşmeyi kabul edenlerin çoğunun da Türkçeyi çok az bilmeleri sebebiyle sorulara cevap verememeleridir.

Katılımcılar araştırma konusuna ve amacına uygun olarak ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Katılımcıların belirlenmesindeki ölçütler: 18 yaş ve üzerinde olmak, atık toplayıcılığı işiyle uğraşmak ve iyi derecede Türkçe bilmektir. Ölçüt örneklemedeki asıl önemli nokta, seçilecek olanların bilgi verme açısından zengin olmasıdır (Marshall, 1996'dan akt. Baltacı, 2018: 255). Görüşmeler ses kaydı ve gözlem notları vasıtasıyla yürütülmüştür. Araştırmada, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Katılımcıların ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, "demografik özellikler" "sosyo-ekonomik özellikler" "çalışma şartları" gibi başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Demografik özellikler kendi içerisinde; başlıklara ayrılmamış bütünsel olarak ele alınmıştır. Sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler; mülkiyet durumları ve özellikleri, hane geliri, kültür-sanat faaliyetleri ile boş zaman aktiviteleri ve sağlık güvencesi gibi alt başlıklara ayrılarak tartışılmıştır. Çalışma şartları ise; çalışma saatleri, elde ettikleri gelir, bu işi tercih sebepleri ve bu işi nasıl buldukları, önceki iş deneyimleri, işin riskleri, işi yaparken insanlardan gördükleri davranışlar ve gelecek beklentileri gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Daha sonra bu sınıflandırmalara göre araştırma bulguları konuya özgü faktörlerle ilişkilendirilerek ve bireylerin yoksulluk deneyimlerini merkeze alarak sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak atık toplayıcılığı yapan bireylerin demografik özellikleri; yaş, cinsiyet, doğum yeri, medeni durum, eğitim düzeyi gibi kriterler üzerinden tek başlık altında incelenmiştir. Akabinde katılımcıların sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri; mülkiyet durumları, hane gelirleri, sağlık güvenceleri, boş zaman aktiviteleri ve kültür-sanat faaliyetlerine katılımları gibi alt başlıklar üzerinden tartışılmıştır. Son olarak da katılımcıların çalışma şartları; önceki iş deneyimleri, işi tercih sebepleri ve işi bulma vasıtaları, göçmen atık toplayıcılarına yönelik anlatıları, çalışma süreleri, işten sağladıkları gelir, işin riskleri, işi yürütürlerken karşılaştıkları davranışlar ve gelecek beklentileri gibi alt başlıklar üzerinden ifade edilerek yorumlanmıştır.

4.1. Atık Toplayıcılığı Yapan Bireylerin Demografik Özellikleri

Atık toplama faaliyeti, bu faaliyeti yürütürken kullandığınız araçların işlevine göre kolaylaşabilen bir yapıdadır. Ancak genel itibarıyla araştırma dahilindeki katılımcıların elektrikli motor vb. araçlar yerine, kendi fiziksel güçlerine dayalı olan, çekme arabalar ya da bisikletler kullandıkları ifade edilebilir. Bu sebeple de atık toplama faaliyeti doğrudan kas gücü gerektiren yorucu bir faaliyet olarak belirtilmelidir. Araştırma dahilinde genç ve orta yaştaki katılımcıların yoğunlukta olması bu işin üst düzey fiziksel performans gerektirmesiyle bağlantılı olarak ifade edilebilir. Ayrıca katılımcıların tamamı erkektir. Yapılan gözlemler neticesinde atık toplayıcılığı yapan az sayıda

kadına da denk gelinmiştir. Ancak bu iş kolunda; sürekli ağır yük çekme ve sürekli olarak sokakta çalışma, şiddet ve sosyal dışlanma gibi risklerin de etkisi ile sayısal anlamda bir erkek yoğunlaşması mevcuttur. Yaş konusundaki bir diğer analiz ise atık toplayıcılığı işiyle uğraşan azınlık konumundaki Türk vatandaşlarının, çoğunluk konumunda bulunan göç ile gelmiş Suriyelilere kıyasla daha ileri yaşlarda olmalarıdır. Bu durum çoğunlukla kaçak biçimde göçün getirdiği zorlu şartlar sebebiyle Suriye'den gençlerin gelmesi ve çalışma izinleri olmaması sebebiyle enformel sektöre yönelmeleriyle açıklanabilir. Ayrıca Türklerin bu iş kolunda Suriyelilerin yoğunlaşmasıyla birlikte gelirlerinin düşmesi ve enformel sektörün farklı iş kollarına yönelmeleri de söz konusudur.

Araştırma sürecinde katılımcıların bulunması konusunda yaşanan zorluklardan birisi, atık toplama faaliyetinin çoğunlukla Suriyeliler ve Afganlar tarafından yürütülmesiydi. Nitel bir araştırma olması sebebiyle katılımcıların soruları anlayıp yorumlaması önem arz ettiği için, çoğu potansiyel katılımcı ile dil problemi yüzünden anlaşma sağlanamadı. Bu sebeple araştırmadaki katılımcılar çoğunlukla Türklerden oluşurken Türkçesi nispeten daha iyi olan az sayıda Suriyeli katılımcı da mevcuttur.

Atık toplayıcılığı yoksulluk ve sosyal dışlanma unsurlarıyla yakın ilişki içinde bulunan bir emek faaliyeti olması sebebiyle, bireylerin aile yaşamlarına da etki eden bir niteliktedir. 65 yaş üzeri katılımcılar haricindeki diğer katılımcıların bekar ya da dul olması bu açıdan anlamlı olarak değerlendirilebilir.

"...Yani şu anda dulum, annemle yaşıyorum (...). Beş sene oldu hanım beni bırakalı, kim ister ki çöp toplayan bir koca..." (K1, 41, Antalya).

"...Dulum ayrıldım (...). Bu işi yapanın ne karısı ne çocuğu kalır yanında (...). Üç kuruş alır yatmadan yatmaya eve gidersin (...). Yatar bayılırsın hiçbir şeye vaktin olmaz (...). He şimdi bir evim de yok, orası ayrı..." (K5, 52, Aksaray).

"...Bekarım (...). Hiç evlenmedim, dört yeğenim ve kardeşimle yaşıyorum. (...) Nasıl evleneyim kendi karnımı doyuramıyorum, varır mı kadın bana? ..." (K6, 53, Eskişehir).

65 yaş üzeri olan katılımcıların aile yaşamlarındaki ekonomik sorunları, bir nebze de olsa sübvans eden yaşlılık aylıkları mevcuttur. Bu işe başlayana kadar farklı meslekler ile uğraşarak emekli olmuşlardır. Genç ya da orta yaşta katılımcılar ise ileri yaşlardaki katılımcılara kıyasla atık toplayıcılığı ile daha uzun süredir uğraşmaktadır.

Yoksulluğun hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak görülebilecek düşük eğitim düzeyi, araştırma dahilindeki katılımcılarda çoğunlukla ilköğretim düzeyindedir. Sen'e göre bir kişi daha iyi eğitim alarak kendini daha üretken hale getirebilir ve kendi hayatını yönlendirmek ve hayatında daha fazlasını başarabilmek için gerekli özgürlüğe sahip olabilir (Sen, 2004: 395). Katılımcılardan eğitim düzeyi en yüksek olan K1 yoksulluk ve eğitim düzeyi arasındaki ilişkisi şu şekilde ifade etmektedir:

"... Liseyi bitirdikten sonra üniversite denedim. Türkolog olmak istedim. Ama bazı sorunlar çıktığı için okuyamadım (...). Hem yoksulluktan hem de ailevi meselelerden okuyamadım. Okusaydım belki hiçbir şey böyle olmazdı hayatımda..." (K1, 41, Antalya).

"...Yediye kadar gittim. Yedinci sınıfa kadar. Sonra bıraktım..." (K4, 18, Suriye).

"...Eğitim durumu ilköğretim, beş yıl okudum başka okuyamadım (...). Okumak zengin işi, biz yedi kardeşlik hangimiz okuyacağız..." (K9, 38, Konya).

Araştırma dahilindeki katılımcıların pek çoğunun zanaatkarlık vb. bir mesleki eğitimden de uzak oldukları ifade edilmelidir. Katılımcılar uzun yıllar boyunca güvencesiz ve geçici birçok işle hayatlarını idame ettirmişlerdir. Halihazırda yürüttükleri atık toplayıcılığını da, daha iyi bir iş bulmaları ya da geçinebilecek yeterli bir gelire sahip olmaları durumunda her an bırakabilecekleri bir faaliyet olarak tanımlamaktadırlar. Bu anlamda alanda önemli bir çalışma olan Özsoy'un (2013: 107) atık toplayıcılarını incelediği çalışması ile benzer sonuçlarla karşılaşıldığı söylenebilir.

4.2. Sosyo-ekonomik ve Kültürel Özellikler

Bu bölümde katılımcıların; mülkiyet durumları, hane gelirleri, sağlık güvenceleri, boş zaman faaliyetleri ve kültür-sanat faaliyetlerine katılımlarına yönelik anlatıları ifade edilerek sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

4.2.1. Atık Toplayıcılığı ve Mülkiyet/Mülksüzlük İlişkisi

Yoksulluk ile mülksüzlük arasında kuvvetli bir ilişki mevcuttur. Araştırmadaki atık toplayıcılarından bazıları yoksulluk sebebiyle en temel insan haklarından olan barınacak bir evden yoksun durumdadırlar.

"...Ben yukarıda sanayide kalıyorum şu anda. Ev tutmadım ama ustaların iş yeri var, gece bir köşede kalıyorum..." (K5, 52, Aksaray).

"...Sokakta yaşıyorum iki yıldır (...) Genelde parklarda kalıyorum buralarda (...) Hava çok kötü olursa eşin dostun yanına ya da pansiyona gidiyorum..." (K7, 51, Konya).

"...Pansiyonda kalıyorum tek başıma (...) Kiralar çok yüksek, ne kazanıyorum ki zaten kiraya vereyim. Pansiyon en azından günlük 200 lira..." (K9, 38, Konya).

Katılımcıların mülkiyet anlatılarına baktığımızda, bir kısmı yakın akrabalarıyla birlikte kiralık bir evde yaşarken, bir kısmı da sokakta, pansiyonda ya da tanıdığı iş yerinde bir köşede kaldığını ifade etmektedir. Bu, güvencesiz bir çalışma yaşamına güvencesiz bir gündelik yaşamın eklenmesi olarak yorumlanabilir. Bu sebeple de atık toplayıcılarının sosyal dışlanma ve yeni yoksulluğun yıpratıcı etkileri ile karşı karşıya olduklarını söyleyebiliriz. K7'nin de ifade ettiği gibi hava şartları evsiz atık toplayıcıları için önem arz etmektedir. Anderson'un (2017: 36) evsizler üzerine yaptığı çalışmada da evsizler iyi hava şartlarında çalışıp geceleri sokakta kalmaktadırlar, kötü hava şartlarında ise çalışmayarak pansiyon odalarında kalmaktadırlar. Gür'ün (2019: 2) atık toplayıcıları ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarına göre de, bu bireylerin mülksüz ve iş piyasasına katılacak nitelikten yoksun olmaları sebebiyle sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Öte yandan araştırma dahilinde K10 haricinde kendine ait bir evde yaşayan katılımcı bulunmamaktadır. Kiralık bir evde yaşayan diğer katılımcılar ise çoğunlukla Şafak mahallesi, Balbey mahallesi gibi etnik açıdan çeşitlilik arz eden ve düşük gelire sahip bireylerin oturduğu mahallelerde yaşamaktadırlar.

4.2.2. Geçim Kaygısı: "İpteyiz, ipteyiz... Kıt kanaat bile değil"

Enformel sektörün en önemli özelliklerinden birisi düşük ve düzensiz gelir sağlamasıdır (Gökbayrak, 2003: 232). Ancak atık toplayıcılığı deyim yerindeyse enformel sektörün yüzeye çıkması en imkansız olan bataklığıdır. Sağladığı gelir itibarıyla bireylere yoksulluktan kurtulmak için yeterli bir fırsat sunmamaktadır. Atık toplayıcılığı uğraşı, yaşlılık aylığına ek olarak ya da ikinci bir iş olarak yapıldığında bile yoksulluktan kurtarıcı konumunda değil kısmi bir destekleyici konumundadır. Buradan hareketle de, katılımcıların hane gelirlerine baktığımızda, çoğunluğunun hane geliri 2024'ün ilk altı ayı için belirlenen 17002 TL'lik asgari ücretin epey altında olduğu görülmektedir.

"...Geçim sıkıntısı illaki yaşıyoruz yani. Şimdi ben bu işi bu işe çıkmasam, ben 15 gün tokum 15 gün açım. Yani aldığımız maaş yeterli değil ki (...) 25 yıllık emekliyim maaşım 12000 lira, benim maaşımın en aşağı, 35 bin lira olması lazım (...) Bu sebeple de çalışmaya ihtiyaç duyuyorum. Çalışmazsam açım ağabeyim. Ay dediğin geliveriyor. Ev kirası, telefon parası, elektrik faturası, su faturası... Bunlar nereden baksan en aşağı 400'er lira geliyor. E canım elektriksiz olmuyor, susuz olmuyor. E şimdi ellerimi yıkayacağım, nerede yıkayacağım?..." (K2, 65, Balıkesir).

"...İpteyiz, ipteyiz... Kıt kanaat bile değil. Geçen senelerde kızımın kardeşim Hollanda'dan yardım ederci. Araya birileri dedikodu soktu şöyle böyle diye. Şimdi onlara da konuşmuyorum (...) Şimdi iyice zorlanıyorum anlayacağın..." (K3, 64, Konya).

"...Valla zor, geçinemiyor (...) Yani ev kira 11000 veriyor. Hem masraf çok, hayat pahalı ekmek 10 lira. Bir de yani masraf... Biliyorsun çok zam..." (K4, 18, Suriye).

Hane geliri asgari ücretin üzerinde -30000 TL- olan tek katılımcı K4'ün anlatıları da, Türkiye'deki hızla artan fiyatlar ve geçim sıkıntısı sebebiyle geçinemedikleri yönündedir.

4.2.3. Sağlıkta Güvencesizlik

Sen'in Kapasite yaklaşımı bağlamında ortaya attığı temel kapasitelerden biri önlenebilir hastalıklardan korunma ve sağlık hizmetlerine erişimdir (Sen, 2004: 56). Araştırma dahilindeki katılımcıların sağlık güvencesine baktığımızda ise, emekli, engelli ve yeşil kartlı olanlar haricinde diğerlerinin sağlık güvencelerinin olmadığı ve genel sağlık sigortası primlerini yatıramadıkları ifade edilmelidir.

"...Vardı. Kaç yıldır ödemiyorum. Şimdi bir ödemeye kalksam herhalde bir 200-300 bin lira ödemem gerekecek. Şu an sağlık güvencem yok yani..." (K1, 41, Antalya).

"...Güvence yok. Ücretli gidiyorum..." (K4, 18, Suriye).

"...Güvencem yok, hastaneye düştük mü Allah kurtarsın artık. Yeterince hastalığımız var, yenilerini eklememeye çalışıyorum..." (K7, 51, Konya).

Yoksulluk sağlık hizmetlerine erişememeye, sağlık hizmetlerine erişmeme durumu da hastalık vb. durumlarda çalışamayacak hale gelmeye ve hatta ölüme kadar giden tehlikeli sonuçlara sebep olmaktadır. Yani sağlık unsurunun da tıpkı eğitim gibi yoksulluğun hem bir sebebi hem de bir sonucu olduğunu ifade edebiliriz.

4.2.4. Boş Zaman Aktiviteleri ve Kültür Sanat Faaliyetleri: "Boş zamanın... Bu işi bıraktığın zaman olur. Elini çektiğin zaman"

Yoksulluk kuramsal kısımda da belirtildiği üzere sadece ekonomik göstergelerle anlaşılamayacak ve açıklanamayacak bir olgudur. Yaşam tarzının, tüketim davranışlarının, hobilerin ve boş zaman aktivitelerinin bireyin toplumsal olarak konumlanışında etkisi büyüktür (Erdendoğdu, 2014: 14) Yoksulluk türleri birbiriyle ilişkili olduğundan, yoksulluğun birçok şeyin yanı sıra Bourdieu'nun deyişiyle, kültürel sermayeden yoksunluğun da nedeni olduğunu belirtmek gereklidir (Özsoy, 2013: 107-108; Erdoğan, 2007: 45). Araştırma dahilindeki katılımcıların boş zaman faaliyetleri ve kültür-sanat faaliyetlerine bakıldığında; işten arta kalan boş zamanın sadece dinlenmeye, televizyon izlemeye ve evde vakit geçirmeye ayrıldığı ifade edilmelidir. Ayrıca katılımcılar kültür-sanat faaliyetlerine katılacak zaman ve paradan da yoksun olduklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların önemli bir bölümü uzun yıllardır sinema, tiyatro ya da konser faaliyetlerine katılmadıklarını belirtmişlerdir. Kültür-sanat faaliyetlerine hayatı boyunca hiç gitmemiş katılımcılar da mevcuttur.

"...Hiç gitmedim (...) 13 saat sokaktasın, anladın mı, eve gidemiyor, tiyatro konsere hiç..." (K8, 18, Suriye).

"...Evde oturup haberleri izliyorum (...) Nasıl çıkalım ağabeyciğim? (...) Hanımla bir yere oturmaya gitsen 500 liradan aşağı çıkamazsın bu devirde (...) Sinemaya imkan yok. Bir bilet kaç para be ağabeyciğim? Benim maaşım belli, çöpten aldığım da belli. Parayı oraya verdikten sonra evim aç. Ekmek götürmem evime..." (K2, 65, Balıkesir).

"...Bu işle uğraşırken hiçbir zaman boş zamanın kalır mı! Bu işten boş zamanı kalır mı! Mal seçersin, mal götürür satarsın. Boş zamanın ne zaman olur? Bu işi bıraktığın zaman olur. Elini çektiğin zaman..." (K5, 52, Aksaray).

Boş zamanın evde televizyon izleyerek ya da dinlenerek kullanılması, atık toplayıcılarının tüm gün kamusal alanda ve sokaklarda yorucu bir faaliyet yürütmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra atık toplayıcılarının ekonomik ve kültürel sermayelerinin yetersizliği, onları kültür-sanat faaliyetlerinden uzaklaşmaya ve yetersiz tüketici konumuna mecbur bırakmaktadır. Sürekli tüketen bir toplumda kültürel faaliyetler de dahil olmak üzere yetersiz tüketici konumunda bulunmak, bireylerin sosyal uyum kaybına, topluma yabancılaşmasına, cephe almasına, öfke duymasına ve çeşitli sosyal sapma davranışları göstermesine sebep olabilmektedir. Bunlar aynı zamanda yeni yoksulluğun toplumsal alandaki emareleri olarak tanımlanabilir.

"...Boş zaman... Şimdi havalı olsun diye kitap okuyorum diyeceğim ama en son okuduğum kitap Cin Ali'ydi ilkokulda (katılımcı kahkaha atıyor). Boş zamanlarımda çok yorgun geldiğim için evde dinleniyorum, cep telefonundan sosyal medyada komik videoları geziyorum, televizyon falan izliyorum (...) Tiyatroya da ilk ve

son gidişimde kovuldum. Ucuz buldum diye gitmiştim belediyenin tiyatrosuna. Ben tiyatrocunun oradaki film icabı, rol icabı olan sözlerine tepki veriyorum “ne yapıyorsun lan sen” diye bağıriyorum küfrediyorum oyuncuya. “Saçmalama o senin arkadaşın” falan (...) Oturup insan gibi izleyemiyorum bu sebeple tiyatrodan kovuldum...” (K1, 41, Antalya).

K1’in anlatısı, az önce bahsi geçen atık toplayıcılarındaki sosyal uyum kaybı ve sapan davranışlar gösterme durumunu destekleyen bir niteliktedir.

4.3. Atık Toplayıcılığı Yapan Bireylerin Çalışma Şartları ve İşe Yükledikleri Anlamlar

Bu bölümde atık toplayıcılarının; önceki iş deneyimlerine, bu işi tercih sebeplerine, çalışma saatlerine, elde ettikleri gelire, bu işi nasıl bulduklarına, işin risklerine, işi yaparken insanlardan gördükleri davranışlara ve gelecek beklentilerine odaklanılacaktır.

4.3.1. Önceki İş Deneyimleri

Araştırma dahilindeki katılımcıların önceki iş deneyimlerinin, atık toplayıcılığına yönelmeleri üzerinde etkisi büyüktür. Türk katılımcılar hem yaşça daha büyük olmaları hem de çalışma iznine sahip olmaları gibi sebeplerle Suriyeli katılımcılara kıyasla daha çok iş deneyimine sahiptirler. Suriyeli olan K4’ün ikinci, K8’in ise ilk işinin atık toplayıcılığı olduğunu ifade etmek gereklidir. Katılımcıların önceki iş deneyimlerine bakıldığında, formel ya da enformel fark etmeksizin çoğunluğunun işveren ya da yönetici konumunda bulunan kişiler tarafından baskı ve sömürüye maruz kaldıkları ifade edilebilir:

“...Aşçı yamağı olarak başladım ondan sonra milletimizin çalışma prensibinden dolayı nefret ettim. Artık bir dükkan gördüm mü tuvalete bakıyormuş gibi hissediyorum kendimi, kaçıyorum. Çünkü bizim insanımızda nefret ettiğim bir huy var. Evde karısıyla kavga ediyor, iş yerine gelip elemanlarına fırça atıyor. Patronuna ses çıkaramıyor, elemanlarına fırça atıyor. Ben oraya garson olarak giriyorum. Adam beni markete sigara almaya gönderiyor. Bulaşıkçiyim bana aşçının çöpünü döktürtüyor. Yani ben Avrupa’nın şu zihniyetini seviyorum. İşin neyse onu yapıyorsun. Garsonsan garsonsun bulaşıkçıysan bulaşıkçısın. Misal 7’de işe başlayacak. Değil mi? 1 dakika geç kalırsın, laf atarlar. 7’de mesai bitiyordur, yarım saat bir saat fazla çalıştırırlar. Allah razı olsun demezler, bir kuruş da fazla para vermezler. Yani halkımızın iş ahlakından nefret ediyorum. O yüzden bu işi yapıyorum patron olmamasından dolayı...” (K1, 41, Antalya).

“...Ya panjurcudaki çalıştım, çaycılık yaptım, inşaatta çalıştım, simit sattım, ayakkabı boyadım, ohoo.... Her şeyi yaptım...” (K6, 52, Eskişehir).

“...Daha önce güvenlik işi yaptık, nakliye işi yaptık, en son hurdacılık işte...” (K9, 38, Konya).

Araştırmadaki katılımcılardan yaşlılık aylığı alanlar hariç birçoğu sürekli bir işle uğraşmayı farklı iş kolları arasında geçiş yapmışlardır. Bu durum ücretli emeğin günümüz koşullarındaki süresiz ve güvencesiz çalışma hayatını özetler niteliktedir.

4.3.2. Atık Toplama İşini Tercih Sebepleri ve İş Bulma Vasıtaları: “...cebime, hazır para girsin, günlük para girsin”.

Katılımcılar için atık toplayıcılığı işini tercih etmelerindeki sebeplerden ilki, işveren ya da yönetici baskısının olmamasıdır. İkincisi, günübirlik gelir elde ederek ay sonunu beklemeye gerek kalmamasıdır. Üçüncüsü, çalışma günü ve süreleri gibi ayarlamaları kendilerinin yapabilmeleridir. Dördüncüsü, atık toplayıcılığının herhangi bir sermayeye gerek duymadan, kendi hesaplarına çalışabilecekleri bir iş olmasıdır. Ancak konuya bir tercihten ziyade mecburiyet odaklı baktığımızda önemli bulgular ortaya çıkmaktadır. Örneğin 65 yaş üzeri olan katılımcılar yaşları sebebiyle başka bir işe alınmadıklarını ifade etmektedirler:

“...Şimdi şöyle bir şey. Yaş gelmiş kemale artık 65 yaşından sonra beni hangisi alır? Bir de kahvecilik yaptım ben. Şimdi ben hangi kahveye gitsem de bana iş verecek adam? Genç adam arıyorlar yani. Yaşlı adam aramıyorlar. Onun için hani dedim böyle bir çöpe çıkayım, kendi başıma tek başıma. Hani ne bileyim, alayım, vereyim, cebime, hazır para girsin, günlük para girsin. Günlük para girince ekmeğimi rahat rahat alırım. Ama öbür türlü ay sonunu bekle. Yani aç kaldıktan sonra gereği yok yani...” (K2, 65, Balıkesir).

"...Yapabileceğim bu iş var başka yok. Ben yaşlıyım. Bir gün normal bir işe gitsem bir hafta yatarım. Az gezince bu iş yorucu değil. Dolaş, topla, otur, dinlen, devam. Onun için bunu yapıyorum..." (K10, 70, Burdur).

Engelli katılımcılar sağlık sorunları sebebiyle kısıtlı çalışma alanına sahip olduklarını ve ayrıca çalışma süresini ve zorluğunu kendileri ayarlayabildikleri başka bir iş bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Suriyeli katılımcılar da çalışma izinleri olmaması ve kültürel dışlanma gibi sebeplerle işverenler tarafından işe alınmadıklarını ifade etmişlerdir:

"...Mesela Suriyeliyi herkes iş almıyor. Başka burası daha rahat. Rahat, usta yok, karışan yok (...) Hem bu işte meslek yok sana bir şey katmıyor hem de bunu yapmasan kimse başka işe almıyor. Mecbur bu işi yapıyor..." (K4, 18, Suriye).

"...Misal dün iş bakmak için Kemer'e gittim geldim (...) Garsonluk falan otelde sigortalı bir iş bulursam bunu bırakacağım..." (K5, 52, Aksaray).

K5'in anlatılarında da belirttiği üzere; yaşlı, engelli ve çalışma izni olmayan Suriyelilere kıyasla daha fazla tercih imkanına sahip olan orta yaşlı Türk katılımcıların bir kısmı için bile, atık toplayıcılığı daha iyi bir iş bulmaları durumunda her an bırakabilecekleri bir iş konumundadır.

Öte yandan, katılımcıların atık toplayıcılığı işini nasıl bulduklarına baktığımızda ise genellikle bu işi yapan arkadaşlarının veya tanıdıklarının yönlendirmeleri sonucunda bu işi yapmaya karar verdiklerini ifade edebiliriz:

"...Vallahi bu işe bir çocuk vardı işte. Ağabey ben çöpe çıkıyorum falan dedi. Dedim ya ayıp olmuyor mu yani şey olmuyor mu? Ne ayıp olacak, çalmıyoruz çırpıyoruz çöpe çıkıyoruz. İyi dedim beraber çıkalım. O zamandan beri başladık yani. 5 seneden beri..." (K2, 65, Balıkesir).

"...Önce arkadaşlar başladı. Sonra ben başladım. Babam da benden sonra başladı..." (K4, 18, Suriye).

"...Gıda sektöründen ayrıldıktan sonra parkta oturdum bir gün düşündüm ne yapabilirim diye. Önce simit falan satmayı düşündüm. O zaman böyle bir imkan vardı, şimdi artık o da yasak onu satamıyorsun izin almadan. Sonra baktım, hurdacının birini gördüm, dedim "günde kaç para kazanıyorsun" ağabey dedi "değişiyor". Beni götürdü, bir arkadaşla tanıştırdı. Adam bana güvendi, böyle bir araba verdi. Toplamaya başladım, o günden beri de bu işi yapıyorum..." (K1, 41, Antalya).

"...Kendi kendime, yolda toplayan birini gördüm aynısından kendim yaptım zaten bisikletim vardı..." (K6, 53, Eskişehir).

K1 ve K6 gibi bazı katılımcılar da işsiz kaldıkları süreçte yaptıkları gözlemler neticesinde bu işi yapmaya karar verdiklerini ve halihazırda yapan kişilerle iletişim kurarak işe başladıklarını ifade etmişlerdir.

4.3.3. Göçmen Atık Toplayıcılarına Yönelik Anlatılar

Türk katılımcıların atık toplayıcılığını bırakmayı düşünmelerinde Suriyelilerin etkisi büyüktür. Katılımcılara erişim aşamasında, Antalya'da bu iş kolunda faaliyet yürüten yetişkin ve yetişkin olmayan çok sayıda Suriyeli ile karşılaşmıştır. Türk katılımcılar Suriyelilerin yoğun olarak atık toplayıcılığına yönelmesi sebebiyle rekabetin arttığını, artık eskisi kadar gelir elde edemediklerini ve sürekli onlarla tartışma ya da kavga yaşadıklarını ifade etmektedirler.

"...Suriyeliler gelmeden önce bizim işimizin yazılı olmayan bir ahlaki bir kuralı vardı. Mesela ben bu sokaktan geçtiğimde başka bir hurdacı benim önüme geçmezdi. Benim baktığım yerlere bakmazdı. Saygı duyardı, korku değil kesinlikle. Ama bu Suriyelerde böyle bir şey yok. Bunlar geliyor, her tarafa giriyor. Üstelik baktığımız çöpe bakıyor. Hatta bazen arabamızdan mal bile alıyorlar. (...) Yani bu Suriyeliler bizi mahvetti, bitirdiler. Onlarla baş edemiyoruz işimizden soğuttular..." (K1, 41, Antalya).

"...Ama şimdi hurda doyurmuyor. Şimdi 10 bin kişi var. Çok yapan var şu an, millet perişan (...) Genelde Suriyeliler yapıyor. Bu Suriyeliler işi bitirdi. Zaten Suriyeliler burada olmasa, ev kiralari bile düşer..." (K3, 64, Konya).

*"...Bu Suriyelilerin yüzünden *(küfür)* yerinde. Geliyorlar buraya ekmeğimizi alıyorlar...Bunlar ne için geldi buraya! Ev bedava, sağlık bedava, maaş bedava ohh... Bu ne iştir ben anlamadım olan bize oluyor..." (K6, 53, Konya).*

"...Ya Suriyeliler olmadan önce iyiydik. Ama Suriyeliler varken açız, doğru dürüst bir şey kazanmıyoruz. Bir yerde çalışacak sağlığım olsa şimdi bırakırım..." (K7, 51, Konya).

Araştırma dahilindeki Suriyeli katılımcılar K4 ve K8 de, Türkler ile çalışma esnasında mekan tartışması yaşadıklarını ancak kendilerinin tartışmayı ilerletmeden oradan uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Genel itibarıyla atık toplayıcıları yaptıkları iş sebebiyle kendilerini toplumdan dışlanmış hissederken, Türk katılımcılar da Suriyeliler yüzünden bu iş kolundan dışlandıklarını ifade etmektedirler. Suriyeli katılımcılar ise etnik kökenleri ve çalışma izinlerinin olmaması gibi sebeplerle hem kültürel hem de ekonomik olarak dışlandıklarını ve bu işe mecbur olduklarını ifade etmektedirler. Bu durum katılımcıların hem toplum genelinde hem de yaptıkları iş özelinde bir dışlanma sarmalında hissettiklerini ortaya koymaktadır. Atık toplayıcılarının sayısının artmasıyla birlikte yaşanan rekabet, kapitalist üretimin ve sermayedarların lehine bir durumdur. Marx'a (2003: 545'ten akt. Gür, 2019: 69) göre "emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldırıcı ve hatta, bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır". Birkbeck'in (1979: 179'dan akt. Gür, 2019: 70) atık toplayıcıları üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmanın sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Enformel biçimde artış gösteren atık toplama faaliyeti; kartonu, kağıdı ya da plastiği "karın tokluğu" karşılığında bir fiyata satın alarak geri dönüştüren ve üretimde kullanan sermayedarlara fayda sağlamaktadır.

4.3.4. Çalışma Sürelerine Yönelik Anlatılar

Atık toplayıcılarının çalışma süreleri, yaş ve sağlık durumlarına göre değişkenlik arz etmektedir. Genç ve orta yaşlı katılımcıların büyük bir bölümü, günlük 11 saatten fazla ve haftanın her günü çalışmaktadırlar.

"...Sabah saat 6'da çıkıyorum 9'a kadar çalışıyorum. 9'da eve gidip kahvaltı yapıp, biraz dinlenip saat 1 civarı yeniden giriyorum. Saat 5'e kadar. Sonra eve gidiyorum, biraz dinleniyorum. Saat 6 civarı çıkıp saat 10'a kadar dolaşıyorum (...) Aynen 11 saat (...) Haftanın her günü, her gün tatil yok..." (K1, 41, Antalya).

"...Günlük, 11 saat çalışıyorum (...) Hep hafta da 7 gün yani..." (K4, 18, Suriye).

"...Bu işin saati yok limiti yok, sana bağlı. Ben en az 12-13 saat çalışırım (...) Haftanın 7 günü çalışırım..." (K5, 52, Aksaray).

"...Ya sabahtan akşama kadar çalışacaksın (...) Mesela saat sabahın 9'unda başlıyorum, akşam 8'e kadar çalışıyorum işte. Bazen 10'a kadar çalışıyorum..." (K9, 38, Konya).

Yaşlı ve engelli katılımcıların çalışma süreleri ise fiziksel problemlerden kaynaklı günlük 2 saat ile 8 saat arasında, çalışma günleri ise her gün ya da gün aşırı olarak değişiklik göstermektedir:

"...Valla günlük yani şimdi sabahtan çıkıyorum mesela. Dolduruyorum. Hani keyfe keder çalışmış gibi oluyorum yani. Hani şimdi keyfe derken şöyle, yavaş yavaş dolduruyorum, acele etmiyorum yani. Bir tur atıyorum, ondan sonra gidiyorum topluyorum, malzemeleri veriyorum (...) Ortalama 8 saat diyebiliriz (...) Her gün, tatilimiz yok..." (K2, 65, Balıkesir).

"...Günlük akşamları 2-3 saat. Bu fazla gitmez (elektrikli motoru gösteriyor) (...) Haftada hemen hemen her gün çıkıyorum. Rahatsız olmazsan her gün çıkıyorum..." (K3, 64, Konya).

"...Saatim yok benim. Ben biraz dinlenirim. Azıcık dolaşırım. Dinlenirim böyle (...) Günde iki saat anca dolaşırım. O kadar. Fazla dolaşmam. Bisikletle bacaklarım tutmuyor. O yüzden oturuyorum dinleniyorum (...) Durumum iyi olursa iki günde bir çıkarım..." (K10, 70, Burdur).

Öte yandan atık toplayıcılarının çalışma saatlerinde hava şartlarının ve trafik yoğunluğunun önemi de söz konusudur. Bu koşullar ekseninde çalışma saatlerinde esnemeye gidebilmektedirler. Katılımcılar kendi hesaplarına

çalıştıkları için herhangi bir sebepten ötürü işlerini yürütemediklerinde bu durum kendilerine gelir kaybı olarak geri dönmektedir.

4.3.5. Atık Toplayıcılığın Elde Edilen Gelire Yönelik Anlatılar

Katılımcıların yaptıkları işten elde ettikleri gelire baktığımızda ise ciddi miktarda farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Bunun gerekçeleri; atık toplama faaliyetini yürüttükleri araçların farklılığı (çekme araba, bisiklet, elektrikli bisiklet ve elektrikli kasalı motor), çalışma süreleri, çalışma hızları ve baktıkları konteynerlerdeki karton, plastik, giysi vb. atıkların yoğun olup olmamasıdır.

“...Çöp işi esnafılık gibi müşteri bekleyeceğin ya da işçilik gibi ay sonunda aynı maaşı alacağın bir iş değil, bu işte ne kadar çalışırsan, ne kadar düzgün yerlere bakarsan o kadar çok para kazanırsın (...) Benim günlük 100 lirayla 300 lira arası değişiyor (...) Ortalama 200 diyebiliriz...” (K1, 41, Antalya).

“...Bu işin yani günlük geliri, net bir şey diyemezsin, ne kadar çalışırsan işte. Ben 12-13 saatten aşağı düşmüyorum, ortalaması 500 lira...” (K5, 52, Aksaray).

“...Evet 11,5 saat yapıyor (...) Geliri değişiyor. Günlük 60-70 liradan 100 liraya kadar...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Yani 400-500 lira çıkar istesem. Düzenli çalıştığım da o civarda çıkıyor...” (K9, 38, Konya).

“...Günde iki saat anca dolaşırım (...) Benim arabayı doldurduğum götürdüğüm 100 lira civarında. Bugün şimdi 100 lira aldım(...) Haftada iki üç kez doluyor araba (arabadan kasıt bisikletin yük sepeti)... ” (K10, 70, Burdur).

Sen'e (2004: 35) göre temel kapasitelerden yoksunlukta düşük gelir önemli bir arka plandır. Sen, düşük gelirin kapasite yoksunluğuna yol açtığı reddetmez. Ek olarak gelir ile kapasiteler arasındaki ilişkide yaş, hastalık, engellilik, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, yerleşim yerinin özellikleri gibi birçok faktörün etkili olduğunu belirtir.

4.3.6. Atık Toplayıcılığın Riskleri: Anlatılar ve Sahaya Dair Gözlemler

Atık toplayıcılığı yapısı itibarıyla birçok risk barındırmaktadır. Katılımcılar trafik kazası, hastalık, şiddet ve suç gibi birçok riskle karşı karşıyadırlar. İlk olarak atık toplayıcılarının çalışırken yaşadıkları trafik kazalarından bahsetmek gerekmektedir. Atık toplayıcılığı kentsel alandaki işlek cadde ve sokaklarda da yürütüldüğü için trafik kazası riski her zaman söz konusudur. Ayrıca atık toplamak için kullandıkları çek-çek arabalar, bisikletler, elektrikli bisikletler ve motorlar, akış halindeki bir trafik içinde kazalara çok müsait durumlar ortaya çıkartmaktadır. Olası bir kaza durumunda da trafikteki dört tekerli araçlara kıyasla atık toplayıcılarının araçları ve aynı zamanda kendileri savunmasız bir konumda bulunmaktadır. Katılımcılardan bazılarının trafik kaza tecrübeleri şu şekildedir:

“...Valla geçen çalışırken araba bana vurdu ara sokakta, 15 gün bacağımı oynatamadım. Yani o süratli geliyordu. Bu motorun sürati en fazla 12 kilometre yapıyor, sürat bile değil. Yani olumsuz şeylerle karşılaşıyoruz işte böyle (...) Hastaneye gittim işte, hani şikayetçi olduk ama daha bir netice çıkmadı yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Arabayla bana vurdu, ehliyetsiz bir çocuk. Motoru parçaladı. Sonra motoru ve beni polis götürdü. Hastanede kaldım bir süre. Sonra motorun parasını şey ödedi, sigorta. Karşı tarafı mahkemeye verdim 5000 lira para aldık. Onu da başka ihtiyaçlara harcadık ettik, şimdi de hala her tarafı kırık. En son çöpe atacağız bunu da. Nasip olur da emeklilik durumu olursa üç tekerli almayı düşünüyorum. Bunun frenleri falan da kopuk zaten hiçbir şeyi yok ayağımla durduruyorum...” (K3,64, Konya).

*“...Geçen hafta yaşadım. Ben normal yolda gidiyorum. Bildiğimiz şöyle araba tamam mı? (hareket halindeki bir arabayı gösteriyor) Adam bana geldi arkadan vurdu. Senin gibi gençten biri. “Ağabey bir şey oldu mu?” diyor. Belim biraz incindi. “Seni hastaneye götürelim mi?” dedi. Yok ağabeyciğim dedim. Adam “hakkını helal et” dedi gitti. Çıkarıp da üç beş kuruş para vermedi şerefsiz. Bisikletin arka tekerlek *(küfür)* gibi oldu. Bir para verirsin *(küfür)*(...) Masrafını sordum 300-400'den aşağı olmaz dediler...” (K6, 53, Eskişehir).*

“...Araba dönerken benim arabaya dokundu devirdi (kendi arabasından kasıt bisikletinin tekerlekli yük sepeti) (...) Bir yerimize bir şey olmadı, ben önünden çekiyordum arabayı. Yandan vurunca araba devrildi. Geldi şoför tekrar doğrulttuk. O yoluna ben yoluma. Uymadık birbirimize...” (K10, 70, Burdur).

Sen’in (2004) bahsettiği temel kapasitelerden yoksunluk; yaşlılık, engellilik ve hastalıkla doğrudan ilişkilidir. Katılımcıların önemli bir kısmı atık toplama işine yaşlılık, engellilik ya da hastalık durumlarından ötürü başka iş bulamadıkları/başka iş yapamadıkları için yönelmişken, bu işi yürütürlerken de trafik kazasıyla, şiddetle veya yeni hastalıklarla karşılaşmaktadırlar.

“...Ben bu işe kansere yakalanmadan önce başlamıştım, kanser oldum bir sene ara verdim, şimdi tekrar devam ediyorum (...) Mide kanseriyim, mideyi aldılar, kemoterapi de yeni bitti (...) %86 engelim var (...) Kanserden dolayı 5 yıl ömür tanıldılar, 5 yıla ölmezsem kanseri yenmiş olacağım...” (K3, 64, Konya).

“...Benim akşamları işten gelince şu iki bacağımlı sızlar. Ben kaç kere ölümden döndüm benim ayaklar platinli, bak inanmazsan (platinlerini gösteriyor). (...) Trafik kazasında oldu ama o uzun hikaye (...) İkinci sefer de motorla giderken bize kamyon çarptı (...) 1.5 sene hastanede yattım...” (K6, 53, Eskişehir)

“...Kaza bu işte değil de inşaatta oldu. Onlar da sahip çıkmadı. Bak elim platinli, bükülmüyor şöyle. Hep kullandılar bizi ya (...) Ben zaten KOAH hastasıyım. Çöplerin içindeyiz. Bak, her tarafımız kaşınıyor (karın bölgesindeki kızarıklıkları gösteriyor). Pislüğün içinde yaşıyoruz yani...” (K7, 51, Konya)

“...Bipolar bozukluk var, %40 engelliyim...” (K9, 38, Konya).

“...Ben zaten kendim hastayım. %75 engelliyim. Zaten engelli raporum var (...) Bazı yerler kırık dökük kör bilmem ne, öyle (...) Bunları konuşmaya gerek yok (ayrıntı vermek istemedi)...” (K10, 40, Burdur).

Katılımcılardan bazıları (4-5-8) atık toplayıcılığı sebebiyle hiçbir sağlık problemi yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak bunu söylerken bile (katılımcı 8) şiddetli öksürük ile defalarca dinlenmek durumunda kalmıştır. Bir diğer katılımcının ise mülakattaki hastalıkla alakalı soruya gelmeden hemen önce çöpten aldığı yarım kalmış kolayı, yara bantları ile dolu olan eliyle alarak içtiği gözlenmiştir. Soruya gelindiğinde “hiçbir sağlık sorunu yaşamıyorum” şeklinde cevaplarırken diş etlerindeki gözle görülür beyaz şişlikler dikkat çekmiştir. Buradan hareketle, katılımcıların çoğunlukla genç oldukları da düşünüldüğünde, erkeklik ve yoksulluk ile hastalık arasındaki ilişkiyi biraz aydınlatılmakta fayda vardır. Toplumsal Cinsiyet çalışmalarında “kadınlar hastalanır erkekler ölür” tezi önemli bir yer tutmaktadır (Nettleton, 1995; Annandale, 2003; Özçelik-Adak, 2015; Özen, 2019). Erkekler kimi durumlarda toplumsal cinsiyet rolleri gereğince hasta olmayı erkekliklerini aşağı çeken/iktidarını zedeleyen bir hal olarak yorumlayarak önemsememektedir. Hatta belirli kültürel uzamlarda hastalığını önemseyen erkekler, hem hemcinsleri hem de karşı cinsleri tarafından aşağılanmaktadırlar. Ancak katılımcılar için bu önemsizleştirmeyi ikiye katlayan bir diğer unsur da yoksulluk halidir. Yoksul olmak hayatı birçok anlamda uç sınırlarda yaşamaktır. Hastalığın tanımı yoksulun algısına göre ve hatta kimi zaman ne kadar yoksul olduğuna göre şekillenmektedir. Çok ciddi sağlık problemleri dışında, hem yoksul olan hem de erkek olan bu katılımcılar için hastalık durumu önemsizleştirilmektedir. Hatta bazen yaralanmalar bile önemsiz hale getirilmektedir. Buna örnek olarak katılımcı 1’in çalışırken yine bu işi yapan Suriyeliler tarafından bıçaklanması sonucunda “doktora gitmedim, bunlar ufak şeyler” demesi verilebilir.

Katılımcıların atık toplama faaliyeti esnasında karşılaştıkları suç ve şiddet anlatılarına da değinmek gereklidir. Türk katılımcılar bu işi yürütürken Suriyeli atık toplayıcıları ile mekan paylaşımı sebebiyle birçok kez tartıştıklarını belirtmişlerdir. Bu tartışmaların bazıları dayakla ve bıçaklı yaralamayla sonuçlanmıştır:

“...Arabamızdan mal bile alıyorlar (...) Şu mahallede 12 tane Suriyeliyi dövüp çöp tenekesine kapattığımı bilirim. Adam gelmiş çuvalımızı sökmüş, götürmüş, içini kendi çuvalına dökmüş. Çuvalı katlamış, üşenmemiş, manavdan hıyar almış. Hıyarı koymuş. Bir de yarım yamalak Türkçesi ile “hıyarı istediğin gibi kullanabilirsin” diyor. Artık anladığınız ne demek istediğini. Yani şimdi bu nasıl bir kafa yapısı, bu nasıl bir zihniyet? (...) Benden yana olmadı ama karşı taraftan bir iki tane bıçak darbesi aldım (...) Evde kendim tedavi ettirdim anneme. Doktora gitmedim, bunlar ufak şeyler benim için. Hem bir de polisle uğraşmak istemiyorum...” (K1, 41, Antalya)

“...Ben çöpü karıştırırken Suriyeliler üstüme geldi, biz de bakacağız diye. Ben dedim sen buradayken ben senin olduğun çöpe varıp bakıyor muyum? Bu saygısızlık... Bunlar iyice üstüme geldiler. Şudur budur falan derken ben onlara küfrettim. *(küfür)* gidin başıma bela açmayın dedim, oradan biri bir yumruk vurdu. Öteki de vurdu. Öteki de derken ben düştüm onlar kaçtılar. (...) 3-4 yumruk attılar orada yıkıldım kaldım, kalkamadım (...) Polis çağırdım. Meydan karakoluna gittim. Dilekçe verdim şöyle böyle. Hiçbir netice yok. Nerede bulacaklar adamları ya...” (K3, 64, Konya).

“...Bazı Suriyeliler bana bıçak çekiyorlar çöp davasına. O bıçağı alıp senin uygun bir yerine sokarım diyorum. Böyle biraz sıkır o bıçak çekmesi (...) Bıçaklanma gibi bir durum olmadı şimdiye kadar...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Suriyeliler engel oluyorlar bazen bana (...) Uysan kavga edecek seninle ama uymadan kıyılıp geçiyorum. Karışmıyorum, görmüyorum, duymuyorum. Zaten oradan ürkmüş, korkmuş gelmiş memleketini terk etmiş. Dokunsan patlayacak o derece. O yüzden ben ses etmeden tamam amcam, tamam yavrum deyip geçiyorum. Ne yapayım uysam bela...” (K10, 70, Burdur).

Suriyeli katılımcılar da atık toplayan diğer kişilerle çalışma mekanları sebebiyle tartışmalar yaşadıklarını ancak tartışmayı uzatmadan oradan uzaklaştıklarını belirtmişlerdir:

“...Var ama Allah’a şükür ben bulaşmıyorum burası benim diyenlere, hiç yaşamadım kavga...” (K8, 18, Suriye).

Atık toplama işi, geri dönüştürülebilir malların paylaşımı noktasında rekabete sebep olan bir iştir. Enformelliğin doğası gereği bu işi yapan bireyler, kendi çalışma sınırlarını kendi iş ahlaklarına göre belirlemektedirler. Katılımcıların birçoğu Türk veya Suriyeli fark etmeksizin herkesin her yere bakabileceğini ancak sadece bir atık toplayıcının o an için bulunduğu sokaktaki konteynerlere bakarken diğer atık toplayıcının bunu görmesine rağmen onun bulunduğu sokağa ya da konteynere bakması hoş karşılanmayan ve genellikle de tartışmayı başlatan davranış olarak öne çıkmaktadır.

4.3.7. Atık Toplayıcılarına Yönelik Tutumlara İlişkin Anlatılar

Atık toplayıcılarının bu işi yaparlarken sokaktaki insanlardan ya da yakın çevrelerinden gördükleri davranışlara da değinmek gerekmektedir. İlk olarak katılımcılara yönelik olumlu davranışları ele alacak olursak, kendilerine yönelik yardımsever tutumlardan ya da çalışkanlıklarının takdir edilmesinden bahsedebiliriz.

“...Kadının birisi geldi diyor ki: “beyefendi bakar mısınız? Dedi, “benim rahmetli kocamın eşyaları var. Biliyorum sizin ihtiyacınız yoktur ama ihtiyacı olan birisini tanıyorsanız siz verir misiniz? “. Yani buradaki amacı kadının beni rencide etmeden onları bana vermek. Bunlar olumlu dönüşler...” (K1, 41, Antalya).

“Geçen mesela komşum “Vallahi helal olsun, emekli oldun ama halen çalışıyorsun” dedi. E dedim ne yapayım emekliyim diye çalışmayıp, ortamı görüyorsun dedim yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Vallahi, yani boşta sokakta gezmekteyse en azından parayı çıkarıyorsun dendi. Ona buna muhtaç olmuyorsun falan...” (K5, 52, Aksaray).

“...Bir çocuk geldi, arabayla durdu. Ağabey dedi o çöpe neye baktın dedi. Dedim ben pazar malı arıyorum kıyafet, ikinci el eşya falan onlara bakıyorum dedim. Dayı dedi ben sana 100 lira vereceğim ama alkole verme dedi git dedi çorba iç dedi. Ben hep öyle şeylerle karşılaştım, kötü bir şeyle karşılaşmadım...” (K7, 51, Konya).

“...Yardım yapıyorlar (...) Mesela bakıyorlar paraya ihtiyacım var o konuda yardım oluyor. (...) Para yardımı, elbise yardımı gibi. Bazen yiyecek yardımı da oluyor...” (K9, 38, Konya)

“...Adam pet kolayı içiyor. Karısı gelip benim kapıma bırakıyor. Çöpe atacağına benim buraya getiriyor biriktirdiğimden (...) 50 lira, 100 lira elinden geldiği kadar verenler oluyor böyle. Ben istemediğim halde veriyorlar. Adamı kırmadan kötülemeden gönlünü alıp gönderiyorum...” (K10, 70, Burdur).

Katılımcılara yönelik olumsuz davranışlar ise genel itibarıyla, atık toplamaları sebebiyle aşağılayıcı tavırlar gösterme ya da hırsız gözüyle bakma ve hırsızlıkla suçlama biçimindedir:

“...Bazıları da var, “lan çöpçü, gel lan buraya sana bir şeyler vereyim.” diyor. Aşağılıyor. Ben de muhatap olmuyorum. Üç gün önce biri getirmiş bana “al yemek yersin” dedi, 10 lira para verdi. Ben de çıkarttım 20 lira verdim eline. Bakakaldı gitti. Yani insanlar birilerine sinirleniyor (...) Aslında onların da kötü olduğunu düşünmüyorum. Sadece insanlar hıncını birilerinden almak istiyor. Bu genellikle de biz gibi hurdacılar oluyor ve ekseriyetle de hırsız muamelesi gördüğümüz çok olmuştur. Benim çuvalımı yere döktürüp açıp bakıp içerisinde kaybolan çocuğunun patenlerini aradılar. Ben dedim ki bakın buyurun pateniniz yok, döktünüz ben bir saattir bunları topluyorum. Zaman kaybım oldu. Şimdi ne olacak dedim? Bana ne dedi gitti...” (K1, 41, Antalya).

“...Ondan sonra bizi küçümsüyorlar. Şurada gidiyorum, kadın yukarıdan iki tane pet şişeyle “hoop bakar mısın, plastik var atayım” diyor. Oradan yukarıdan iki plastik atıyor, sanki bir iş yapmış gibi. Bunlar çok yanlış şeyler. Ama ben insanları kırmıyorum. Tamam diyorum, alıyorum. Lazım olmasa bile getirip çöpe atıyorum. İnsanların gözünde küçümseniyorsun yani. Açsın, hırsızsın (...) Bir gün bir tane siyah bir montu çöpün kenarına koymuşlar. Ben de oradan geçerken baktım mont sağlamdı aldım. Bazen böyle toplayıp pazarın kenarında satıyordum yani. Neyse oradan ben yürüdüm ağabey, 50 metre falan, arkamdan koşarak bir adam geldi. “Benim ceketi niye çaldın polis çağıracağım” dedi. Yemin şart olsun ağabey çağır dedim. Orada o sokakta en azından on tane kamera var dedim. Çalmışlar adamın ceketini içindekini alıp çöpe atmışlar. Ama çalan ben değilim. Neyse adam vazgeçti. Ben dedim çağıracaksın. Sen bana hakaret ettin, sen beni hırsız tuttun. Ben senin ne montunu çaldım ne bir şey yaptım, Allah biliyor. Orada bir sürü kamera var. Orada köşebaşında *(gıda zincir markası)* falan da var. Dedim, çağır buraya. Kısacası çağırmadı. Nefret ettim yani bazı şeylerden, insana ayıp yani...” (K3, 64, Konya).

“...Ya kız kardeşim diyor da bir şeyler (...) Eve niye eşya topluyorsun mahalleye rezil ediyorsun diyor. Mahalleden bana ne, ben burada ekmeğimi çıkartıyorum diyorum. Ara sıra kızıyor yani...” (K6, 53, Eskişehir).

Formel sektörden belirli gerekçelerde dışlanarak enformel sektörün bu iş koluna yönelen katılımcılar hem yoksulluktan hem de yaptıkları iş sebebiyle ötekileştirilmekten kaçamamaktadırlar. Hal böyleyken atık toplayıcıları kendilerini toplumsal ölçekte aşağı, değersiz, çaresiz hissetmektedirler. Olumlu tepkiler de söz konusu olmasına rağmen atık toplayıcıları özellikle çalışma yaşamlarında olumsuz tepkilerle karşılaşarak sosyal izolasyon sürecine geçebilmektedirler (Gür, 2019: 190).

4.3.8. Atık Toplayıcılarının Geleceğe Dair Beklentileri

Yoksulluk bireyin ekonomik, kültürel, sosyal ve tıbbi imkanlardan yoksunluğunu beraberinde getiren bir olgudur. Hal böyle olunca bireylerde geleceğe dair derin bir umutsuzluk hakim olabilmektedir. Ancak araştırmadaki katılımcıların gelecek beklentilerini ele aldığımızda tamamıyla bir umutsuzluğun hakim olduğu söylenemez. Neyi umut ettikleri ise neye ihtiyaçları olduğuna göre değişkenlik arz etmektedir:

“...Bu işi yapan adamın bir gelecek hayali olmaz. Benim de bir hayalim yok. Benim tek hayalim ölünceye kadar huzur içinde yaşamak. Başka hiçbir derdim yok...” (K1, 41, Antalya).

“...Valla gelecek planım... Kiralarda oturuyorum. Bir ev parası kazanmak için iyi bir işim olmasını isterdim yani. Kiralarda oturuyoruz yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Vallahi bana kanserden dolayı 5 yıl ömür tanıdılar. 5 yıla ölmezsem kanseri yenmiş olacağım. (...) Ölmezsem inşallah emekli olmayı düşünüyorum...” (K3, 64, Konya).

“...İnşallah, Suriye meseleleri hallediyor. O yüzden Suriye’ye dönüp gitmek istiyor...” (K4, 18, Suriye).

“...Vallahi önümde şu anda baktığın zaman hiçbir planım yok. Gerçek diyorum yani. Bir yere girip orada sigortayı doldurup emekli olmaya çalışacağım...” (K5, 52, Aksaray).

“...Ya anasını satayım. Önce bir emekli maaşım olsa ilk başta borcumu öderim. Ondan sonra kendime şöyle bir ev alırım (önünde durduğumuz apartman dairesini gösteriyor), kız kardeşime kuru temizleme açarım, kendime de bir manav dükkanı açarım. Keyfime bakarım...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Allah sağlığını bozmasın, başka bir şey istemiyorum. Sadece kafamı sokacak bir ev ve sağlık istiyorum yani. Bu sokaklardan kurtulmak artık sağlık. Çünkü sağlığın bozulduktan sonra yaşamaya gerek yok...” (K7, 51, Konya).

“...Tek isteğim gitmek... İş olsun, savaş bitsin Suriye’ye gitmek. Ne iş olursa olsun. Gidemezsem Almanya’ya gitmek. Burada hayat kötü, pahalı. Geçim zor...” (K8, 18, Suriye).

“...Bu işi belli bir süre yapıp bırakacağım işte. Sigortalı bir işim olsun istiyorum...” (K9, 38, Konya).

“...Allah’tan sağlık. Böyle. Başka bir düşüncem yok...” (K10, 70, Burdur).

Katılımcılardan borçlu olanlar borcunu ödemeyi, evsiz olanlar bir eve çıkmayı, kirada oturanlar bir ev almayı, sağlıksız olanlar sağlıklarını geri kazanmayı, göçmen olanlar memleketlerine geri dönmeyi umut etmektedirler. Ancak genel itibarıyla katılımcıların pek çoğunun emekli olmayı arzuladığı söylenebilir. Araştırma dahilindeki emekli olmuş katılımcılara baktığımızda ise yoksulluktan en azından ekonomik anlamda kaçınabilmek için gerekli olan gelirden yoksun olduklarını ve bu sebeple de ek gelir olarak atık toplama işiyle uğraştıklarını belirtmek elzemdir.

5. SONUÇ

Araştırmaya katılan atık toplayıcılarının, çok boyutlu bir sorun olan yoksulluğun derin etkilerini nasıl deneyimledikleri kendi anlatıları ve anlamlandırmalarıyla ifade edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde tamamının erkek, büyük bir kısmınınsa bekar ya da boşanmış olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların medeni durumlarına ilişkin anlatılara bakıldığında bir aile kuramamalarını ya da eşlerinden boşanmış olmalarını yaptıkları iş ile ilişkilendirdikleri söylenebilir. Atık toplayıcılığı sebebiyle ailelerine ayıracak vakitten yoksun oldukları, düşük gelirleri sebebiyle aile kuramadıkları/geçindiremedikleri ve yaptıkları iş sebebiyle de dışlanmaya maruz kaldıkları yönünde anlatıları bu düşüncelerini temellendiren sebeplerdir. Demografik özellikler dahilinde öne çıkan bir diğer kritik nokta, atık toplayıcılarının düşük eğitim düzeyine sahip olmalarıdır. Yoksulluk, eğitim olanaklarına erişmede engelleyici bir unsur olarak hem bireyi nitelikli bir istihdamdan alıkoyar hem de bireyin aile yaşamına da etki ederek kronik bir hale gelebilir. Bu açıdan ele alındığında düşük eğitim düzeyinin yoksulluğun hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak düşünmek gerekmektedir. Katılımcıların sosyo-ekonomik özellikleri incelendiğinde ise öncelikle ciddi bir barınma sorunuyla karşı karşıya oldukları ifade edilebilir. Halihazırda çalışma yaşamlarında mevcut olan güvencesizliğe ek olarak gündelik yaşamlarındaki barınma sorununun ya da güvencesizliğinin eklendiği söylenebilir. Katılımcıların sosyo-ekonomik özellikleri arasında dikkat çeken bir diğer unsur, önemli bir kısmının yeterli gelirden ve sağlık güvencesinden yoksun olmasıdır. Yaptıkları iş yapısı itibarıyla düşük gelir sağlayan ve birçok sağlık problemine yol açabilen bir emek faaliyetidir. Atık toplayıcılığının, ekonomik yoksulluktan kurtulmak için yeterli bir gelir sağlamamasının yanı sıra bireylerin sağlıklarını yitirmelerine de sebep olduğu ifade edilebilir. Kaybedilen sağlık, yoksulluğun bir döngü haline gelmesindeki en önemli sebeplerdendir. Yoksul birey eski sağlığını geri kazanmak için hem zaman hem de para harcamak zorunda kalmaktadır. Bu süre zarfında da yoksulluk derinleşerek daha etkili hale gelmektedir. Sosyo-ekonomik özellikler dahilinde önem arz eden bir diğer husus, atık toplayıcılarının kültür-sanat faaliyetlerine neredeyse hiç katılım gösterememeleridir. Bu durumun başlıca sebepleri; atık toplayıcılığının yorucu bir emek faaliyeti olması sebebiyle bireylerin işten arta kalan zamanlarını çoğunlukla dinlenerek geçirmeleri ve kültür-sanat faaliyetlerine yönelik harcama yapacak ekonomik güce sahip olmadıkları yönündedir. Atık toplayıcılarının çalışma şartlarına ilişkin anlatılar incelendiğinde ise öncelikle bu emek faaliyetini tercih sebepleri dikkat çekmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı önceki iş deneyimlerinde işverenler tarafından baskı ve sömürüye maruz kalmaları ya da yaşları ve sağlık durumları sebebiyle işe alınmamaları gibi gerekçelerle atık toplayıcılığına yöneldiklerini ifade etmiştir. Atık toplayıcılarının çalışma sürelerine baktığımızda ise haftanın her günü, günlük 11 saati aşan ve hatta 13 saate kadar uzanan sürelerle karşılaşmıştır. Bu yoğun çalışma sürelerine rağmen atık toplayıcılığından elde ettikleri gelir günlük 60 TL ile 500 TL arasında geniş bir skaladadır. Ancak büyük bir kısmının 2024 yılı için belirlenen 17002 TL’lik asgari ücretin epey altında altında bir gelir elde ettikleri ifade edilebilir. Düşük gelir ve yorucu çalışma şartlarının yanı sıra atık toplayıcılığı iş kazalarının da sık sık yaşandığı bir emek faaliyetidir. Katılımcıların önemli bir kısmı bu işi yürütürken trafik kazası geçirerek yaralandıklarını ifade etmişlerdir. Trafik kazalarına ek olarak atık toplayıcılarının yaptıkları iş sebebiyle şiddet ve suç eylemleri ile karşılaştıklarını belirtmek elzemdir. Çoğunlukla çalışma mekanı paylaşımı noktasında göçmen atık toplayıcıları ile bıçaklı yaralama/yaralanmaya kadar uzanan birçok olay yaşanmıştır. Atık toplayıcılarının işlerini yürütürken çevrelerinden gördükleri davranışlara bakıldığında hem atıkları ayrıştırılmaları noktasında hem de zorlu koşullara rağmen çalışmaya devam etmeleri

noktasında olumlu davranışlarla karşılaştıkları ifade edilebilir. Öte yandan çöp ile kurdukları yakın temas, dış görünüşleri, etnik kökenleri ve yaptıkları işin toplumsal ölçekte düşük statülü olarak görülmesi gibi sebeplerle çevrelerinden aşağılayıcı tavırlar gördükleri yönünde anlatılar da mevcuttur. Gördükleri bir diğer olumsuz davranış ise kendilerine hırsız gözüyle bakılması ve birçok atık toplayıcısının hırsızlıkla suçlandıkları olaylarla karşı karşıya kalmalarıdır. Atık toplayıcılığı yapan bireylerin gelecek beklentileri incelendiğinde ise umutlarını tamamen yitirdikleri bir konumda oldukları söylenemez. Beklentileri, ihtiyaçları doğrultusunda değişkenlik arz etmekle beraber genel anlamda katılımcıların emekli olma gibi genel bir beklentileri mevcuttur. Ancak araştırma dahilindeki emekli olmuş katılımcılara baktığımızda ise geçinemedikleri için atık toplama faaliyetine yöneldiklerini de belirtmek gereklidir.

Sonuç olarak atık toplayıcılarının; yetersiz ve sağlıksız beslenme, barınma sorunu, sağlık hizmetlerine erişememe ve işleri gereğince yeni sağlık sorunları yaşama, şiddete ve suç eylemlerine maruz kalma, damgalanma ve dışlanma, yoğun çalışma saatleri ve düşük gelirleri sebebiyle sosyalleşememe ve toplumun genel tüketim düzeyinin altında kalarak yetersiz tüketici konumunda bulunma gibi birçok yoksulluk etkisi ile karşı karşıya kaldıkları vurgulanmalıdır. Sen'in Kapasite Yaklaşımı bağlamında incelendiğinde atık toplayıcı bireylerin kendilerini eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik anlamlarda olumsuz etkileyen unsurlardan kaçınabilme yetilerinin bulunmadığı ortaya koyulmalıdır. Kavramsal olarak kısaca belirtmek gerekirse de, atık toplayıcılarının anlatıları doğrultusunda "yapabilirlikten yoksun" olduklarını ifade edebiliriz. Atık toplayıcılığı araştırma dahilindeki engelli, yaşlı, düzensiz göçmen, işsiz ve eski hükümlü bireyler için hem bir mecburiyet hem de yoksullukla başa çıkma noktasında tutunabilecekleri son bir dal olarak nitelenebilir. Atık toplayıcılarının çalışma ve gündelik yaşamlarında, ekonomik ve kültürel dışlanma biçimleri başta olmak üzere sosyal dışlanmanın bütünsel etkilerini yaşadıkları da ifade edilmelidir. Bu çerçevede keskin bir yoksulluk ve bundan kaynaklanan çok katmanlı yoksunluklar ve sosyal dışlanma anlatıları dikkat çekmektedir. Sağlıksız, güvencesiz ve belirsiz koşullarda çalışmanın yarattığı, sosyal, ekonomik ve kültürel yoksunluk ve toplumun dışına itilme durumu, fiziksel ve psikolojik bariyerler yaratarak sosyal dışlanmayı derinleştirmektedir. Ayrıca son dönemlerde artan biçimde düzensiz ve kontrolsüz göçün etkisiyle toplumun alt katmanında yoksunluğun derinleştiği görülmektedir. Katmanlı dezavantajlılıklara sahip olan kesimlerin de ötekileştirdiği yeni kültürel- etnik kimlikler düzensiz göçün sonucu olarak yeni sosyal problemleri tartışmaya açmaktadır. Ötekinin de ötekileştirdiği bu yeni gruplar sosyal bilimlerde yeni tartışmaları ve çözüm arayışlarını gündeme getirmektedir. Bu çerçevede ilişkisel anlamda yeni sosyolojik çalışmalara ve sosyal politikalara olan ihtiyaç net biçimde ortadadır.

KAYNAKÇA

- Anderson, N. (2017). *Hobo: Evsiz Adamın Sosyolojisi*, (Çev: E. Pınar). Heretik Yayınları, Ankara.
- Annandale, E. (2003). "Gender and Health Status: Does Biology Matter? Debating Biology: Sociological Reflections on Health", *Medicine and Society*, (Ed: S. Williams, L. Birke, G. Bendelow), Routledge Press, London.
- Baltacı, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1, 231-274.
- Batur, T. (2021). "Yoksullukla Mücadelede Politika ve Programların Uygulanabilirliği: Selçuklu İlçesi Örneği" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Birkbeck, C. (1979). "Garbage, Industry, and The 'Vultures' of Cali, Colombia", *Casual Work and Poverty in Third World Cities*, (Ed: R. Bromley and C. Gerry), John Wiley and Sons Press, New York.
- Boyacı, E. (2023). "Geçici Koruma Statüsündeki Atık Toplayıcısı Bireyler ve Yoksulluk". *Bozok Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, 95-103.
- Erdendoğdu, F. (2014). "Sosyal Tabakalaşma ve Eşitsizlik". https://www.academia.edu/7259472/Sosyal_Tabakala%C5%9Fma_ve_E%C5%9Fitsizlik (erişim tarihi: 10.04.2024).
- Erdoğan, N. (2007). "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Ed: N. Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ergun, C. (2005). "Yoksulluk ve Enformel Sektör: Çöp Toplayıcıları Örneği (Isparta-İzmir Karşılaştırması)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Gökbayrak, Ş. (2003). "Enformel Sektöre Yönelik Sosyal Koruma Modelleri". *Mülkiye Dergisi*, 27/239, 231-254.
- Gür, D. (2019). "Enformel Sektör ve Sosyal Dışlanma: Antalya Geri Dönüşüm İşçileri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

- Körükmez, L., (2008). "Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, (Ed: N. Oktik), Yakın Kitabevi, İzmir.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel Araştırmalarda Analiz*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Marx, K. (2003). *Kapital (Cilt 1)*. (Çev: A. Bilgi), Eriş Yayınları, Ankara.
- Marshall, M. N. (1996). "Sampling for Qualitative Research". *Family Practice*, 13/6, 522-526.
- Metin, B. (2014). "Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme". *Journal of Yasar University*, 9/36, 6315-6327.
- Nettleton, S. (1995). *The Sociology of Health and Illness*. Polity Press, Cambridge.
- Özcan, S. E. (2016). «Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme». *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, -/48, 294-313.
- Özçelik Adak, N. (2015). *Sağlık sosyolojisi: Kadın ve Kentleşme*. Siyasal Kitabevi, İstanbul.
- Özen, Y. (2019). "Toplumsal Cinsiyete Özgü Tıp Üzerine Sosyolojik Tartışmalar - Sociological Discussions on Gender-Specific Medicine". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2/2, 279-294. <https://doi.org/10.33708/ktc.650092> (02.05.2024)
- Özsoy, D. (2013). Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme. *Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 43/-, 105-121. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.57371> (27.04.2024)
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, (Çev: Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2000). "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", Devlet Reformu: Yoksulluk, (Ed: H. Akder ve M. Güvenç), TESEV Yayınları, İstanbul.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme". *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20/1, 153- 182.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). "Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/4, 1347-1359.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 03.06.2024 ✓Accepted/Kabul: 10.09.2024

DOI: 10.30794/pausbed.1495309

Research Article/Araştırma Makalesi

Bakır, E. ve Özmen, N. (2024). "Üniversiteli Gençlerde Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı Düzeyinin İncelenmesi ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Kapsamında Çözüm Önerileri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 91-108.

ÜNİVERSİTELİ GENÇLERDE ÇEVİRİMİÇİ (ONLINE) ALIŞVERİŞ BAĞIMLILIĞI DÜZEYİNİN İNCELENMESİ VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI KAPSAMINDA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ*

Ercan BAKIR**, Nebile ÖZMEN***

Öz

Araştırma üniversitede öğrenim gören gençler arasında çevrimiçi alışveriş bağımlılığının sıklığını belirlemeyi ve sosyal hizmet uygulamaları kapsamında çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma, genel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiş olup, toplam 300 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket, kişisel bilgi formu ve Bergen Alışveriş Bağımlılığı Ölçeğini içermektedir. Araştırmanın bulgularına göre, anne eğitim düzeyi ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Anne eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde çevrimiçi alışveriş bağımlılığının daha sık görüldüğü belirlenmiştir. Araştırma ayrıca aile ve arkadaşlarla yaşanan tartışma sıklığının çevrimiçi alışveriş bağımlılığı düzeyini etkilediğini göstermiştir. Bağımlılık düzeyinin artmasıyla aile ve arkadaşlarla yaşanan tartışmaların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Psikiyatrik tedavi gören bireylerin çevrimiçi alışveriş bağımlılığı konusunda daha yüksek risk altında oldukları da belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma gençler arasında çevrimiçi alışveriş bağımlılığının önemli bir konu olduğunu ve sosyal hizmet alanında bu konuda farkındalık yaratılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Davranışsal Bağımlılık, Çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı, Sosyal hizmet, Gençlik.*

EXAMINING THE LEVEL OF ONLINE SHOPPING ADDICTION IN UNIVERSITY STUDENTS AND SOLUTION SUGGESTIONS WITHIN THE SCOPE OF SOCIAL SERVICE PRACTICES

Abstract

The research aims to determine the frequency of online shopping addiction among young people studying at university and to offer solutions within the scope of social work practices. The research was conducted using the general survey model. The sample was selected by stratified sampling method and consists of a total of 300 students. A questionnaire was used as a data collection tool. The questionnaire includes personal information form and Bergen Shopping Addiction Scale. According to the findings of the study, it was determined that there was a significant relationship between mother's education level and online shopping addiction. It was determined that online shopping addiction was seen more frequently in individuals with a high level of maternal education. The study also showed that the frequency of arguments with family and friends affected the level of online shopping addiction. It was concluded that the discussions with family and friends increased with the increase in the level of addiction. It was also determined that individuals receiving psychiatric treatment were at higher risk for online shopping addiction. In conclusion, this study emphasises that online shopping addiction among young people is an important issue and that awareness should be raised in the field of social work.

Keywords: *Behavioural Addiction, Online shopping addiction, Social work, Youth.*

*Bu çalışma, Sağlık Bilimler Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda 2023 yılında kabul edilen "Üniversiteli Gençlerde Görülen Yeni Bağımlılık Türleri Sosyal Değişkenler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Kapsamında Çözüm Önerileri" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

**Bandırma Eğitim ve Araştırma Hastanesi, BALIKESİR.

e-posta: bakir_ercan@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-1601-600X>)

***Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İSTANBUL.

e-posta: nebile.ozmen@sbu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-6141-0183>)

1. GİRİŞ

Bağımlılık, bireylerin kendilerine zarar vermesine karşın, belirli bir eylemi yinelemeye yönelik önüne geçilemez istek duyma hali olarak tanımlanmıştır (Yıldız, 2016, s. 26). Bağımlılık fiziksel bağımlılık ve davranışsal bağımlılıklar olmak üzere ikiye ayrılır (Delibaş, 2019, s. 3). Sanayi devrimi ile başlayan ve sonrasında farklı isimlerle anılan sanayi sonrası dönem (bilgi çağı, teknoloji çağı, postmodern dönem) ile devam eden süreçte toplumsal anlamda çeşitli farklılaşmalar olmuştur. Şimşek (2002) meydana gelen değişikliklerden bazılarını teknoloji üretimi ve kullanımında yaygınlaşma, buna bağlı olarak web tabanlı alışveriş yapma, giyim ve gıda üretiminde ve bu ürünlere erişimde artış, insan hakları ve ilintili kavramlarda meydana gelen değişimler ile ihtiyaç veya ihtiyaç dışı ürünlere ulaşma isteği olarak ifade etmiştir. Bu değişimin son yıllarda artarak devam ettiği düşünülmektedir. Yine özellikle genç bireylerde sosyal medya etkileşiminin yaygınlaşması ve sosyal refah seviyesi yüksek toplumlardaki yaşam standartlarının görünür hale gelmesi ile lüks tüketime karşı olan ilginin arttığı düşünülmektedir. Bu değişen yapılar ile birlikte yeni tip bağımlılıklar ortaya çıkmıştır (Ertemel ve Eroğlu Pektaş, 2018, s. 19). Davranışsal bağımlılık olarak tanımlanan bu yeni tip bağımlılık türlerinde bir maddeye karşı değil de daha çok bir nesneye bağımlılık duyma hali veya bir davranışı tekrar ederek haz alma söz konusudur (Bektaş, 2018, s.148-149).

Davranışsal bağımlılık kavramı literatüre nispeten yeni giren bir kavramdır. Literatür incelendiğinde bazı davranışları tekrarlamamanın insan vücudunda madde kullanımı sırasında ortaya çıkan kontrol kaybı ve kısa vadeli ödül hissi veya davranışların öforik etkisi ile dürtüsel olarak davranışları tekrarlama isteği gibi benzer etkileri olduğunun belirlendiği ve bu sebeple davranışsal bağımlılık veya maddeye bağlı olmayan, madde harici bağımlılık olarak tanımlandığı görülmüştür (Grant vd., 2010, s.4). Davranışsal bağımlılıkların geniş bir yelpazeye yayıldığını görmekteyiz. Teknoloji bağımlılığı, kumar bağımlılığı, alışveriş bağımlılığı, ilişki bağımlılığı, yeme bağımlılığı literatürde yer alan davranışsal bağımlılıklardan bazılarıdır (Bektaş, 2018, s. 149).

Alışveriş bağımlılığı kavramı 1915 yılında Emil Kreapelin tarafından alışveriş “oniomania” (onyomani) olarak tanımlanmasıyla ortaya çıkmıştır ve Yunanca satış anlamına gelen “onios” ve çılgınlık, delilik anlamına gelen “mania” kelimelerinden oluşmaktadır (Kearney ve Stevens, 2012). Tarihçesi eski olan alışveriş bağımlılığı literatürde farklı isimlerle anılmıştır. Bu kavramlar; “kompulsif satın alma bozukluğu”, “kompulsif alışveriş” ya da “patolojik satın alma” kavramlarıdır (Maraz vd., 2015). Literatürdeki kavramların farklı adlandırılmasının sebebi uzmanların bozukluğu farklı sınıflamaların altında birleştirmesinden ve tanı ölçütlerini net bir şekilde belirleyememesinden kaynaklanmaktadır (Clark ve Calleja, 2008). Günümüzde ise internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte alışveriş yapma davranışında değişim meydana gelmiş ve online yapılabilir hale gelmiştir (Akkaş, 2021). Bu durumla birlikte çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı kavramı literatüre girmiştir.

Çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı, alışveriş motivasyonunun kontrolünün kaybedilmesi ve bu durumun aşırı düzeyde endişeye sebep olması, ayrıca alışveriş faaliyetlerine fazla zaman ve enerji ayrılması durumunu ifade eder ayrıca bu durum bireyin diğer önemli yaşam alanlarını olumsuz yönde etkileyecek düzeydedir (Andreassen vd., 2015).

Çerçi ve Özkaya (2014) çevrimiçi alışveriş bağımlılığının, gelişen teknoloji ve modern yaşamın etkisiyle arttığını ve bu dönüşümde mobil cihazların ve telefonların satın alma davranışını online ortamlara taşımasının, internet üzerinden alınan ürünlerde indirimlerin sunulmasının, birden fazla ürünün karşılaştırılabilmesinin ve zamandan tasarruf sağlamanın etkili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, alışveriş sepetinin belirli bir süre sonra boşaltılması, hatırlatıcı e-postalar ve indirim kuponları da çevrimiçi alışveriş bağımlılığını artırmıştır.

Literatür incelendiğinde alışveriş bağımlılığının altında yatan nedenlerin psikolojik etkenler olduğunu görmekteyiz. Alışveriş yaparken bağımlı bireylerin zorunlu ihtiyaçlar dışında duygu durumunu iyi hale getirmek için alışveriş yaptığı belirtilmektedir (Özçelik vd., 2017). Alışveriş bağımlılarının profil yapıları incelendiğinde, hedonist amaçla kullanan bireylerin fayda amaçlı kullanan bireylere göre daha fazla bağımlılık riski taşıdıklarını ve alışveriş sonrasında mutlu ve rahatlamış hisseden bireylerin hiçbir şey hissetmeyenlere oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Günüş ve Doğan Keskin, 2016). Alışveriş bağımlılığı ile ilgili tanı ve tedavi konularında araştırmalar olmakla birlikte tam anlamıyla tanı ve tedavi kriterleri belirlenmemiştir. Yine de literatür tarandığında alışveriş bağımlılığına ilişkin; sıklıkla dayanılmaz rahatsız edici ya da anlamsız biçimde yaşanan satın alma uğraşları veya dürtülerinin olması, gereksinimi olmadığı halde sıklıkla kişinin eşya satın alması,

maddi imkanlarının el verdiğinden daha fazla şey satın alması ya da niyetlendiğinden daha uzun süre alışveriş yapması biçiminde; uygunsuz satın alma uğraşlarının olması veya dürtülerinin olması, bu durumun toplumsal ve mesleki işlevlerde sorunlara ve madde problemlere neden olması, alışveriş bağımlılığı davranışının sadece mani ya da hipomani dönemlerinde ortaya çıkmış olmaması belirtileri tanı kriterleri olarak ifade edilmiştir (McElroy vd., 1994; Tamam, 2009).

Gençlik kavramının tanımına baktığımızda tek tip bir tanım olmadığını görüyoruz. Bunun nedeni biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin aynı anda bireysel gelişimi etkilememesidir (Bayhan, 1997). Farklı bilim dallarının tanım kıstaslarına bakıldığında; biyolojik temelli yaklaşanların daha çok bedensel gelişimleri dikkate alarak bir yaş aralığı belirlerken, psikoloji bilimi gençliği ruhsal gelişim dönemlerine ayırmakta olduğu, sosyoloji bilimi ise gençliğin denk geldiği döneme göre bir yaş aralığından söz ettiği görülmektedir (Yaman, 2016). Biyolojik temelli yaklaşımın gençlik kavramını fiziksel gelişimi dikkate alarak bir yaş aralığı belirttiği ve yaş aralığına bağlı tanımladığı görülmektedir (Demir, 2015). Ülkemizde çeşitli resmi kaynaklarda gençlik yaş aralığı aktarılmıştır. Yaş aralığı geçen resmi kaynaklara bakacak olursak 11. Kalkınma Planı'nda gençliğin yaş aralığı 15-24 olarak tanımlandığı görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Gençlik ve Spor Bakanlığı resmi sitesinde ise gençlik yaş aralığı 14-29 olarak belirtilmiştir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2018).

Gençlik, çocukluk ve yetişkinlik arasında kalan hayat dönemidir (Yörükoğlu, 1996, s. 13). Bu dönemde bireylerin kişiliklerinde ve davranışlarında değişiklikler meydana gelir ve bu değişiklikler farklı bilim ve disiplin dalları tarafından açıklanmaya çalışılır (Beşirli, 2013). Gençlik döneminde artan merak, baş etme kapasitesindeki yetersizlikler hayır diyememe gibi bireysel özellikler kişilerin bağımlı olması açısından risklidir (Şirin, 2020). Birincioğlu (2021) yaptığı çalışmada alışveriş bağımlılığının genç nüfusta daha fazla görüldüğünü sonucuna ulaşmıştır. Bunun nedenini ise genç nüfus tarafından teknolojinin etkin olarak kullanılması, yaş ilerledikçe internet ve teknoloji kullanımının azalması olarak ifade etmiştir. Literatüre bakıldığında yine hem madde bağımlılığının hem de davranışsal bağımlılıkların gençlerde görülme sıklığının diğer gruplara oranla daha fazla olduğu yer almaktadır (Grant, vd., 2010, s.3).

Üniversiteli gençlerinin ortalama yaşlarına bakıldığında ağırlıklı 18-25 olmakla birlikte 30'lu yaşlara kadar öğrenci olduğu görülmektedir. Gelişim psikolojisi açısından bu dönem ele alındığında geç ergenlik dönemi ile ilk yetişkinlik dönemleri içerisinde olduğu söylenebilir. Bu dönem gençlerin çeşitli problemler yaşadığı bir dönemdir. Bu sıkıntılar gençlerin gelişim sürecinden kaynaklanabileceği gibi üniversite hayatının yarattığı problemler olabilir. Yapılan bir araştırmada üniversiteli gençlerin problemlerinin daha çok "okul" ve "başarı" ile ilgili olduğu, bununla beraber "gelecek", "aile" ve "kız-erkek arkadaşlığı" sorunlarının izlediği, kızların üniversitede problem türü ve sayısı yönünden erkeklerden daha çok sorunlarının bulunduğu, öğrencilerin ruhsal bozukluk durumlarına bakıldığında ise "kimlik kargaşası" veya kimlik karışıklığından kaynaklanan uyum bozukluğunun görüldüğü bulunmuştur. Aynı araştırmada üniversite öğrencilerinin yüzde 80'inin derslere karşı ilgisizlik, okul başarısında gerileme, beslenmede veya uyku düzeninde bozukluklar, depresif duygular, ani öfke patlamaları gibi ortaya çıkan belirtiler ve uyum bozukluklarının görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada, aile ile ilgili problem yaşayanlarla akademik ve mesleki sorunlar yaşayanların nevrotik ve depresif belirtilerinin daha fazla olduğunu ifade edilmiştir (Özdemir, 1985). Yukarıda yer alan problemler ve bağımlılık açısından riskli grupta yer almaları, gençlerin dezavantajlı grup içerisinde tanımlanmasına neden olmaktadır.

Sosyal hizmet mesleği uluslararası sosyal hizmet uzmanları derneği tarafından; "Sosyal değişme ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet mesleği, insan ve toplum bilimleri ve yerel bilgiden oluşan eklektik bilgi temeli aracılığıyla insan refahını iyileştirmek için bireyleri ve sistemleri bir araya getirir" şeklinde tanımlanmıştır (ISWF, 2014).

Sosyal hizmet mesleği dezavantajlı grup içinde yer alan gençler ve bağımlılar ile çalışır (Duayan, 2010; Zastrow, 2014). Bağımlılık davranışı sergileyen gençlerin bağımlılıktan kurtulmaları ve gelişimlerini en iyi şekilde tamamlamaları için sosyal hizmet mesleği kendi bilimsel teknik ve yöntemleri ile konuya yaklaşır ve çözüm önerileri sunar (Polat, 2014, s. 145).

Sosyal hizmetin uluslararası tanımı incelendiğinde değişim, sosyal içerme, güçlendirme ve özgürleştirme kavramları dikkati çekmektedir. Bu kavramlar bağımlı bireyler ile çalışırken odaklanılabilecek kavramlardır. Bağımlı ve çevresinde oluşabilecek değişimi yaratmak tedavi sürecinin bir hedefidir. Bağımlı bireyin yaşadığı izolasyondan arındırmak ve sosyal içermenin sağlanması yine tedavi sürecinin hedeflerindedir. Yine bireyin bağımlı olduğu davranışa karşı kontrolü alması bireyin güçlendirilmesi ile sağlanabilir. Ayrıca bütün bu tedavi sürecinin sonrasında birey bağımlılığın arınıp özgürleştirilir. Sosyal hizmet uzmanları bağımlılar ile çalışırken mesleki bilgilerinin yanında farklı bilimlerden faydalanırlar.

Bağımlılar ile çalışan sosyal hizmet uzmanlarının farklı görevleri bulunmaktadır. Polat (2014) bu görevleri, birey ve ailesine ilişkin değerlendirme, psikososyal müdahaleler ve tedavi sonrası sürecin planlanması olarak belirtmiştir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları bağımlı bireyler ile çalışırken genelci sosyal hizmet veya klinisyen sosyal hizmet uzmanı olarak sürece dahil olabilir. Genelci sosyal hizmet uygulamasında mikro, mezo ve makro boyutta yapılan çalışmalar yer alırken, klinik sosyal hizmet modelinde sosyal hizmet uzmanının almış olduğu terapi eğitimi ile yaptığı terapi süreçleri yer almaktadır (Zubaroğlu Yanardağ vd., 2020).

Çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığının tanı ve kriterlerinin belirgin olmamasından dolayı belirgin bir tedavi yöntemi yoktur. Yine de kendine yardım grupları ve bilişsel davranışçı terapilerin bozukluğa yardımcı olabildiği düşünülmektedir (Lee ve Msysk, 2004 ve Bozdağ Türker, 2019). Bilişsel davranışsal terapi (BDT) yönteminde alışveriş bağımlılığı ele alınırken olağanüstü bir alışveriş fırsatını kaçırma korkusu, gücü abartma eğilimi ve satın alınacak şeylere atfedilen önem gibi bilişsel hatalar üzerinde çalışılır. Tedavi sürecinde para yönetme becerisini arttırmak, stresle baş etme kapasitesini arttırmak ve sorun çözme becerilerinin güçlendirilmesi ele alınan alt hedeflerdir. Kendini gözleme teknikleri kullanılarak alışveriş davranışının altında yatan durumsal, duygusal ve bilişsel şartlar, tetikleyici ipuçları belirlenebilir. Ayrıca alışveriş davranışının pozitif ve negatif pekiştiricilerine de ulaşılabilir. Bilişsel yeniden yapılandırma ve yeniden çerçeveleme teknikleri kullanılarak alışveriş davranışına dair beklentiler değiştirilebilir ve alışveriş davranışına dair negatif hisler uygulanarak sağlıklı alışveriş örüntüleri geliştirilebilir (Türkçapar, 2018). Sosyal hizmet uzmanları ise aldıkları klinik eğitimler ile BDT temelli çalışmalar yapabilir.

Araştırma davranışsal bağımlılıklardan olan çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığının üniversitede öğrenim gören öğrencilerde görülme sıklığının belirlenmesi ve sosyodemografik özelliklerin çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığına olan etkilerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmada konuyla ilgili sosyal hizmet uygulamaları kapsamında çözüm önerileri sunmak amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın özgün değeri sosyal hizmet alanında yapılan ve üniversite öğrencilerinde görülen davranışsal bağımlılıklardan çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığının görülme sıklığının ile bu bağımlılık türüne sosyal değişkenlerin etkisinin belirlenmesi amaçlanan nicel bir çalışma olmasıdır. Araştırma Sağlık Bilimleri Üniversitesi ile sınırlıdır. Araştırmanın önemi ise çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı tedavi ekibinin bir parçası olabilecek sosyal hizmet uzmanlarının bağımlı profilini anlama, üzerinde çalışılması gereken sosyal değişkenleri belirleme ve buna yönelik öneriler sunulması açısından önemlidir.

Araştırma yukarıda bahsi geçen amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aramaktadır. Üniversiteli gençlerde çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığının görülme sıklığı nedir? Çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığını etkileyen demografik özellikler nelerdir? Çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığında psikiyatrik tedavi görme, hayatın büyük çoğunluğunun geçirildiği yer, aile ekonomik durum, yapılan aktiviteler gibi değişkenler etkili midir?

2. YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelleri; *“çok sayıda elemanlardan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir”* (Karasar, 1994).

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın kapsamı, öğrencinin öğrenim gördüğü Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Yerleşkesindeki Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerle sınırlıdır. Bu sınırlama, örneklem grubuna ulaşımında kolaylık sağlamak için yapılmıştır. Araştırma verileri, belirtilen örneklem grubunu kapsar ve genelleme yapılması mümkün değildir. Ayrıca, araştırma 2020-2023 yılları arasında öğrenim gören üniversite öğrencileri ile sınırlıdır.

Bu araştırmada, ilk olarak katılımcılara araştırma konusunda bilgi verilmiş ve Bilgilendirilmiş Onam Formu sunulmuştur. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmaya kabul edilme kriteri, İstanbul'daki Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nin Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenci olmaktır. Bu kriterleri karşılamayan bireyler araştırmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmanın örnekleme yöntemi olarak tabakalı örnekleme kullanılmıştır. İstatistiksel olarak, tabakalı örnekleme, bir popülasyondan veri toplamak için belirli bir olasılık örnekleme yöntemi kullanır. Bu yöntem, evrenin sınıflara ayrılmasını ve bu sınıflardan rastgele seçimler yapılmasını içerir. Tabakalı örnekleme, evrenin daha doğru bir şekilde temsil edilmesini sağlar ve örnekleme hatasını azaltır. Bu örnekleme yöntemi, basit rasgele örnekleme yöntemine göre daha küçük bir örneklem boyutu ve daha düşük maliyetle popülasyonun daha yüksek düzeyde temsil edilmesini sağlar (Neuman ve Robson, 2014).

Araştırma örnekleme Şubat 2020 tarihinde Sağlık Bilimleri Üniversitesi internet sitesinde yer alan öğrenci sayılarına göre belirlenmiştir. Sağlık Bilimleri Üniversitesinin İstanbul yerleşkesinde yer alan Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 1497 Kadın, 1481 Erkek öğrenci bulunmaktadır. Örneklemi belirlemek için $N=2978$ 'dir. $N/n= 0,10$ olarak kabul edilmiş olup örneklem hacmi yaklaşık 150 Kadın, 150 Erkek öğrenci şeklinde hesaplanmıştır.

Araştırmada evren iki kadın ve erkek olmak üzere iki tabakaya ayrılmıştır. Örneklem hesaplandıktan sonra araştırmaya katılımcılar 150 kadın 150 erkek olacak biçimde basit rastlantısal yolla belirlenerek davet edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın erkek sayısının 150'şer kişi ile eşit olduğu görülmektedir. Katılımcıların bu şekilde seçilmesinin iki sebebi bulunmaktadır. İlki araştırma konusundaki bağımlılık türlerinin cinsiyet değişkenine göre dağılımının araştırılmış olmasıdır. Bir diğer sebep ise evrende kadın erkek oranının birbirine yakın olmasının örnekleme yansıtılmasının hedeflenmesidir. Bu hedefler ışığında evren kadın erkek olarak iki tabakaya ayrılmış olup, tarama araştırmalarında örneklemin evrene oranının en az %10 olması gerektiği bilgisi (Cochran, 2007) göz önünde bulundurulmuş ve 150 kadın 150 erkek biçiminde örneklem belirlenmiştir. Daha sonra katılımcılar cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurularak basit tesadüfi yöntem ile araştırmaya davet edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşur. İlk bölüm, katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini toplamak için tasarlanmış bir kişisel bilgi formudur. İkinci bölümde ise, Andreassen ve diğerleri tarafından 2015 yılında oluşturulan Bergen Alışveriş Bağımlılığı Ölçeğinin (Bergen Shopping Addiction Scale; BSAS) çevrimiçi alışverişler için Türkçe'ye uyarlanmış versiyonu kullanılmıştır. Bu ölçek, toplamda 28 sorudan oluşan ve 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki maddelere verilen yanıtlar, '0 kesinlikle katılmıyorum' ile '4 kesinlikle katılıyorum' arasında artan bir katılım derecesi ile derecelendirilmiştir. Ölçek, duygudurum dalgalanmaları, hoşgörü, tekrar, çatışma, geri çekilme ve sorunlar olmak üzere çeşitli boyutları içerir. Bu ölçeğin temel amacı, bireylerin çevrimiçi alışveriş eylemlerinin dürtüsel olup olmadığını belirlemektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 112'dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin çevrimiçi kompulsif alışveriş bozukluğu düzeyinin yüksek olduğunu gösterir (Bozdağ ve Yalçınkaya Alkar, 2018). Veriler hem Google formlar aracılığıyla online hem de yüz yüze yapılmıştır.

2.3. Verilerin Normallik ve Güvenirliği

Çalışmadaki veriler SPSS (The Statistical Packet for The Social Sciences) 22 paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde parametrik test yöntemleri olan bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü anova testi ve pearson korelasyon testi kullanılmıştır.

Araştırma ölçeğinin güvenilirliği ve çarpıklık basıklık değeri test edilmiş olup veriler tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma ölçeğinin güvenilirlik skorları

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	,961	28

Çalışmanın bu bölümünde araştırma ölçeğinin istatistiksel güvenilirliğini belirlemek için yapılan Cronbach's Alpha analizinin sonuçları sunulmaktadır. Cronbach's Alpha analizi, test edilecek ölçeğin tüm maddelerini dikkate alarak gerçekleştirilir ve elde edilen güvenilirlik skoru, 0.70 ve üzeri olduğunda, ölçeğin istatistiksel olarak güvenilir olduğunu gösterir. Ayrıca, 1'e yaklaşan ve artan skorlar, güvenilirliğin arttığını gösterir.

Yukarıda belirtilen tabloda, araştırma ölçeğinin güvenilirlik skorları bulunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, ölçeğin Cronbach's Alpha değeri, 0.900 üzerinde mükemmel bir seviyede bulunmuştur. Bu sonuçlar, yüksek güvenilirliğe sahip olan ölçeğin hipotez testlerinde kullanılabilir olduğunu göstermektedir ve bu durum, ölçeğin kullanılabilirliğini engelleyen bir durum olmadığını göstermektedir.

Tablo 2: Araştırma ölçeğinin çarpıklık ve basıklık değerleri

	Çarpıklık	Basıklık
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	1,629	1,591

Çalışmanın normallik incelemesi kapsamında hipotez testlerinde kullanılacak ölçeğin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Bu bağlamda, -2 ve +2 arasında elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri, verilerin normal bir dağılıma sahip olduğunu gösterir. Ayrıca, bu değerler hipotez testlerinde parametrik testlerin kullanılmasını gerektirir. Bu, verilerin belirli bir parametrik model veya dağılımı takip ettiğini ve bu nedenle parametrik istatistiksel testlerin uygulanabileceğini gösterir. Bu tür testler genellikle daha güçlüdür ve daha hassas sonuçlar sağlar, ancak normal dağılım varsayımının karşılanması gereklidir. Bu durumda, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 arasında olması, bu varsayımın karşılandığını gösterir. Bu nedenle, hipotez testlerinde parametrik testlerin kullanılması uygun olacaktır.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmada belirlenen amaçlara uygun olarak toplanan verilerin betimsel ve istatistiksel analizleri sunulmuştur. Betimsel analizler kapsamında, verilerin dağılımları frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri ile incelenmiştir. Bu, verilerin genel özelliklerini ve dağılımlarını anlamak için önemli bir adımdır.

İstatistiksel analiz bağlamında, araştırma verileri, araştırma amaçlarına uygun olarak seçilen uygun istatistiksel analizlerle test edilmiştir. Bu analizler, verilerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlar ve araştırma sorularına veya hipotezlere yanıt bulmada yardımcı olur. Bu tür analizler genellikle, veriler arasındaki ilişkileri, etkileşimleri ve farklılıkları belirlemek için kullanılır. Bu nedenle, bu bölümde sunulan analizler, araştırmanın genel sonuçlarına ve bulgularına önemli bir katkı sağlar. Bu analizlerin sonuçları, araştırmanın sonuçlarının ve bulgularının tartışıldığı sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Tablo 3: Demografik Bilgiler

		Frekans	Yüzde
Yaş	17-20	165	55
	21-24	122	41
	25 ve üzeri	13	4
Cinsiyet	Erkek	150	50
	Kadın	150	50
Hayatın Çoğunluğunun Geçirildiği Yer	Köy - Belde – İlçe	125	42
	İl	175	58
İstanbul'da Beraber Yaşanılan Kişi	Aile	144	48
	Arkadaş	32	11
	Akraba	14	5
	Yurt veya Apart	110	36
Ortalama Harcama Tutarı	Çok Az	38	13
	Az	78	26
	Orta	69	23
	İyi	38	13
	Çok İyi	77	25
Aile Ortalama Gelir Düzeyi	Çok Az	36	12
	Az	112	37
	Orta	82	28
	İyi	37	12
	Çok İyi	33	11
Anne Eğitim Düzeyi	Okuryazar	25	8
	İlkokul	124	41
	Ortaokul	42	14
	Lise	65	22
	Lisans	38	13
	Lisansüstü	6	2
Baba Eğitim Düzeyi	Okuryazar	8	3
	İlkokul	90	30
	Ortaokul	51	17
	Lise	89	30
	Lisans	53	18
	Lisansüstü	9	2
Toplam		300	100

Demografik verilerin analizi, katılımcıların çeşitli özelliklerini ortaya koymaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %55'i (165 kişi) 17-20 yaş aralığında, %41'i (122 kişi) 21-24 yaş aralığında ve %4'ü (13 kişi) 25 yaş ve üzerindedir.

Cinsiyet dağılımı eşit bir şekilde gerçekleşmiştir; araştırmaya katılanların %50'si (150 kişi) erkek ve %50'si (150 kişi) kadındır.

Katılımcıların çoğunluğu (%58, 175 kişi) bir ilde yaşamaktadır, geriye kalan %42'si (125 kişi) ise köy, belde veya ilçede yaşamaktadır. İstanbul'da yaşayan katılımcıların %48'i (144 kişi) aile ile, %11'i (32 kişi) arkadaşlarla, %5'i (14 kişi) akrabalarla ve %36'sı (110 kişi) ise yurt veya apart ortamında yaşamaktadır.

Katılımcıların aylık harcamaları incelendiğinde, %13'ü (38 kişi) çok az, %26'sı (78 kişi) az, %23'ü (69 kişi) orta, %13'ü (38 kişi) iyi ve %25'i (77 kişi) çok iyi bir harcamaya sahiptir.

Ailelerin gelir düzeyleri incelendiğinde, %12'si (36 aile) çok az, %37'si (112 aile) az, %28'i (82 aile) orta, %12'si (37 aile) iyi ve %11'i (33 aile) çok iyi aylık gelire sahiptir.

Annelerin eğitim düzeyleri incelendiğinde, %8'i (25 anne) okuryazar, %41'i (124 anne) ilköğretim mezunu, %14'ü (41 anne) ortaokul mezunu, %22'si (65 anne) lise mezunu, %13'ü (38 anne) lisans mezunu ve %2'si (6 anne) yüksek lisans veya doktora mezunu olmaktadır.

Babaların eğitim düzeyleri incelendiğinde, %3'ü (8 baba) okuryazar, %30'u (90 baba) ilköğretim mezunu, %17'si (51 baba) ortaokul mezunu, %30'u (89 baba) lise mezunu, %18'i (53 baba) lisans mezunu ve %2'si (9 baba) yüksek lisans veya doktora mezunu olmaktadır.

Tablo 4: Demografik değişkenlerin dağılımı- 2

		Frekans	Yüzde
Psikiyatrik Tedavi	Evet	31	10
	Hayır	269	90
Anne Baba Medeni Durum	Evli	262	87
	Boşanmış / Ayrı	38	13
Boş Zaman Aktivitesi	Pasif Etkinlik	137	46
	Aktif Etkinlik	73	24
	Karma Etkinlik	90	30
Toplam		300	100

Tablo 4, araştırmanın kişisel bilgi formunda yer alan çeşitli soruların yanıtlarının dağılımını sunmaktadır. Bulgular, katılımcıların %10'unun (31 kişi) psikiyatrik tedavi gördüğünü, buna karşılık %90'ının (269 kişi) psikiyatrik tedavi görmediğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların ebeveynlerinin medeni durumlarına bakıldığında, %87'sinin (262 kişi) anne ve babası hala evli iken, %13'ünün (38 kişi) anne ve babası boşanma veya vefat nedeniyle ayrı yaşamaktadır.

Katılımcıların boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri incelendiğinde, %46'sının (137 kişi) pasif etkinliklere, %24'ünün (73 kişi) aktif etkinliklere katıldığı ve %30'unun (90 kişi) ise karma etkinliklerle zaman geçirdiği görülmektedir.

Aile içinde ve arkadaşlar arasında tartışma yaşama sıklığına bakıldığında, aile içinde tartışma yaşama sıklığı ortalama 1,89 iken, arkadaşlar arasında bu oran 1,39 olarak belirlenmiştir. Her iki durumda da tartışma yaşama sıklığı düşük düzeydedir.

Tablo 5: Araştırma ölçeğinin ortalama değeri

	Ort±Ss	Alt-Üst
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	17,80±18,3	0-88

Yukarıda yer alan Tablo 5'te ise katılımcıların araştırma ölçeğinden elde edilen skora yer verilmiştir. Elde edilen bulgu incelendiğinde Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı 17,80±18,3 ile düşük bir ortalamaya sahip olmaktadır.

Tablo 6: Yaş değişkeni ve araştırma ölçeğinin ortalama farklılıkları (Tek yönlü varyans analizi-ANOVA)

		Ort	Ss	F	p	Fark
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	a. 17-20	15,47	14,56	3,337	0,036	
	b. 21-24	21,08	21,75			a-b
	c. 25 ve üzeri	16,62	22,33			

Yukarıda yer alan Tablo 'da ise araştırmanın yaş değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü anova analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre yaş değişkeni ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu farklılıklar incelendiğinde çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı için 17-20 yaş grubu ($15,47 \pm 14,56$) en düşük ortalama skora sahipken, 21-24 yaş grubu ($21,08 \pm 21,75$) en yüksek ortalama skora sahip olmaktadır.

Tablo 7: Cinsiyet değişkeni ve araştırma ölçeğinin ortalama farklılıkları (T Testi)

		Ort	Ss	t	P
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Erkek	15,49	17,74	-2,206	0,028
	Kadın	20,12	18,62		

Tabloda verilen veriler incelendiğinde elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu farklılıklar incelendiğinde çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı ($20,12 \pm 18,63$) kadın katılımcılar daha yüksek ortalama skorlara sahiptir.

Tablo 8: Yaşamın çoğunun geçirildiği yer değişkeni ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (T Testi)

		Ort	Ss	t	p
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Köy - Belde - İlçe	16,10	16,51	-1,361	0,175
	İl	19,02	19,44		

Tabloda araştırmanın yaşamın çoğunun geçirildiği yer değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre yaşamın çoğunun geçirildiği yer değişkeni ile araştırma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilememiştir ($p > 0,05$).

Tablo 9: İstanbul'da yaşanan kişi ve araştırma ölçeğinin ortalama farklılıkları (T Testi)

		Ort	Ss	F	p
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Aile	18,52	19,68	0,330	0,804
	Arkadaş	18,91	22,61		
	Akraba	14,64	12,07		
	Yurt veya Apart	16,95	15,66		

Yukarıda yer alan Tablo 9'da ise araştırmanın İstanbul'da yaşanan kişi ve araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre İstanbul'da yaşanan kişi değişkeni ile araştırma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı yer almamaktadır ($p > 0,05$).

Tablo 10: Aile aylık gelir değişkeni ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (T Testi)

		Ort	Ss	F	P
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Çok az	15,92	14,82	0,824	0,510
	Az	17,65	19,00		
	Orta	17,27	16,60		
	Fazla	16,62	19,71		
	Çok fazla	23,03	21,66		

Yukarıda yer alan Tablo 10'da ise araştırmanın aile aylık gelir değişkeni ve araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre aile aylık gelir değişkeni ile araştırma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı yer almamaktadır ($p > 0,05$).

Tablo 11: Aylık harcama tutarı değişkeni ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (Tek yönlü varyans analizi-ANOVA)

		Ort	Ss	F	Sig
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Çok az	9,39	7,76	2,544	0,400
	Az	19,17	17,67		
	Orta	19,67	21,82		
	Fazla	16,63	16,16		
	Çok fazla	19,48	19,39		

Yukarıda yer alan Tablo 11’de araştırmanın aylık harcama değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü anova analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre aylık harcama değişkeni ile araştırma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 12’de araştırmanın anne eğitim durumu değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü anova analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre anne eğitim durumu ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı yer almaktadır ($p<0,05$). Veriler incelendiğinde anne eğitim düzeyi okur yazar olanlar en düşük ortalama skora sahipken, çevrimiçi alışveriş bozukluğu ($37,67\pm 31,92$) anne eğitim düzeyi lisansüstü olan katılımcılar en yüksek skora sahip olmaktadır.

Tablo 12: Anne eğitim durumu ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (Tek yönlü varyans analizi-ANOVA)

		Ort	Ss	F	p	Fark
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	a. Okuryazar	15,68	15,92	2,520	0,027	
	b. İlkokul	15,31	15,17			
	c. Ortaokul	19,57	19,47			d-e
	d. Lise	17,71	19,52			
	e. Lisans	22,42	21,15			
	f. Lisansüstü	37,67	31,92			

Tablo 12’de araştırmanın anne eğitim durumu değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü anova analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre anne eğitim durumu ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı yer almaktadır ($p<0,05$). Veriler incelendiğinde anne eğitim düzeyi okur yazar olanlar en düşük ortalama skora sahipken, çevrimiçi alışveriş bozukluğu ($37,67\pm 31,92$) anne eğitim düzeyi lisansüstü olan katılımcılar en yüksek skora sahip olmaktadır.

Tablo 13: Baba eğitim düzeyi ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (Tek yönlü varyans analizi-ANOVA)

		Ort	Ss	F	p	Fark
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	a. Okuryazar	15,88	11,95	1,810	0,111	
	b. İlkokul	13,12	14,69			
	c. Ortaokul	20,49	15,94			
	d. Lise	20,13	20,66			
	e. Lisans	19,25	21,56			
	f. Lisansüstü	19,56	17,85			

Tablo 13'te ise araştırmanın baba eğitim düzeyi ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü anova analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre baba eğitim durumu değişkeni ile ölçek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 14: Aile ve arkadaş ile tartışma sıklığı ve araştırma ölçeği arasındaki ilişkiler

		Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı (Erkek)	Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı (Kadın)
Aile ile Tartışma Sıklığı	r	,208*	,244**
Arkadaş ile Tartışma Sıklığı	r	,250**	,166*

** = $p<0,01$; * = $p<0,05$

Yukarıda yer alan Tablo 14'te ise araştırmanın erkek katılımcıları için aile ile tartışma sıklığı ve arkadaş ile tartışma sıklığı değişkenleri ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı doğrusal ilişkiler pearson korelasyon testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde aile ile tartışma sıklığı ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı ($r = 0,208$; $p<0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı, doğru orantılı ve zayıf şiddette bir korelasyon ilişkisi saptanmış bu ilişkiye göre değişkenlerden biri artarken diğeri de artmakta veya azalmaktadır. Diğer bir taraftan arkadaş ile tartışma sıklığı değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki ilişkiler incelendiğinde arkadaş ile tartışma sıklığı ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı ($r = 0,250$; $p<0,01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı, doğru orantılı ve zayıf şiddette bir korelasyon ilişkisi saptanmış bu ilişkiye göre değişkenlerden biri artarken diğeri de artmakta veya azalmaktadır. Tabloda ayrıca kadın örneklem için aile ve arkadaş ile tartışma sıklığı değişkenleri ile araştırma ölçeği arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilen pearson korelasyon testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre aile ile tartışma sıklığı ile ölçek arasında istatistiksel olarak anlamlı, doğru orantılı ve zayıf bir korelasyon ilişkisi tespit edilmiş. Bu ilişkiye göre değişkenlerden biri arttığında diğeri de artış göstermekte veya azalmaktadır. Arkadaş ile tartışma sıklığı değişkeni incelendiğinde ise bu değişken ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı ($r = 0,166$; $p<0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı, doğru orantılı ve zayıf bir korelasyon ilişkisi tespit edilmiş. Bu ilişkiye göre değişkenlerden biri arttığında diğeri de artış göstermekte olduğu veya azalmakta olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Psikiyatrik tedavi görme durumu ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (T Testi)

		Ort	Ss	t	p
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Evet	27,16	23,39	3,047	0,003
	Hayır	16,72	17,36		

Yukarıda yer alan Tablo 15'te ise araştırmanın psikiyatrik tedavi görme değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde psikiyatrik tedavi görme değişkeni ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farklılık incelendiğinde bütün ilişkiler için psikiyatrik tedavi gören katılımcıların daha yüksek bağımlılık skorlarına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Anne baba medeni durumu ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (T Testi)

		Ort	Ss	t	p
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Evli	17,82	18,00	0,052	0,958
	Boşanmış / Ayrı	17,66	20,57		

Yukarıda yer alan Tablo 16'da araştırmanın anne ve baba medeni durum değişkeni ile araştırma ölçeği arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre baba eğitim durumu değişkeni ile ölçek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 17: Etkinlik türü ve araştırma ölçeği ortalama farklılıkları (Tek yönlü varyans analizi-ANOVA)

		Ort	Ss	F	P
Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı	Pasif Etkinlik	20,20	21,95	4,368	0,013
	Aktif Etkinlik	12,52	12,51		
	Karma Etkinlik	18,43	15,20		

Yukarıda yer alan Tablo 17’de boş zamanlarda yapılan etkinlik türü ve araştırma ölçeği arasındaki ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü anova analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre etkinlik türü ile çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ($p<0,05$) ve bu farklılıklar incelendiğinde her iki grup için de pasif etkinlik yapan katılımcıların ölçek skorları daha yüksek olmaktadır.

Tablo 18: Çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığı yordayıcı değişkenleri

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
Yaş	4,186	1,816	0,133	2,306	0,022
Hayatı Geçirilen Yer	0,156	2,187	0,004	0,071	0,943
Aile Ortalama Gelir	-0,397	1,034	-0,025	-0,384	0,701
Anne Eğitim Düzeyi	1,878	1,084	0,132	1,732	0,084
Baba Eğitim Düzeyi	0,498	1,044	0,034	0,477	0,634
Aile Tartışma Sıklığı	2,970	0,959	0,183	3,096	0,002
Arkadaş Tartışma Sıklığı	2,829	1,527	0,109	1,853	0,065

Bağımlı Değişken: Çevrimiçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı $R^2 = \%31$

Yukarıda yer alan Tablo 18’de araştırmanın bazı demografik değişkenlerinin çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığının yordayıcılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde yaş ($B = \%13$; $p<0,05$) ve aile tartışma sıklığı ($B = \%18$; $p<0,05$) değişkenlerinin çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığının istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü birer yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu ilişkiler incelendiğinde yaş değişkenindeki bir birimlik değişim çevrimiçi alışveriş bağımlılığını $\%13$ oranında arttırmakta, aile tartışma sıklığı değişkenindeki bir birimlik değişim ise çevrimiçi alışveriş bağımlılığını $\%18$ oranında arttırmaktadır.

4. TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular yorumlanmış ve literatür ile karşılaştırmalı doğruluk değeri tartışılmıştır.

Araştırma sorularından ilki gençlerin çevrimiçi (online) bağımlılık düzeylerinin belirlenmesine yöneliktir. Araştırma bulgularına bakıldığında katılımcıların çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılık düzeylerinin $17,80\pm 18,3$ ile düşük bir ortalama olduğu görülmektedir. Ankara Üniversitesi’nde yapılan bir çalışmada (Demirel, 2010) ve Pakistan’daki bir üniversitede yapılan başka bir çalışmada (Cheema ve diğerleri, 2013) öğrencilerin çevrimiçi alışveriş alışkanlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte, Aktaş (2021) ve Karahan (2021) tarafından yapılan çalışmalarda, üniversite öğrencilerinin çevrimiçi alışveriş bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın sağlık bilimleri fakültesinde gerçekleştirilmiş olması, ders müfredatlarında bağımlılıkla ilgili derslerin bulunması ve çalışmanın yüz yüze alışveriş imkanlarının bol olduğu İstanbul’da yapılması, çevrimiçi alışveriş bağımlılık düzeyinin düşük olmasında etkili olmuştur. Ayrıca, katılımcıların demografik özelliklerinin farklı olması, konu hakkında yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar bulunmasına neden olmuştur.

Araştırmada cevap aranan bir diğer soru ise sosyodemografik özelliklerden hangilerinin çevrimiçi (online) alışveriş bağımlılığına etkisi olduğu yönündeydi. Araştırma sonuçları incelendiğinde Araştırmada kıyaslanan bir diğer demografik özellik yaş değişkenidir. Çalışmada, yaş değişkeni ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En az bağımlılığa sahip grup 17-20 yaş arası gruptur. 21-24 yaş olan grup ise en yüksek skora sahiptir. Ayrıca, yapılan regresyon analizinde yaş değişkeninin çevrimiçi alışveriş bağımlılığını yordadığı görülmektedir. Bu veriler, literatürde yer alan araştırmalarla zıt yönlüdür. Bu farklılık, kişilerin demografik özelliklerinden ve araştırmacıların yaş grup aralığının yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Daha geniş yaş aralıklarında farklı verilere ulaşılabilir.

Akkaş (2021), yaş arttıkça çevrimiçi alışveriş bağımlılığının azaldığını belirtmiş ve yaptığı araştırmada yaş etkeninin bağımlılık düzeyini değiştirmediği sonucuna ulaşmıştır. Bozdağ Türker (2019) ise çalışmasında yaş değişkeni ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında ilişki bulunmadığını belirtmiştir. Ergin (2010) ise çalışmasında yaş ile alışveriş bağımlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın sadece üniversite öğrencileri ile yapılması ve yaş aralığının genişliğinin kısıtlı olması, çevrimiçi alışveriş bağımlılığının hangi yaş grubunda daha çok görüleceği hakkında sağlıklı yorum yapılmasını engellemiştir. Toplumdaki tüm yaş gruplarını kapsayan bir araştırma, bağımlılık ve yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi daha sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilir.

Araştırma sorularından bir diğeri yine demografik bilgilerden hangilerinin bağımlılığı etkilediğine yöneliktir. Bu soruya cevap olarak baktığımızda araştırmamızın bulgularından biri, çevrimiçi alışveriş bağımlılığının daha çok kadın öğrenciler arasında yaygın olduğudur ($p < 0,05$). Günüş ve Doğan Keskin (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, çevrimiçi alışveriş bağımlılığının daha çok kadınlarda görüldüğü belirtilmiştir. Yine literatürde, bu bulgularımızı destekleyen başka çalışmalara rastlanmıştır (Arslan ve Öz, 2016; Granero vd., 2016; Yakın ve Aytekin, 2019). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığının kadınlarda daha yaygın olmasının nedeni, sosyal medya platformlarında kadınları hedefleyen reklam ve pazarlama faaliyetlerinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca günümüz toplumunda kadınların daha çok ihtiyaç odaklı alışverişten ziyade haz odaklı alışveriş yapmaları bunda etkili olmuş olabilir.

Araştırmamızın sorularından biri, üniversite eğitim süreci boyunca öğrencilerin kaldıkları yer ve beraber yaşadıkları kişinin bağımlılık düzeyleri üzerindeki etkisidir. Ancak, bu iki faktör arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0,05$). Akıllı telefonların yaygınlaşması ve teknolojiye hızlı erişim, bağımlılık düzeylerinin yaşanılan yerden bağımsız olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, çevrimiçi alışveriş davranışlarının aile, arkadaş, yurt veya apartman ortamlarından bağımsız olduğu düşünülmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmada, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile yaşanılan yer veya kişi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirtilmiştir (Arı vd., 2016).

Araştırmamızın bir diğer hedefi, hayatın büyük bir bölümünün geçirildiği yerin bağımlılık durumu üzerindeki etkisini belirlemektir. Ancak, araştırmamızın bulgularına göre, hayatın büyük bir bölümünün geçirildiği yer ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Literatürde, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile yaşamın çoğunluğunun geçirildiği yer arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, araştırmamız bu konuda literatüre katkı sağlamaktadır.

Araştırmada cevap aranan bir diğer soru ise ekonomik düzey bağımlılığa etkisini belirlemeye yöneliktir. Ekonomik durum ve harçlık düzeyi ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatürde, bu bulgularımızı destekleyen bir çalışma bulunmaktadır (Batıgün Durak ve Kılıç, 2011). Ekonomik durum, satın alma gücünü artıran bir değişken olarak düşünüldüğünde, çevrimiçi alışveriş bağımlılığını artırabilecek bir faktör olarak görülebilir. Ancak, bağımlı bireylerde ekonomik seviye arttıkça ürüne ödenen ücret artarken, ekonomik seviye düştükçe daha ucuz ürünler tercih edilmektedir. Bu durum, ekonomik durum değişkeninin çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmamızın bir diğer hedefi, öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumunun çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisini belirlemektir. Anne eğitim durumu değişkenine bakıldığında, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Bu ilişkiler incelendiğinde, tüm anlamlı ilişkilerde anne eğitim düzeyi okur yazar olanlar en düşük ortalama skora sahipken, çevrimiçi alışveriş bozukluğu ve sosyal ağ bağımlılığı için

anne eğitim düzeyi lisansüstü olan katılımcılar, çevrimiçi oyun bağımlılığı ve yeme bağımlılığı için anne eğitim düzeyi lisans düzeyinde olan katılımcılar en yüksek ortalama skorlara sahip olmuştur. Baba eğitim durumunun ise bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Anne veya baba eğitim durumunun çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu nedenle, araştırmamız bu konuda literatüre katkı sağlamaktadır.

Araştırmamızda çevrimiçi alışveriş bağımlılığının etkileyen faktörlerden biri olarak aile veya arkadaşlarla tartışma sıklığı ele alınmıştır. Bu değişken hem kadınlar hem de erkekler için değerlendirilmiş ve çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki incelendiğinde, doğru orantılı bir değişim olduğu görülmüştür. Ayrıca, yapılan regresyon analizi sonucunda, aile ile tartışma sıklığının çevrimiçi alışveriş bağımlılığını yordadığı belirlenmiştir. Literatürde, Günüş ve Doğan Keskin (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, çevrimiçi alışveriş bağımlılığının çevresi ile problemler yaşayan kişilerde daha yaygın olduğu belirtilmiştir. Akkaş (2021) ise, çevresi ile çatışma yaşayan kişilerin alışveriş bağımlılığı davranışı gösterme oranlarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Sosyal çevre ile tartışma sıklığı ve çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu düşünülmektedir. Hem sosyal çevre ile tartışma yaşayan kişilerin daha çok bağımlı olduğu, hem de bağımlı olan kişilerin çevresi ile daha çok tartışma yaşadığı klinik deneyimlerde görülmektedir. Özellikle sosyal izolasyon yaşayan kişilerin bağımlılığa daha yatkın olduğu düşünülmektedir. Yine bağımlılığın kişiyi sosyal izolasyona sürüklediği düşünülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer hedefi, psikiyatrik tedavi görme durumunun çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisini belirlemektir. Elde edilen bulgulara göre, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile psikiyatrik tedavi görme durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile psikiyatrik tedavi görme durumunu inceleyen bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Ancak, Bozdağ Türker (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı olan bireylerin yalnızlık, depresyon, anksiyete, stres gibi durumlarla doğru orantılı olduğu belirtilmiştir. Bu durumlar, günlük hayatta birçok kişide görülebilen, ancak tedavi alınmayan veya kişiyi olumsuz etkiledikten sonra tedavi alınan durumlardır. Bu nedenle, araştırmamızdaki tedavi görme durumu sorusuna yanıt verilmemiş olabilir. Akkaş (2021), yaptığı bir araştırmada, ruh halinin çevrimiçi alışveriş bağımlılığını etkilediğini belirtmiştir. Psikiyatrik tanı alma durumu ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu düşünülmektedir. Psikiyatrik tanı alan bir bireyin çevrimiçi alışveriş bağımlılığına yatkın olabileceği gibi, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı olan bir bireyin psikiyatrik rahatsızlıklar yaşayabileceği veya hastalıklarının ilerleyebileceği düşünülmektedir. Örneğin, depresyonda olan bir birey çevrimiçi alışveriş bağımlılığına yatkın olabilir. Ayrıca, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı olan bir birey, kendisini toplumdan soyutlayarak sosyal uyumsuzluk yaşayabilir.

Araştırmamızda, anne ve baba medeni durumlarının çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir değişken ele alınmıştır. Ancak, bu değişken ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile ebeveynlerin medeni durumu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmaması, bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin ve ebeveynlerin anlayışlı ve destekleyici tutumlarının, bireyleri bağımlılıktan koruyabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada cevap aranan sorulardan bir diğeri yapılan etkinlik türünün bağımlılığa etkisinin belirlenmesine yöneliktir. Etkinlik türünün çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisi incelendiğinde, neredeyse tüm ölçeklerde pasif etkinliklere katılan kişilerin en yüksek bağımlılık düzeyine sahip olduğu, karma etkinliklere katılan kişilerin orta düzeyde bağımlılık gösterdiği ve aktif etkinliklere katılan kişilerin ise düşük düzeyde bağımlılık gösterdiği görülmüştür. Ancak, aralarında oluşan anlamlı ilişkiye bakıldığında, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile pasif etkinliklere katılım arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Literatürde, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ve boş zaman aktiviteleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak, Tamam (2009) tarafından yapılan bir çalışmada, çevrimiçi alışveriş etkinliğinin artık bir boş zaman etkinliği olarak görüldüğü belirtilmiştir.

Araştırmanın yapıldığı dönem, Covid-19 sürecini de içermektedir. Bu süreçte, kişiler evlerine kapanmış ve alışveriş etkinlikleri daha çok internet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı süreçte, çevrimiçi alışveriş yapma davranışı bir boş zaman aktivitesi olarak görülmüştür. Bu süreç, boş zamanlarında pasif etkinliklere katılan kişilerin çevrimiçi alışveriş bağımlılık düzeylerinin yüksek olmasına zemin hazırlamış olabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı fenomeni detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun çevrimiçi alışveriş bağımlılık seviyesinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Yaş faktörünün önemli bir rol oynadığı belirlenmiş, özellikle 21-24 yaş aralığındaki bireylerin bağımlılık seviyesinin en yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Cinsiyet değişkeni de anlamlı bulunmuş ve kadınların çevrimiçi alışverişe daha bağımlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bireylerin yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği yer, yaşadıkları yer ve birlikte yaşadıkları kişinin bağımlılık üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aile gelir düzeyinin de bağımlılık üzerinde belirgin bir etkisi bulunmamıştır. Aylık harcama miktarının bağımlılıkla ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Anne eğitim düzeyi arttıkça bağımlılık seviyesinin arttığı gözlemlenmiş, ancak baba eğitim düzeyinin bağımlılık üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Aile ve arkadaşlarla tartışma sıklığının artması, bağımlılık seviyesinin de artmasına neden olmaktadır. Psikiyatrik tedavi gören bireylerin daha yüksek bir bağımlılık seviyesine sahip olduğu belirlenmiştir. Anne-baba medeni durumunun bağımlılık üzerinde etkisi olmazken, pasif etkinliklere katılan bireylerde bağımlılığın daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları arasında, yaş grubunun ve katılımcıların eğitim düzeylerinin üniversite öğrencileri ile sınırlı olması, psikiyatrik tedavi görmeyen bireylerin durumunun daha az incelenmesi bulunmaktadır. Gelecekteki çalışmalarda, daha geniş yaş grupları ve farklı eğitim düzeylerine sahip bireyler üzerinde çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında öneriler sunulacaktır. Öneriler sunulurken davranışsal bağımlılıklar ile yapılabilecek sosyal hizmet çalışmaları sıralanmıştır. Bunlar;

Çevrimiçi alışveriş davranışının davranışsal bağımlılığa yol açtığı ve bu eylemin günümüzde veya gelecekte tamamen terk edilmesinin olası olmadığı kabul edilmektedir. Bu nedenle, zararlı kullanımın önlenmesine yönelik düzenlemelerin sosyal politikaların planlanmasında önemli bir yer tutması gerekmektedir. Davranışsal bağımlılıkla mücadelede, öncelikli olarak önleyici politikaların geliştirilmesi ve okul düzeylerine göre öğrencilere, öğretmenlere ve ailelere yönelik eğitimlerin planlanması önerilmektedir. Bu eğitimler, her okulda oluşturulabilecek birer veli akademisi aracılığıyla genel hale getirilebilir.

Gençlerin bağımlılık açısından daha etkin bir şekilde izlenmesi için, okullarda ve/veya aile hekimliklerinde sosyal hizmet uzmanlarının istihdamının sağlanması gerekmektedir. Risk altındaki öğrenci grubu, okul ve aile arasında doğru bir iletişim kurularak belirlenmeli ve riskli gruba yönelik okul sosyal hizmet modeli kapsamında müdahaleler yapılmalıdır. Aktif spor yapmanın davranışsal bağımlılığı önlemede etkili bir araç olduğu kabul edilmekte olup, bu nedenle yerel yönetimler tarafından spor salonu sayısının artırılması ve fiyatlarının makul seviyelere çekilmesi önerilmektedir.

Davranışsal bağımlılığın önlenmesinde önemli bir faktör olan aktif katılımlı etkinliklerin yapılması konusunda, gençlerin spora, sanatsal ve kültürel faaliyetlere, gezi organizasyonlarına ve benzeri etkinliklere katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, okullarda okul sosyal hizmet uygulamasının başlatılması ve üniversitelerin spor ve sosyal kültürel işler bölümüne sosyal hizmet uzmanlarının atanması gerekmektedir. Devletin, gençlerin sanat ve spor etkinliklerinde kullanabileceği, içerisinde belirli bir bakiye bulunan veya devlet kurumlarına ücretsiz giriş sağlayabilecekleri bir kart sistemi oluşturulabilir. Belirlenen etkinliklere katılan gençlere teşvik amaçlı akademik ek puan verilebilir. Üniversite kabul koşullarında, spor yapan ve gönüllülük faaliyetlerinde bulunan gençlere kolaylık sağlanmasına yönelik teşvik edici maddelerin eklenmesi önerilmektedir.

Hem Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın gençlik çalışmalarında hem de Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kurum ve kuruluşlarında ya da etkinliklerinde sosyal hizmet uzmanlarının yer alması, davranışsal bağımlılıkların önlenmesinde yapılan uygulamaların etkinliğini artıracaktır. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler veya Sağlıklı Yaşam Merkezlerinde sosyal hizmet istihdamının artırılması, davranışsal bağımlılıklar konusunda eğitim, tedavi, terapi ve danışmanlık gibi süreçlerin etkililiğini artıracaktır. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin davranışsal bağımlılıkları önlemeye yönelik çalışmaları sınırlıdır. Bu kapsamda, belediyelerin davranışsal bağımlılıklarla mücadele birimlerinin kurulması, verimli çalışmalarının sağlanması ve kaliteli projelerin üretilmesi konusunda sosyal hizmet uzmanları aktif bir rol almalıdır.

Sosyal hizmet uzmanları aldıkları eğitimler sayesinde eski tip bağımlılıklardan korunma, bu bağımlılıkları tedavi etme ve tekrarlamasının önüne geçilmesi sürecinde aktif rol almaktadır. Bu sebeple günümüz ve geleceğin bağımlılıkları arasında bulunan davranışsal bağımlılıkları önleme, tedavi etme ve relapsın önüne geçme süreçlerinde sosyal hizmet uzmanları, vaka yöneticisi, terapist, proje üreticisi ve uygulayıcısı olarak görev alabilirler.

Çalışmanın kısıtlı yönlerine bakıldığında, araştırma sorularında hayatın büyük bölümünün geçirildiği yer kır ve kent olarak düşünülmüştür, bu madde mega kentler ve daha küçük nüfuslu kentler ile köyler, ilçeler gibi farklı başlıkları altında ele alınabilir, yine anne baba vefat durumları ele alınmaması araştırmanın eksik yönlerindedir. Ayrıca yaş aralığının üniversiteli gençlerden oluşması yine araştırmanın kısıtlı yönlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Gelecek araştırmalarda farklı ölçekler kullanılarak benzer bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. (2021). "Çevrim İçi (Online) Alışveriş Bağımlılığı Üzerine Araştırma: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Örneği", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 236-256.
- Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., Paleesen, S., & Bilder, R. M. (2015). "The Bergen Shopping Addiction Scale: Reliability And Validity Of A Brief Screening Test", *Frontiers In Psychology*, 6, 1-11.
- Arı, E., Yılmaz, V., & Doğan, M. (2016). "Üniversite Öğrencilerinin İnternet Üzerinden Alışverişlerine İlişkin Tutum ve Davranışların Önerilen Bir Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması (A Proposed Structural Equation Model Research On Attitudes And Behaviours Of University Students Regarding İnt)", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), 385-399. <https://doi.org/10.18657/yecbu.02638>
- Arslan, B., & Öz, A. (2016). "Üniversite Öğrencilerinin Demografik Özelliklerinin Kompulsif Satın Almaları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 341-351. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32960/366282>
- Batıgün Durak, A., & Kılıç, N. (2011). "İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler", *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 1-13.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bektaş, M. (2018). *Davranışsal Bağımlılık: Tanımı, Türleri ve Sınıflandırılması. Bir Kamu Politikası Olarak Bağımlılıkla Mücadele*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Beşirli, H. (2013). *Politik Toplumsallaşma ve Gençlik*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Birincioğlu, F. N. (2021). Alışveriş Bağımlılığı ve Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı). İstanbul.
- Bozdağ, Y., ve Yalçınkaya Alkar, Ö. (2018). "Bergen Alışveriş Bağımlılığı Ölçeğinin Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Davranışına Uyarlanması", *Bağımlılık Dergisi*, 19(2), 23-34.
- Bozdağ Türker, Y. (2019). Parayla saadet olur mu?: Kompulsif çevrimiçi satın alma davranışıyla ilgili değişkenlerin incelenmesi ve Bergen alışveriş bağımlılığı ölçeğinin Türkçe uyarlanması, (Yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cochran, W. G. (2007). *Sampling Techniques*. John Wiley & Sons, New York.
- Çerçi, M. ve Özkaya, B. (2014). "Özel Alışveriş Sitelerinin Kompulsif Satın Alma Davranışına Yansımaları". *Digital Communication Impact International Academic Conference Proceedings*, 16-17 October, Istanbul, Turkey, 361-36.
- Cheema, U., Rizwan, M., Rizwan, J., Durrani, F., ve Sohail, N. (2013). The Trend Of Online Shopping İn 21st Century: Impact Of Enjoyment İn TAM Model, *Asian Journal of Empirical Research*, 3(2), 131-141.
- Clark, M. ve Calleja, K. (2008). "Shopping Addiction: A Preliminary Investigation Among Maltese University Students". *Addiction Research & Theory*, 16(6), 633-649. <https://doi.org/10.1080/16066350801890050>
- Delibaş, H. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Teknoloji ile İlgili Bağımlılıklar Ve İlişkili Faktörler. Tıpta Uzmanlık Tezi, Düzce.

- Demir, A. (2015). Gençlik Kategorisinin Görünmeyen Yüzü: Engelli Gençlik. Samsun: Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, H. (2010). "Üniversite Öğrencilerinin Elektronik Alışveriş Hakkındaki Görüşleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 119-134.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet*. Shuder Yayınları, Ankara.
- Ergin, E. A. (2010). "Compulsive Buying Behavior Tendencies: The Case Of Turkish Consumers", *African Journal of Business Management*, 4, 333-338.
- Ertemel, A., ve Eroğlu Pektaş, G. (2018). "Dijitalleşen Dünyada Tüketici Davranışları Açısından Mobil Teknoloji Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 18-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ysbed/issue/40058/474912>
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2018). *Ulusal Gençlik Ve Spor Politikası Belgesi*.
- Granero, R., Fernández-Aranda, F., Baño, M., Steward, T., Mestre-Bach, G., Del Pino-Gutiérrez, A., Moragas, L., Mallorquí-Bagué, N., Aymamí, N., Gómez-Peña, M., Tárrega, S., Menchón, J. M., & Jiménez-Murcia, S. (2016). "Compulsive Buying Disorder Clustering Based On Sex, Age, Onset And Personality Traits", *Comprehensive Psychiatry*, 68, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2016.03.003>
- Grant, J. E., Potenza, M. N., Weinstein, A., & Gorelick, D. A. (2010). "Introduction To Behavioral Addictions", *The American Journal Of Drug And Alcohol Abuse*, 36(5), 233-241. <https://doi.org/10.3109/00952990.2010.491884>
- Günüç, S., ve Doğan Keskin, A. (2016). "Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı: Belirtiler, Nedenler ve Etkiler", *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3, 339-364. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0104>
- ISWF. (2014). Global Definition Of Social Work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Karahan, M. (2021). "Fırat Üniversitesi Öğrencilerinin Çevrimiçi Alışveriş Davranışlarını Etkileyen Faktörler ve Risk Algıları", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 43-66.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- 29.Kearney, M., ve Stevens, L. (2012). "Compulsive Buying: Literature Review And Suggestions For Future Research", *The Marketing Review*, 12(3), 233-251. <https://doi.org/10.1362/146934712X13420906885359>
- Lee, S., ve Mysyk, A. (2004). "The Medicalization Of Compulsive Buying", *Social Science & Medicine*, 58(9), 1709-1718. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(03\)00340-X](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00340-X)
- Maraz, A., Griffiths, M. D., ve Demetrovics, Z. (2015). "The Prevalence Of Compulsive Buying: A Meta-Analysis", *Society for the Study of Addiction*, 480-419.
- McElroy, S. L., Keck, P. E., Jr, Pope, H. G., Jr, Smith, J. M., ve Strakowski, S. M. (1994). "Compulsive Buying: A Report Of 20 Cases", *The Journal Of Clinical Psychiatry*, 55(6), 242-248.
- Neuman, W. L., & Robson, K. (2014). *Basics Of Social Research*. Toronto: Pearson Canada.
- Özçelik, A. B., Gegez, E. E., ve Burnaz, Ş. (2017). "Mobil İnternet, Tüketici Materyalizmi Ve Alışveriş Bağımlılığı: Alışveriş Motivasyonlarının Düzenleyici Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 1-20. <http://www.betadergi.com/patu/yonetim/icerik/makaleler/33-published.pdf>
- Özdemir, E. (1985). Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Hizmetler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Polat, G. (2014). "Madde Bağımlılığı Tedavisinde Sosyal Hizmet Mesleği", *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 143-148.
- Şimşek, O. (2002). "Sanayi Sonrası Süreçte Türk Çalışma Hayatındaki Değişme Dinamikleri", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 139-173.
- Şirin, S. (2020). *Yetişkin Gençler: Ergenlikten Yetişkinliğe Geçiş Kılavuzu*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Tamam, L. (2009). *Dürtü Kontrol Bozuklukları (Impulse Control Disorders)*. Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- Türkçapar, H.M. (2018). *Bilişsel Terapi Temel İlkeler ve Uygulama*. HYB Yayıncılık, Ankara

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On birinci kalkınma planı (2019-2023). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- Yakın, V. ve AYTEKİN, P. (2019). "İnternet Bağımlılığının Online Kompulsif Ve Online Anlık Satın Alma Davranışlarına Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 199-222., Doi: 10.24889/ife.459306
- Yaman, Ö. M. (2016). *Gençlerin Toplumsal Davranış Ve Yönelimleri: İstanbul'da "Apaçi" Altkültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma*. Yeşilay Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, E. (2016). *Bağımlılık Terimleri Sözlüğü*. Truva Yayınevi, İstanbul.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal hizmete giriş (2. Baskı, D.B Çiftçi (Ed.))*. (Çev: A. Aykara, A. Beyazova, B. Y. Çakar, C. Evren, Ç. Karaca, D.B. Çiftçi, E. Yıldırım, E. Bahşi, G. Albayrak, M.S. Birdal, S. Yağcıoğlu, S. Kurukafa, V. Yılmaz). Nika Yayınevi, Ankara.
- Yörükoğlu, At. (1996). *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. 9. Bs. Özgür, Ankara.
- Zubaroglu Yanardağ, M., Bilge, M., & Yanardağ, U. (2020). "Davranış Bağımlılığına Sahip Müracaatçılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Üzerine Bir Tartışma", *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(4), 551-560. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.713866>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 01.07.2024 Accepted/Kabul: 04.11.2024

DOI: 10.30794/pausbed.1508772

Research Article/Araştırma Makalesi

Saraç, H. (2024). "What Skills Do Employers Want From Recent College Graduates?", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 65, pp. 109-143.

WHAT SKILLS DO EMPLOYERS WANT FROM RECENT COLLEGE GRADUATES?

Hakan SARAÇ*

Abstract

Currently, it is not enough for university graduates to acquire only occupation-specific academic knowledge to find a job. Graduates are also expected to possess an additional set of skills called employability skills. In this study, job vacancies were analyzed to determine the skills employers want from new graduates. In this study, 178 job posts for new graduates on an online job search platform (Kariyer.net) were analyzed using content analysis. According to the findings of the study, fewer hard skills and more soft skills were demanded by recent university graduates. The most demanded skills for both associate degree and bachelor's degree graduates were skills in social and communication groups. When examined in detail, the highest-demanded soft skills include "strong communication skills," "predisposition to teamwork," "planning and organization skills," "effective written and oral communication skills." In addition, "mastery of MS Office applications, knowledge of foreign languages and "knowledge of computer programs related to the field" are among the technical skills that graduates require. This research is expected to guide new graduates in terms of which skills they should develop and educational institutions in terms of updating their curricula in line with the demand for skills.

Keywords: *Soft Skills, Hard Skills, Youth Employment, Youth Unemployment, University Graduate.*

İŞLETMELER ÜNİVERSİTEDEN YENİ MEZUN OLANLARDAN HANGİ BECERİLERİ İSTİYOR?

Öz

Günümüzde üniversiteden yeni mezunların sadece mesleğe özgü akademik bilgileri kazanmaları iş bulmaları için yeterli olmamaktadır. Mezunlardan bunların yanı sıra istihdam edilebilirlik becerileri olarak adlandırılan ek bir dizi becerilere sahip olmaları beklenmektedir. Bu çalışmada işverenlerin yeni mezunlardan hangi becerileri istediğini tespit etmek amacıyla açık iş ilanları analiz edilmiştir. Çalışmada çevrimiçi iş arama platformu (kariyer.net) üzerinden yeni mezunlara yönelik 178 açık iş ilanı içerik analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre üniversiteden yeni mezun olanlardan daha az sert beceri ve daha fazla yumuşak beceri talep edildiği tespit edilmiştir. Hem ön lisans hem de lisans düzeyindeki mezunlar için en fazla talep edilen beceriler sosyal ve iletişim grubunda yer alan becerilerdir. Ayrıntılı olarak incelendiğinde en yüksek talep edilen yumuşak beceriler arasında "güçlü iletişim becerisi", "takım çalışmasına yatkınlık", "planlama ve organizasyon becerisi", "etkili yazılı ve sözlü iletişim becerisi" yer almaktadır. Ayrıca mezunlardan talep edilen teknik beceriler arasında "MS Office uygulamalarına hâkim olma", "yabancı dil bilgisine sahip olma", "alanıyla ilişkili bilgisayar programı bilme becerisi" talep edilmektedir. Araştırma yeni mezunların hangi becerilerini geliştirmesi gerektiği noktasında, eğitim kurumlarına ise becerileri talebi doğrultusunda eğitim müfredatını güncellemesi açısından yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Yumuşak Beceriler, Sert Beceriler, Genç İstihdamı, Genç İşsizliği, Üniversite Mezunları.*

*Dr., Sivas Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, SİVAS.
e-mail: hakan.sarac@iskur.gov.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-5322-513X>)

1. INTRODUCTION

Today, competition in the labor market is increasing. To increase competitiveness, firms are attempting to fill job vacancies with qualified university graduates. Surveys conducted with employers show that the occupation-specific skills acquired by new graduates are no longer sufficient to meet the needs of the labor market (OECD, 2013:246). At this point, graduates' employability is becoming a serious issue for higher education institutions. Today, increased competition has raised concerns regarding graduates' employability. Therefore, the problems experienced in the employability of graduates make universities the center of discussion. Understanding what skills employers demand can facilitate the employment of new graduates. Understanding the skills required by graduates can enable universities to achieve their goals by providing education accordingly (McMurray, 2016:112). The reasons for the inability of higher education institutions to provide employability skills are stated to be poor due to learning environment, lack of personnel with industrial experience and over-reliance on theoretical learning (Okolie et al., 2020:294).

Graduate employability is an important indicator for higher education. Higher education institutions play a vital role in social and cultural development. They also play important roles in economic growth. Thus, higher education institutions provide significant private and public benefits (HEFCE, 2011:4). To increase this benefit, it is important to ensure university-industry cooperation. Increasing the competitiveness of businesses can be achieved by training talented and competent graduates in the skills demanded by the labor market (Pank et al., 2019:63). Today, it is not sufficient for graduates to have only a good diploma. Graduates also need to have the skill sets demanded by the labor market (Okolie et al., 2020:295). In recent years, there has been concern that graduates with good academic qualifications do not have the right combination of skills and personality traits that employers demand. Graduates who do not have the right combination of skills cannot be employed, leading to an increase in the number of unemployed graduates (Daud et al., 2011:549).

Employers' preferences for graduates are related to their possession of certain skills. These include the ability to cope with uncertainty, work under stress, planning skills, communication skills, teamwork, IT skills, readiness to explore and create opportunities, networking, self-management skills and willingness to learn. In addition, employers prefer people who can contribute to a firm's success (Raybould and Sheedy, 2005:259).

With routine work being done by computers, the types of skills demanded by workers in the US economy have changed. Qualifications such as physical strength and machine mastery have lost their importance. Businesses have started to demand technical skills, such as computer and Internet use. Non-technical skills include problem solving, being part of a team, taking responsibility, communicating effectively with customers and creative thinking. Businesses assume that they develop these skills by increasing their educational levels. Companies that cannot find qualified employees rely on education to fill this skills gap. However, the inability to reduce the gap between the skills demanded and the skills available reduces the ability of US companies to compete. Since not all skills demanded by employers require university education, the skills gap is tried to be met through courses, training programs developed by companies and apprenticeship programs (Noe and Hollenbeck, 2007: 33-34).

Employers are arguably the primary sources for determining the competencies that are most needed in the workplace. Consulting employers' views can help universities formulate strategies for developing students and increasing their employability (Pank et al., 2019:60).

Today, the youth unemployment rate (17.4%) is nearly double that of the overall rate (9.4%). The unemployment rate among young university graduates (25.1%) constitutes the highest unemployment rate (TÜİK, 2023). A decline in the unemployment rate of university graduates is expected to contribute significantly to the decline in the overall unemployment rate. In addition, young university graduates are very important to the human capital of the country. Acquiring skills demanded by employers can contribute to a decrease in the unemployment rate among young university graduates. Academic studies conducted for this purpose are important. Currently, there are limited studies on the skills demanded by some occupational groups. However, the lack of academic studies on the Turkish labor market covering all young university graduates constitutes the originality of this study.

This study aimed to determine the skills required by employers for the recruitment of new graduates. It is important for new university graduates to know the skills demanded by employers in order to close the skills gap. In addition, determining the skills demanded by employers will also guide educational institutions in organizing their curricula.

This study seeks answers to the following questions:

- 1) What are the hard skills demanded of young university graduates?
- 2) What soft skills are demanded from young people fresh out of university?
- 3) What is the distribution of hard and soft skills demanded from young people who have recently graduated from university?
- 4) Do the skills demanded differ between the educational levels of university graduates?

2. LITERATURE REVIEW

Since the 1990s, the role of human resources has increased and this trend continues. Organizations cannot achieve the desired results with old strategies and face the need to change their strategies rapidly. Today, businesses take a strategic approach to human resources to gain competitive advantage. Businesses no longer consider human resources a cost element. In addition, it is stated that the period when only administrative activities were dealt with, various documents were prepared and a payroll was made. Businesses adopt strategic human resource management approaches, such as selective recruitment, training, motivating employees and involving them in decision-making processes, teamwork and performance-oriented rewards (Anca-loana, 2013:1520). Human resource management is designed to maximize organizational integration, employee commitment, flexibility and job quality (Guest, 1987:503). Human resource management is important for businesses to be successful and sustain their existence. In addition, it plays an important role in determining the skills to be demanded in open job positions, selecting appropriate candidates, ensuring equal employment opportunities, complying with legislation and preventing discriminatory practices (Vasile and Zhan, 2020:34).

One of the indispensable functions of human resource management is the recruitment and selection processes (Karim et al., 2021:18). Recruitment and selection processes are very important for businesses, as they help find the most suitable candidates for open job positions in an organization. With the recruitment and selection processes, it becomes easier for businesses to achieve their strategic goals and objectives by making the most accurate use of the workforce (Gomathy et al., 2022:1). It is possible for an organization to achieve its goals, create a healthy working environment and be sustainable with the correct operation of recruitment processes. This process ensures coordination between the human resources department and managers for each position. Today, an increase in competition leads to the necessity of meeting individuals with the skills demanded by businesses as soon as possible. At this point, the survival and development of businesses is possible by placing the right people in the right positions (Simion et al., 2021:25). Improving an organization's recruitment and selection procedures and hiring the right candidates will increase employee satisfaction and productivity (Stephen et al., 2019:188).

In the 1990s, the field of human resource management was criticized for lacking a coherent theoretical framework. To fill this gap, Wright and McMahan first examined the theoretical foundations of this field. Wright and McMahan mentioned the existence of six theories (behavioral perspective, cybernetic models, agency/transaction cost theory, resource-based view of the firm, power/resource dependency models and institutional theory) to understand the determinants of strategic and non-strategic human resource management (1992:295). In the following years, the dominant theories in the field have changed. In the 1990s, sociology-based organizational theories influenced the field. In the 2000s, the dominant theories in the field were human capital theory from the economics discipline and the resource-based view from the strategic management discipline. The most influential theories in the field of HRM are the resource-based view and human capital theory (Bağış et al., 2019:803). Although strategic human resource management does not arise directly from the resource-based view, it has a significant impact on development. In the strategy literature, it is stated that the resource-based

view shifts the emphasis from external resources to internal resources (Wright et al., 2001:702). In almost all strategic HRM studies, the resource-based view is considered the main paradigm (Nyberg et al., 2014:319). According to the resource-based view, firms do not only consist of equipment and stock. In fact, it states that human resources are the most important asset and provide a competitive advantage to the firm (O'Driscoll et al., 2000:188). According to the resource-based view, resources include capabilities, knowledge, processes and values. These resources are assets of firms and are difficult to imitate. Differences in firms' resources explain differences in firm performance (Barney, 1991, 1995). It has been determined that the resource-based view theory is the most widely used theory in studies on skills (Marin-Zapata et al., 2022:978).

Employability skills are defined as the ability to access and sustain a job (Harvey, 2001). While the concept of employability was vague before the 2000s, in recent years it has been frequently used in studies in many disciplines. Today, employability has become so important that it is one of the four elements of the European Employment Strategy (Llinares et al., 2016:961). Numerous skill clusters related to employability (general skills, vocational skills, qualifications, etc.) have been established in the literature (Tymon, 2013, p.843). Although there is no clear consensus on skill classification, several studies have been conducted on this subject. Becker conducted the first study to distinguish skill types. In this study, skills were divided into two classes: general and special (Becker, 1964). According to the Secretary's Commission on Acquiring Necessary Skills (SCANS) report, three basic skill sets were identified. These are basic abilities (reading, writing and verbal skills), cognitive abilities (problem solving, reasoning and innovation) and personal characteristics (ethics, accountability and self-worth). The five competencies are resource management, interpersonal skills, knowledge, system understanding and technology (SCANS, 1991). Abraham and Karns (2009) identified the top 10 competencies most demanded by US businesses. These are communication skills, problem solving, result orientation, interpersonal skills, leadership skills, customer orientation, flexible/adaptability, teamwork, reliability and quality orientation. Andrews and Higson (2008) evaluated the employability skills of graduates in three skill classes: hard skills, soft skills and work experience. Rosenberg et al. (2012) categorized basic employability skills into eight classes. These are basic literacy and numeracy skills, critical thinking skills, management skills, leadership skills, interpersonal skills, information technology skills, work ethics disposition and systematic thinking skills. Olivier et al. (2014) categorize the skills needed by employers into six classes. These include basic skills, adaptability, teamwork, interpersonal skills, IT skills, employability skills and technical domain-specific skills. Suleman (2018) stated that there is consensus in the literature that the employability skill set includes relational skills (communication, teamwork), technical skills and cognitive skills (analytical, critical and learning skills). Colombo et al. (2019) divided the skill classification into two classes: hard and soft. Hard skills are grouped into two classes: digital and nondigital. Soft skills were grouped into four classes: cognitive skills, thinking skills, social skills, attitudes and values towards work. ESCO provides a comprehensive list of knowledge, skills and competencies relevant to the European labor market. In a significant number of studies on skill classification, skills are divided into two classes: soft and hard (Carvalho and Rabechini Junior, 2015; Hendarman and Cantner, 2018; Osagie et al., 2019; Wu et al., 2015). As can be seen, skill classification is defined in different ways in various academic studies.

Before moving on to the concepts of soft and hard skills, it is appropriate to define the concept of skill. The level of competence of individuals in fulfilling a certain task is called a skill. This can also be expressed as the ability to perform a job well (Daud et al., 2011:550). According to another definition, skill is "the ability to use one's knowledge effectively and easily in practice or performance" (Merriam Webster n.d.). Skills develop through training, techniques and experiences. Skill involves a combination of cognitive and behavioral components that interact to effectively complete a given task (Lamri and Lubart, 2023:3). Skills can be divided into two classes: hard and soft (Colombo et al. 2019).

Hard skills refer to performing a specific job using equipment, such as driving a car, programming a computer and welding. This skill refers to technical, concrete and measurable abilities (Lyu and Liu, 2021). Soft skills are defined using more than 119 labels (Marle et al., 2022). Despite these different labels, there is a general consensus that soft skills are multidimensional (Ahmad et al., 2021). Stewart et al. (2016) define soft skills as "non-technical competencies associated with one's personality, attitude and ability to interact effectively with others (i.e., to be optimally employable)". Emotional intelligence, communication, teamwork, creativity, problem solving and stress management are examples of soft skills (Martins et al., 2020).

Hard skills (accounting, foreign language skills, etc.) can be trained and measured relatively easily as they are closely related to knowledge. Soft skills, however, are defined as 'a stable, long-term, learned predisposition to respond to certain things in a certain way' (Statt, 1998:10). Unlike hard skills, soft skills are difficult to measure. This is due to the fact that there is no objective way to test the skills themselves. The measurement of soft skills is an interactive process that depends on the context. The difficulty in measuring soft skills stems from the lack of a measurement tool that objectively assesses workplace behavior. Observation was the most appropriate method for this task. However, this method is too expensive to be applied on large samples (Balcar, 2016: 454-456).

With technological advances, hard skills are predicted to be more likely to lose relevance than soft skills. While hard skills tend to fade over time, soft skills tend to maintain their values (Deming and Noray, 2020). The demand for soft skills in the US labor market is increasing daily. Between 1980 and 2012, the share of soft skill-intensive occupations increased by 11.8%. In addition, wages in soft-skill-intensive occupations have increased. On the other hand, employment in occupations that require high math skills but low soft skills has decreased (Deming, 2017:1599). Employees with high soft skills are expected to require little or no training to maintain these skills. These employees can utilize this time by adding new skills to their portfolios and increasing their productivity (Schultheiss and Backes-Gellner, 2023:258).

One reason for the growing importance of soft skills in the labor market is that computers are still insufficient to replace human interaction. Reading and reacting to others' signals are unconscious processes. These skills have been developed in humans over thousands of years. Through the interaction of people in the workplace, employees can capitalize on each other's strengths, flexibly adapt to changing conditions and work as teams. Such non-routine interactions give people an advantage over machines (Deming, 2017:1634). However, it is currently difficult to automate social interaction (Autor, 2015).

Today, individuals need a range of skill sets to be successful. The ability of individuals to discover and develop and use their skills is considered an important part of their careers. Career success is associated with the acquisition and maintenance of soft and hard skills. Employers prefer candidates with the right combination of these two skill sets (Lamri and Lubart, 2023:1).

3. METHOD

In this section, the data collection, classification and demographic information are presented. Data obtained from open job posts on online job search sites (Kariyer.net) in Türkiye were used in this study. Content analysis was conducted to evaluate the data collected in this study. Content analysis is a systematic quantification of text expressions to make them measurable (Wimmer and Dominick, 2000:135-136). Content analysis is a flexible research method used in library and information science studies, with varying research goals and objectives. Content analysis can be applied in qualitative, quantitative and sometimes mixed-methods research frameworks. It uses a variety of analytical techniques to draw conclusions and contextualize them (White and Marsh, 2006:22). Content analysis is a research tool that identifies specific words and concepts in texts and makes inferences about the messages, target audience and culture and time that are part of them. Content analysis can be used in both quantitative and qualitative research (Zavyalova, 2022).

The study population was a set of bounded and accessible phenomena that met certain criteria to form the sample in a study (Arias-Gómez et al., 2016:201). Sampling is the selection of a subset of a target population. Since it was not possible for the entire population to participate in the research, a smaller group was systematically selected for data collection. In this way, data can be collected faster and at a lower cost, without reaching every member of the population (Turner, 2020:8). The chosen sampling method is of great importance for the reliability of the research results (Hossan et al., 2023:209). Sampling methods were divided into two groups. The first is probability or random sampling and the second is nonprobability sampling. The difference between these two is due to the statistical methods used to select the subjects (Arias-Gómez et al., 2016:201).

The population of the study consists of job advertisements published on online job search sites in Türkiye between 20.02.2024 and 26.04.2024, covering individuals who have recently graduated from university. Owing to the large number of online job search sites in Türkiye, time constraints and technical reasons (such as different

advertisement formats and inability to sort out advertisements that meet the desired criteria), it is not possible to reach all job openings. Owing to these limitations, only job advertisements published on a single online job search site (kariyer.net) were used as the basis. In this context, the study sample consisted of 178 job posts. In this study, all 178 job posts on the online job search site specified in the reference date range and in accordance with the specified criteria were subjected to content analysis. The study is limited to a single online job search site (kariyer.net) in terms of job search platform, 20.02.2024-26.04.2024 in terms of time, associate and bachelor's degree graduates in terms of education and those with no experience in terms of experience.

3.1.Data Collection

There are various methods for identifying the skills employers demand from new graduates. These can be categorized as determining recruitment criteria by asking questions to employers or graduates, determining employer perceptions, interviewing stakeholders about the quality of graduates and analyzing job advertisements (Suleman, 2018). In this study, data were collected through an analysis of job advertisements.

This study included a content analysis of 178 job advertisements in Kariyer.net database. The most important reason for choosing the Kariyer.net database is that it contains data on the limitations of the study. In addition, the job description information requested on the selected online job search site is included in detail. Another important reason is that this website had the highest number of job posts at the time of this study. However, the different formats of job postings on different online job search sites led to the use of a single online job search site. Job vacancies are likely to be published on more than one online platform. As it would be a lengthy process to check for duplicate posts and against the risk of error, a single online job platform (kariyer.net) was used. Job vacancies for new graduates cover various industries in various provinces. While selecting job advertisements, certain restrictions were imposed according to the purpose of the research. In the selected job posts, the position level was restricted to new starters, the working style was restricted to full time, the education level was restricted to higher education and the duration of experience was restricted to inexperienced postings. Thus, we aimed to obtain advertisements suitable for the purpose of this research. Repeated posts within the reference period, posts requiring high school education and above and internal posts were excluded from the study. Advertisements published in English were included in this study. The data obtained were coded individually according to systematization. The advertisements included those published between 20.02.2024 and 26.04.2024. Job vacancies are expected to increase by the end of the winter. To reach the maximum number of job vacancies, the data collection phase was timed to coincide with the end of the winter. The time interval was limited to 20.02.2024 and 26.04.2024 because of the repetition of the same vacancies during the time period after the reference interval.

Content analysis was conducted manually and no content analysis software was used. Each job advertisement was recorded using a reference number and filed under the relevant variable. Manual data processing is more laborious than software processing; however, it is expected to yield better results owing to more expert intervention.

3.2.Classification of Data

Although many studies have been conducted on the classification of skill groups, there is no universal consensus (Tymon, 2013:843). When classifying the skills demanded in job vacancies, they are divided into two categories: "soft skills" and "hard skills." Hard skills are divided into two classes, digital and non-digital, similar to the classification made by Colombo et al. (2019). The classification of soft skills is based on the ESCO's transversal skills and competency classification. According to ESCO v1.1.2. classification system, transversal skills and qualifications, were divided into six classes (ESCO, 2024). To align soft skills with the skills demanded by the labor market, the study grouped skills into three skill classes. These are self-management and intellectual, social and communication skills. In the ESCO classification, actions related to individuals' attitudes and behaviors (loyalty, reliability, confidentiality, etc.) are included in social and communication skills classes. In this study, similar to the ESCO classification, actions towards attitudes and behaviors were evaluated in social and communication skills classes. Figure 1 illustrates the skill groups used in this study.

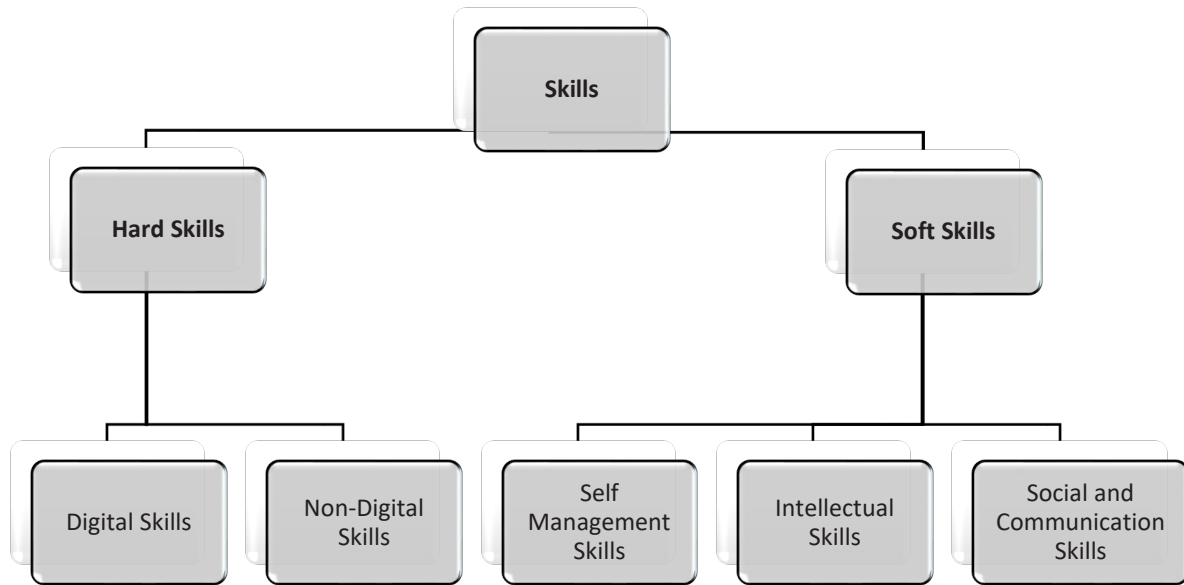

Figure 1: Skill Set Used in the Study

While classifying soft skills, the skills requested in job vacancies were grouped using the ESCO keyword classification as a reference. Table 1 shows the keyword groups for transversal skills and competencies, according to the ESCO dataset.

Table 1: Keywords for Cross-Skills and Competencies by ESCO v1.1.2. Dataset

Skill and Competency Classification	Subskill and Competency Classification	Examples of Skills and Competencies
Self-Management Skills	Working Efficiently	Paying attention to details, keeping your concentration for a long time, managing quality, managing time, fulfilling commitments, working efficiently, working independently
	Identifying a Proactive Approach	Feeling responsible, making decisions, managing personal professional development, showing commitment (enjoyment of work, motivation), showing determination, taking initiative
	Maintaining a Positive Attitude	Approaching challenges positively, coping with stress, dealing with uncertainty, managing frustration, giving confidence
	Demonstrating a Willingness to Learn	Accepting criticism, adapting to change, showing curiosity, showing willingness to learn, being open to new ideas
Intellectual Skills	Processing information, ideas and concepts	Memorizing information, thinking analytically, thinking critically, thinking holistically, thinking fast
	Planning and Organizing	Organize (information, objects and resources), plan
	Dealing with Problems	Defining problems, solving problems
	Thinking Creatively and Innovatively	Thinking Creatively and Innovatively

Social and Communication Skills	Communicating	Addressing an audience, managing a discussion, compromising and negotiating, promoting (ideas, products, services), communicating facts (advising, helping), resolving conflicts
	Supporting Others	Supporting Others
	Collaborating in Teams and Networks	Building networks (establishing collaborative relationships), demonstrating intercultural competence (establishing close relationships with people from different cultures, respecting cultural preferences, etc.), working in teams
	Leading Others	Building team spirit, delegating responsibilities (passing on verbal instructions), leading others, motivating others.
	Complying with the Code of Ethical Conduct	Comply with regulations, show loyalty, be trustworthy, respect the obligation of confidentiality

In this study, the soft skills requested for job vacancies were categorized using keywords. Technical skills are categorized into two categories as “digital skills” and “non-digital skills” according to whether digital skills are requested or not.

3.3.Data Information

The occupations demanded in the 178 job vacancies analyzed and the distribution of job vacancies by province are shown in Tables 2 and 3.

Table 2: Distribution of Open Jobs by Occupational Groups

Occupational Groups	Reviewed Job Postings	Distribution of Job Postings
STEM	58	32,6%
Business	41	23,0%
Sales and Marketing	61	34,3%
BIT	7	3,9%
Other (Health, Education, Translation)	11	6,2%
Total	178	100,0%

Of the job vacancies, 34.3% were in sales and marketing occupations and 32.6% were in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) occupations. These occupational groups were followed by business administration (23.0 %) and health, education and interpretation (6.2 %). The share of Information and Communication Technology (ICT)-related occupational groups was 3.9%.

Table 3: Distribution of Open Jobs by Province

Cities	Number Of Vacancies	Vacancy Job Rate (%)	Cities	Number Of Vacancies	Vacancy Job Rate (%)	Cities	Number Of Vacancies	Vacancy Job Rate (%)
Istanbul	86	48,6%	Adana	2	1,1%	Elazığ	1	0,6%
Bursa	11	6,2%	Konya	2	1,1%	Eskişehir	1	0,6%
Ankara	10	5,6%	Kütahya	2	1,1%	Isparta	1	0,6%
Antalya	10	5,6%	Mersin	2	1,1%	Malatya	1	0,6%
Kocaeli	9	5,1%	Samsun	2	1,1%	Manisa	1	0,6%
Gaziantep	6	3,4%	Tekirdağ	2	1,1%	Nevşehir	1	0,6%
Izmir	7	4,0%	Afyon	1	0,6%	Ordu	1	0,6%
Muğla	5	2,8%	Aydın	1	0,6%	Rize	1	0,6%
Kayseri	4	2,3%	Bilecik	1	0,6%	Şanlıurfa	1	0,6%
Diyarbakır	3	1,7%	Burdur	1	0,6%	Van	1	0,6%

Approximately half (48.6%) of the job advertisements analyzed were located in Istanbul. Bursa (6.2 %), followed by Ankara and Antalya (5.6 %). According to statistics on the number of enterprises announced by TurkStat, the highest number was in Istanbul (24.7%). This was followed by Ankara (7.3%), Izmir (6.0%), Antalya (4.3%) and Bursa (3.9%) (TÜİK, 2022). The presence of large-scale firms in these regions causes a concentration of open jobs in these regions.

4.RESULTS

4.1.Findings Related to Hard and Soft Skills

In this study, the hard skills demanded in open jobs were categorized into two classes: digital and nondigital skills. Information on the digital skills required for an open job is presented in Table 4.

Table 4: Digital Skills Demanded in Open Jobs

Digital Skills	Frequency of Job Advertisements	Rate of Demand for the Skills Specified in Job Postings (%)
Proficient in MS Office applications	96	%64
Knowing other computer programs related to the field	54	%36
<ul style="list-style-type: none"> • Autocad, Solidworks, 3dsMAX, CAD • To be able to install, maintain and support Microsoft and Lunix operating systems • To have knowledge about network management (Wan, Lan, TCP/IP, DHCP) • Provide application support to devices running on Windows CE, Android, IOS operating systems • Nebim V3, ERP, SAP, LOGO • Google Looker Studio, Powel BI, MS SQL • Other 	16 6 6 5 5 4 12	%11 %4 %4 %3 %3 %3 %8
Number and Rate of Digital Skills Demand	150	%84,3

As shown in Table 4, 150 digital skills were required for 178 job vacancies. The rate of digital skills demanded by job vacancies is 84.3%. In addition, in approximately half of the vacancies (53.9%), the ability to master MS Office programmes was requested. While 64% of the vacancies demanding digital skills demand MS Office Programs, 36% demand other computer programs related to the field. Among other computer programs related to the field, knowing Autocad, Solidworks, 3dsMAX and CAD programs ranked first with 11%. This is followed by knowledge about network management (Wan, Lan, TCP/IP, DHCP) with 4% and the ability to install, maintain and support Microsoft and Lunix operating systems with 4%.

With the widespread use of computers in the workplace, the demand for labor with computer skills has increased (Dickerson and Green, 2004). Progress in information technology (IT) has led to the creation of new job fields in both IT- and IT-using jobs. In addition to creating new job fields, existing jobs are redesigned by utilizing the power of IT. On the other hand, an analysis of 100 million online job posts worldwide since 2007 shows that approximately 80% of jobs require specific computer skills. It was also found that occupations with intensive computer use are growing faster (Peng, 2017:27).

Today, access to computers and the Internet is easier than ever before. Easier access to these technologies leads to the false perception that computer skills have become commonplace. It is accepted that the new generation, which is intertwined with technology, has mastered information technology and computer skills. However, studies have shown that this is not true (Hargittai, 2010:109). Easy access to computers and the internet does not mean that individuals have computer skills. These skills are usually acquired through intensive training (Yi and Davis, 2003:161).

Information on the non-digital skills demanded in open jobs is presented in Table 5.

Table 5: Non-Digital Skills Demanded in Open Jobs

Non-Digital Skills	Frequency of Job Advertisements	Rate of Demand for the Skills Specified in Job Postings (%)
Knowledge of Foreign Languages (75 English 3 Other languages)	78	53,1%
Knowledge of technical issues	24	16,3%
Having a certificate	23	15,6%
Having a Driver’s License	22	15,0%
Number and Rate of Non-Digital Skills Requested	147	%82,5

As seen in Table 5, 147 out of 178 vacancies demanded nondigital skills. The demand for nondigital skills in open jobs was 82.5%. The most demanded non-digital skills were foreign language skills (53.1 %). Foreign language skills are required in approximately one of every two job vacancies. It can be said that the demand for having a driver’s license, certificate, and knowledge of technical issues are close to each other.

A study conducted by the Malaysian employment agency on the reasons for not hiring graduates found that the reasons for not being hired included lack of foreign language skills (56%), poor social and etiquette skills (36%), high wage demand (32%), having qualifications unrelated to the job (30%), and being picky about the job (23%) (Daud et al., 2011:546). At this point, it can be said that foreign languages are among the most demanded non-digital technical skills.

Table 6 shows the ranking of skills demanded in open jobs according to the education level.

Table 6: Ranking of Skills Demanded in Open Jobs by Education Level

	Soft Skills	Associate’s	Bachelor’s
Social and Communication Skills (SCS)	Strong communication skills	1	1
	Teamwork aptitude	2	2
	Effective written and oral communication skills	3	10
	Compliance with flexible working hours	5	4
	Keeping up with the busy work schedule	15	5
	Customer-oriented	16	12
	Ability to persuade	17	13
	High representation skills	23	24
Intellectual Skills (IS)	Complying with ethical behavior and rules	26	18
	Ability to plan and organize	4	3
	Problem solving skills	6	11
	Analytical thinking skills	8	7
	Having creative and innovative thinking skills	10	25
	Having the ability to follow up work	14	6
	Having the ability to analyze	18	20
Research skills	22	*	

Self-Management Skills (SMS)	Being open to learning	7	15
	Being responsible	9	14
	Ability to work in a disciplined manner	11	16
	Attention to detail	12	9
	Result-oriented work	13	8
	Maintain concentration for a long time	19	21
	Having a career goal in the related field	20	22
	Maintaining a Positive Attitude	21	19
	Being friendly	24	23
	Ability to use time effectively	25	17

As can be seen in Table 6, the most important skills required at both associate's and bachelor's levels were strong communication skills and predisposition to teamwork, respectively. While the third most desired skill is effective written and oral communication at the associate's and bachelor's levels, planning and organizing skills come to the forefront at the bachelor's level. At both the associate and undergraduate levels, "Social and Communication Skills (SCS)" come to the forefront. This skill group was followed by "Intellectual Skills (IS)" and "Self-Management Skills (SMS)" groups.

While technical skills continue to underpin strong academic education, the development of soft skills is important for student employability. Employers have identified strong communication skills, working in teams, and having work experience as key soft skills needed to strengthen graduates' employability (McMurray, 2016:124). When graduates finish university education without the skills and qualifications employers expect, this creates an 'expectation gap.' As technical skills are mostly learned on the job, employers expect fewer technical skills from graduates. It is claimed that the main expectation gap occurs in non-technical skills (soft skills) (Low et al., 2016:36-38).

Archer and Davison found that communication was the main skill required by employers. However, employers' satisfaction with the quality of communication skills of graduates ranked sixteenth. The second and third most important skills for employers are teamwork and honesty, respectively. Employers' satisfaction with their graduates' teamwork and honesty skills ranked seventh and ninth, respectively. In a world where customer-oriented demand is increasing daily, graduates cannot meet employer expectations in terms of soft skills (Archer and Davison, 2008:8).

In the 178 open jobs, occupations were grouped into five occupational groups. Table 7 shows the occupational groups and skill rankings demanded in open jobs according to the occupational groups.

Table 7: Ranking of Skills Demanded in Open Jobs by Occupational Group

	Soft Skills	Total	Business	Sales and Marketing	IT	STEM	Other
Social and Communication Skills (SCS)	Strong communication skills	1	1	1	7	2	1
	Teamwork aptitude	2	3	2	6	1	2
	Reporting, effective written and verbal communication skills	4	5	4	3	6	5
	Compliance with flexible working hours	5	6	9	2	3	11
	Keeping up with the busy work schedule	9	15	8	12	9	10
	Customer-oriented	15	16	7	-	24	4
	Ability to persuade	16	17	12	-	14	20
	Having the ability to represent	23	20	23	16	23	9
	Complying with ethical behavior and rules	25	23	19	-	25	23
Intellectual Skills (IS)	Ability to plan and organize	3	2	3	8	4	18
	Analytical thinking skills	6	7	13	4	5	15
	Problem solving skills	7	10	10	5	7	12
	Has the ability to follow up work	10	12	11	1	17	16
	Having creative and innovative thinking skills	17	21	25	9	10	3
	Having the ability to analyze	19	19	21	-	16	19
	Research skills	26	24	26	14	20	-
Self-Management Skills (SMS)	Ability to be open to learning	8	9	6	10	8	8
	Ability to be responsible	11	13	5	-	11	-
	Result-oriented work	12	8	15	-	12	21
	Ability to pay attention to details	13	4	20	11	15	17
	Ability to work in a disciplined manner	14	11	14	-	13	-
	Ability to sustain a positive attitude	18	25	17	13	19	14
	Ability to use time effectively	20	18	18	15	22	22
	Maintain concentration for a long time	21	26	16	-	21	7
	Career aspirations in the related field	22	14	24	-	18	13
Being friendly	24	22	22	-	26	6	

Table 7 shows the soft skills demanded by graduates, according to their occupational groups. Strong communication skills are the most demanding skill for open jobs. This skill is followed by teamwork, planning and organizational skills, effective written and verbal communication skills, flexible working hours, analytical thinking skills, problem-solving skills, being open to learning, keeping up with busy work paces, and following up on work. In parallel with the findings, there are similar studies in which communication, problem solving, flexibility, teamwork, analytical thinking and openness to learning are among the most desired skills (Rosenberg et al., 2012:14; Chowdhury and Miah, 2016:63).

Although the order of importance varies, strong communication skills, planning and organizational skills and teamwork come to the fore in advertisements for business administration, sales, marketing and STEM jobs. Strong communication skills, teamwork and creative and innovative thinking come to the forefront in other occupational groups, where health, education and interpreting occupations are predominant. The IT occupational group differed from the other occupational groups. In this occupational group, the three most desired skills were the ability to follow up work, comply with flexible working hours and reporting and effective verbal and written communication.

Andrews and Higson emphasized the importance of business graduates' communication skills in increasing their employability capacity. In this study, it was stated that undergraduate graduates should be encouraged to create programs that will improve their communication skills. It was stated that a high level of business knowledge alone is insufficient and that graduates should have good oral communication skills to transfer this knowledge (Andrews and Higson, 2008:419). Another study examining four occupational categories (finance, management, human resources management and marketing) found that the most demanded soft skills were communication, organization, teamwork, interpersonal skills, motivational skills and analytical intelligence (Bennett, 2002:465). In another study, in which the most important skills required of new graduates were identified, 86% of employers stated that the most important skill was communication. Most employers reported that recent graduates were unable to effectively express themselves. This study stated that soft skills are of vital importance (Archer and Davison, 2008:6).

Table 8 shows the frequency and rate of use of the skills belonging to "Self-Management Skills," which are in the sub-group of soft skills, in job advertisements.

Table 8: Self-Management Skills (SMS) Demanded in Open Jobs

Self-Management Skills (SMS)	Frequency of Job Advertisements	Rate of Demand for the Skills Specified in Job Postings (%)
SMS1: Ability to pay attention to details	33	12,8%
SMS2: Ability to maintain concentration for a long time	16	6,2%
SMS3: Ability to work in a disciplined manner	29	11,2%
SMS4: Ability to be open to learning	48	18,6%
SMS5: Result-oriented work	34	13,2%
SMS6: Ability to sustain a positive attitude	18	7,0%
SMS7: Ability to be responsible	34	13,2%
SMS8: Career aspirations in the relevant field	16	6,2%
SMS9: Ability to use time effectively	17	6,6%
SMS10: Being friendly	13	5,0%
Number of Skills Requested in SMS Group	258	100,0%

As shown in Table 8, the average demand for self-management skills in open jobs is 1.5. In other words, an average of 1.5 self-management skills was demanded in one job vacancy. The most demanded self-management skills in job vacancies are the ability to be open to learning with 18.6%, the ability to be responsible and result-oriented with 13.2% and these skills are followed by the ability to pay attention to details with 12.8%.

Table 9 shows the frequency and rate of use of "Intellectual Skills", which is a subgroup of soft skills, in job advertisements.

Table 9: Intellectual Skills Demanded in Open Jobs (IS)

Intellectual Skills (IS)	Frequency of Job Advertisements	Rate of Demand for the Skills Specified in Job Postings (%)
IS1: Analytical thinking skills	51	19,5%
IS2: Having creative and innovative thinking skills	24	9,2%
IS3: Ability to follow up work	34	13,0%
IS4: Problem solving skills	50	19,2%
IS5: Ability to plan and organize	74	28,4%
IS6: Analytical skills	18	6,9%
IS7: Research skills	10	3,8%
Number of Skills Demanded in IS Group	261	100,0%

As can be seen in Table 9, the most demanded intellectual skill was planning and organizing (28.4 %). This skill was followed by analytical thinking skills (19.5 %) and problem-solving skills (19.2 %). In open-job advertisements, 1.5 intellectual skills are demanded in average advertisements.

Table 10 shows the frequency and rate of use of the sub-skills of “Social and Communication Skills” in job advertisements.

Table 10: Social and Communication Skills Demanded in Open Jobs (SCS)

Social and Communication Skills (SCS)	Frequency of Job Advertisements	Rate of Demand for the Skills Specified in Job Postings (%)
SCS1: Strong communication skills	134	28,0%
SCS2: Effective written and oral communication skills	66	13,8%
SCS3: Complying with ethical behavior and rules	13	2,7%
SCS4: Persuasiveness	26	5,4%
SCS5: Customer-oriented	27	5,6%
SCS6: Team player	101	21,1%
SCS7: Compliance with flexible working hours	62	12,9%
SCS8: Keeping up with a busy work schedule	35	7,3%
SCS9: Having the ability to represent	15	3,1%
Number of Skills Requested in SCS Group	479	100,0%

As can be seen in Table 10, it can be said that social and communication skills are the most demanded skill group in open jobs. In this skill group, strong communication skills were the most desired skill (28.0 %). This was followed by teamwork (21.1%) and effective written and oral communication skills (13.8%). The average number of social and communication skills required for an open job was 2.7. In other words, 2.7 social and communication skills are required for one job vacancy.

In a study conducted by the National Association of Colleges and Employers (NACE) in 2015, employers were asked which skills were most demanded by new graduates. Accordingly, employers demand teamwork (4.61), decision-making and problem-solving skills (4.61), verbal communication skills (4.60) and the ability to plan, organize and prioritize work (4.59) (NACE, 2015:34).

4.2. Findings on the Comparison of Hard and Soft Skills

To make better sense of the research results, hard and soft skill demands were compared. Table 11 presents the demand for hard and soft skills for open jobs.

Table 11: Comparison of Soft and Hard Skills Demanded in Job Vacancies

Skills	Frequency of Skill Specification in Job Advertisements	Rate of Demand for the Skills Specified in Job Postings (%)
Hard Skills	297	22,9%
Soft Skills	998	77,1%
Total Skill Demand	1.295	100,0%

A total of 1,295 skills were required for the 178 vacancies analyzed. The average number of skills required for an open job is 7.3. Of the skills demanded in job vacancies, 22.9% were hard and 77.1% were soft.

Schultheiss and Backes-Gellner (2023) determined the soft- and hard-skill ratios required by occupations. Accordingly, the hard skill ratio of IT professionals is (71.4%), engineering (67.5%), technicians (64.4%), banking and insurance professions (53.2%), sales and trade professions (49.2%) and hospitality industry professions (41.7%) (p.278). According to the findings of this study, new graduates require fewer hard and soft skills than new graduates. It is likely that individuals who recently graduated from higher education lack work experience. At this

point, the inability to combine theoretical and practical knowledge leads to a lack of technical skill. Therefore, an employer who employs a new graduate with no work experience is expected to demand fewer technical skills from an individual. A deficiency in technical skills can be met by employers through various practices such as in-house training and on-the-job training. However, soft skills take longer to acquire and are much more difficult to acquire in the short term within an enterprise. At this point, employers demand more soft skills and fewer hard skills from graduates they will hire.

5. CONCLUSION

Unemployment is an important issue. Among the unemployed, young university graduates had the highest unemployment rate. The idle status of young university graduates poses a serious threat to the economic development and growth of many countries. Investigating barriers to the employment of young university graduates can contribute to reducing unemployment. One of the most important reasons for the inability to match supply and demand in the labor market is the skill gap. At this point, it is important to understand which skill sets business demand in job vacancies to contribute to the solution of the problem.

This study aimed to determine which skills are demanded by recent university graduates and how this skill distribution is. In this context, Kariyer.net was used as an online job search website. Kariyer.net was used because the majority of job posts were available on this website at the time of the study, job description information in job posts was available in detail on this online job search site, the format of job postings was different on different online job search sites, the risk of duplicate posts with the use of different online job search sites and the opportunity to classify job postings suitable for the purpose of the study. This study covered job advertisements published between 20.02.2024 and 26.04.2024. It is expected that job advertisements will begin to increase at the end of winter. Therefore, advertisements were started on a specified date. The data collection process was limited to these dates because of the repetition of the same advertisements in the time period after the reference interval. A total of 178 job advertisements to which recent university graduates who met the specified criteria could apply were included in the study. Job advertisements were subjected to a content analysis within the framework of soft and hard skills.

Although there are many skill classifications of employability in the literature, there is no consensus on a common skill classification (Tymon, 2013, p.843). Some studies have directly categorized skills into two classes: soft and hard (Carvalho and Rabechini Junior, 2015; Hendarman and Cantner, 2018; Osagie et al., 2019; Wu et al., 2015). In some others, work experience is added to the classification in addition to soft and hard skills (Andrews and Higson, 2008:411). While creating the skill set in this study, skills were categorized into two classes: soft and hard. Hard skills are divided into two classes: digital and non-digital, similar to the classification used by Colombo et al. (2019). Soft skills are based on the ESCO cross-skills and competency classifications. In the ESCO v1.1.2. classification system, transversal skills and competencies are divided into six classes (ESCO, 2024), while in this study, they are grouped into three skill groups in order to align them with the skills demanded by the Turkish labor market. In the study, 27 soft skills were identified and 9 of these skills were grouped under "Social and Communication Skills (SCS)," 8 under "Intellectual Skills (IS)" and 10 under "Self-Management Skills (SMS)." It can be said that the creation of a skill set compatible with the demands of the Turkish labor market is one of the most important results of the study.

In this study, hard skills were categorized into two groups: digital and nondigital. It was observed that the most demanding digital hard skill was the Ms Office program. It was determined that more than half of the advertisements demanded knowledge of Ms Office programs. Among non-digital hard skills, the most demanding skill is foreign language skills. Foreign language knowledge was requested in one out of every two advertisements. It can be said that university graduates' knowledge of MS Office programs and foreign languages significantly increases their chances of getting a job.

The soft skills requested in the job advertisements were grouped into 24 soft skills groups. Of the top 10 soft skills, 5 are in the "Social and Communication Skills (SCS)" group, 4 are in the "Intellectual Skills (IS)" group and 1 is in the "Self-Management Skills (SMS)" group. The top 10 soft skills demanded by recent university graduates in the Turkish labor market have been identified. These skills are: (1) strong communication skills, (2) teamwork

skills, (3) planning and organizing skills, (4) reporting, effective written and verbal communication skills, (5) flexible working hours, (6) analytical thinking skills, (7) problem-solving skills, (8) openness to learning, (9) ability to keep up with busy work schedules and (10) ability to follow up work. Strong communication skills are required in most job vacancies. Strong communication skills should be supported by written, verbal and reporting skills. In addition, individuals are expected to be part of teamwork and have the ability to plan and organize. On the other hand, it is thought that the flexibility of working styles today has led employers to demand these skills from their employees.

When the demand for soft and hard skills is compared, it is found that soft skills are demanded more than hard skills are. Individuals who have recently graduated from universities are expected to lack experience. At this point, the fact that theoretical knowledge is not combined with practical knowledge may have led employers to demand fewer technical skills. The technical skills gap can be closed in a short time through in-company practices. On the other hand, soft skills take longer and are much more difficult to acquire. This may have led enterprises to demand more soft skills and fewer technical skills. Another reason for the decline in the demand for technical skills is automation. Demand for soft skills, such as communication skills, teamwork, planning and organizational skills, which automation cannot substitute, has increased. In addition to soft skills, it has been determined that digital skills among hard skills have gained importance today. Providing the right combination of soft and hard skills in accordance with the profession is expected to increase the employability of new graduates.

The gap between the job-related skills of graduates and those needed by businesses is one of the most important obstacles to the employment of higher education graduates. Today, job-related academic knowledge is not sufficient to obtain a job. Additionally, various soft skills are required. Knowing which skills are demanded by businesses and the order of importance of these skills is very important. If graduates do not have the skills that employers demand, they are less likely to be employed.

According to the findings of the research, some suggestions can be made to labor-market parties.

- Employability of graduates has become an important criterion for higher education institutions. To increase the employability of graduates, it is important for higher education institutions to update their curricula in line with the needs of the labor market. Close cooperation between education institutions and enterprises can facilitate the identification of skill demands. In this way, barriers to graduates' employment can be reduced.
- This will contribute to the career development of individuals if recent university graduates know the skill sets required from them in job applications and train themselves to close these skill gaps. At this point, consultancy services to be provided by career centers to determine skill deficiency and close the skill gap are important.
- Active employment policies should not only focus on closing the technical skills gap, but should also be redesigned to provide individuals with non-technical skills. Public employment agencies have important duties at this point.
- The creation of information on job descriptions by human resource units will facilitate access to the desired candidate and reduce the loss of time. Therefore, it is important for companies to establish and develop human resource units. In addition, the human resources unit's determination of the skill gap within the organization and planning training will ensure the development of human resources and increase productivity.
- Advertisements for university graduates are mostly concentrated in large cities. This creates a disadvantage for university graduates who live in relatively small cities. Shifting investments from large cities to other regions will cause employment to shift to these regions. Thus, the unemployment rate of young university graduates can be reduced.

In this study, job vacancies for recent university graduates in Türkiye were analyzed through a single online job search site (kariyer.net). It is known that there are many job search sites in Türkiye other than this online job search site. In future studies, the scope of job postings can be expanded by including different job search sites in the study. Another limitation of the research is time. Future research to be conducted in different seasons may

be beneficial in terms of comparing job postings on a seasonal basis. On the other hand, this study has tried to reveal the skill sets demanded from individuals who have recently graduated from university as the target group. It may be recommended to conduct future research with different groups. In this way, it can be ensured to reveal whether the skills demanded by employers vary according to different groups. On the other hand, studies can be conducted on an occupational basis to understand whether skill sets differ according to occupational groups. In this way, detailed skill sets of occupations can be revealed. In subsequent studies, studies can be conducted to reveal the skill sets of recent university graduates. In this way, the skills of job seekers can be compared with the skills demanded by employers to reveal the skills gap. Finally, it can be suggested to researchers to conduct studies on whether the demand for skills changes in terms of the firm (number of employees of the firm, the sector in which the firm operates, the region in which the firm operates, etc.).

REFERENCES

- Abraham, S. E., and Karns, L. A. (2009). Do business schools value the competencies that businesses value?. *Journal of Education for Business*, 84(6), 350-356.
- Ahmad, S., Ameen, K., and Ahmad, S. (2021). Information professionals' soft skills status and barriers in its development: A mixed method study, *Library Management*, 42(1/2), 80-92
- Anca-Ioana, M. (2013). New approaches of the concepts of human resources, human resource management and strategic human resource management. *Annals of Faculty of Economics*, 1, 1520-1525.
- Andrews, J., and Higson, H. (2008). Graduate employability, 'soft skills' versus 'hard' business knowledge: A European study. *Higher Education in Europe*, 33(4), 411-422.
- Archer, W., and Davison, J. (2008). *Graduate employability: What do employers think and want?* The Council for Industry and Higher Education.
- Arias-Gómez, J., Villasís-Keever, M. Á., and Miranda-Novales, M. G. (2016). The research protocol III. Study population. *Revista Alergia Mexico* (Tecamachalco, Puebla, Mexico: 1993), 63(2), 201-206.
- Autor David H, (2015), Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3-30.
- Bağış, M., Karagüzel, E., Kryeziu, L., & Ardiç, K. (2019). A Longitudinal Analysis On Intellectual Structure Of Human Resources Management: Theoretical Foundations And Research Trends. , 6, 796-814. <https://doi.org/10.30798/MAKUUIBF.569513>.
- Balcar, J. (2016). Is it better to invest in hard or soft skills?. *The Economic and Labour Relations Review*, 27(4), 453-470.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 17(1), 99-120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>.
- Barney, J. B. (1995). Looking inside for competitive advantage. *Academy of Management Perspectives*, 9(4), 49-61.
- Becker, G. (1964). *Human capital*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Bennett, R. (2002). Employers' demands for personal transferable skills in graduates: A content analysis of 1000 job advertisements and an associated empirical study. *Journal of Vocational Education and training*, 54(4), 457-476.
- Carvalho, M. M. D., and Rabechini Junior, R. (2015). Impact of risk management on project performance: the importance of soft skills. *International Journal Of Production Research*, 53(2), 321-340.
- Chowdhury, T.A., and Miah, M.K.(2016). Employability skills for entry-level human resources management positions: perceptions of students and employers. *Australian Journal of Career Development*, 25(2), 55-68.
- Colombo, E., Mercurio, F., and Mezzanzanica, M. (2019). AI meets labor market: Exploring the link between automation and skills. *Information Economics and Policy*, 47, 27-37.
- Daud, S., Abidin, N., Mazuin Sapuan, N., and Rajadurai, J. (2011). Enhancing university business curriculum using an importance-performance approach: A case study of the business management faculty of a university in Malaysia. *International Journal of Educational Management*, 25(6), 545-569.

- Deming, D. J. (2017). The growing importance of social skills in the labor market. *The Quarterly Journal of Economics*, 132(4), 1593-1640.
- Deming, D. J., and Noray K. (2020). Earnings Dynamics, Changing Job Skills, and STEM Careers. *The Quarterly Journal of Economics* 135(4), 1965–2005
- Dickerson, A., and Green, F. (2004). The growth and valuation of computing and other generic skills. *Oxford economic papers*, 56(3), 371-406.
- ESCO, (2024). https://esco.ec.europa.eu/en/classification/skill_main (accessed on February 2024).
- Gomathy, D. C., Ramaseshacharyulu, M. A., Sarath, M. C. S., and Sreekanth, M. A. S. (2022). Overview of recruitment and selection process in hrm. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management (IJSREM)* Volume, 6. <https://doi.org/10.55041/ijsrem11714>.
- Guest, D. E. (1987). Human resource management and industrial relations [1]. *Journal of management Studies*, 24(5), 503-521. <https://doi.org/10.1111/J.1467-6486.1987.TB00460.X>.
- Hargittai, E. (2010). Digital natives? Variation in internet skills and uses among members of the “net generation”. *Sociological inquiry*, 80(1), 92-113.
- Harvey, L. (2001). Defining and measuring employability. *Quality in Higher Education*, 7(2), 97–109.
- HEFCE, (2011). “Opportunity, choice and excellence in higher education”, available at: https://planipolis.iiep.unesco.org/sites/default/files/ressources/uk_hefcestrategystatement.pdf (accessed April 30, 2024).
- Hendarman, A. F., and Cantner, U. (2018). Soft skills, hard skills, and individual innovativeness. *Eurasian Business Review*, 8, 139-169. <https://doi.org/10.1007/s40821-017-0076-6>
- Hossan, D., Dato’Mansor, Z., and Jaharuddin, N. S. (2023). Research population and sampling in quantitative study. *International Journal of Business and Technopreneurship (IJBT)*, 13(3), 209-222.
- Karim, M. M., Bhuiyan, M. Y. A., Nath, S. K. D., and Latif, W. B. (2021). Conceptual framework of recruitment and selection process. *International Journal of Business and Social Research*, 11(02), 18-25.
- Lamri, J., and Lubart, T. (2023). Reconciling hard skills and soft skills in a common framework: the generic skills component approach. *Journal of Intelligence*, 11(6), 107.
- Llinares Insa, L.I., Zacaes Gonzalez, J.J., and Cordoba Inesta, A.I. (2016). Discussing employability: current perspectives and key elements from a bioecological model, *Employee Relations*, 38(6), 961-974.
- Low, M., Botes, V., Dela Rue, D., and Allen, J. (2016). Accounting Employers’ Expectations - The Ideal Accounting Graduates. *e-Journal of Business Education & Scholarship of Teaching*, 10(1): 36-57.
- Lyu, W., and Liu, J. (2021). Soft skills, hard skills: What matters most? Evidence from job postings. *Applied Energy* 300, 117307
- Marin-Zapata, S. I., Román-Calderón, J. P., Robledo-Ardila, C., and Jaramillo-Serna, M. A. (2022). Soft skills, do we know what we are talking about?. *Review of Managerial Science*, 16(4), 969-1000.
- Martins, H., Rouco, C., Piedade, L., and Borba. F. (2020). Soft Skills for Hard Times: Developing a Framework of Preparedness for Overcoming Crises Events in Higher Education Students. *In 17th International Conference on Intellectual Capital, Knowledge Management & Organisational Learning ICICKM 2020*, Online, October 15–16; p. 280
- McMurray, S., Dutton, M., McQuaid, R., and Richard, A. (2016). Employer demands from business graduates. *Education+ Training*, 58(1), 112-132.
- Merriam Webster. n.d. Skill. In *Merriam-Webster.com Dictionary*. Available online: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/skill> (accessed on 07 June 2024).
- NACE, (2015). Job Outlook 2015. <https://www.csuci.edu/careerdevelopment/faculty-staff-resources/job-outlook-2015.pdf> (accessed on 07 June 2024).
- Noe, R.A., and Hollenbeck, J. (2007). *Fundamental of Human Resource Management*, McGraw-Hill, New York, NY.
- Nyberg, A. J., Moliterno, T. P., Hale Jr, D., and Lepak, D. P. (2014). Resource-based perspectives on unit-level human capital: A review and integration. *Journal of Management*, 40(1), 316-346.

- O'Driscoll, A., Carson, D., and Gilmore, A. (2000). Developing marketing competence and managing in networks: a strategic perspective. *Journal of Strategic Marketing*, 8(2), 183-196.
- Okolie, U. C., Igwe, P. A., Nwosu, H. E., Eneje, B. C., and Mlanga, S. (2020). Enhancing graduate employability: Why do higher education institutions have problems with teaching generic skills?. *Policy Futures in Education*, 18(2), 294-313.
- Olivier, D., Freeman, B., Young, C., Yu, S., and Verma, G. (2014). Employer satisfaction survey. *Australia: The University of Sydney Business School, Report for the Department of Education*.
- Osagie, E. R., Wesselink, R., Blok, V., and Mulder, M. (2019). Contextualizing individual competencies for managing the corporate social responsibility adaptation process: The apparent influence of the business case logic. *Business & Society*, 58(2), 369-403. <https://doi.org/10.1177/0007650316676270>.
- Peng, G. (2017). Do computer skills affect worker employment? An empirical study from CPS surveys. *Computers in Human Behavior*, 74, 26-34.
- Raybould, J., and Sheedy, V. (2005). Are graduates equipped with the right skills in the employability stakes?. *Industrial and commercial training*, 37(5), 259-263.
- Rosenberg, S., Heimler, R., and Morote, E., (2012). Basic Employability Skills: A Triangular Design Approach. *Education+ Train*, 54(1), 7-20.
- Schultheiss, T., and Backes-Gellner, U. (2023). Different degrees of skill obsolescence across hard and soft skills and the role of lifelong learning for labor market outcomes. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 62(3), 257-287.
- Simion, P. C., Popescu, M. A. M., Costea-Marcu, I. C., and Grecu, I. (2021). Human Resource Management in Modern Society. *Advances in Science and Technology*, 110, 25-30. <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AST.110.25>.
- Statt DA (1998) *The Concise Dictionary of Psychology*. 3rd ed. London: Routledge.
- Stephen, E. G., Cinjel, D. N., Apikins, M. W., and Samuel, I. A. (2019). Recruitment, selection and placement of human resource in international civil service commission. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*, 48(4), 188-200.
- Stewart, C., Wall, A. and Marciniak, S. (2016). Mixed signals: Do college graduates have the soft skills that employers want?. *Competition Forum*, 14(2), 276- 281.
- Suleman, F. (2018). The employability skills of higher education graduates: insights into conceptual frameworks and methodological options. *Higher Education*, 76, 263-278.
- Turner, D. P. (2020). Sampling Methods in Research Design. *Headache: The Journal of Head & Face Pain*, 60(1).
- TÜİK, Job Registration Statistics, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> , (accessed on 12 June 2024).
- TÜİK, Labor Force Statistics, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> , (accessed on 11 June 2024).
- Tymon, A. (2013). The student perspective on employability, *Studies in higher education*, 38(6), 841–856, <https://doi.org/10.1080/03075079.2011.604408>.
- Vasile, G., and Zhan, X. (2020). Recruitment, selection and integration in the human resource management. *Internal Auditing & Risk Management*, 34.
- White, M. D., and Marsh, E. E. (2006). Content analysis: A flexible Methodology. *LibraryTrends*, 55 (1), 22-45. <https://doi.org/10.1353/lib.2006.0053>.
- Wimmer, R.D., and Dominick, J.R. (2000). *Mass Media Research: An Introduction*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Wright, P. M., Dunford, B. B., and Snell, S. A. (2001). Human resources and the resource based view of the firm. *Journal of Management*, 27(6), 701-721.
- Wright, P. M., and McMahan, G. C. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of management*, 18(2), 295-320. <https://doi.org/10.1177/014920639201800205>.

Wu, Y. C., Tsai, C. S., Hsiung, H. W., and Chen, K. Y. (2015). Linkage between frontline employee service competence scale and customer perceptions of service quality. *Journal of Services Marketing*, 29(3), 224-234. <https://doi.org/10.1108/JSM-02-2014-0058>.

Yi, M. Y., and Davis, F. D. (2003). Developing and validating an observational learning model of computer software training and skill acquisition. *Information systems research*, 14(2), 146-169.

Zavyalova, A. (2022). Content Analysis. The Fairchild Books Dictionary of Fashion. <https://doi.org/10.4135/9781412961288.n73>.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics (Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler).

2. No potential conflict of interest was reported by the authors (Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir).

3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 01.01.2024 Accepted/Kabul: 07.10.2024

DOI: 10.30794/pausbed.1413206

Research Article/Araştırma Makalesi

Bayram, H. (2024). "Development of Earthquake Fear Scale: Validity and Reliability Study", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 65, pp. 129-143.

DEVELOPMENT OF EARTHQUAKE FEAR SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Hüseyin BAYRAM*

Abstract

In this study, it was aimed to develop a measurement tool that can measure the earthquake fear levels of middle and high school adolescents who experienced an earthquake. The study conducted with the descriptive survey model. The sample consisted of adolescents studying in middle and high schools. Factor analyses were applied to test the construct validity of the scale. First, exploratory factor analysis was conducted. Exploratory factor analysis revealed that the scale consisted of two factors (worry and physical symptoms), and explained 65.52% of the total variance. First and second level confirmatory factor analysis were applied to confirm the structure obtained as a result of exploratory factor analyses. Confirmatory factor analyses confirmed the model structure of the scale. For the reliability research, Cronbach's Alpha coefficient was calculated, the lowest 27% group was compared with the highest 27% group, and the correlation between the two measurements was examined by applying the test-retest procedure. At the end of the study it was determined that the scale was reliable based on the values obtained.

Keywords: *Earthquake fear, Scale, Validity, Reliability.*

DEPREM KORKUSU ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Öz

Bu çalışmada deprem anını deneyimlemiş ortaokul ve lise kademesindeki ergenlerin deprem korkusu düzeylerini ölçebilecek bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama modeliyle gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini ortaokul ve liselerde eğitim gören ergen bireylerin katılımıyla oluşturulmuştur. Ölçeğin yapısal geçerliğini test etmek amacıyla faktör analizleri uygulanmıştır. İlk olarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yapının doğrulanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin endişe ve fiziksel belirtiler olmak üzere iki faktörden oluştuğu ve toplam varyansın % 65.52'sini açıkladığı belirlenmiştir. Ardından birinci ve ikinci derece doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ölçeğin model yapısı doğrulanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik araştırması için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca örnekleme yer alan alt % 27'lik - üst % 27'lik grupların karşılaştırması yapılmış ve test tekrar test yöntemi uygulanarak iki ölçüm arasındaki korelasyon incelenmiştir. Yapılan testlerden elde edilen değerler itibarıyla ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Deprem korkusu, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlik.*

*Asst. Prof., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Department of Social Studies Education, AĞRI.

e-mail: hubayram@agri.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-6065-8865>)

1. INTRODUCTION

Various natural disasters sometimes occur on the Earth we live on. Disasters happen because of the natural structure of the Earth. One of these disasters is earthquake. In its simplest definition, an earthquake is defined as vibrations in the Earth's crust (Scawthorun & Chen, 2002). These vibrations are caused by the release of energy accumulated in the Earth's crust (Kanamori & Brodsky, 2004). The energy released during sliding or faulting movements at the fracture points of the Earth's crust propagates and causes vibrations (Salditch et al., 2020). Earthquakes usually occur along active fault lines in the Earth's crust (Rundle et al., 2021). On the other hand, geological structures, groundwater and human activities are among the factors that cause earthquakes (Şengör & Zabcı, 2019). Earthquakes are measured in terms of their magnitude. Magnitude is a measure of the amount of energy released during an earthquake. Magnitude is measured using the Richter scale or the Moment Magnitude scale. While the Richter scale provides information about the intensity and energy of the earthquake, the Moment Magnitude scale measures the seismic energy of the earthquake (Rhoades et al., 2021).

Earthquakes are common phenomena across the Earth. While some earthquakes can be mild, some can be very strong and cause great loss of lives. The magnitude 7.5 and 7.7 earthquakes that occurred on February 6, 2023, in Kahramanmaraş province of Türkiye, were among the earthquakes of the 21st century with significant loss of lives. These earthquakes affected 11 provinces in Türkiye and killed over 45,000 people (AFAD, 2023). The idea for conducting this study emerged during the earthquakes in Türkiye on February 6.

Earthquakes are disasters that not only cause people to lose their lives, but also cause permanent damage to health, loss of housing and property, transportation problems, power outages, damage to water resources and loss of employment. For this reason, people who have experienced an earthquake can develop various psychological disorders. Especially the fear, anxiety, stress and trauma following an earthquake can affect people's daily lives and reduce the quality of daily life (Beaglehole et al., 2019). The psychological effects of an earthquake may differ from person to person. While some people experience severe stress, fear, panic, anxiety, grief and sadness, some people may perceive the earthquake as a mild event. The psychological effects that occur after an earthquake are generally considered normal and diminish over time. However, for some people, these effects may continue longer and may require professional help (Gerstner et al., 2020). One of the psychological effects of an earthquake is the state of fear that occurs in people who have experienced an earthquake.

Fear is defined as an emotion that occurs as a result of a real or imagined threats or situations of harm (Andersson, 2022). Physiologically, fear is characterized by symptoms such as rapid heartbeat, sweating and muscle tension. Fear is a defense mechanism that naturally exists in humans to survive and avoid danger. On the other hand, extreme and uncontrolled fear can affect quality of daily life of individuals' negatively (Gamwell et al., 2015). Fears can be related to a wide range of issues. Fear of earthquake, a type of fear, is a state of uncontrolled emotion in the context of the possibility of an earthquake. Fear of earthquakes is common among people living in places where earthquakes occur or may occur. This fear can affect people's lives, interfere with ordinary daily activities, and even cause stress disorders. Adolescents may be more fearful during and after earthquakes than adults (Cénat, McIntee & Blais Rochette, 2020; Chen et al., 2022; Ni et al., 2022).

Adolescence is a transition period in which an individual develops physically, mentally, socially, and emotionally. Adolescence generally covers the ages of 10-19 (WHO, 2023). During adolescence, the individual experiences significant physiological changes. In addition, mental, and emotional changes also occur during adolescence. Adolescence is generally accepted as a critical period for identity building. In this period, individuals try to discover their self-identity and express themselves (Gouws et al., 2000). Fears experienced during adolescence can often be resolved with the right support and guidance. In this way, adolescents go through stronger and healthier processes while preparing for adult life. On the other hand, if the fears experienced during adolescence are not resolved, individuals may experience major problems in their future lives (Danese et al., 2020). For this reason, it is necessary to determine the earthquake fear levels of adolescents who experience earthquake, and to develop practices to eliminate their fears. Based on this necessity, this study aims to develop a measurement tool to determine the earthquake fear levels of middle and high school adolescents who have experienced earthquakes.

Since the researcher was in the earthquake zone during the earthquakes that took place on February 6, 2023, experienced the effects of the earthquake personally, was together with middle and high school adolescents who were affected by the earthquakes, and observed their earthquake fear that reduced the quality of their lives, the researcher thought that the earthquake fear levels of adolescents living in the earthquake zone should be determined. Based on this idea, the researcher conducted a literature review to investigate how to determine the earthquake fear levels of adolescents at the middle and high school level and found many studies (Hsu et al., 2002; Giannopoulou et al., 2006; Şalcıoğlu & Başoğlu, 2008; Guerra, Cumsille & Martinez, 2014; Zhou, Wu & An, 2016; Zhou et al., 2018; Sharma & Kar, 2019; Wang, Wu & Lan, 2020; Zhou et al., 2017; Hall et al., 2022; Herdiana, 2022; Zijlstra et al., 2022) that examined the earthquake fear levels of adolescents. It was determined that these studies did not examine the earthquake fear levels of adolescents, but their fear levels about various issues after earthquakes. In the literature review, the fact that there was no scale measuring the earthquake fear levels of adolescents was accepted as a deficiency in terms of literature and it was decided that the Earthquake Fear Scale (EFS) should be developed for adolescents at the middle and high school levels.

It is thought that the EFS will be a useful tool for educators who want to create educational programs for adolescents with earthquake fear at the middle and high school levels, for psychologists and psychiatrists to determine the earthquake fear levels of adolescents at the middle and high school levels and design appropriate treatment methods for them, for sociologists to provide data to government institutions that develop policies to eliminate social fear, and for researchers who plan to conduct study on earthquake fear of adolescents.

Determining the level of earthquake fear of adolescents who have experienced an earthquake is important in terms of designing practices that eliminate fear. As a matter of fact, it is first necessary to determine whether there is fear of earthquake, and if there is fear, it is necessary to determine at what level. In this study, it was aimed to develop the EFS to determine the earthquake fear levels of adolescents studying at middle and high school levels.

2. METHOD

In this study, which aims to develop a measurement tool to determine the earthquake fear levels of middle and high school adolescents who have experienced the earthquake, quantitative descriptive survey model was used. The descriptive survey model is intended to statistically examine the variables subject to a research without any intervention (Büyükoztürk et al., 2022). This study was conducted within the scope of the permission obtained from scientific research ethics committee of a university in Türkiye with the decision dated 28.09.2023 and numbered 213. Ethical rules were followed in the study.

2. 1. Sample

The sample of the study was formed in two stages. In the first stage, the group for exploratory factor analysis (EFA) and in the second stage, the group for first and second level confirmatory factor analyses (CFAs) were formed. Criterion sampling method was used to form these groups. Criterion sampling is based on the selection of data sources according to the criteria determined in line with the aim of the study (Eichorn, 2021). The reason for the use of criterion sampling was that the participants were selected among the adolescents at the middle and high school levels who had experienced the February 6 Kahramanmaraş Earthquake. Information about the groups in the sample of the study is shown in Table 1.

Table 1: Information About the Groups in the Sample

EFA	Province	Grade								Total
		5th	6th	7th	8th	9th	10th	11th	12th	
	Kahramanmaraş	31	36	27	31	19	23	15	26	208
	Malatya	20	23	15	23	26	25	23	23	96
	Hatay	20	33	27	12	20	21	12	23	178
	Diyarbakır	16	21	6	9	8	12	8	16	168
	Gaziantep	25	17	24	18	18	21	14	16	153
	Total	112	130	99	93	91	102	72	104	803
CFA	Province	Grade								Total
		5th	6th	7th	8th	9th	10th	11th	12th	
	Kahramanmaraş	26	23	24	23	24	27	9	20	176
	Malatya	20	26	16	13	15	19	16	21	146
	Hatay	18	23	18	12	17	15	15	20	138
	Diyarbakır	10	13	8	12	7	9	9	10	78
	Gaziantep	23	16	16	9	14	20	12	19	129
	Total	97	101	82	69	77	90	61	90	667

As seen in Table 1, there are two groups in the sample of the study: EFA and CFA groups. The sample included middle and high school-aged adolescents living in Kahramanmaraş, Malatya, Hatay, Diyarbakır, and Gaziantep provinces.

Table 1 shows that a total of 803 adolescents took part in the EFA group, and a total of 667 adolescents took part in the CFA group.

2. 2. Development of the Scale Form

In the first stage of the development process of the EFS, the relevant literature was reviewed to create an item pool. In the literature, various measurement tools examining earthquake fear have been found. For example, Prizmić-Larsen et al. (2023) developed a scale to measure earthquake fear with the participation of adults in Croatia. The scale developed by Prizmić-Larsen et al. (2023) was adapted to Turkish culture by Usta et al. (2023) in a study involving adults. Similarly, Satıcı et al. (2023) developed a scale to measure earthquake fear with the participation of adults in Türkiye. In the literature review, some scales measuring fear of COVID-19 (Ahorsu et al., 2020; Martinez-Lorca et al., 2020; Perz et al., 2020; Reznik et al., 2021) were also examined. The item pool of the EFS was created by analyzing the scales reached in the literature review.

A total of 29 items were included in the item pool. These items were first sent to a professor of Turkish Education and expert opinion was taken on the suitability of the language of the items. Within the scope of the feedback given by the language expert, the spelling of 23 of the items was changed. Then, 29 items were sent to four Guidance and Psychological Counseling Education field experts (two professors, one associate professor, one assistant doctor) working in different universities in Türkiye to get their opinions on the suitability of the items. The field experts considered that seven items would negatively affect the psychology of adolescents, eight items were not related to fear, and four items were repetitive. Based on the feedback received from the field experts, 15 items were deleted and four items were combined into two items. Thus, 12 items were included in the final version of the EFS. An expert opinion was obtained from an associate professor of Turkish Education in order to get an opinion on the comprehensibility of the items in the final version of the EFS. Depending on the expert's feedback, the spelling of two items in the EFS was changed.

EFS was developed on a 5-point Likert scale. For each item of the scale, Strongly-agree(5-points), Agree (4-points), Undecided (3-points), Disagree (2-points), Strongly-disagree (1-point) options were created. The highest score is 60 and the lowest score is 12 for the scale. The scale is shown in Appendix 1. There are no reverse items in the scale. The Turkish version of the scale is also shown in Appendix 2.

2. 3. Data Collection and Analysis

The data of the study were collected in two stages. In the first stage, EFA data were collected and in the second stage, CFA data were collected. Before starting the data collection process, a total of 31 teachers, 15 from secondary schools and 16 from high schools, working in Kahramanmaraş, Malatya, Hatay, Diyarbakır and Gaziantep provinces were contacted. Teachers were informed about the subject of the study, and asked for their help in collecting the data. Twenty-three of the teachers agreed to help collect the data. The EFS forms were sent to the teachers by e-mail and they were asked to print them out and lead their students fill them in. The teachers sent the forms filled in by the students to the researcher by cargo. The incompleting forms sent to the researcher were sorted and excluded from the study. At the end of the sorting, 803 forms for EFA and 667 forms for CFA were obtained.

In the data collection process, firstly, the EFA forms were sent to 14 teachers to collect EFA data. The collected EFA data were analyzed with SPSS 25 program. Then, EFS forms were sent to nine teachers to collect CFA data. The collected CFA data were analyzed using Mplus 7 program.

3. RESULTS

Factor analysis was conducted to determine the construct validity of the EFS. Factor analysis consists of statistical techniques that aim to collect the parameters to measure a construct or quality and use them to explain the validity of the construct (Tabachnik & Fidell, 2019). Firstly, EFA was conducted to determine the construct validity of the EFS. First and second level CFAs were conducted to verify the structure that emerged as a result of EFA. The results obtained are presented under headings.

3. 1. Results on Exploratory Factor Analysis

EFA was conducted with the data obtained from 803 adolescents to examine the factor structure of EFS. EFA is a procedure for result factors based on the relationships between variables (Tabachnik & Fidell, 2019). Before conducting EFA, it was examined whether the data set was suitable for factor analysis. In this context, Kaiser-Meyer-Olkin Test Chi-square Value (KMO), which reveals the suitability of the sample size and the correlation between the items for factor analysis, and Bartlett's Test of Sphericity (BTS), which questions the normality distribution for factor analysis were investigated. The values obtained are shown in Table 2.

Table 2: Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett Sphericity Test Results of Earthquake Fear Scale

Kaiser-Meyer-Olkin	.89
Bartlett Sphericity Testi Chi-square Value	6222.55
Degree of Freedom	66
Significant Value	.00

As seen in Table 2, the KMO value of the data set collected for EFA is calculated as .89, the BTS Chi-square value is calculated as 6222.55, the degree of freedom is calculated as 66 and the significance value is calculated as .00. As the KMO value was greater than .60 and the BTS value ($\chi^2 = 6222.55$; $p < .05$) was within the desired range (Tabachnik & Fidell, 2019), it was determined that the data were suitable for EFA. The following criteria were taken into consideration while determining the factor structure of the EFS:

- The factor eigenvalue of the scale is greater than 1 (Tabachnik & Fidell, 2019),
- In order for an item to be shown under a factor, the item factor loading value must be at least .32 (Tabachnik & Fidell, 2019),

- The item-total correlation values of the items in the scale should be at least .30 (Field, 2017),
- The variance explained in the whole scale is greater than 40% (Scherer et al., 1988).

The principal component analysis technique, which is widely preferred, was used in the EFA of the EFS (Büyüköztürk et al., 2022). Varimax rotation technique was used during the EFA of the EFS.

During the EFA, it was seen that the EFS exhibited a three-factor structure in the first stage and explained 66.38 of the total variance. However, it was determined that one item was simultaneously under three factors and two items were simultaneously under two factors. In addition, it was determined that one factor consisted of only one item (the item under three factors at the same time). It was also determined that there was less than .10 difference between the item loadings of the items under different factors at the same time. In order to clarify the EFS's factor structure, the scree plot was analyzed. The scree plot of the EFS is shown in Figure 1.

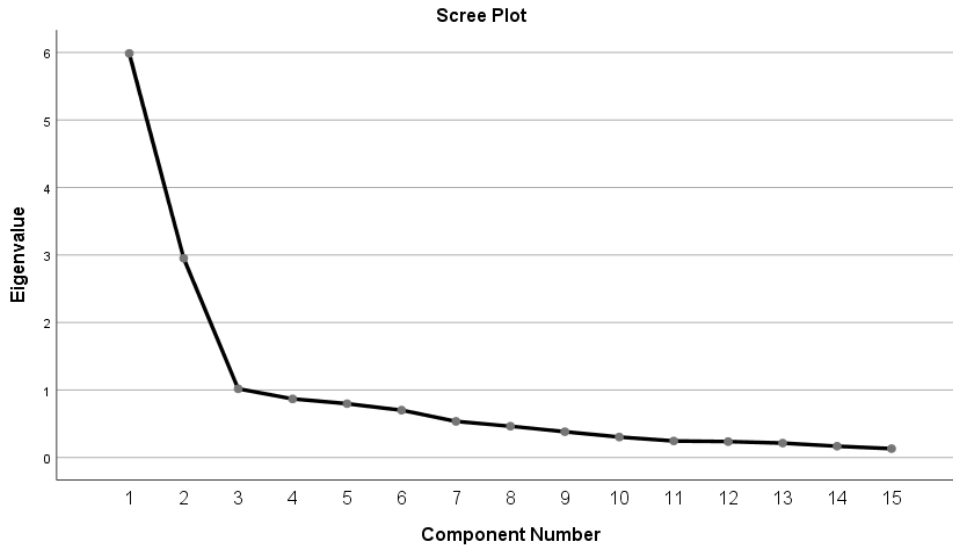

Figure 1: Earthquake Fear Scale's Scree Plot

When Figure 1 is examined, it is understood that the EFS has a two-dimensional structure. As a matter of fact, it is clearly seen that the curve in the scree plot disappears after the second factor (Büyüköztürk et al., 2022).

Items that were under more than one factor at the same time and had less than .10 difference between item loadings (Büyüköztürk et al., 2022) were removed from the scale and the EFA process was repeated. After the EFA process performed with principal component analysis and Varimax rotation technique, a structure consisting of two factors and 12 items was reached. The factor loadings, total variance explained, and total correlation values of the items in the EFS are shown in Table 3.

Table 3: Factor Analysis Results, Total Variance Explained and Item Total Correlation Values of the Earthquake Fear Scale

Item	Factor Loadings		Item total correlation value
	Worry factor	Physical symptoms factor	
I cannot go indoors because I worry about an earthquake.	.82		.65
I find it hard to fall asleep because I worry about an earthquake.	.91		.77
I worry that the house I live in will break down in an earthquake.	.87		.70
I worry that I will lose my relatives in an earthquake.	.88		.75
I worry that my relatives may be injured in an earthquake.	.83		.69
I worry that I will lose my life in an earthquake.	.76		.63
I worry that I may be injured in an earthquake.	.68		.59
When I hear or see something about an earthquake, my worry about earthquake increases.	.69		.55
I sweat when I think about an earthquake.		.87	.32
My heart beats fast when I think about an earthquake.		.81	.35
My appetite changed because of thinking about an earthquake.		.73	.32
I have contractions anywhere in my body because of thinking about an earthquake.		.53	.34
Eigenvalue	5.50	2.36	
Variance explained	%45.82	%19.70	
Total variance explained	%65.52		

As seen in Table 3, two factors constitute the EFS, namely worry and physical symptoms, and 12 items. Items 1-8 are under the worry factor and items 9-12 are under the physical symptoms factor. The worry factor explains 45.82% of the total variance and the physical symptoms factor explains 19.70% of the total variance. Thus, it was determined that the two factors of the EFS explained 65.52% of the total variance. Explaining between 50% and 75% of the total variance in multifactor scales shows that the scale is valid (Dunteman, 1989).

It was determined that a two-factor and 12-item structure emerged as a result of EFA within the scope of the eigenvalues of the factors of the EFS being above one, the factor loadings of the items under the factors being greater than .32, the variance explained in the whole scale being greater than 40%, and the item total correlation values of the items being greater than .30 (Tabachnik & Fidell, 2019).

3. 2. Results on Confirmatory Factor Analysis

First and second level CFAs were conducted to verify the structure of the EFS that obtained as a result of EFA. The CFAs were conducted with data collected from 667 adolescents. Since the first level CFA values of the scale were found to be normal, no modifications were made among the items of the scale. The goodness-of-fit indices of the scale are shown in Table 4.

Table 4: Model-Data Fit for the Earthquake Fear Scale

Fit indices	Acceptable fit range	The values of the EFS	References
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2.79	Tabachnik & Fidel, 2019; Fidel, 2017; Kline, 2011
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq 0.10$.05	
TLI	$.90 \leq TLI < 1.00$.94	
CFI	$.90 \leq CFI < 1.00$.95	
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq 0.10$.03	

As seen in Table 4, χ^2/sd was calculated as $0 \leq 2.79 \leq 5$. RMSEA value was calculated as $.00 \leq .05 < .10$; TLI value as $.90 \leq .94 \leq 1.00$; CFI value as $.90 \leq .95 \leq 1.00$ and SRMR value as $.00 \leq .03 \leq .10$. Based on the calculated values, it can be said that the factor structure of the EFS obtained as a result of EFA was confirmed through the first level CFA.

As a result of the first level CFA of EFS, the relationship between the observed variables and error variances were investigated. The results are visualized in Figure 2.

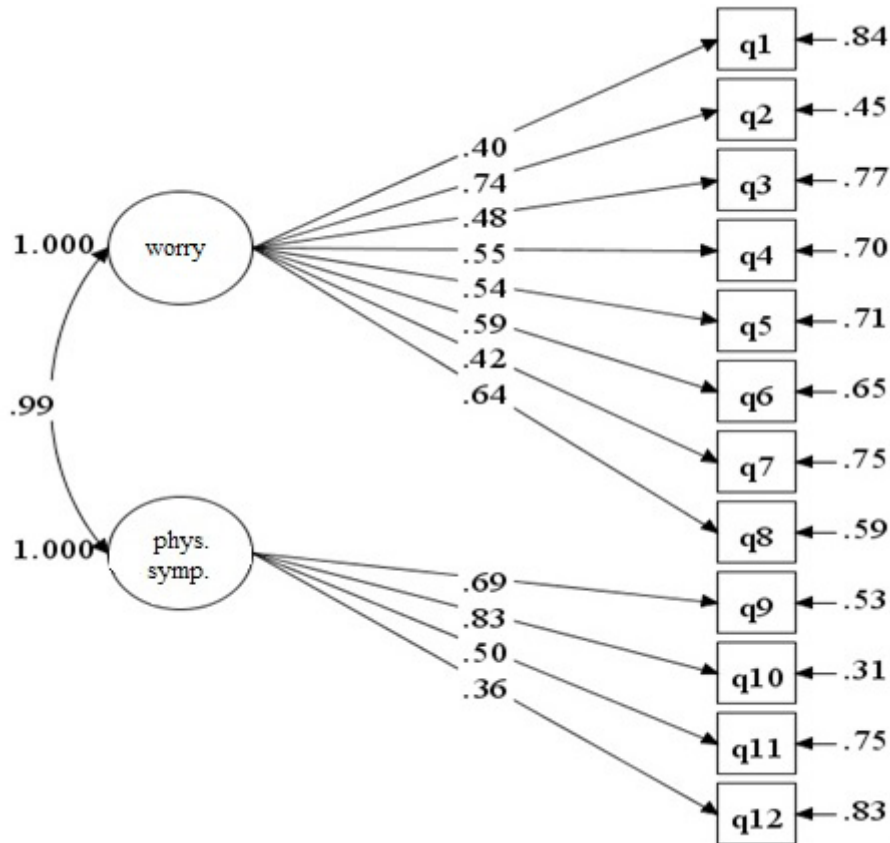

Figure 2: Earthquake Fear Scale’s First Level Confirmatory Factor Analysis Diagram

Figure 2 shows that the correlation coefficients of the EFS items ranged between .36 and .83. Considering the values in Figure 2 and the χ^2/sd , RMSEA, TLI, CFI and SRMR values of the model shown in Table 4, it can be said that the model has acceptable goodness-of-fit indices.

After the first level CFA for EFA, a second level CFA was conducted to determine whether the factors that constitute the scale explain the latent variable earthquake fear. The results are visualized in Figure 3.

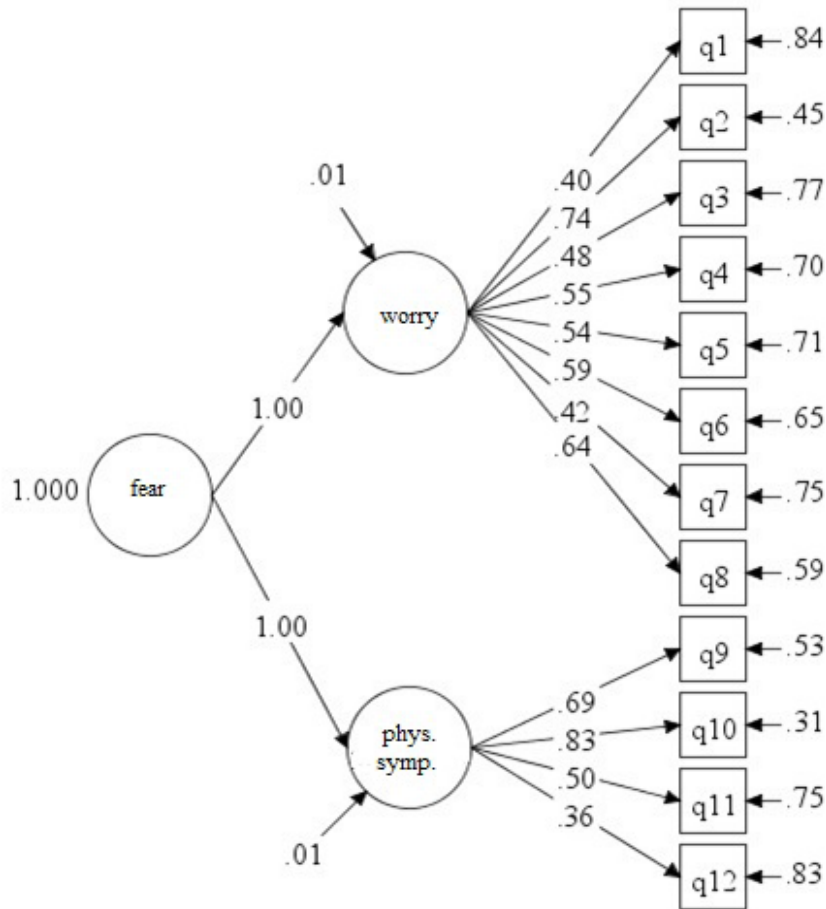

Figure 3: Earthquake Fear Scale's Second Level Confirmatory Factor Analysis Diagram

As seen in Figure 3, the correlation coefficients of the EFS items were still ranged between .36 and .83. For the second level CFA, χ^2/sd was calculated as $0 \leq 2.19 \leq 5$. RMSEA value was calculated as $.00 \leq .02 < .10$; TLI value as $.90 \leq .91 \leq 1.00$; CFI value as $.90 \leq .92 \leq 1.00$ and SRMR value as $.00 \leq .03 \leq .10$.

Based on the calculated values, it can be said that the factor structure of the EFS obtained as a result of EFA was confirmed through the first and second level CFAs.

3.3. Reliability Analysis of the Earthquake Fear Scale

The Cronbach's Alpha internal consistency coefficient of the EFS was also investigated. The Cronbach's Alpha values of the overall and sub-factors of the EFS are shown in Table 5.

Table 5: Cronbach's Alpha Internal Consistency Coefficients of the Earthquake Fear Scale and Its Sub-Factors

Factor	Cronbach's Alpha
EFS (Overall)	.86
Worry	.92
Physical symptoms	.81

As seen in Table 5, the internal consistency coefficient was calculated as .86 for the overall scale, .92 for the worry factor and .81 for the physical symptoms factor. The Cronbach's Alpha coefficient between .80 and 1.0 in the overall scale and its sub-factors shows that the reliability of the scale is high (Field, 2017).

Item analysis was also conducted to investigate the reliability of the EFS. A comparison was made between the 27% groups with the highest and lowest scores. It was investigated whether there was a significant difference between the mean scores of the group of 217 people with the highest score and the group of 217 people with the lowest score. The mean scores of the groups are shown in Table 6.

Table 6: Means of the Highest Scoring Group and the Lowest Scoring Group

Group	<i>n</i>	<i>x</i>
Highest scoring group	217	60.00
Lowest scoring group	217	46.40

As seen in Table 6, the mean score of the 217 participants with the highest score was 60.00 and the mean score of the 217 participants with the lowest score was 46.40. The difference in scores between the two groups can be interpreted as the scale was able to differentiate the groups significantly.

The test - retest procedure was also applied to examine the EFS's reliability. In this context, the test was applied twice, 30 days apart, to a group of middle and high school students living in Diyarbakır. The test - retest group consisted of a total of 117 adolescent students (13 from grade-5th, 16 from grade-6th, 17 from grade-7th, 17 from grade-8th, 16 from grade-9th, 21 from grade-10th, 5 from grade-11th, and 12 from grade-12th).

Data collected 30 days apart were first analyzed for normality distribution and homogeneity. After determining that the data were normally and homogeneously distributed, Pearson Correlation Coefficient was calculated. In order to talk about the reliability of a scale, the Pearson Correlation Coefficient is expected to be higher than .70 (Field, 2017). The Pearson Correlation Coefficient was calculated as .82 as a result of the test-retest conducted in order to investigate the reliability of the EFS. Within the scope of the calculated value, it was determined that the EFS has high reliability.

The Cronbach's Alpha coefficient of the EFS was calculated as .86 overall, .92 in the worry factor and .81 in the physical symptoms factor. The mean score of the highest scoring group was calculated as 60.00 and the mean score the lowest scoring group was calculated as 46.40. Two measurements were made 30 days apart using the test-retest method and the correlation between the measurements was calculated as .82. As a result of the procedures carried out, it was revealed that the EFS is a reliable scale.

4.DISCUSSION and RECOMMENDATIONS

The aim of this study is to develop a tool to measure the earthquake fear levels of middle and high school adolescents who have experienced an earthquake. EFA and first and second level CFAs were conducted to determine the construct validity of the designed scale. Reliability study was also conducted. At the end of the study, a two-factor and 12-item EFS was developed.

In the study before conducting EFA, it was examined whether the data set was suitable for factor analysis. In this context, Kaiser-Meyer-Olkin Test Chi-square Value (KMO), which reveals the suitability of the sample size and the correlation between the items for factor analysis, and Bartlett's Test of Sphericity (BTS), which questions the normality distribution for factor analysis were investigated. The KMO value of the data collected from 803 participants was calculated as .89, the BTS value as 6222.55 and the significance value as .00. As the KMO value was greater than .60 and the BTS value ($X^2= 6222.55; p<.05$) was within the desired range (Tabachnik & Fidell, 2019), it was determined that the data were suitable for EFA.

The scale consists of two factors, worry and physical symptoms, and 12 items; items 1-8 are under the worry factor and items 9-12 are under the physical symptoms factor. The worry factor explains 45.82% of the total variance and the physical symptoms factor explains 19.70% of the total variance. Thus, it was determined that the two factors of the EFS explained 65.52% of the total variance. Explaining between 50% and 75% of the total variance in multifactor scales shows that the scale is valid (Dunteman, 1989).

In the study, the first level CFA was conducted to confirm the structure of the scale that emerged as a result of EFA. As a result of CFA, χ^2/sd was calculated as $0 \leq 2.79 \leq 5$, RMSEA as $.00 \leq .05 < .10$, TLI as $.90 \leq .94 \leq 1.00$, CFI as $.90 \leq .95 \leq 1.00$, SRMR as $.00 \leq .03 \leq .10$. In terms of the calculated values (Kline, 2011), it was determined that the factor structure obtained as a result of EFA was confirmed through the first level CFA.

After the first level CFA for EFA, a second level CFA was conducted to determine whether the factors that constitute the scale explain the latent variable earthquake fear. For the second level CFA, the correlation coefficients of the EFS items were still ranged between .36 and .83. χ^2/sd was calculated as $0 \leq 2.19 \leq 5$. RMSEA value was calculated as $.00 \leq .02 < .10$; TLI value as $.90 \leq .91 \leq 1.00$; CFI value as $.90 \leq .92 \leq 1.00$ and SRMR value as $.00 \leq .03 \leq .10$.

After the EFA and CFA analyses, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was calculated for the reliability study. The internal consistency coefficient was calculated as .86 for the overall scale, .92 for the worry factor and .81 for the physical symptoms factor. Cronbach's Alpha coefficient between .80 and 1.0 in the overall scale and its sub-factors revealed that the reliability of the scale was high (Field, 2017).

Item analysis was also conducted to investigate the reliability of the EFS in depth. The scores of the 27% highest scoring group on the EAS were compared with the scores of the 27% lowest scoring group. The mean score of the 217 participants with the highest score was calculated as 60.00 and the mean score of the 217 participants with the lowest score was calculated as 46.40. The difference in scores between the two groups revealed that the scale was able to differentiate the groups significantly.

The test - retest procedure was also applied within the scope of the reliability questioning of the EFS. The Pearson Correlation Coefficient of the data collected 30 days apart was calculated. Pearson Correlation Coefficient of the measurements was calculated as .82. For a scale to have high reliability, the Pearson Correlation Coefficient is expected to be higher than .70 (Field, 2017). As a result of the Pearson Correlation Coefficient of the EFS, it was determined that the EFS has high reliability.

The EFS, which was developed to measure the earthquake fear levels of adolescents at the middle and high school levels, can be a useful tool used in research on adolescents' earthquake fear levels. The EFS can also be a useful tool for educators who want to create educational programs for middle and high school adolescents with earthquake fear. The EFS can be a useful tool for psychologists and psychiatrists to identify the earthquake fear levels of middle and high school adolescents and prepare appropriate treatment prescriptions for them. EAS can also be a useful tool for sociologists to determine the level of earthquake fear among adolescents at the middle and high school levels.

REFERENCES

- AFAD (5 March, 2023). *News*. Retrieved from <https://www.afad.gov.tr/haberler>
- Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>
- Andersson, R. (2022). *No go world: How fear is redrawing our maps and infecting our politics*. University of California Press.
- Beaglehole, B., Mulder, R. T., Boden, J. M., & Bell, C. J. (2019). A systematic review of the psychological impacts of the Canterbury earthquakes on mental health. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 43(3), 274-280. <https://doi.org/10.1111/1753-6405.12894>
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., & Kılıç Çakmak, E. (2022). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri [Scientific research methods in education]*. Pegem Academy Publication.
- Cénat, J. M., McIntee, S. E., & Blais-Rochette, C. (2020). Symptoms of posttraumatic stress disorder, depression, anxiety and other mental health problems following the 2010 earthquake in Haiti: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 273, 55-85. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.04.046>

- Chen, X. Y., Liu, X., Shi, X., Chen, H., & Fan, F. (2022). Psychological resilience and posttraumatic growth in adolescent survivors of earthquake: A 10-year cohort study. *Journal of Psychiatric Research, 155*, 331-337. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2022.09.021>
- Danese, A., Smith, P., Chitsabesan, P., & Dubicka, B. (2020). Child and adolescent mental health amidst emergencies and disasters. *The British Journal of Psychiatry, 216*(3), 159-162. <https://doi.org/10.1192/bjp.2019.244>
- Dunteman, G. H. (1989). *Principal components analysis*. Sage.
- Eichorn, J. (2021). *Survey research and sampling: The Sage quantitative research kit*. Sage.
- Field, A. (2017). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage.
- Gamwell, K., Nylocks, M., Cross, D., Bradley, B., Norrholm, S. D., & Jovanovic, T. (2015). Fear conditioned responses and PTSD symptoms in children: Sex differences in fear-related symptoms. *Developmental Psychobiology, 57*(7), 799-808. <https://doi.org/10.1002/dev.21313>
- Gerstner, R. M., Lara-Lara, F., Vasconez, E., Viscor, G., Jarrin, J. D., & Ortiz-Prado, E. (2020). Earthquake-related stressors associated with suicidality, depression, anxiety and post-traumatic stress in adolescents from Muisne after the earthquake 2016 in Ecuador. *BMC Psychiatry, 20*(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02759-x>
- Giannopoulou, I., Strouthos, M., Smith, P., Dikaiakou, A., Galanopoulou, V., & Yule, W. (2006). Post-traumatic stress reactions of children and adolescents exposed to the Athens 1999 earthquake. *European Psychiatry, 21*(3), 160-166. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2005.09.005>
- Gouws, E., Kruger, N., Burger, S., & Snyman, D. (2000). *The adolescent*. Heinemann.
- Guerra, C., Cumsille, P., & Martínez, M. L. (2014). Post-traumatic stress symptoms in adolescents exposed to an earthquake: Association with self-efficacy, perceived magnitude, and fear. *International Journal of Clinical and Health Psychology, 14*(3), 202-207. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2014.05.001>
- Hall, S., Sloan-Aagard, C., Harris, R., Emmett, C., Prasetyadi, C., Pettersson, J., ... & Cox, M. H. (2022). Perceptions of tsunami susceptibility and self-efficacy among adolescents in Indonesia: The influence of gender, religion, location, age, hazard information source, and past experience. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 79*, 103151. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103151>
- Herdiana, I. (2022). Psychosocial issues following natural disaster in Palu Central Sulawesi: A case study on adolescents. *Journal of Educational, Health and Community Psychology, 11*(2), 424-442. Retrieved from <http://repository.unair.ac.id/id/eprint/121324>
- Hsu, C. C., Chong, M. Y., Yang, P., & Yen, C. F. (2002). Posttraumatic stress disorder among adolescent earthquake victims in Taiwan. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41*(7), 875-881. <https://doi.org/10.1097/00004583-200207000-00022>
- Kanamori, H., & Brodsky, E. E. (2004). The physics of earthquakes. *Reports on Progress in Physics, 67*(8), 1429. <https://doi.org/10.1088/0034-4885/67/8/R03>
- Kline, R. (2011). Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling. In M. Williams, & W. P. Vogt (Eds.) *The SAGE handbook of innovation in social research methods* (pp.562-589). Sage.
- Martínez-Lorca, M., Martínez-Lorca, A., Criado-Álvarez, J. J., Armesilla, M. D. C., & Latorre, J. M. (2020). The fear of COVID-19 scale: Validation in spanish university students. *Psychiatry Research, 293*, 113350. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113350>
- Ni, T., Zhang, Y., Xue, S., Xu, W., & Tang, W. (2022). PTSD and depressive symptoms in Chinese adolescents exposed to multiple stressors from natural disasters, stressful life events, and maltreatment: A dose-response effect. *Frontiers in Psychology, 13*, 1050260. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1050260>
- Perz, C. A., Lang, B. A., & Harrington, R. (2020). Validation of the fear of COVID-19 scale in a US college sample. *International Journal of Mental Health and Addiction, 1-11*. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00356-3>
- Prizmić-Larsen Z, Vujčić MT, Lipovčan LK (2023) Fear of COVID-19 and fear of earthquake: multiple distressing events and well-being in Croatia. *Psychol Rep, 00332941231156813*. <https://doi.org/10.1177/00332941231156813>

- Reznik, A., Gritsenko, V., Konstantinov, V., Khamenka, N., & Isralowitz, R. (2021). COVID-19 fear in Eastern Europe: validation of the fear of COVID-19 scale. *International Journal of Mental Health and Addiction, 19*, 1903-1908. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00283-3>
- Rhoades, D. A., Christophersen, A., Bourguignon, S., Ristau, J., & Salichon, J. (2021). A depth-dependent local magnitude scale for New Zealand earthquakes consistent with moment magnitude. *Bulletin of the Seismological Society of America, 111*(2), 1056-1066. <https://doi.org/10.1785/0120200252>
- Rundle, J. B., Stein, S., Donnellan, A., Turcotte, D. L., Klein, W., & Saylor, C. (2021). The complex dynamics of earthquake fault systems: New approaches to forecasting and nowcasting of earthquakes. *Reports on Progress in Physics, 84*(7), 076801. <https://doi.org/10.1088/1361-6633/abf893>
- Şalcıoğlu, E., & Başoğlu, M. (2008). Psychological effects of earthquakes in children: Prospects for brief behavioral treatment. *World Journal of Pediatrics, 4*, 165-172. <https://doi.org/10.1007/s12519-008-0032-8>
- Salditch, L., Stein, S., Neely, J., Spencer, B. D., Brooks, E. M., Agnon, A., & Liu, M. (2020). Earthquake supercycles and long-term fault memory. *Tectonophysics, 774*, 228289. <https://doi.org/10.1016/j.tecto.2019.228289>
- Satıcı, S. A., Okur, S., Deniz, M. E., Karaağaç, Z. G., Yılmaz, F. B., Kütük, H., ... & Kaya, Y. (2023). The development and initial validation of the earthquake fear scale: Its links to personality traits, psychological distress, harmony in life, and mental wellbeing. *Stress and Health, 1*-12. <https://doi.org/10.1002/smi.3306>
- Scawthorn, C., & Chen, W. F. (2002). *Earthquake engineering handbook*. CRC press.
- Şengör, A. C., & Zabcı, C. (2019). The North Anatolian fault and the North Anatolian shear zone. In Kuzucuoğlu, C., Çiner, A., & Kazancı, N. (Eds.) *Landscapes and landforms of Turkey. World geomorphological landscapes* (pp.481-494). Springer.
- Sharma, A., & Kar, N. (2019). Posttraumatic stress, depression, and coping following the 2015 Nepal earthquake: A study on adolescents. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness, 13*(2), 236-242. <https://doi.org/10.1017/dmp.2018.37>
- Usta, G., Torpuş, K., Kanbay, Y., & Özbay, S. Ç. (2023). The Turkish adaptation of the fear of earthquake scale. *Research Square, 1*-18. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3051691/v1>
- Wang, W., Wu, X., & Lan, X. (2020). Rumination mediates the relationships of fear and guilt to posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among adolescents after the Ya'an earthquake. *European Journal of Psychotraumatology, 11*(1), 1704993. <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1704993>
- WHO. (2023). *Adolescent health*. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1
- Zhou, X., Wu, X., & An, Y. (2016). Understanding the relationship between trauma exposure and depression among adolescents after earthquake: The roles of fear and resilience. *Frontiers in Psychology, 7*, 2044. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.02044>
- Zhou, X., Wu, X., Chen, Q., & Zhen, R. (2017). Why did adolescents have sleep problems after earthquakes? Understanding the role of traumatic exposure, fear, and PTSD. *Scandinavian Journal of Psychology, 58*(3), 221-227. <https://doi.org/10.1111/sjop.12366>
- Zhou, X., Wu, X., Li, X., & Zhen, R. (2018). The role of posttraumatic fear and social support in the relationship between trauma severity and posttraumatic growth among adolescent survivors of the Yaan earthquake. *International Journal of Psychology, 53*(2), 150-156. <https://doi.org/10.1002/ijop.12281>
- Zijlstra, E. A., Brummelaar, M. D. T., Cuijpers, M. S., Post, W. J., Balkom, I. D. V., & Seddighi, H. (2022). A safe home? A qualitative study into the experiences of adolescents growing up in the Dutch area impacted by earthquakes induced by gas extraction. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(8), 4716. <https://doi.org/10.3390/ijerph19084716>

Appendix 1: The Earthquake Fear Scale

Item	Strongly agree	Agree	Undecided	Disagree	Strongly disagree
1. I cannot go indoors because I worry about an earthquake.					
2. I find it hard to fall asleep because I worry about an earthquake.					
3. I worry that the house I live in will break down in an earthquake.					
4. I worry that I will lose my relatives in an earthquake.					
5. I worry that my relatives may be injured in an earthquake.					
6. I worry that I will lose my life in an earthquake.					
7. I worry that I may be injured in an earthquake.					
8. When I hear or see something about an earthquake, my worry about earthquake increases.					
9. I sweat when I think about an earthquake.					
10. My heart beats fast when I think about an earthquake.					
11. My appetite changed because of thinking about an earthquake.					
12. I have contractions anywhere in my body because of thinking about an earthquake.					

Worry factor: 1,2,3,4,5,6,7,8

Physical symptoms factor: 9,10,11, 12

Appendix 2: Deprem Korkusu Ölçeği

Madde	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Deprem olacağı endişesiyle kapalı alanlara giremiyorum.					
2. Deprem olacağı endişesiyle uykuya dalmakta zorlanıyorum.					
3. Yaşadığım evin depremde yıkılmasından endişe ediyorum.					
4. Akrabalarımı depremde kaybedeceğimden endişeleniyorum.					
5. Akrabalarımın depremde yaralanabileceğinden endişeleniyorum.					
6. Depremde hayatımı kaybedeceğimden endişeleniyorum.					
7. Depremde yaralanabileceğimden endişeleniyorum.					
8. Depremle ilgili bir şey duyduğumda veya gördüğümde depremle ilgili endişem artıyor.					
9. Depremi düşündüğümde terliyorum.					
10. Depremi düşündüğümde kalbim hızla çarpıyor.					
11. Depremi düşünmekten dolayı iştahım değişti.					
12. Depremi düşünmekten dolayı vücudumun herhangi bir yerinde kasılmalar oluyor.					

Endişe faktörü: 1,2,3,4,5,6,7,8

Fiziksel belirtiler faktörü: 9,10,11, 12

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics (Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler).
2. No potential conflict of interest was reported by the authors (Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.05.2024 ✓Accepted/Kabul: 19.09.2024

DOI:10.30794/pausbed.1477210

Research Article/Araştırma Makalesi

Saylan, İ. (2024). "Türkiye Siyasi Hayatında Tek Konu Partileri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 145-158.

TÜRKİYE SİYASİ HAYATINDA TEK KONU PARTİLERİ*

İbrahim SAYLAN**

Öz

Tek konu partileri siyasi partiler yazınında ihmal edilmiş bir konudur. Kökleri çoğunlukla toplumsal hareketlerde olan ve çoğu zaman baskı gruplarından ayırt edilemeyen bu partiler amaçları itibariyle istisnai özelliktedirler. Tek bir konunun gündeme getirilmesi ve o konuda yasal değişiklik yapılmasını temel varlık nedeni yapan bu partiler çoğunlukla kısa ömürlü olsalar da demokratik parti sistemlerinin önemli bir parçası konumundadırlar. Türkiye siyasi tarihinde de tek konu partisi örneklerine rastlanmaktadır. Bu çalışmada çok partili hayata geçişten bu yana kurulan tek konu partileri amaçları, süreklilikleri ve etkileri bakımından incelenmekte, böylece bugüne kadar ayrı bir çalışma konusu olmamış Türkiye’de tek konu partileri olgusuna ışık tutulmaktadır. Araştırmamız bugüne kadar kadın hakları, çevre, engelli hakları ve aşırı karşıtlığı konularında tek konu partilerinin kurulduğunu göstermektedir. Bunlar içerisinde ise sadece Kadın Partisi ile Yeşiller Partisi’nin parti özelliklerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu iki parti konularını “siyasallaştırma” ve “bulaştırma” açılarından etkili olmuşlardır. Ancak kitlesel birer muhalefet gücü yaratma konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir.

Anahtar kelimeler: *Tek konu partileri, Siyasi partiler, Türkiye siyaseti, Kadın Partisi, Yeşiller Partisi.*

SINGLE-ISSUE PARTIES IN TURKISH POLITICS

Abstract

The literature on political parties has not given much attention to single-issue parties. Mostly rooted in social movements and often indistinguishable from pressure groups, these parties are exceptional in terms of their goals. These parties, whose main *raison d'être* is to bring a single issue to the agenda and to bring about legislative changes on that issue, are an important part of democratic party systems, even though they are often short-lived. There are also examples of single-issue parties in Turkish political history. In this study, single-issue parties established since the transition to multi-party life are analyzed in terms of their goals, continuity and effects, thus shedding light on the phenomenon of single-issue parties in Türkiye, which has not been the subject of a separate study so far. Our research shows that single-issue parties have been established in the fields of women’s rights, environmental issues, disability rights, and anti-vaccination. Among these, only the Women’s Party and the Green Party are understood to have party characteristics. These two parties have been effective in terms of “politicization” and “contagion” of their issues. However, they did not have the same success in creating mass opposition forces.

Keywords: *Single-issue parties, Political parties, Turkish politics, Women’s Party, Green Party.*

*Bu çalışma Siyasi İlimler Türk Derneği tarafından 24-25 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Ulusal Siyaset Bilimi Kongresi’nde sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

**Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İZMİR.
e-posta: ibrahim.saylan@deu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-7395-9963>)

1. GİRİŞ

Modern siyasal yaşamın temel kurumlarından biri olan siyasi partiler belli bir ideoloji etrafında bir araya gelmiş kişilerin siyasi iktidarı elde etmek üzere kurdukları örgütler olarak tanımlanmaktadır. Siyasi partilerin eğitimden sağlığa, adaletten ulaşımaya bir ülkeyi ilgilendiren çeşitli temel konular hakkında görüş ve politikalarının olması ve iktidara geldiklerinde siyasi programlarını hayata geçirmesi beklenmektedir. Tek konu partileri bu anlamda önemli bir istisna oluşturmaktadır. Tek bir konunun gündeme getirilmesi ve o konuda yasal değişiklik yapılmasını temel varlık nedeni yapan bu partiler demokratik siyasal yarışma olanaklarının bulunduğu pek çok ülkede parti sistemlerinin bir parçası konumundadırlar. Öte yandan, iktidarı ele alma hedefine sahip olmamaları nedeniyle tek konu partilerinin gerçekten birer siyasi parti olup olmadığı tartışmalıdır. Dahası, genellikle örgütlenme, finansman, üyelik gibi kurumsallaşmaya ilişkin temel gereklilikler konusunda ciddi sorunlar yaşayan bu partiler süreklilik sağlayamayıp siyaset sahnesinden kısa sürede silinip gitmektedirler.

Siyasi partilere ilişkin son derece zengin bir literatür vardır. Siyasi partilerin işlevleri, örgütlenme modelleri, siyasal rekabet, temsil ve katılım, parti sistemleri, partilerin ideolojilerle, toplumla ve devletle ilişkileri siyasi partilere ilişkin temel araştırma konuları içerisinde yer almaktadır (Duverger, 1986; Panebianco, 1988; Sartori, 2005; Katz ve Crotty, 2006; Carter vd., 2023). Ancak bu zengin literatürde tek konu partileri yeterince yer bulmayan bir konudur. Bu çalışmada öncelikle tek konu partilerinin parti niteliğini tartışabilmek amacıyla bu partiler ile baskı grupları arasındaki farklılıklar ele alınmaktadır. Ayrıca, özellikle kadın ve yeşil partileri örneklerinde olduğu gibi kimi tek konu partilerinin tarihsel olarak toplumsal hareketlerden geliştiği gerçeğini dikkate alarak toplumsal hareketler ve tek konu partileri arasındaki bağlantılara yer verilmiştir. Kavramsal netleştirmeye ilişkin son olarak, çoğu örnekte ikisi arasında görülen örtüşmeye karşın niş parti kavramının neden her zaman tek konu partisi kavramının yerine kullanılmayacağı açıklanmıştır. Söz konusu kavramsal farklılıkları ayırt ettikten sonra, tek konu partilerinin ortaya çıkış nedenleri, amaçları ve etkileri ortaya konmaktadır. Böylece, tek konu partilerinin özgül yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ardından, bu analitik çerçevenin ışığında, çok partili hayata geçişten günümüze Türkiye’de kurulan tek konu partileri incelenmiştir. Son olarak, söz konusu partilerin Türkiye siyasal hayatındaki anlam ve önemi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tek konu partileri Türkiye siyaseti literatüründe bugüne kadar ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmamıştır. Bu çalışma Türkiye örneğini inceleyerek siyasi parti literatüründe ihmal edilmiş bir konu olan tek konu partileri olgusuna dair bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. SİYASİ PARTİLER VE BASKI GRUPLARI: ÖZELLİKLER VE İŞLEVLER

Siyasal partiler modern siyasal hayatın temel kurumlarından birisidir. Yasama ve yürütme gücünün kullanımında belirleyici bir öneme sahiptirler (Özdemir ve Atılğan, 2018: 207). Modernleşmenin siyasi katılımı, siyasi katılımın da siyasal örgütlenmeyi teşvik etmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Siyasi partilerin ortaya çıkmasında kurumsal gerekliliklerin yanı sıra savaş, devrim ve ekonomik kriz gibi olağanüstü durumlar da etkili olmuştur. Elbette, siyasi partiler bir kez ortaya çıktıktan sonra, mevcut partilerin bölünmeleri ya da birleşmeleri sonucunda da yeni partiler ortaya çıkmıştır (Kapani, 2016: 177).

Siyasi partileri belli bir ideoloji etrafında bir araya gelmiş insanların siyasi iktidarı ele geçirmek üzere kurdukları, sürekliliğe sahip ve ülke geneline yayılmış örgütler olarak tanımlanmak mümkündür. Başka bir deyişle, siyasi partilerin temel amacı bir siyasi programın hayata geçirilmesi için siyasi iktidarı elde etmek ya da paylaşmaktır. Siyasi iktidarı ele geçirme hedefi siyasi partileri diğer siyasi gruplardan ayırmaktadır (Durgun, 2015: 338).

Siyasi partiler temel hedeflerini gerçekleştirme çabası içerisinde pek çok farklı ve birbirleriyle bağlantılı işlevi yerine getirmektedir. Siyasi partilerin başlıca işlevleri arasında hükümet ya da muhalefet etmek, toplumsal temsil, çıkarların birleştirilmesi ve ifade edilmesi, sorunların belirlenmesi, yönetici kadroların temini ve eğitilmesi, toplumsal bütünleşmenin sağlanması bulunmaktadır. Siyasal partilerin işlevleri içinde buldukları siyasi sistemlere göre değişiklik göstermektedir (Sayarı, 2013: 127-131; Heywood, 2013: 227-231).

Siyaset bilimi yazınında siyasi partileri sınıflandırmaya yönelik çeşitli tipolojiler mevcuttur. Maurice Duverger partiler arasında kadro ve kitle partileri ayrımı yapmaktadır. Kadro partileri elitleri bir araya getirmekte ve

etkinliklerini seçim dönemleriyle sınırlamaktadır. Kitle partileri ise siyasal programını hayata geçirmek için geniş seçmen kitlelerini seferber eden partilerdir. Kadro partilerinin aksine kitle partilerinin ideolojik ve örgütsel yönü güçlüdür (Duverger, 1986). Sigmund Neumann'ın partilerin işlevlerini temel alan sınıflandırmasına göre ise partiler bireysel temsil, toplumsal bütünleşme ve tam bütünleşme partileri olarak üçe ayrılmaktadır. Bireysel temsil partisi siyasete katılımın sınırlı olduğu bir toplumun ürünü iken bütünleşme partileri seçmenler ve parti üyeleri ile güçlü bağlar kuran partilerdir. Modernleşme süreçlerinin getirdiği yapısal dönüşümler partileri bireyin siyasal katılımının sağlanması dâhil olmak üzere toplumsal bütünleşme konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmeye yöneltmiştir. Bu anlamda bütünleşme partileri kitle siyasetinin kurumsallaşmasında hayati bir rol üstlenmişlerdir (Neumann: 1956: 560-561).

Literatürde önemli yer tutan diğer önemli bir tipoloji ise sosyolojik temellidir. Bu sınıflandırmanın iyi bilinen örneklerinden birisi Otto Kirchheimer'a aittir. Siyasal partileri sosyal grupların çıkarlarının sonucu ve temsilcileri olarak gören Kirchheimer partileri burjuva bireysel temsil, sınıfsal kitle, mezhepsel kitle ve hepsini yakala partileri olarak dört gruba ayırmaktadır. Kirchheimer'ın adı özellikle değişen parti sistemi dinamiklerini kavramak üzere kendisinin ortaya attığı hepsini yakala partisi terimi ile özdeşleşmiştir. Ona göre 1950'lerin sonunda başlayan bir dizi süreç hepsini yakala partilerinin ortaya çıkmasını ve başarılı olmasını mümkün kılmıştır. Ekonomik büyüme ile refah devletinin güçlenmesi, kolektif kimliklerin zayıflaması ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle beraber liderin ve söylemin gücünün artması hepsini yakala partilerinin ön plana çıkmasına yol açmıştır (Kirchheimer, 1966: 177-200).

Elbette, klasikleşmiş tipolojiler bunlarla sınırlı değildir ve 1950'lerden bu yana siyasal partilere ilişkin pek çok sınıflandırma yapılmıştır. Ancak bu sınıflandırmalar yakın zamana kadar Batı Avrupa siyasal sistemlerinde yer alan partileri esas almışlardır. Gunther ve Diamond'ın 2000'lerin başında geliştirdikleri tipoloji Batı Avrupa dışındaki partilerin sınıflandırılmasına olanak tanınması nedeniyle özellikle öne çıkmıştır. İki araştırmacı partileri sınıflandırırken örgütsel yapı; program hedefleri/ideolojik yapı; hegemonyacı/çoğulcu yapı olmak üzere üç ana ölçüt belirlemişlerdir. Bu tipolojide yapısal ölçüt parti örgüt yapısını değerlendirirken kullanılmakta ve partiler zayıf ve güçlü olarak başlıca iki gruba ayrılmaktadır. İşlevsel ölçütten partilerin programlarını ve ideolojilerini incelemekte yararlanılmaktadır. Davranışsal ölçüt ise partilerin stratejilerine yoğunlaşmakta, bunun için de parti içi demokrasi ve lider yapısı gibi özellikler araştırılmaktadır. Bu ölçütlere göre, yazarlar 1850-2000 yılları arasında dünya genelinde kurulan siyasi partileri elit-temelli partiler, kitle partileri, etnik kökenli partiler, seçim odaklı partiler ve hareket partileri olarak beş gruba ayırmaktadırlar. (Gunther ve Diamond, 2001 ve 2003).

Tek konu partileri ise siyasi partileri tanımlayan başlıca özellik ve işlevlerin çoğuna sahip olmadıkları gibi klasik siyasi parti tipolojilerine de uymazlar. Tek konu partileri siyasi partilerden daha çok baskı gruplarına benzetilmektedir. Bu nedenle, tek konu partilerinin partili olma sıfatını tartışabilmek için genel anlamda siyasi partiler ile baskı grupları arasındaki farklılıkları ve ilişkileri ele almak yerinde olacaktır.

Baskı grupları ortak çıkarlar etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasi iktidar üzerinde etki yaratmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlanmaktadır. Her çıkar grubunu bir baskı grubu olarak düşünmemek gerekmektedir. Bir çıkar grubu ancak siyasi iktidarı etkilemek üzere örgütlendiğinde baskı grubu niteliği kazanmaktadır (Kapani, 2016: 208). Bu bağlamda, baskı gruplarıyla siyasi partiler arasında birkaç belirgin farklılığı tespit etmek mümkündür. Öncelikle, siyasi partiler iktidarı hedeflerken, baskı grupları iktidarı etkilemeye yönelmektedir. Ayrıca, siyasi partilerin faaliyetleri süreklilik gösterirken, baskı gruplarının etki çabaları kendi çıkar ya da amaçlarıyla sınırlı şekilde olmaktadır. Siyasi partilerin toplumsal konular hakkında ideolojilerine uygun kapsamlı siyasi programları bulunmaktadır. Seçmen desteği ile programlarını hayata geçirmek istemektedirler. Toplumda çıkar ve değerler pek çok ve dağınık haldedir. Siyasi partiler bunları temsil edebilecek şekilde birleştirmektedirler (*interest aggregation*). Baskı grupları ise daha çok çıkarların açıklanması (*interest articulation*) işlevine yakındırlar (Kapani, 2016: 210; Şener, 2018: 223).

Baskı grupları çıkar ve amaçları bakımından iki gruba ayrılırlar. İşveren, işçi ve meslek örgütleri ilk gruba oluştururken, bunlar çıkar temellidirler ve bir toplumdaki en etkili, en güçlü baskı örgütleridir. İkinci grupta ise ortak fikirler ve değerler etrafında toplanan örgütler yer almaktadır. Peşinde koştukları 'dava'nın tüm insanlığı ya da en azından geniş kitleleri ilgilendirdiğine inanmaktadırlar. Bu grupta yer alan örgütlerin üyeleri mesleki ya da

sınıfsal açıdan türdeş değildirler. İnsan haklarını koruma dernekleri, doğayı ve çevreyi koruma dernekleri ortak fikirler ve değerler etrafında toplanmış baskı gruplarına örnek verilebilir. Bu noktada, bu ikili sınıflandırmanın mükemmel olmaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü ortak çıkarlar etrafında toplanan grupların faaliyetleriyle aynı zamanda ortak değerlere de hizmet etmesi mümkündür (Şener, 2018: 225-226).

Baskı grupları siyasi iktidarı doğrudan ya da dolaylı faaliyetler yoluyla etkilemeye çalışırlar. Konunun içeriği, ülkenin siyasal ve kültürel yapısı kullanılan yöntemler üzerinde etkili olmaktadır. Lobicilik doğrudan etkileme yöntemleri arasında akla ilk gelen yöntemdir. Basın ve yayın yoluyla kamuoyunu etkileme ve eylemler (protesto mitingleri, grevler, boykotlar vb.) dolaylı etkileme faaliyetleri arasında yer almaktadır (Kapani, 2016: 221-223).

Baskı gruplarıyla ilgili diğer önemli bir husus, siyasi partilerle aralarındaki ilişkilerdir. İkisi arasındaki ilişki geçici veya sürekli nitelikte olabilirken ve bu durumun her ülkenin siyasi ve sosyal yapısına göre farklılıklar göstermesi mümkündür. Baskı gruplarıyla siyasi partiler arasındaki geçici ilişkiler seçimler ve grevler gibi belirli zaman ve durumlarda gündeme gelmektedir. Sürekli ilişkiler ise kendini iki şekilde göstermektedir. *Labour Party* ile İngiliz İşçi Sendikaları örneğinde olduğu gibi ikisi arasında tarihsel olarak organik bir bağ bulunmaktadır. İkinci durumda ise ikisi arasında organik bağ olmasa da aralarında yarı açık, yarı gizli bir dayanışma söz konusudur. Sermaye gruplarının sağ partileri, sendikaların sol partileri destekleme eğilimde olması bunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır (Kapani, 2016: 210-212).

Görüldüğü gibi, siyasi partiler ile baskı gruplarının amaçları, örgütlenme biçimleri ve siyasi sistem içerisindeki işlevleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Tek konu partilerini bu farkları göz önünde bulundurarak incelemek gerekmektedir. Ancak bu şekilde, genel siyasi parti tanımından önemli farklılıklar göstermesine karşın tek konu partilerinin neden hâlâ siyasi parti olarak görüldüğü açıklık kazanabilir. Dahası, eğer çoğu tek konu partisi gerçekten partiden çok baskı grubu olarak adlandırılmayı hak ediyorsa, bu grupların neden siyasi parti olarak örgütlendiklerini de açıklamak gerekmektedir.

3. TEK KONU SİYASİ PARTİLERİ

Tek konu partileri uzamsal ve zamansal farklılıklara göre çok farklı konular etrafında ortaya çıkabilmektedir. Kadın hakları, ekoloji, hayvan hakları, telif hakları, kobay hayvanları üzerinde deney yapılması, vergilendirme, aşı, kürtaj, marihuana kullanımı, dini konular ve aile değerlerinin korunması bunlara örnek olarak verilebilir (Crotty, 2006).¹ Bu bağlamda, tek konu partileri temel varlık nedenleri olan ilgili konuya yönelik yaklaşımlarına göre yanlılar ve karşıtlar olarak ikiye ayrılabilir. Söz konusu partiler kimi durumlarda mevcut düzenlemelerin ve uygulamaların kaldırılmasını, kimi durumlarda ise ilgili konuda yasal düzenleme yapılmasını savunmaktadırlar. Söz konusu partiler demokratik siyasal yarışma olanaklarının bulunduğu pek çok ülkede parti sistemlerinin bir parçası konumundadırlar.

Tek konu partileri farklı nedenler ve amaçlarla ortaya çıkmaktadırlar. Örneğin, 1993 yılında Birleşik Krallık'ta kurulan *United Kingdom Independence Party* (UKIP), 2006 yılında Nigel Farage'ın parti liderliğine gelmesi sonrasında Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılmasını sağlamayı amaçlayan bir parti olarak popülerlik kazanmıştır. Söz konusu hedefi doğrultusunda kamuoyu yaratma, bu amaçla seçmen mobilizasyonu sağlamada kayda değer bir başarı elde eden UKIP, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır (Bale, 2019; The UK Independence Party, <https://www.ukip.org/about-UKIP>). 1869'da Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan *Prohibition Party* ülkede içki üretiminin ve satışının yasaklanmasını hedefiyle ortaya çıkmıştır. *Temperance Movement*'in bir parçası olan bu parti 1919-1933 yılları arasında ABD'de uygulanan içki yasağının yasallaşmasında önemli bir rol oynamıştır (The Prohibition Party, <https://www.prohibitionparty.org/>). 1991 yılında Kanada'da federal bir parti olarak kurulan *Bloc Québécois* ise Quebec eyaletinin Kanada devletinden bağımsızlığını kazanması için gerekli koşulları yaratmayı amaçlamaktadır (Bloc Québécois, <https://www.britannica.com/topic/Bloc-Quebecois>). *Animal Justice Party* 2011 yılında Avustralya'da kurulmuş ve hayvan haklarını iyileştirme amacı taşıyan bir siyasi partidir (Animal Justice Party, <https://www.animaljusticeparty.org/>). İsveç Korsan Partisi 2006 yılında ülkedeki telif ve patent yasalarında değişiklik yapılması talebiyle ortaya çıkmıştır (The Pirate Party, <https://>

¹ Göçmen karşıtı söylemleri ile bilinen radikal sağ partilerin de tek konu partileri olarak sayılabileceği görüşü kuşkuludur. Son zamanlarda göç odaklı olmaları bu partileri tek konu partisi yapmamaktadır. Çünkü bu partiler konjonktüre göre başta ekonomik sorunlar olmak üzere başka konuları da gündemlerine almaktadır (Kitschelt, 2006).

piratpartiet.se/en/about-us/). Pandemi sürecinde alınan kamu sağlığı önlemlerine, özellikle aşı uygulamalarına karşı çıkan partiler de son dönemde ön plana çıkmıştır. Türkiye’de 2021’de kurulan Dayatmasız Yaşam Partisi buna bir örnek oluşturmaktadır.

Tek konu partilerinin kurulmasını teşvik eden farklı nedenler bulunmaktadır. Ani ve kritik gelişmelere tepki verme gereği hisseden grupların varlığı bu nedenlerden birisidir. Örneğin, pandemi gibi kriz zamanlarında alınan kamu sağlığı önlemlerine karşı olan gruplar siyasal parti kurma yoluna başvurabilmiştir. Tek konu partilerinin kuruluşunu teşvik eden bir diğer neden, siyasal sistemdeki diğer partilerin bir konuya duyarsız kalması olabilmektedir. Örneğin, son yıllarda pek çok ülkede hayvan haklarının iyileştirilmesini talep eden partiler kurulmuştur. Son olarak, yerleşmiş geleneksel/baskıcı politikaları/anlayışları yıkmak isteyen grupların da tek konu partisi kurmaya yöneldikleri görülmektedir. Kadınların haklarının, toplumsal statülerinin iyileştirilmesini savunan feminist partiler bu grup içerisinde değerlendirilebilir. *Bloc Québécois* örneğinde gördüğümüz gibi etnik temelli talepler de tek konu partilerinin kuruluşuna temel teşkil edebilmektedir.

Bu son iki örnek kavramsal saydamlaştırma için, tek konu partilerinin sadece baskı gruplarından ayırt edilmesinin yeterli olmadığını göstermektedir. Tek konu partilerinin tarihsel gelişimi özellikle bazı örneklerin toplumsal hareketler ile yakın bağları olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca, *Bloc Québécois* gibi bölgeci partiler tek konu partisi değil de niş partisi olarak da ele alındığı için bu noktada tek konu partilerinin niş partilerinden farkını da sorgulamak gerekmektedir.

Toplumsal hareketlerle tek konu partileri arasındaki ilişkiye baktığımızda son iki yüzyılda Batı toplumlarındaki sosyo-politik dönüşümü hatırlamak gerekmektedir. Batılı ülkelerde 19. yüzyıldan itibaren sınıf temelli toplumsal hareketler siyasete yön veren temel unsurlardan birisi olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise kimlik odaklı toplumsal hareketler ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan bu hareketler içerisinde 1960’larda yükselen öğrenci ve sivil haklar hareketleri, 1970’ler ve 1980’lerde güç kazanan kadın, çevre, LGBTİ ve insan hakları hareketleri ile 1990’larda ortaya çıkan küresel adalet hareketleri yer almaktadır (Topal Demiroğlu, 2014). Lawson ve Merkl bu eğilimin büyük partilerin düşüşte olduğunu bir göstergesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Tek konu hareketlerinden yeni kurulan baskı gruplarına kadar pek çok yeni siyasi oluşum alternatif siyasi kanallar yaratma çabasına girerken aynı zamanda küresel çapta parti sistemlerini de değiştirmeye zorlamıştır (Lawson ve Merkl, 1988). Bu hareketler içerisinde özellikle kadın ve çevre hareketleri zamanla pek çok ülkede partileşme yoluna gitmişlerdir. Birleşik Krallık’tan Kadın Eşitliği Partisi (*Women’s Equality Party*) , Yeni Zelanda’dan Kadın Hakları Partisi (*Women’s Rights Party*), Almanya’dan Yeşiller Partisi dâhil olmak üzere kadın ve çevre hareketlerinin partileşmesine birçok örnek verilebilir (*Women’s Equality Party*, <https://www.womensequality.org.uk/>; *Women’s Rights Party*, <https://womensrightsparty.nz/> ; <https://www.britannica.com/topic/the-Greens-politics>).

Bunlardan özellikle Yeşil partiler Avrupa kıtası genelinde kayda değer bir siyasi güce dönüşmüştür. Gunther ve Diamond’ın tipolojisinde de yer alan, Kitschelt’in (2006) hareket partileri olarak adlandırdığı örneklerde toplumsal hareket tabanlarını korumaya dikkat eden, eylemlerinde toplumsal hareket repertuarından yararlanmaya devam eden Yeşil partiler olduğu gibi, Alman Yeşiller Partisi gibi zamanla ana akım partilere daha çok benzeyen örnekler de mevcuttur (Tarrow, 2012; Rüdiger ve Sajuria, 2020).² Günümüzde Avrupa siyasi sisteminin yerleşik güçlerinden birine dönüşen Yeşil partiler Avrupa Parlamentosu’ndaki parti gruplarından birisini oluştururken (*The Greens/EFA – Yeşiller Avrupa Özgür İttifakı*), kıta genelinde *European Greens* adıyla daha geniş bir dayanışma ve iletişim ağı işlevi gören kendine özgü tek bir Avrupa partisi şeklinde de örgütlenmişlerdir (*The Greens/EFA in the European Parliament*, <https://www.greens-efa.eu/en/> ; *European Greens*, <https://europeangreens.eu/about/>). Tarihsel gelişim itibarıyla kökleri toplumsal hareketlerde olan Yeşil partiler partileşmelerinin ardından özellikle ulusal ve kıta düzeyindeki siyasi sistemlerin yerleşik aktörlerine dönüştükçe tek konu partisi özelliklerinden uzaklaşmışlardır. *European Greens* 2024 manifestosunda çevre konusunun yanı sıra, demokrasi, feminizm, insan hakları, barış ve küresel adaleti öncelikli konuları arasında saymaktadır *European Greens*, <https://europeangreens.eu/priorities/>).

² Siyasi partiler ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiye dair farklı kuramların ayrıntılı bir analizi için bakınız: Tsakatika, M. (2023). “Political Parties and Social Movements”, *The Routledge Handbook of Political Parties*, (Ed. N. Carter, D. Keith, G. M. Sindre ve S. Vasilopoulou), Routledge, Oxon ve New York.

Tek konu partilerini incelerken dikkate alınması gereken diğer bir kavram da niş partilerdir. Niş partiler ana akım partilerden programları, davranışları ve stratejileri bakımından ayrılmaktadırlar (Wagner, 2012). Bu partilerin başlıca özelliği diğer siyasi partilerin önemsemediği, her birinin sınırlı sayıda ve ekonomi dışındaki konulara odaklanmalarıdır. Bu partilerin en bilindik temsilcileri olarak Yeşiller, radikal sağ ve bölgeci partiler sayılmaktadır. Bu partilerin başlıca stratejik hedefleri “siyasallaştırma” ve “bulaştırma”dır. Siyasallaştırma, niş partilerin odaklandıkları konuları ana akım siyasetin başlıca gündem maddesi haline getirme stratejisidir. Siyasallaştırma stratejisinin niş partiler açısından iki yararı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, politika değişikliği hedefledikleri konunun kamuoyunda yeterince ilgi çekmesi halinde niş partilerin seçmen desteğini artırabilmesidir. İkinci olarak, bu partiler siyasallaştırma yoluyla hükümetlerini politika değişikliğine zorlayabilirler ki bu da onların hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırabilir. Niş partilerin izlediği ikinci strateji olan bulaştırma ise bu partilerin siyasallaştırdıkları konularda ana akım partilerin kendileriyle benzer tutumlar benimsemelerini sağlamaya çalışmaları anlamına gelmektedir (Wagner, 2023: 224-225). Niş partilerin izledikleri siyasallaştırma ve bulaştırma stratejilerine cevap olarak ise ana akım partiler uzlaşmacı, düşmanca ya da görmezden gelmeye dayalı tepkiler göstermektedirler (Meguid, 2005). Bu tutumlara göre de niş partiler hükümette yer almasalar bile bazı durumlarda, hükümet politikalarını amaçlarına uygun yönde etkileyebilmektedirler (Wagner, 2023: 225).

Wagner’ın yukarıda ayrıntılı şekilde açıklanan niş parti tanımından hareketle niş partilerin tek konu partileri olduğu ve bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Meguid (2005:347) de niş partilerin seçmenler ve diğer partiler tarafından büyük oranda tek konu partileri olarak algılandığını belirtmektedir. Öte yandan, siyasal parti tüzel kişiliğine sahip olsa da Türkiye’den vereceğimiz bazı örneklerde de görüleceği gibi kimi siyasal partilerin baskı grubu olma özellikleri daha ağır basmaktadır. Başka bir deyişle, tüm tek konu partilerinin niş parti özelliği taşıdığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, tek konu partisi kavramı niş partilerini de kapsayan bir şemsiye kavram olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, hangi partilerin niş parti kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda da genel bir uzlaşma bulunmamaktadır. Örneğin, Wagner Yeşiller ve bölgeci partileri niş partiler arasında sayarken, bazı araştırmacılar ise kadın partilerinin ve göç karşıtı partilerin de bu kategoride ele alınabileceğini savunmaktadırlar (Mudde, 1999). Bu makalede, söz edilen nedenlerle tek konu partisi terimi tercih edilmiş olsa da Wagner’ın niş partileri özelinde tanımladığı “siyasallaştırma” ve “bulaştırma” kavramlarını tek konu partilerinin amaçlarını ve etkilerini değerlendirmek için kullanmanın yararlı olacağı açıktır.

Şu ana kadar yaptığımız kavramsal analiz ışığında tek konu partilerinin başlıca özelliklerini daha net şekilde ortaya koyabiliriz. Tek konu partilerinin tarihi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu partiler çeşitli nedenler ve amaçlarla ortaya çıkmaktadırlar. Belli bir çıkar ya da idealin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadırlar. Ancak, tek konu partilerinin siyasi partileri tanımlayan özelliklerin pek çoğundan yoksun oldukları da bir gerçektir. Örneğin, bunların büyük bir kısmı örgütsel sürekliliğe sahip olmadığı gibi, ülke genelinde yaygın da değildir. Belli siyasi ideolojilere yakınlıkları olsa da tek konu partileri doğaları gereği geniş kapsamlı birer siyasal programdan da yoksundur. En önemlisi, bu partilerin pek çoğu siyasi partilerin ayırt edici özelliği iktidarı ele geçirme hedefine sahip değildir. Buna uygun olarak, sığ örgütsel yapıları ve sınırlı amaçları nedeniyle çoğu tek konu partisi seçimlere dahi katılmamakta ya da katılamamaktadır. Ayrıca, bu partiler siyasi partileri tanımlayan işlevlerin çoğunu da yerine getirmemektedirler. Tek konu partilerini, baskı gruplarının özellikleri çerçevesinde incelediğimizde ise, söz konusu partilerin pek çoğunun baskı grubu özelliklerinin ağır bastığı görülmektedir. O halde, söz konusu sosyal gruplar neden baskı grubu olarak, örneğin bir dernek olarak değil de siyasi parti olarak örgütlenmeyi seçmektedirler?

Aslında, tek konu partilerinin pek çoğu daha büyük ve kapsamlı bir toplumsal hareketin parçası olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kadın partileri ve Yeşil partiler bu durumun en iyi örnekleri arasındadır. Bu durumda tek konu partileri siyasal rekabetin resmi aktörleri olarak hedeflerine ulaşmak için siyasallaştırma ve bulaştırma stratejilerine hizmet edecek yeni araçlara erişmek istemektedirler. Bu yolla tanınırlıklarını artırmak, kamuoyu yaratmak ve ana akım partiler üzerinde etkiler yaratmayı hedeflemektedirler. Ancak çoğu zaman yukarıda söz edilen yapısal ve aktör kaynaklı sorunlarla boğuşmak zorunda kalmaktadırlar. Tek konu partilerinin çoğunun sınırlı etki yaratabilmesini, çoğu örneğin süreklilik sağlayamamasını bu sorunlar çerçevesinde açıklamak mümkündür. Bazı durumlarda ise tek konu partilerinin kurulması siyasallaştırılan konunun kendisinden çok siyasi aktörlerin kişisel beklentileri ile ilişkili olabilmektedir. Bu durumda, siyasi kültüre bağlı olarak tek konu partilerinin kurulması

ilgili kişilerin kamuoyunda kişisel tanınırlıklarını artırmak için başvurdukları bir yola dönüşebilmektedir. Siyasi parti kurulması konusunda yasaların tanıdığı hakları kullanmak isteyen kişilerin her zaman ortaya çıkması ve parti kurmaya girişmesi mümkündür. Ancak bu tip partileri tek konu partisinden çok tabela partisi olarak adlandırmak gerekmektedir. Aşağıda da göreceğimiz gibi Türkiye siyasi hayatında bunların sayısı hiç de az değildir.

4. TÜRKİYE'DE TEK KONU PARTİLERİ

Türkiye siyasi tarihi parlamenter demokrasinin gelişimine paralel olarak pek çok siyasal partinin kuruluşuna tanıklık etmiştir (Tunaya, 2015). Türkiye'de siyasi partiler Türkiye siyasal hayatı üzerine yapılan çalışmalarda da en çok ele alınan konular arasında yer almıştır. Partiler üzerine yapılan monografik ve karşılaştırmalı çalışmalarda partilerin ideolojileri, parti sistemleri, genel ve yerel seçimlerdeki performanslar, parti içi demokrasi ve partilerin ülke demokrasisine katkıları vb. gibi konular ele alınmıştır (Heper ve Rubin, 2002; Ahmad, 2010; Özbudun, 2011; Sayarı vd., 2018). Ancak söz konusu araştırmalar genellikle ana akım partiler üzerine yoğunlaşmıştır.

Mete Kaan Kaynar (2006: 28) Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, TBMM ve Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerine dayanarak 1923-2006 yılları arasında Türkiye'de 228 siyasi parti kurulduğunu belirtmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 2006 sonrası kayıtları dikkate alındığında ise 24 Nisan 2024 tarihine kadar bunlara 112 yeni kaydın daha eklendiği görülmektedir. Güncel resmi kayda göre, 24 Nisan 2024 tarihi itibarıyla Türkiye'de faaliyette olan parti sayısı 139'dur (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, "Faaliyette Olan Siyasi Partiler", <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek-1711443302.pdf>). 1923-2006 arasında kurulan 228 partiden sadece 49 tanesi en az bir milletvekili seçimine katılırken, bunlardan sadece 22 tanesi temsil hakkı elde etmiştir (Kaynar, 2007: 34). Aynı tarihler arasında toplam 178 partinin siyasal yaşamı sona ermiştir. Bunlardan % 69,6'sı kendi istekleriyle faaliyetlerine son vermişlerdir (Kaynar, 2007: 30). Yine aynı kaynağa göre, 1923-2006 tarihleri arasında kurulan 228 partinin ortalama ömrü 4,77 yıldır. Bunların en kısa süreli olanları bir gün ömürleri olan hülle partileridir (Kaynar, 2007: 39). Siyasi eğilimlerine bakıldığında ise 228 partiden 129'u sağ, 99'u ise sol ideolojik ilke ve değerlere sahiptir. Aynı dönemde seçimlere katılan 49 partiden 19'u sol, 30'u sağ partilerdir (Kaynar, 2007: 37).

Türkiye siyasi tarihinde çok partili hayata geçişten günümüze kurulan tüm bu partiler kuruluş amaçlarına göre incelendiğinde, bunların bazılarının tek konu partisi özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Aşağıda yer verilen partiler Mete Kaan Kaynar'ın geniş bir araştırmacı kadrosuyla birincil kaynaklardan yararlanarak oluşturduğu envanterin taranması sonrasında belirlenmiştir. Kaynar ve ekibinin 2007 tarihli "Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri" adlı eserinde yer alan siyasi partiler kuruluş amaçlarına göre taranmış ve Türkiye'de çok partili hayata geçilen 1946 yılından 2006 yılına kadar kurulan tek konu partileri tespit edilmiştir. Söz konusu eser 2006 yılına kadar olan dönemi kapsadığı için 2006'dan günümüze kadar kurulan partiler içerisindeki tek konu partilerini tespit etmek amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın siyasi partilere ilişkin kayıtları taranmıştır. Aşağıda 1946-2024 yılları arasında kurulan tek konu partileri hakkında betimleyici yöntemle bu partilerin konularını, ideolojik yelpazedeki yerlerini, kuruluş ve varsa kapanış tarihleri ile kapanış nedenlerini içeren bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler ayrıca Genel Değerlendirme bölümünde yer alan Tablo 1'de şemalaştırılmıştır. Ayrıca, elde edilen veriler ışığında ulaşılan bulgular tartışılmıştır. Wagner'in siyasallaştırma ve bulaştırma kavramlarının yardımıyla söz konusu partilerin amaçlarına erişme durumları ve siyasal sistem üzerinde yarattıkları etkiler analiz edilmiştir.

Buna göre 1946-2024 arasında kurulan tek konu partileri kronolojik sırayla şu şekildedir:

***Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi:** 1972-81 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Siyasi partilerin faaliyetlerine son veren 1980 askeri darbesi bu partinin de sonu olmuştur. Partinin temel amacı meclisteki erkek egemenliğini azaltmak ve kadın haklarını ilerletmek olmuştur. Maddi yetersizlikler nedeniyle yeterli ilde örgütlenme sağlayamadığı için genel seçimlere katılamamıştır (Bora, 2017; TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html)

***Yeşiller Partisi:** 1988-1994 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Çevreci bir gündeme sahip merkez sol nitelikte bir parti olmuştur (Yeşiller Partisi Programı ve Tüzüğü 1989, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/e80e8501-9a63-4eab-ac19-b5baa0e7470e>; Cinman Şimşek, 1993). Çevre konusunun siyasallaşması sonucunda çevreci hareketin partileşme kararı alması sonucu kurulmuştur (Duru, 2002). 1994 yılında parti hesabını sunamadığı için Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Kadın hareketiyle dayanışma içerisinde olan Yeşiller Partisi 2008 ve

2020 yıllarında ikinci ve üçüncü kez kurulmuştur. Bu süreçte Batılı muadillerine benzer şekilde siyasal gündemi genişleyen parti, kapsamlı bir siyasal bir programa kavuşmuştur (Yeşiller Partisi, resmi web sitesi <https://yesiller.org.tr/>). Öte yandan, ilgili partinin 2020 yılında kurulan güncel versiyonunun mevcut hukuki durumu muğlaklığını korumaktadır (Bianet, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/242957-yesiller-partisi-neden-kurulamiyor>). Parti en son İç İşleri Bakanlığı'na karşı açtığı engelleme davası konusunda lehine karar verildiğini duyurmuştur (Yeşil Gazete, <https://web.archive.org/web/20230228191721/https://yesilgazete.org/yurutmesi-durdurulmustu-yesiller-icisleri-bakanligina-actigi-engelleme-davasini-kazandi/>). Temmuz 2024 itibarıyla bakıldığında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı güncel parti listesi kayıtlarında Yeşiller Partisi hâlâ yer almadığı görülmektedir (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Siyasi Parti Genel Bilgileri, <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri>). Bu durumda, Yeşiller Partisi'ni resmi parti statüsüne kavuşmayı bekleyen bir tek konu partisi olarak almak gerekmektedir. Öte yandan, kırk yıla yaklaşan bir partileşme deneyimine sahip Yeşiller Partisi parti kurmanın somut yasal gerekçeler sunulmadan engellenmesi mümkün olmayan anayasal bir hak olduğunu belirtmekte ve çalışmalarını ulusal ve uluslararası düzeyde devam ettirmektedir.

Bu arada, bu parti 2008'de ikinci kez kurulduktan sonra 2012'de Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleşerek Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'ni kurmuştur. Bu aşamadan sonra ekososyalizmi de içeren ancak siyasal programı çok daha geniş kapsamlı bir parti halinde geldiği için bu parti tek konu partisi özelliğini yitirmiştir. Öte yandan, bu yeni birleşik parti kısa süre sonra bölünmekten kurtulamamıştır Yeşillerin oluşturduğu Yeşil Siyaset Forumu yeşil gündemden uzaklaştığı eleştirisinde bulunarak 2016 yılında Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nden ayrılmıştır. Daha sonra bu grup, 2019 yılında Yeşiller Meclisi'nin kurulmasına öncülük etmiştir (Yeşil Gazete, 2019). Söz konusu oluşum 2020'de kurulan Yeşiller Partisi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ise 2023 yılında Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti) adını almıştır (DEM Parti, resmi web sitesi <https://demparti.org.tr/>).

2020 yılında kuruluş dilekçesini veren Yeşiller Partisi doğanın da insan gibi özne olarak kabul edilmesi gerektiğini, sosyal ve ekonomik sorunların çevresel sorunlarla derinden ilişkisi olduğunu, bu anlamda sosyal adaletin iklim ve çevre adaleti olmadan başarılamayacağını savunmaktadır. Kimlik değil, ilkeler siyaseti yürütmeyi amaçladığını belirten parti bu ilkeleri ise şu şekilde sıralamaktadır: Doğaya uyum, iklim kriziyle mücadele, barış ve şiddetsizlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminizm, küresel mücadele, yerel ve doğrudan demokrasi, sürdürülebilirlik, adil paylaşım, özgür yaşam, çoğulculuk (<https://yesiller.org.tr/yesil-ilkeler/>). Yeşiller Partisi söz konusu ilkeleri hayata geçirebilmek için mevcut siyasal ve toplumsal anlayışta ve düzende radikal bir dönüşüm gerekliliğini vurgulamaktadır.

Batılı örneklerde görüldüğü gibi, Türkiye'de de Yeşiller hareketi farklı ideolojilerle eklemlenip tarihsel gelişim süreci içerisinde farklı yorumlar ekseninde iç bölünmeler yaşamıştır. Özellikle sosyalizm ile çevre hareketini harmanlayan ekolojik sosyalizm (yeşil sosyalizm) 1988-1994 yılları arasındaki Yeşiller Partisi ve daha sonra kurulan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nde hayata geçirilmiştir. 2020'de kurulan üçüncü Yeşiller Partisi ise yeşil liberalizm ekolündendir.

DEM Parti çatısı dışında bağımsız olarak yeşil sosyalist ilkeleri esas alan en son parti ise Yeşil Sol Parti adıyla Kasım 2023'te kurulmuştur (<https://www.yesilpartisi.org/?p=4296>). Söz konusu parti gerek yeni kurulmuş olması gerekse ekolojik sosyalist partilerin doğaları gereği tek konuyu aşan siyasal programları nedeniyle burada tek konu partileri kapsamında incelenmemiştir.

***Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi:** 1996 yılında kurulan Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi, kendisini Atatürkçü, bağımsız merkezi görüşe sahip bir parti olarak tanımlamaktadır. Temel varlık sebebi engelli yurttaşların siyasal katılımının artırılarak toplumsal entegrasyonun iyileştirilmesi olmuştur. Maddi yetersizlikler nedeniyle 2003 tarihinde fesih kararı almıştır (TBMM Kütüphane ve Arşiv Başkanlığı, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html). Engellilerin yasal ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi amacıyla daha sonra 2007 yılında Türkiye Özürlüler Partisi ve 2012 yılında Engelsiz Türkiye Partisi kurulmuştur. İki parti de uzun soluklu olamamış ve kendilerini feshetmişlerdir (Eraslan ve Coşgun, 2021).

***Kadın Partisi:** 2014 yılında kurulmuştur. Sloganı “erkek demokrasiden gerçek demokrasiye” olan Kadın Partisi, kuruluş amacını erkek egemen rejimi yıkmak olarak ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı, ayrımcılık karşıtı, emekten yana, çevreci, barış ve kardeşliği savunan, çoğulcu, katılımcı, tabandan demokrasi ilkelerini savunan, şiddet ve savaş karşıtı bir partidir (Kadın Partisi, Parti Programı, chrome-extension://efaidn bmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kadinpartisi.org.tr/afis/files/kadin_partisi_program_2017.pdf). Geç Osmanlı dönemindeki öncü bazı önemli isimlerin faaliyetleri dışında, Türkiye’de kadın hareketi erken Cumhuriyet döneminde ifadesini Türk Kadınlar Birliği ile bulmuştur. Yeni Türkiye’nin yeni insanının yaratılması çabalarının bir parçası olarak kadının erkekle yasalar önünde eşitliğini sağlayan medeni haklara kavuşması ve kamusal hayata katılımı yeni rejimin temel özelliklerinden birisi olmuştur. Kadınlar Birliği’nin de “devlet feminizmi” kapsamında bu çabalara aktif olarak destek vermesi teşvik edilmiştir. 1970’lerdeki Ulusal Kadınlar Partisi kadın hareketinin partileşmesi yönünde öncü çabalardan birisidir ancak büyük oranda etkisiz kalmıştır (Bora, 2017: 769) ve tüm siyasal partilerin kapisına kilit vuran 12 Eylül darbesi ile bu parti de son bulmuştur.

Günümüzdeki Kadın Partisi bu anlamda tamamen yeni bir girişim değildir. Öte yandan, 1980’lerden itibaren yükselen toplumsal hareketlerin bir parçası olan feminist uyanışın bir sonucudur. Yeşil harekete benzer şekilde feminist hareket de siyaset yelpazesinin sol kanadında çeşitli mecralarda kendine yer bulmuştur. Kadın Partisi kadın hareketinin pek çok farklı yorumu ve örgütlenmesi içerisinde sosyal demokrat yönelimleri temsil etmektedir. Yeni bir toplumsal ilerleme örgütlemek istediğini belirten Kadın Partisi, bunun için siyaset ve yönetim anlayışında köklü değişiklikler önermektedir. Ülke seçim barajının % 3’e indirilmesini, kota sistemi yerine eşit temsil ve eşit yurttaşlık anlayışının bir gereği olarak parite sistemini, gençlerin partilere üye olabilme yaşının 18’den 14’e indirilerek aktif yurttaşlık yoluyla demokratik katılım kültürünün geliştirilmesini savunmaktadır. Kadın Partisi gençlerin hakları, ekolojik sorunlar ve LGBTİ hakları konusundaki duyarlılığını da özellikle vurgulamaktadır. Kendisinin sivil toplumun etkin bir bileşeni olarak tanımlayan Kadın Partisi anti-otoriter bir çizgide devletin gücünün temel hak ve özgürlükleri zedelememesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kadın Partisi, Parti programı; Sivil Ses, <https://www.youtube.com/watch?v=gytn00R-tsU>).

***Dayatmasız Yaşam Partisi:** 2021 yılında Hacı Ali Özhan adında bir avukat liderliğinde pandemi koşullarında kurulan aşı karşıtı partidir. Dünya Sağlık Örgütü ve onun yerli işbirlikçisi olarak gördüğü Türk Tabipleri Birliği’ni pandemi adı altında insan nesline kast eden bir komplo kurmakla suçlayan bu parti başta aşı uygulamaları olmak üzere pandemi kapsamında alınan kamu sağlığı önlemlerine karşı çıkmıştır. Bu kısa ömürlü parti Büyük Uyanış Derneği’nin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Büyük Uyanış Derneği ideolojik olarak Türk-İslam Sentezini esas alan ve “Bir Millet Uyanıyor” sloganı ile her türlü tehdide karşı Türk milletini uyanık ve bir tutmayı kendine amaç edindiğini ifade eden bir oluşumdur. Pandemi sürecinde kendine ait aktif bir web sayfası olan dernek, bu sayfayı daha sonra kapatmıştır. Halen çeşitli sosyal medya kanallarını dernek faaliyetlerinin duyurulması ve yürütülmesinde yardımcı araçlar olarak kullanmaktadır (<https://x.com/buyukuyanistr>; <https://www.instagram.com/buyukuyanistr/>).

Büyük Uyanış Derneği’nin organik bir bileşeni olan Dayatmasız Yaşam Partisi pandemi kaynaklı bir sağlık krizinin yol açtığı olağanüstü koşullarda kurulmuştur. Pandemiye karşı yürütülen aşı kampanyasının “küresel çetenin” bir planı olduğunu, bu nedenle pandemiye de “plandemi” demek gerektiğini savunan bu parti, bu yönde kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştır (Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=2Zh5vC1pnN0>). Dayatmasız Yaşam Partisi amacının tek bir konuyla sınırlı olduğunu, bu amacını gerçekleştirdiğinde partinin kendini feshedeceğini açıklamıştır. Bu nedenle, bu partinin bir parti değil baskı grubu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim parti kuruluşu sırasında yaptığı açıklamaya uyumuş ve 2022 yılı sonunda kendini feshetmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=VXj7ybex-Kg>).

Söz konusu partiler dışında, Kaynar ve arkadaşlarının oluşturduğu parti listesinde ilginç isimli bir dizi partiyi tespit etmek mümkündür. Bu partiler basında da mizahi bir dille haber konusu olmuşlardır (NTV, 2010). Güden Partisi (1951-1952), Ufak Parti (1957-1958), Medeniyet ve Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi (MEHTAP) (1988-1990), Sultan Partisi (1996-2001), Varlığımız Partisi (2001-2004) gibi partilere bu noktada bir yanlış anlaşılmayı gidermek için değinmek gerekmektedir. Gayet açıktır ki diğer bütün partiler gibi bu partiler de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 68. maddesine dayanarak ve 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 5.maddesinde “Vatandaşlar siyasi parti kurma hakkına sahiptirler. Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, önceden

izin alınmaksızın serbestçe kurulurlar” şeklinde ifade edilen haktan yararlanılarak kurulmuşlardır. (Mevzuat Bilgi Sistemi – Türkiye Cumhuriyeti Anayasası <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> ; Mevzuat Bilgi Sistemi - Siyasi Partiler Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>). En azından bazılarının isimleri tek konu partisi olabilecekleri izlenimi uyandırır da yukarıda sayılan partileri tek konu partileri olarak değerlendirilmek mümkün görünmemektedir. Herhangi bir ideolojiyle bağlantıları olmadığını, siyasi yelpazenin merkezinde yer aldıklarını vurgulayan bu partilerin kuruluş amaçları dahi muğlaktır ve kendilerini kısa sürede feshetmişlerdir (Kaynar, 2007). Bu partiler yapıları gereği siyasi parti olmak bir yana, baskı grubu olma özelliği dahi taşımamaktadır ve bu partilerin herhangi bir siyasi kimliğe sahip olmaları da mümkün olmamıştır.

Son olarak, Türkiye’deki tek konu partileri arasında zaman zaman Zafer Partisi’nin de anıldığını belirtmek gerekir. 2021 yılında Ümit Özdağ tarafından kurulan bu partinin çıkış noktası göçmen karşıtlığıdır. Kültürel, ekonomik ve siyasal açılardan göç konusunu güvenlikleştiren Zafer Partisi, Türkiye’deki göçmenlerin ülkelerine geri gönderilmesini temel hedefi olarak ilan etmiştir. Öte yandan, parti programına bakıldığında Zafer Partisi’nin siyasi gündemini sadece göç konusu ile sınırlandırmadığı görülmektedir. Parti programında göç konusunun yanı sıra, adalet, sağlık, eğitim ve ekonomiye de kapsamlı şekilde yer verilmektedir. (Zafer Partisi, resmi web sitesi <https://zaferpartisi.org.tr/parti-programi/>). Zafer Partisi’ni ideolojik açıdan Avrupa’daki popülist radikal sağ partiler ile aynı kategoride değerlendirmek daha doğru görünmektedir. Zafer Partisi, Avrupa’daki benzerleri gibi göç karşıtlığı dışında başka konulara da programında yer vermektedir. Ayrıca yine onlar gibi, ideolojik düzlemde popülizm, yerlilik ve otoriterliği birleştirmektedir (Saylan ve Aknur, 2023: 272). Bu nedenle, Zafer Partisi bu çalışmada tek konu partisi olarak ele alınmamıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de bugüne değin kurulan tek konu partilerinin kadın hakları, ekoloji, engelli hakları ve aş karşıtlığı konularında kurulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, kadın hareketinin, ikincisi ise Yeşiller Hareketi’nin bir parçası olma özelliğini taşımaktadır. Özgürlükçü sol yönleri ön planda olan bu hareketler dikkatlerini belli bir alanda yoğunlaştırsalar da aralarında bugüne kadar hem dayanışma hem de geçişkenlikler söz konusu olmuştur. Bu hareketlerden kaynaklanan partiler kesintilerle de olsa 1980’lerden bu yana süreklilik sağlayabilmişlerdir. Kadın ve çevre partileri ile karşılaştırıldığında, engelli hakları ve aş karşıtlığı konusundaki partiler ise uzun ömürlü olmamıştır. Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi ve Dayatmasız Yaşam Partisi farklı gerekçelerle kendilerini feshetmişlerdir. Bunlardan ilki maddi yetersizlikler nedeniyle, ikincisi ise pandeminin etkilerinin azalması ile birlikte pandemiye yönelik kamu sağlığı önlemlerinin azaltıldığı süreçte, 2022 yılı sonlarında misyonunu tamamladığı iddiasıyla siyasi varlığına son vermiştir.

Tablo 1: Türkiye’de tek konu partileri (1946-2024)

<i>Parti Adı</i>	Kadın Partisi	Yeşiller Partisi	Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi	Dayatmasız Yaşam Partisi
<i>Konusu</i>	Kadın hakları	Çevre ve iklim adaleti	Engelli hakları	Aş karşıtlığı
<i>İdeolojik Yelpazedeki Yeri</i>	Sosyal demokrasi	Yeşil liberalizm	Merkez (“ne sağ ne de sol”)	Milliyetçi-muhafazakâr
<i>Kuruluş Tarihi</i>	26 Haziran 2014	2020 (hâlâ yasal statüsünün onaylanmasını beklemektedir)	29 Temmuz 1996	Kasım 2021
<i>Kapanış Tarihi</i>	Aktif	Aktif	17 Aralık 2003	Ekim 2022
<i>Yaşam Süresi</i>	-	-	Yaklaşık 7 yıl	Yaklaşık 1 yıl
<i>Kapanış Nedeni</i>	-	-	Fesih	Fesih

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda kadın ve çevre hareketlerinin yaşayan örneklerine yer verilmiştir.

Maddi yetersizlikler tek konu partilerinin ortak sorunu olarak görünmektedir. Parti içi çekişmelerin yanı sıra maddi yetersizlikler ilgili partilerin örgütsel istikrar ve yaygınlık kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Parti oluşumunda esas olan örgütlenme ve seçime girmektir. Siyasi Partiler Kanunu’nun 36.maddesine göre, partilerin seçimlere

girmesi için oy verme gününden en az altı ay önce, illerin en az yarısında ve o illerin de merkez ilçe dâhil olmak üzere en az üçte bir ilçesinde örgütlenmiş olması gerekmektedir. Ayrıca il ve ilçe kongrelerinin ardından büyük kongresini yapma zorunluluğu bulunmaktadır (Mevzuat Bilgi Sistemi - Siyasi Partiler Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>). Dolayısıyla, parti olduğunu ispat etmek ve parti sisteminde kalıcılışmak ciddi bir insan, para ve zaman kaynağı gerektirmektedir. Türkiye’deki mevcut parti sistemi içerisinde yer alan pek çok partinin söz konusu ölçütleri karşılaması söz konusu değildir. Üstelik yukarıda örnekleri verilen, üye sayıları son derece sınırlı grupların girişimleri sonucu kurulan, amaçları muğlak ve kısa süreli olmaya mahkûm “tabela partilerinin” varlığı da düşünüldüğünde Türkiye’de aktif halde görülen partilerin çoğunun parti olma iddiaları şüphelidir.

Yukarıda incelenen örnekler içerisinde ortaya çıkışları itibarıyla Kadın Partisi ve Yeşiller Partisi olmak üzere sadece iki tanesinin tek konu partisi özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yeşiller Partisi’nin zaman içerisinde genişleyen siyasal gündemi dikkate alındığında, güncel Türkiye parti sistemi içerisinde Kadın Partisi’nin tek konu partisi özellikleri taşıyan başlıca örnek olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde kurulan aşı karşıtı Dayatmasız Yaşam Partisi ise bir partiden çok baskı grubu özelliklerine sahip olmuştur. Üstelik sınırlı bir şekilde tanımladığı amacını gerçekleştirdiğinde varlığına son vereceğini baştan ilan etmiştir. Dünyada bunun örnekleri mevcuttur. Örneğin, UKIP Brexit sonrası varlık nedenini kaybetmiştir. Kanada’da marihuananın yasallaşması amacıyla yola çıkan Marihuana Partisi bu amacını *Conservative Party* dışında tüm partilere benimsetmiştir. Liberal Trudeau hükümeti iktidara geldiğinde de marihuanayı yasallaştırma yoluna gitmiştir (Simon and Chavez, 2018). Türkiye özelinde, henüz seçimlerde tüzel kişilikleriyle yarışma başarısı gösterememiş olsalar da hedefleri uzun erimli, toplumsal hareket temellerine sahip ve belirli ideolojik temellere dayanan Kadın Partisi ve Yeşiller Partisi’nin ise uzun yıllar varlığını sürdüreceğini öngörmek mümkündür.

Adı geçen partilerin siyasallaştırma ve bulaştırma stratejileri çerçevesinde başarılarına ve diğer partiler üzerindeki etkilerine bakıldığında, amaçları ile kat etmeleri gereken yol arasında hayli mesafe olduğu görülmektedir. Odaklandıkları konuları ana akım siyasetin başlıca gündem maddesi halinde getirme ve ana akım partilere de kendilerinininkine benzer tutumlar benimsetme yolunda bu partilerin görece başarılı oldukları söylenebilir. Kadın ve çevre konuları ana akım partiler açısından siyasal programlarında değişen oranlarda ama mutlaka yer verdikleri konulara dönüşmüştür. Ancak ana akım partilerin ilgili konulara yaklaşımı tek konu partilerinkinden önemli derecede farklı olmayı sürdürmektedir. Örneğin, ana akım partiler ama özellikle sağ kanatta yer alanlar örneğin çevre sorunlarını iktidar mücadelesi içerisinde bir alt politika alanı olarak tanımlamaktadırlar. Çevre politikalarını oy kazanma sürecinin bir aracı olarak görmektedirler (Sipahi ve Dinçer, 2019: 32). Benzer bir tespiti kadın konusu için de yapmak mümkündür.

Tek konu partilerinin siyasallaştırdıkları konularda hedefledikleri radikal değişiklikleri yapmaktan uzak olmalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Yukarıda söz edilen örgütlenme ya da parti içi ideolojik ayrışmaların ve bölünmelerin dışında, gerek Kadın Partisi gerekse Yeşiller Partisi kiteselleşme konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Elbette örgütsel sorunlar kiteselleşme potansiyelini olumsuz etkilemektedir. İki partinin üye sayılarına ilişkin ne kendi resmi web sitelerinde ne de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmaktadır. Yine de üye rakamlarının düşük seviyelerde olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu partilerin önündeki diğer bir engel ise, mevcut düzende radikal değişiklikler talep etmeleri nedeniyle açık ya da örtülü engellemelere maruz kalmalarıdır. Yeşiller Partisi’nin siyasal parti tüzel kişiliği kazanması konusunda yaşadığı zorluklar bunun güncel bir örneğidir.

Sonuç olarak, Türkiye’de bugüne kadar kurulan tek konu partileri içerisinde öne çıkan partiler olarak Kadın Partisi ve Yeşiller Partisi’nin konularını siyasallaştırmakta ve ana akım partilere bulaştırmakta büyük oranda başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Ancak, bu partiler seçmen tabanlarını genişletmekte ve güçlü birer muhalefet yaratma konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Lawson ve Merk’ın 1988 tarihli çalışmalarında öne sürdükleri iddianın aksine, büyük partiler bugüne kadar çeşitli şekillerde yenilenmeyi başarmışlardır ve pek çok ülkede iktidarı ellerinde tutmaya devam etmektedirler. Öte yandan, tüm sınırlılıklarına rağmen tek konu partileri de canlı bir konu olmayı sürdürmektedir. Elbette koşullar değiştiçe, yeni ihtiyaçlara cevap vermek ve yolunda gitmediği düşünülen konularda seslerini yükseltmek isteyen başka grupların da partileşme yoluna gitmeleri beklenmelidir. Bu anlamda, protestocu nitelikleri, toplumsal hareketlerle aralarındaki organik bağlantılar ve

siyasal stratejilerini teknolojik olanaklarla geliştirmeye meyilli dinamik yapılarıyla tek konu partileri sivil toplumun ve dolayısıyla demokrasinin gelişmesine katkı sağlamayı sürdürecektir. Ulusal ve küresel düzeydeki tarihsel ve mevcut deneyimler bu savı desteklemektedir.

Bitirmeden önce araştırma bulguları ışığında son bir noktayı daha belirtmek yararlı olacaktır. Bu çalışma her ne kadar kendi içinde ve sınırlı bir konu gibi görünse de tek konu partileri olgusu üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Böylece hem bu parti grubunu daha iyi tanımak hem de Türkiye siyasal sistemine farklı bir yönden ışık tutmak mümkün olacaktır. Bu çerçevede araştırma konusu olabilecek soru önerileri şu şekilde sıralanabilir: Tek konu partileri ile toplumsal hareketler arasındaki etkileşim Türkiye örneğinde nasıl gerçekleşmektedir ve bunun genel siyasal sistem açısından ne gibi yansımaları olmaktadır? Batı demokrasilerindeki örneklerle karşılaştırıldığında, Türkiye'deki tek konu partilerinin siyasal sistem üzerindeki etkisi neden sınırlı kalmaktadır? Toplumsal değişim taleplerini siyasal alana taşımak isteyen bu siyasi aktörlerin sınırlılıklarının nedenlerini öncelikli olarak kendilerinde mi yoksa içinde buldukları fırsat yapısında mı aramak gerekmektedir?

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (Çev. A. Fethi), Hil Yayınevi, İstanbul.
- Animal Justice Party, resmi web sitesi, <https://www.animaljusticeparty.org/>
- Bale, T. (Aralık 2019). "Brexit Shows How the Populist Right Can Be Powerful Without Winning Office", UK in Changing World Platform, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://ukandeu.ac.uk/brexit-shows-how-the-populist-right-can-be-powerful-without-winning-office/>
- Bianet, "Yeşiller Partisi Neden Kurulamıyor?", Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/242957-yesiller-partisi-neden-kurulamiyor>
- Bloc Quebecois, Elde edilme tarihi: 30 Nisan 2024, <https://www.britannica.com/topic/Bloc-Quebecois>
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar- Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (5. baskı), İletişim, İstanbul.
- Büyük Uyanış Derneği, sosyal medya hesapları, <https://x.com/buyukuyanistr>; <https://www.instagram.com/buyukuyanistr/>
- Carter, N., Keith, D., Sindre, G.M., ve Vasilopoulou, S. (ed.). (2023). *The Routledge Handbook of Political Parties*, Routledge, Oxon ve New York.
- Cinman Şimşek, M. (1993). "Türkiye'de Yeşiller Partisi", *Marmara İletişim Dergisi*, 2, 5-40.
- Crotty, W. (2006). "Party Origins and Evolution in the United States", *Handbook of Party Politics*, (Ed. R. Katz ve W. Crotty), Sage Publications, London, Thousand Oaks ve New Delhi.
- Durgun, S. (2015). "Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", *Siyaset – Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, (Ed. Y. Taşkın), İletişim, İstanbul.
- Duru, B. (2002). "Türkiye'de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Örneği", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 26, Sayı: 236, 179-199.
- Duverger, M. (1986). *Siyasi Partiler* (3. baskı), (Çev. E. Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Eraslan, E. ve Coşgun, M. (2021). "Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunda Siyasal Temsil Üzerine Bir Deneme: Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (37), 5764-5790.
- European Greens, resmi web sitesi <https://europeangreens.eu/about/>
- European Greens, resmi web sitesi <https://europeangreens.eu/priorities/>
- Gunther, R. ve Diamond, L. (2001). "Types and Functions of Parties", *Political Parties and Democracies*, (Ed. R. Gunther ve L. Diamond), Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Gunther, R. ve Diamond, L. (2003). "Species of Political Parties: A New Typology", *Party Politics*, 9(2), 167-199.
- Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti), resmi web sitesi <https://demparti.org.tr/>
- Heper, M. ve Rubin, B. (2002). (der.). *Political Parties in Turkey*, Frank Cass, London.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4.baskı), Palgrave Macmillan, Houndmills ve New York.

- Kadın Partisi, resmi web sitesi, <https://www.kadinpartisi.org.tr/>
- Kadın Partisi, Parti programı, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefi ndmkaj/https://www.kadinpartisi.org.tr/afis/files/kadin_partisi_program_2017.pdf
- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*, BB101 Yayınları, Ankara.
- Kaynar, M. K. (2007). (der.). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kirchheimer, O. (1966). "The Transformation of the Western European Party System", *Political Parties and Political Development* (ed. J. LaPalombara ve M. Weiner), Princeton University Press, New Jersey.
- Kitschelt, H. (2006). "Movement Parties", *Handbook of Party Politics*, (Ed. R. Katz ve W. Crotty), Sage Publications, London, Thousand Oaks ve New Delhi.
- Mevzuat Bilgi Sistemi - Siyasi Partiler Kanunu, Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Mevzuat Bilgi Sistemi – Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> ;
- Meguid, B.M. (2005). "Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success", *The American Political Science Review*, 99(3), 347-359.
- Mudde, C. (1999). "The Single-issue Party Thesis: Extreme Right Parties and the Immigration Issue", *West European Politics*, 22(3), 182–197.
- Neumann, S. (1956). "Toward a Theory of Political Parties", *World Politics*, 6(4), 549-563.
- NTV, "Türkiye Siyasi Tarihinden Enteresan İsimli Partiler", Elde edilme tarihi: 14 Temmuz 2024, https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-siyasi-tarihinden-enteresan-partiler,_zFuW1D6FEiqkdIXVCKxMQ#
- Özbudun, E. (2011). *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, E. ve Atılğan G. (2018). "Siyasal Partiler", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler* (Ed. G. Atılğan ve A. Aytekin) (2. baskı), Yordam, İstanbul.
- Panebianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rüdig, W. ve Sajuria, J. (2020). "Green Party Members and Grass-roots Democracy: A Comparative Analysis", *Party Politics*, 26(1), 21-31.
- Sartori, G. (2005). *Parties and Party Systems*, ECPR Press, Colchester.
- Sayarı, S. (2013). "Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", *Karşılaştırmalı Siyaset – Temel Konular ve Yaklaşımlar*, (Ed. S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sayarı, S., Musil, P. ve Demirkol, Ö. (2018). (der.). *Party Politics in Turkey: A Comparative Perspective*, Routledge, Oxon ve New York.
- Saylan, İ. ve Aknur, M. (2023). "Discourses of Turkish Opposition Parties Towards Syrian Refugees: Securitization and Repatriation", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023(2), 259-283.
- Sipahi, E.B. ve Dinçer, S. (2019). "Yeşil İdeolojiler Bağlamında Yeşil Siyasetin Türkiye’deki Siyasi Partilere Yansımaları", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi* 1(1), 17-57.
- Şener, M. (2018). "Baskı Grupları", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, (Ed. G. Atılğan ve A. Aytekin), Yordam, İstanbul.
- Simon, D. ve Chavez, N. (2018). "Canada Just Legalized Recreational Pot. Here’s What You Need to Know", *CNN*, 17 Ekim, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://edition.cnn.com/2018/10/17/health/canada-legalizes-recreational-marijuana/index.html>
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (3.baskı), Cambridge University Press, Cambridge.
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html)
- The Greens/EFA in the European Parliament, resmi web sitesi, <https://www.greens-efa.eu/en/>
- The Pirate Party, resmi web sitesi, <https://piratpartiet.se/en/about-us/>

- The Prohibition Party, resmi web sitesi, <https://www.prohibitionparty.org/>
- Topal Demiroğlu, E. (2014). “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Tsakatika, M. (2023). “Political Parties and Social Movements”, *The Routledge Handbook of Political Parties*, (Ed. N. Carter, D. Keith, G. M. Sindre ve S. Vasilopoulou), Routledge, Oxon ve New York.
- Tunaya, T.Z. (2015). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1,2,3*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- The UK Independence Party, resmi web sitesi, <https://www.ukip.org/about-UKIP>
- Wagner, M. (2012). “Defining and Measuring Niche Parties”, *Party Politics*, 18(6), 845-864.
- Wagner, M. (2023). “Niche Parties and Party Competition”, *The Routledge Handbook of Political Parties*, (Ed. N. Carter, D. Keith, G. M. Sindre ve S. Vasilopoulou), Routledge, Oxon ve New York.
- Women’s Equality Party, resmi web sitesi, <https://www.womensequality.org.uk/>
- Women’s Rights Party, resmi web sitesi, <https://womensrightsparty.nz/>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, “Faaliyette Olan Siyasi Partiler”, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek-1711443302.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Siyasal Parti Genel Bilgileri, Elde edilme tarihi: 14 Temmuz 2024, <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri>
- Yeşil Gazete, “Yürütmesi Durdurulmuştu: Yeşiller İç İşleri Bakanlığı’na Açtığı ‘Engelleme’ Davasını Kazandı”, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://web.archive.org/web/20230228191721/https://yesilgazete.org/yurutmesi-durdurulmustu-yesiller-icisleri-bakanligina-actigi-engelleme-davasini-kazandi/>
- Yeşil Gazete, “Yeşiller Meclisi Kuruldu”, Elde edilme tarihi: 13 Temmuz 2024, <https://yesilgazete.org/yesiller-meclisi-kuruldu/>
- Yeşil Sol Parti, resmi web sitesi <https://www.yesilpartisi.org/?p=4296>
- Yeşiller Partisi, resmi web sitesi <https://yesiller.org.tr/>
- Yeşiller Partisi Programı ve Tüzüğü 1989, Elde edilme tarihi: 24 Nisan 2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/e80e8501-9a63-4eab-ac19-b5baa0e7470e>
- Youtube, “Dayatmasız Yaşama Partisi Kuruluyor”, Elde edilme tarihi: 28 Nisan 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=2Zh5vC1pnN0>
- Youtube, “Dayatmasız Yaşam Partisi Görevini Tamamladığı İçin Fesih Edildi”, Elde edilme tarihi: 13 Temmuz 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=VXj7ybex-Kg>
- Youtube, “Sivil Ses Podcast’te: Benal Yazgan ile Kadın ve Siyaset Üzerine”, Elde edilme tarihi: 13 Temmuz, 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=gytn00R-tsU>
- Zafer Partisi, resmi web sitesi <https://zaferpartisi.org.tr/parti-programi/>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.12.2023 ✓Accepted/Kabul: 07.10.2024

DOI:10.30794/pausbed.1399088

Research Article/Araştırma Makalesi

Alkanalka, M. (2024). "21. Yüzyıldaki Uluslararası İlişkilerde Dini İnşacılık ve İslam'ın Barışçı Hakikati", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 159-171.

21. YÜZYILDAKİ ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DİNİ İNŞACILIK VE İSLAM'IN BARIŞÇI HAKİKATI

Mehmet ALKANALKA*

Öz

Uluslararası ilişkilerde askeri gücün kullanılması ve askeri gücü kullanırken kullanılan meşruiyet gerekçeleri arasında siyasi, ekonomik, güvenlik gerekçelerinin yanında dinin de etkisi olmuştur. Bu makalede 9/11 terör saldırısı başta olmak üzere El Kaide adlı devlet dışı aktörün istismar ettiği kutsal savaş kavramının dini bir inşa olup olmadığı, İslam dini kapsamında bu inşanın ne kadar geçerlilik taşıdığı ve ABD'nin bu mücadeleyi hangi dini söylemlerle karşıladığı literatür taraması yöntemi ile analiz edilmektedir. Ayrıca, İslamiyet'in savaş ve cihat yaklaşımı da Kuran'da yer alan bazı ayetler ile ortaya konulmaktadır. Savaş hakkındaki Kuran'daki ilgili ayetler incelendiğinde öncelikle barışın en ideal durum olduğu, savaşmak isteyen gruplar olduğunda öncelikle arabuluculuk yapılması, savaş ve terörizm ateşinin söndürülmesi önemli buyruk ve tavsiyeler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada 9/11 terör saldırısı sonucu ABD ve Avrupa'da oluşan suni İslam karşıtlığının ne kadar büyük bir haksızlık yarattığının ortaya konularak çatışmaların çözülmesi ve evrensel barışa katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *El Kaide, ABD, Dini inşacılık, İslam karşıtlığı, Barış çalışmaları.*

RELIGIOUS CONSTRUCTIVISM ON INTERNATIONAL RELATIONS IN THE 21ST CENTURY AND THE PEACEFUL TRUTH OF ISLAM

Abstract

Religion has had a significant influence on the utilization of military force in international relations, as well as the legitimacy of this power. This article will explore the concept of "holy war" of Al Qaeda, particularly the September 11, 2001, terrorist attack, and its validity within the context of Islam. It also explores the religious discourse in which the US engage in this struggle, using the literature review methodology. Furthermore, the article will reveal the approach of Islam towards war and jihad. The Qur'an's relevant verses on war are examined, with some key findings and recommendations, such as the desirability of peace, the need for mediation when war is sought, and the extinguishing of the war and terrorism fire. The aim of this study is to address the issue of conflict resolution and contribute to global peace by exposing the injustice of the constructed anti-islamism that has developed in the US and Europe since 9/11.

Keywords: *Al Qaeda, USA, Religious construction, Anti-islamism, Peace researches.*

*Dr.,MEF Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, İSTANBUL.
e-posta: mehmetalkanalka@yahoo.com, (<https://orcid.org/0000-0002-2311-935X>)

1. GİRİŞ

21. Yüzyılın başlangıcında hem El Kaide terör örgütünün yapmış olduğu terör eylemlerinde dini argümanlara atıf yapması, hem de ABD'nin 9/11 terör saldırısına karşılık icra ettiği büyük çaplı askerî harekâtlarda dini argümanlara da yer vermesi bu çalışmanın temel motivasyonunu sağlamıştır. Zira, söz konusu dini söylemler kutuplaştırıcı bir etki sonucunda İslamiyetin kutsal unsurlarına saldırılara da neden olduğu için dünyadaki barış ortamını da olumsuz manada etkilemiştir. Wald ve Wilcox uluslararası ilişkilerde dini içerikli makalelerin sayısının azlığına dikkat çekerek siyaset biliminin din ve kader unsurunu yeniden kamuoyunun dikkatini çekmeye yönelik bir çalışma yaptılar (2006). Kubalkova ise, uluslararası ilişkilerde dine dönüş hakkında eleştirel bir makale yazdı (2009). Czwaro, akademik sosyal disiplinler içindeki metodolojik ve kavramsal sorunlardan dolayı, "İslami terörizm" ve El Kaide gibi gruplar hakkında yeterince bilgi sahibi olunmadığını iddia etti (2006). Tüm bu çalışmalar 9/11 saldırıları sonrası ABD Başkanı Bush'un Haçlı söylemi ve terörizm ile cihat kelimesinin birlikte kullanılması sonrası yapıldı. Hakikatte, İslam ile terörizmin yanyana kullanılması çok büyük bir bilgi eksikliğinden ve yanlış bilinçten kaynaklanmaktadır. Dünyadaki nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturan Müslümanlara ve başta İslamiyetin temel kitabı Kur'an-ı Kerim'in yakılması olmak üzere Müslümanların kutsal değerlerine yapılan ön yargılı eylemler hakikat ötesi (*post-truth*) durumları da çağrıştırmaktadır. Bu makalede söz konusu unsurların literatür taraması yöntemiyle analiz edilerek ve Kur'an' dan ayetler sunularak uluslararası ilişkiler literatürüne ve barışa katkı sağlanması hedeflenmiştir. Makalenin temel araştırma sorusu uluslararası ilişkilerde devletlerin politikalarını açıklayan birçok teori ve kavram olmasına rağmen neden dini söylemlerin kullanıldığıdır.

Hristiyan dininin kutsal kitabı olan İncil'de Hz. İsa meseleleri analiz ederken dünya işleri ile din işlerinin farklı ele alınması gerektiğini: "Sezar'ın hakkı Sezar'a; Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya" şeklinde vurgulamıştır (Kutsal Kitap, Matta:22). 1092'de Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın ölümü ile başlayan taht kavgalarından faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru I. Aleksios'un, Türklere karşı Papa II. Urbanus'tan askeri destek istemesi üzerine Hristiyanların ruhani lideri olan dini bir otorite olan Papa'nın halkı teşviki ve Hristiyan kralları savaşa daveti sonucunda 1. Haçlı Seferi başlamıştır (Akyol, 2018). Papa, 1095'de halka hitaben yapmış olduğu konuşmasında İncil'den bölümler de okuyarak yapılacak Haçlı Seferi'nin bir hac olarak kabul edileceğini, bu askeri harekâta katılacakların Haçlı yemini ederek Haç işareti taşıyacaklarını, seferin hedefinin Kudüs olması nedeniyle Kudüs'e gitmekten vazgeçenler ile yoldan geri dönenlerin aforoz ilan edileceğini açıklamıştır (Akyol, 2018). Papa tarafından yapılan çağrılarının da etkisiyle Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında 1096-1291 yıllarında yaklaşık iki yüz yıl süren kutsal din savaşları yaşanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile gayri nizami harp yöntemleri ile birlikte yerel halkın mobilize edilmesi kapsamında cihat kavramı tekrar gündeme getirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgaline karşı Arap devletlerindeki radikal Müslümanların "Sovyet kafirleri"ne karşı verilen savaşa katılmalarını sağlamak için dini argümanların kullanıldığı iddia edilmektedir (Kurt, 2019). Devlet dışı aktörler, gayri nizami harp teknikleriyle ve gelecekte "büyük düşman" ilan edilecek ABD ile söz konusu dönemde iş birliğine gitmiş, ABD'nin silah ve eğitim yardımlarının sayesinde Sovyetler Birliğine ağır bir maliyet ödetilirken, hem ABD hem de Avrupa için cihat kavramı ve İslamiyet çerçevelenme kapsamındaki "Yeşil Kuşak" projesi anlatısında bir tehdit olarak görülmemiştir. Gayri nizami harbin en zor safhalarından birisi de eğitilen ve savaşan grupların nizami orduya bağlanarak normalleşmesi ve tasfiye edilmesi aşamasıdır. Bu aşamada toplumun kahramanı olmaya ve bağımsız hareket etmeye çalışan nizami olmayan savaşçı unsurlar aynı zamanda büyük bir direnç de gösterebilirler. El Kaide adı ile 20. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve 21. Yüzyılın 9/11 terör saldırısı başta olmak üzere uzantıları ile ilk yirmi yılına damgasını vuran devlet dışı terörizt bir aktörün istismar ettiği kutsal savaş kavramının aslında dini bir inşa olup olmadığı, İslam dini kapsamında bu inşanın ne kadar geçerlilik taşıdığı, ABD ile Batı'nın bu süreci hangi stratejilerle karşıladığı ve yirmi yılın sonundaki gelinen aşama bu makalenin araştırılma konuları arasında yer almaktadır.

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısında eski Sovyetler Birliği'ne karşı yerel halk desteğinin kazanılması kapsamında İslamiyet'teki cihat kavramı Afganistan'daki gayri nizami harp yapıları tarafından kullanırken ABD ve Batı tarafından bu kavram tehdit olarak görülmemesine karşın, aynı yapılar Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Orta Doğu politikalarını hedef alan bir strateji benimsediklerinde bahse konu kavram tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu da uluslararası ilişkilerdeki tehditlerin değişen durumlara göre farklı algılanabileceğini belirten realist teoriye

yakın bir durumu çağrıştırmaktadır. Uluslararası ilişkiler ana teorileri devletleri ana aktörler olarak kabul etmesine rağmen, 9/11 terör saldırısı sonrasında ABD'nin devlet dışı terörist organizasyonları bir numaralı tehdit olarak görmesi nedeniyle devletler ile devlet dışı aktörlerin birlikte ele alınması ve sosyal inşacılık teorisinin sosyolojik boyutunun dini bir düzlemde incelenmesi makaleye özgünlük kazandırmaktadır.

Makale dört ana bölüm ve sonuç başlığı altında yazılmıştır. Birinci bölümde makalenin teorik ve metodolojik alt yapısı inşacılık üzerinden analiz edilmiştir. İkinci bölümde dini inşacılık üzerine literatür taraması yapılmıştır. Bu bölümde hem ABD stratejik belgeleri nitel içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiş hem de Amerikalı yöneticilerin söylemleri ve El Kaide'nin söylemleri literatür taraması metodu ile incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise İslamiyet'in savaşa ve terörizme yaklaşımı ayetler üzerinden ortaya konulmuştur. Makalenin sonuç bölümünde elde edilen bulgular derlenmiştir.

2. TEORİ VE METODOLOJİ

Wendt, inşacılığın maddi güçler yerine sosyal grupların paylaşılan fikirleri tarafından belirlendiği ve bu paylaşılan fikirlerin kimlikler ve çıkarlar etrafında oluşturulduğunu iddia etmektedir (1999:1). İnşacılık, neo-realistlerin varsayımlarından biri olan güç ilişkileri yerine normlara ve kimliklere odaklanır (McCourt, 2016). İnşacılık teorisi, devletler sisteminin sadece maddi unsurlardan oluşmadığını, fakat entelektüel boyutunun da olduğunu iddia etmektedir (Güntay, 2020). İnşacılar, neo-realistlerin temel varsayımlarından olan uluslararası ilişkilerin devletlerin üstünde üst denetleyici bir gücün olmamasını tanımlamak için kullandıkları anarşi kavramının, aslında bizzat devletler tarafından oluşturulduğunu/inşa edildiğini iddia etmektedirler (Wendt, 1992).

Sosyal inşacılık ise; toplumların eğilimlerinde kültür, kimlik ve paylaşılan ortak anlayışın rolünü anlamak için uluslararası ilişkilerin maddi verilere dayalı teorilerine yönelik eleştirel sosyal bir akımdır (Eyadat ve Mahafza, 2010). Aslında dünya ve kavramlar gerçeklikten ziyade bizim oluşturduğumuz sosyal bir inşadır, bu nedenle birbirinden bağımsız olmadıkları gibi birbirlerini karşılıklı olarak etkileme gücüne de sahiptirler (Onuf, 1989:94). Soğuk Savaş sonrası "medeniyetler çatışması" söylemi bu kapsamda ele alınabilecek yönlendirmeci sosyal inşacılık olarak değerlendirilebilir. Sosyo-kültürel yapının öğeleri olan kimlik, söylem ve kültürün analiz edilmesi analiz edilen sosyal olayların daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecektir. Mit, anlam ve anlamı oluşturan sosyal ipuçlarına dayalı bilişsel bir araç olmakla birlikte cazibesi yüksek ama kusurlu bir muhakeme için de istismar edilebilir (Esch, 2010). İnşacı teoriye göre devlet ve diğer aktörler için sosyo-kültürel yapının da önemli bir etken olduğu iddia edilmektedir (Rumelili, 2015).

Toplumların hem objektif hem de sübjektif gerçeklikleri bulunmaktadır (Berger ve Luckmann, 1966:15). Askeri güç objektif güçler arasında en belirgin ve savaşlarda kullanılan güç olarak ön plana çıkarken bu objektif gücün hangi sübjektif verilere göre yönlendirildiği büyük önem taşımaktadır. Bilgi sosyal olarak da paylaşılır ve bu paylaşım süreci sosyolojik disiplinin sübjektif konusudur ve bilgi sosyolojisi, gerçekliğin sosyal olarak nasıl inşa edildiğinin analiziyle ilgilenir (Berger ve Luckmann). Bu nedenle dini farklılıklar da çatışma ve savaşlara neden olabilmektedir (Eyadat ve Mahafza, 2010). Bellin, dinin uluslararası ilişkilerde ne zaman ve nasıl önemli olduğu sorularına ilişkin orta düzey teorik anlayışların daha büyük teorik hipotezler yetersiz kalabildiğini savunmaktadır (2008:317-8). Dallmayr, dini metinlerden alıntılarının oluşan halk tarafından laik dilden daha çok benimsendiğini çeşitli vakalar üzerinden açıklamaktadır (2012). Bu bulgular bizi dinselleştirme kavramına ve bu politik amaçlar için kendi halkının veya inanç grubunun desteğini kazanmak için dinin laiklikten uzaklaşarak araçsallaştırıldığı bulgusuna götürmektedir.

Uluslararası ilişkilerde liderlerin söylemleri de etkili olmaktadır. Algı ve temsil iki farklı unsurdur (Palan, 2000). Politik dini inşaların temelinde toplumun farklı düşünen kesimlerini ortak değerler altında toplama ve harekete geçirme gibi amaçlar da olabilmektedir. Bunun için gerçeklerle gerçek olmayan kavramların birlikte kullanılarak gerçek olmayan unsurların doğruymuş algısının üretilmesi amaçlanmaktadır. Örneğin, 9/11 sonrası Bush Yönetimi Irak'a yönelik ithamlarında Irak'ın 9/11 terör saldırısı ile ilgili somut hiçbir delil bulunmadığı halde Saddam, Bin Ladin, terör, El Kaide terimlerini yan yana getirmeyi tercih etmiştir (Gershkoff ve Kushner, 2005).

9/11 terör eylemi sosyal inşacılık teorisini yeniden ön plana çıkarmış uluslararası ilişkiler alanına sosyolojik bir boyut getirmiştir (Saribayova, 2023). 9/11 saldırılarından sonra Fox News'te ABD'nin; İslam'la savaş halinde

olduğu ve Batı'yı savunması gerektiği savı tartışılmıştır (Kellner, 2007). Aynı gün, İsrail Başbakanı Sharon uygarlığın terörizm karşısında birlikte hareket etmesi gerektiğini, bunun iyi ile kötü ve "özgür dünya" ile "karanlığın güçleri" arasındaki bir mücadele olduğunu vurgulamıştır (Kellner, 2007). Sharon, 9/11 saldırısı sonrasında başka bir eylemin sorumlusu olan Filistinli intihar bombacılarını El Kaide cihatçılarıyla benzer söylemler üzerinden suçlamıştır (Little, 2008). Afganistan'da "dinsiz Sovyetler Birliği" ile yapılan gayri nizami harpte cihat kavramı kullanılmasına ve ABD tarafından da desteklenmesine karşın, bu İslami kavram; Bin Ladin, El Kaide ve terörizm ifadeleri ile çok tehlikeli bir biçimde söylemlerde birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle öncelikle bu birbirinden farklı kavramların yerli yerine oturtulması ve anlamlarının doğru şekilde açıklanarak karmaşıklığa son verilmesi büyük önem taşımaktadır.

3. DİNİ İNŞACILIK

İnşacılık teorisinin varsayımları arasında yer alan dünyanın insanların kendi tasarladığı gibi olduğu hipotezinin farklı dinler kapsamında dini perspektif bakımından da geçerli olduğu ifade edilebilir. Müslümanlık Hıristiyanlıktan sonra geldiği için İncil'de Müslümanlara karşı bir ifade bulunmadığından dolayı Batı'nın İslam dünyasını düşman gören inşa edilmiş kültürünün Hıristiyanlık yüzünden olması mümkün değildir. İncil'de şu ifadeler bu manada oldukça değerli ve anlamlıdır: "Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın, size lanet edenler için iyilik dileyin, size hakaret edenler için dua edin. Bir yanağınıza vurana öbür yanağınızı da çevirin. Abanınızı alandan mintanınızı da esirgemeyin. Sizden bir şey dileyen herkese verin, malınızı alandan onu geri istemeyin. İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, bu size ne övgü kazandırır?" (Luka 6:27/32). Haklı savaş (*just war*) kavramı ilk defa Romalı Cicero tarafından "bellum iustum" (haklı savaş) ifadesi ile kullanılmıştır (Keller, 2012:9). Bazı Hristiyan din adamları "haklı savaş" kavramını üzerinde çalışmışlar ve ancak bazı şartların oluşması durumunda savaşılabilirliği savında bulunmuşlardır. Bunlardan en önemlileri arasında St. Augustine gösterilebilir (Ören, 2022:192). St. Augustine düşüncelerini *On the State of God (De Civitate Dei)*, eserinde açıklarken birisi Tanrı'nın Devleti (*Civitas Dei*) diğeri ise insanların yönettiği devlet olan (*Civitas Terrana*) iki devlet olduğu Tanrı'nın gerçek adaleti temsil etmesine rağmen diğer devletin yöneticilere bağlanma yüzünden adaletsizliği temsil ettiğini iddia eder (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 153-154). Augustine, güç ve intikam için yapılan savaşların dünya devleti bir yöneticinin buyruğuyla yapıldığında haksız olabileceğini, ancak savunma maksatlı ve dini gerekçelerle yapıldığında haklı savaş olabileceğini savunur (İren ve Gürkaynak, 2015: 161). Tarih boyunca bazı savaşlarda dini motifler de kullanılarak askerî harekâtların halkın desteğinin kazanılması ve motivasyonun artırılması amacıyla sosyolojik meşruiyet kazanmasına gayret edilmiştir. Bu kapsamda en bilinen örnekler arasında Müslümanların genişlemesine karşı düzenlenen Haçlı Seferleri ile Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşları gösterilebilir. Uluslararası ilişkiler disiplininde devlet sisteminin önemli aşamalarından birisi olan ve Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Westphalia Anlaşması sonrası din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına yönelik laiklik konseptinin gelişmesiyle uluslararası ilişkilerde dinin ağırlığı göreceli olarak azalmıştır.

Soğuk Savaş sonrası Huntington tarafından gündeme getirilen "Medeniyetler çatışması" kavramı halklar arasında çatışmanın artık dini ve kültürel argümanlar üzerinden olacağı iddiasına dayanmaktaydı (Huntington, 1996). 11 Eylül 2001'deki ABD'ye yapılan saldırıların radikal Müslüman dinci gruplar tarafından gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda NATO'nun 5. Maddesinin ilk defa uygulamaya geçirilmesi ile uluslararası ilişkiler alanında dini argümanlar yeniden önem kazanmaya başlamıştır (Öz, 2023:1). Kamuoyu desteğinin kazanılması maksadıyla askeri gücün ve terörizmin dini inşacılık üzerinden kullanılması uluslararası ilişkilerdeki subjektif alanı ön plana çıkarmıştır.

Aslında, Soğuk Savaş zamanındaki iki kutuplu uluslararası yapıdaki iki süper güç olan ABD ile Sovyetler Birliği mücadelesi, politik ve askeri boyutunun dışında, aynı zamanda ABD tarafından kullanılan "Tanrısız Kötülük İmparatorluğu" olan Sovyetler Birliği ile dini bir eksen de yürütülmüştü (Esch, 2010). 9/11 sonrası, Amerikan milliyetçiliği ABD'yi etkisi altına alırken, buna karşın güçlü bir dini kimlik duygusu İslam Dünyasına hâkim oldu (Eyadat ve Mahafza, 2010). Özellikle 9/11 saldırıları sonrası artan Kur'an yakma olayları olumsuz dini inşacılığın zehirlerinin yansımalarıdır. Bunda hem El Kaide'nin hem de ABD'nin dini inşacı söylemleri maskesi altında askeri güç ve şiddet kullanmalarının da etkisi bulunmaktadır. Dinler arasındaki farklılıkların bir savaşa yol açmaması gerektiği ve savaşı başlatmanın haklı ve esas gerekçesinin zarara maruz kalmak olduğu iddia edilmektedir (Walzer, 2002: 926). Kur'an'da yer alan ayetlerin insanların ve devlet dışı aktörlerin kendilerine yönelik yorumlar

ile inşacı bir yaklaşımla gerçek hayata taşınması oldukça riskli ve tehlikeli bir konudur. Kur'an'da farklı dinlere ve inançlara sahip insanlar arasındaki hükmün Allah'a ait olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir: "Yahudiler, Sabiler, Hristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşan müşrikler var ya; Allah kıyamet günü aralarındaki ihtilaflara ait hükmünü mutlaka verecektir. Çünkü Allah her şeye şahittir." (Hac:17).

ABD'nin "kötüye karşı iyinin güçlerini" temsil edildiğine inanılmaktadır (Judis, 2005). Farklı ABD Başkanları tarafından konuya değişik yaklaşımlar ve her ABD Başkanı döneminde yayımlanan milli güvenlik strateji belgelerindeki farklı tehdit tanımları dini inşacılığı uluslararası ilişkilerin inceleme konularından liderlerin söylemlerinde de yer bulması sonucunu doğurmuştur. ABD Başkanı Bush, 9/11'in birinci yıldönümü konuşmasında Amerika idealinin tüm insanlığın umudu olduğunu, bu umudun hala yollarını aydınlattığını, ışığın karanlıkta parladığını ve karanlığın aydınlığı yenemeyeceğini vurgulamıştır (Bush, 2002). ABD Başkanı Bush bununla da yetinmeyerek önleyici müdahale kavramını gündeme getirerek Irak'a ABD'nin 2003'deki askeri müdahalesine meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır (Gupta, 2008: 181). Bu yeni konsept aslında ne Augustine'nin ne de BM'nin 51. Maddesindeki meşru müdafâ konsepti ile örtüşmüyordu.

3.1. ABD Yönetiminin Dini Söylemleri

El Kaide ile mücadeleye yönelik olarak, radikal yeni bir tehdit tanımlaması ile strateji değişikliğine karar veren Bush yönetimi, tutarlı bir strateji yerine "ütopik" ve "teolojik" retoriklerle "Teröre karşı savaş" adı altında karmaşık bir politika izlemiştir (Porter, 2009). Kendi büyük çelişkileriyle Sovyet komünizminin kendi kendisini yok etmesi gibi, El Kaide ve terör ağı uzantılarının da büyük askeri operasyonlar olmadan nihayetinde uzun vadede daha sınırlı önlemlerle kontrol altına alınarak yok edilmesi sağlanabilirdi (Porter, 2009). El Kaide'nin yükselişi 11 Eylül'de hem akademik camianın hem de ABD istihbaratını şaşırtmış gibi görüne de 9/11 Komisyonu Raporu'na göre bu sürprizden ziyade bir şok etkisi yaratmıştır (Bakker, 2012). Soğuk Savaş'ın bitimi ve en büyük "düşmanı" Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ABD; tek kutuplu bir yapıda kolektif savunma yerine kendi askeri gücüne güvendiği bir strateji değişikliğine gitti (Lieberfeld, 2005).

Bush yönetiminin Irak'ı işgal kararına dayandırdığı birinci gerekçe, Saddam Hüseyin rejiminin nükleer silah elde etmek üzere olduğu ve ikinci gerekçeyse Irak ile El Kaide'nin bağlantılı olduğuydu (Stewart, 2014). Böylece devlet dışı terörist bir aktör BM üyesi bir devlet ile yakın ilişkiler içinde nükleer silah elde ederek çok tehlikeli nükleer terörist bir tehditle karşılaşılmasının önüne geçilecekti. Ancak, Irak'ta ne nükleer silah ile ilgili ne de El Kaide bağları kapsamında somut bir bulguya rastlanılmadı. Bush'un dinsel olarak benimsediği iyi veya kötü aynı zamanda Irak Savaşı'nı çerçevelemek ve meşrulaştırmak için de güçlü bir araç olarak kullanılmıştı (Cady, 2008). Yapılan bir çalışmada, ABD'deki Evanjelist Hristiyanların Bush'un Irak harekâtını ve dış politikasını desteklediğini, İsrail'e sempati duyduklarını ve İslam'ı şiddete en yakın din olarak gördükleri iddia edilmektedir (Baumgartner, Francia ve Morris, 2008). Aynı makalede ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında dinin etkili olup olmadığı araştırılmış, Evanjelistlerin ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik şahin politikalarının kuvvetli destekçileri olduğu da sonucuna varılmıştır (Baumgartner vd., 2008). Aslında bu desteğin arkasında dini argümanların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü, Evanjelistlere göre Hz. İsa'nın dünyaya geri dönüşü ve gerçekleşmesi beklenen Armagedon Savaşı için Orta Doğu'nun İsrail için hazırlanması ve şekillendirilmesi gerekmektedir (Ariel, 2012). ABD Başkanlık Ofisinde, Savunma Bakanlığında ve Dışişleri Bakanlığında yeni muhafazakarlar (*neo-con*) olarak bilinen bir grup önemli konumlarda görev yapmaktadır (Drew, 2003). 11 Eylül saldırısına maruz kalan ABD'nin Irak'ı işgaline giden kadar uzanan politikalarını yeni muhafazakarların fikirlerini ve etkilerini dahil etmeden anlamak oldukça güçtür (Record, 2008). Çünkü, Afganistan'a ve Irak'a yapılan askeri harekâtların olumsuz sonuçlarının sorumlusunun yeni muhafazakarlar olduğu iddia edilmektedir (Boot, 2004). Yeni muhafazakarlar, askeri gücün ABD'nin ve İsrail'in çıkarları adına dünyayı şekillendirmek için güçlü bir araç olduğunu savunmaktadırlar (Muravchik ve Walt, 2008). Bu kapsamda ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz'in; "Kudüs'e giden yol Bağdat'tan geçer" (Lieberfeld, 2005) sözü Irak askerî harekâtı bakımından oldukça hem sübjektif hem de önemli bir bulgudur.

Evanjelistlerin Kutsal Topraklar hakkındaki inançlarının, İsrail'i savunmaya yönelik siyasi savlarının, ABD Halkının seçilmiş ulus olduğu inancı ve üstünlüğü duygusunun ABD'yi Orta Doğu'da savaşa daha yakın hale getirdiği iddia edilmektedir (Lieberfeld, 2005). Papa Urban II, birinci Haçlı Seferini ilan ettiği "Silahlara çağrı" konuşmasında bunun kendi isteği olmadığını ve Tanrı'nın isteği olduğunu ifade etmiştir (Graham vd., 2004). Başkan Bush'un da,

Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu ve Irak'taki zulmü bitirmesini söylediği de iddia edilmektedir (MacAskill, 2005). Bu minvalde, Başkan Bush ile Papa'nın söylemleri arasında benzerlik bulunmaktadır. Bush başka bir röportajında da: "Bu Haçlı Seferi, terörizme karşı bu savaş biraz zaman alacak." açıklamasında bulundu (The White House, 2001). 2003'te Irak'taki savaşın ilk günlerinde Savunma Bakanı Donald H. Rumsfeld ve diğer üst düzey Pentagon yetkilileri için hazırlanan istihbarat raporlarının kapaklarına İncil'den alıntılar eklendi ve bunlar altı yıl sonra GQ dergisinin internet sitesinde de yayımlandı (Sanger, 2009). Tüm bu veriler askeri güç ve şiddet kullanılmasında dini argümanların sosyal inşacılık kapsamında, halkın ve bazı yöneticilerin dini duygularını istismar ederek kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bir taraftan ABD'deki Hıristiyan Evanjelik ve Siyonist ideolojilerin yakınlaşmasının, diğer taraftan da El Kaide'nin dini söylemler ve kutsal savaş kavramı altında dini bir inşa kapsamında hareket ettikleri ve her iki tarafın da başarısız olmalarının yanında telafisi imkânsız zararlara neden oldukları bu makalede ulaşılan önemli bulgular arasında ifade edilebilir.

3.2. ABD Milli Güvenlik Strateji Belgelerinin Analizi

ABD Başkanı Bush'un dini söylemlerine rağmen, kendi döneminde hazırlanan 2006 ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesinde, teröre karşı savaşın bir din savaşı olmadığı, ulus ötesi teröristlerin onurlu İslam dinini istismar ettikleri, cihat fikrini çarpıtarak mürted veya inançsız gördükleri herkese karşı cinayetlere giriştikleri bu kapsamda 11 Eylül'den bu yana terör saldırılarının çoğunun Müslüman ülkelerde meydana gelmesi nedeniyle kurbanların çoğunun da Müslüman olduğu ifade edilmiştir (The White House, 2006). ABD Başkanı Obama döneminde yayımlanan 2010 Yılı ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesinde ise cihat kelimesi yer almamakta, İslam kelimesi ise ana metin içinde iki yerde geçmektedir. Belgenin 20. sayfasında ABD'nin terörle mücadelesinin İslam'a karşı bir savaş olmadığı, ancak El Kaide ve onun terörist bağlantılarıyla savaş halinde olduğu belirtilmektedir (The White House, 2010). El Kaide'nin dini bir otoriteyi temsil ettiği fikrinin ABD tarafından kabul edilmediği, çünkü ne İslam'ın ne de başka bir dinin masumların katledilmesine müsaade etmediği de aynı belgede ifade edilmektedir (The White House, 2010). Obama aslında bu metinler ile Bush'un dini inşacılığını reddetmekte ve konuyu daha realist bir düzleme taşımaktadır. Obama'nın ikinci dönemine ait 2015 Yılı ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesinde ise cihat terimi hiç kullanılmamıştır. Ayrıca, ABD ve müttefiklerinin İslam'la savaş halinde olduğu yalanının da reddedildiği ifadelerine yer verilmesi de (The White House, 2015) oldukça dikkat çekicidir. ABD Başkanlarının farklı söylemleri ile kendi dönemlerindeki milli güvenlik strateji belgelerindeki tespit edilen somut bulgulardan, ABD'li bazı başkanların konuşmalarındaki dini söylemlerinin, askeri güç kullanımında haklı savaşa yönelik yeterli meşruiyet olmaması hâlinde kamuoyu desteğini geçici de olsa kazanmak için halkın dini duygularının istismar edildiği değerlendirilmektedir. Örneğin, BM 51. Maddesi askeri gücün meşru müdafaa kapsamında kullanılmasını ve NATO'nun 5. Maddesi üyelerden birisine yapılan saldırının bütün üyelere yapılmış kabul edilerek ortak savunmayı öngörmesine ve NATO tarihinde bu madde ilk defa 9/11 terör saldırısı sonucunda ABD'nin Afganistan'a askerî harekâtının meşru gerekçesi kapsamında kullanılmasına rağmen, ABD'nin Irak harekâtında aynı ulusal ve uluslararası kamuoyu desteği sağlanamamıştır. Bu nedenle ABD'nin 2003'teki Irak'ı işgalinde, kamuoyu desteğinin sağlanması kapsamında zayıf istihbarat raporlarının yanında iyi-kötü arasındaki mücadele kavramları ile askeri gücün kullanılması dini inşacılık üzerinden subjektif alana taşınmıştır. Bununla birlikte ABD, söz konusu dini söylemleri milli güvenlik stratejilerine yansıtmamıştır.

Trump'ın ABD Başkanlığı döneminde yayımlanan ABD 2017 Yılı Milli Güvenlik Stratejisi Belgesinde ise üç ana tehdit grubu arasında özellikle cihatçı terörist grupların olduğu ifade edilmiştir (The White House, 2017). Aynı belgede, El Kaide ve IŞİD gibi cihatçı teröristlerin mürted olarak gördükleri hükümetlerin ve masum insanların şiddetle yok edilmesini talep eden barbarca bir ideolojiyi yaymaya devam ettikleri ve söz konusu grupların etkileri altındakileri şeriat yasalarına boyun eğmeye zorladıkları da belirtilmektedir (The White House, 2017). Cihatçı terör örgütlerinden gelen tehditler ile İran'dan gelen tehditlerin, bölgedeki gerçek sorunların İsrail'den kaynaklanmadığının anlaşılmasını sağladığı da aynı belgede belirtilmiştir (The White House, 2017). Benzer kapsamda, Orta Doğu'yu olumsuz etkileyen temel nedenler arasında İran'ın genişleme çabaları ve cihatçı ideoloji gibi birbirine bağlı olduğu iddia edilen sorunlar gösterilmiştir (The White House, 2017).

ABD'nin Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle gecikmeli olarak Ekim 2022'de yayımladığı son Milli Güvenlik Strateji Belgesinde; ABD dış politikasının 21.Yüzyılın ilk 20 yılında ağırlıklı olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan tehditlere odaklandığı eleştirilmektedir (The White House, 2022). Bunun sorumlusu olarak ABD Savunma Bakanlığının

askeri güç kullanarak rejim değiştirme politikalarının başarısız olduğu vurgulanarak ABD'nin küresel tehditlere odaklanması gerektiği, aksi takdirde beklenmeyen sonuçlar ile karşılaşabileceğine dikkat çekilmektedir (The White House, 2022). Bu kapsamdaki; belgede yer alan: "Orta Doğu'da Gerginliği Azaltma ve Entegrasyonu Desteklemek" başlığı altındaki "Son yirmi yılda, ABD dış politikası ağırlıklı olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan kaynaklanan tehditlere odaklandı...kuvvete ve rejim değişikliğine gerçekçi olmayan bir inançla desteklenen askeri merkezli politikalar..." ifadeleri oldukça anlamlıdır (The White House, 2022). İsrail'in komşu ve diğer Arap Devletleri olan bağlarının İbrahim Anlaşmaları başta olmak üzere derinleştirileceğinin belirtildiği belgede ABD'nin İsrail'in güvenliğine olan katı taahhüdünü sürdürdüğünü de ifade edilmektedir (The White House, 2022).

Aslında Büyük Orta Doğu Projesi adı altında askeri güç kullanarak rejim değiştirme kapsamındaki asker odaklı eleştirilerine karşılık, ABD Savunma Bakanlığı daha 2018 yılında bu durumun yanlış olduğunu belirtmiş ve Pentagon da siyaseti dolaylı olarak şu şekilde eleştirmiştir: "Stratejik bir körelme döneminden çıkıyoruz, rekabetçi askeri avantajımızın erozyona uğradığının farkındayız...ABD ulusal güvenliğinin artık birincil kaygısı terörizm değil, devletler arası stratejik rekabettir." (US Department of Defense, 2018).

3.3. İsrail, Fransa ve Batı'nın "Cihatçı Terörizm" (Jihadist Terrorism) Söylemleri

Batı başlangıçta olumlu olarak yaklaştıkları 9/11 saldırılarını yapan radikal dinci İslami unsurların Soğuk Savaş dönemindeki eski Sovyetler Birliğine karşı kullanmış olduğu cihat kavramına 21. Yüzyılda olumsuz anlam yükleyerek cihatçı terörizmi tehditler arasında göstermiştir. Öyle ki bütün siyasi-dini terör türleri arasında, İslamcı ideoloji ile cihat fikrinin birleşiminin ürünü olan ulus ötesi (transnasyonel) cihatçı terörizmin, Batı'nın değerlerini, menfaatlerini ve toplumlarını en çok tehdit eden terörizm biçimi olduğu savunulmaktadır (Bakker, 2006). Sageman, kapitalist Batı'yı alçaltmayı amaçlayan solcu terörizmden sonra dördüncü terör dalgasının dini terör olduğunu iddia ederek, El Kaide'nin bir "ütopya"nın peşinde koştuğunu ve nihai hedef olarak "ütopyanın gelişini hızlandırmak için terör taktiklerini" kullandıklarını iddia etmektedir (Sageman, 2008). Buna karşın bazı çalışmalarda da aksi görüş savunulmaktadır. Bazı yazarlar tarafından da küresel İslamcı terörizmin İslam'dan tamamen farklı olmasının yanında, Kur'an'da şiddeti destekleyen çok az sayıdaki ayete karşılık barışı destekleyen ayetlerin çoğunlukta olduğu savunulmaktadır (Sageman).

İsrail istihbarat teşkilatı son zamanlarda "El Kaide" yerine "uluslararası cihat" terimini kullanmaktadır (Burke, 2004). İsrail'in terörizm ile dini bir kavram olan cihat kelimesi Avrupa tarafından birleştirilerek kullanılmıştır. Bu kapsamda Europol'e göre, "cihatçı terörizm" AB üye devletlerinin ana kaygısıdır (Europol). Benzer kapsamda Fransa "cihatçı terörizm" tehdidini strateji dokümanlarında da kullanmıştır. Fransa'nın 21. Yüzyıldaki ilk strateji dokümanı olan 2008 Yılı Beyaz Kitabı'nda "Cihatçılıktan ilham alan terörizm" en büyük doğrudan hassasiyet olarak kabul edilmekte ve bu terörizmin doğrudan hem Fransa'yı hem de Avrupa'yı hedef aldığı iddia edilmektedir (France Présidence de la République, 2008). Fransa'nın 2022'deki Milli Güvenlik Gözden Geçirme Raporu'ndaki hususlar ABD ile Fransa'nın "cihatçı terörizm" konusunda ayrıştığının ve bu kavramın Fransa tarafından satın alınmaya devam ettiğinin göstergesidir. Belgenin 34. Maddesinde uluslararası cihatçı hareketin, yayılmaya devam edeceği ve önümüzdeki on yılda hem Batı'dan hem de Afrika'dan Güneydoğu Asya'ya kadar bütün Müslüman dünyasının kırılğan ülkeleri için bir güvenlik sorunu oluşturacağı, kötü yönetim, yaygın yolsuzluk, sosyal adalet eksikliği, stratejik rekabet gibi koşulların "Levant", Kuzey Afrika, Sahel ve Batı Afrika'daki istikrarsızlığın körüklenmesine yardımcı olacağı ve buna askeri bir yanıt verilmesi hususlarına yer verilmektedir (France Présidence de la République, 2022).

3.4.Devlet Dışı Aktör El Kaide'nin Dini Söylemleri

Soğuk Savaş sonrası dini söylemler ile hareket eden ilk devlet dışı aktör El Kaide olmuştur. El Kaide'nin lideri konumundaki zengin bir aileden gelen Bin Ladin 1996'da, "Kutsal iki yerin topraklarını işgal eden Amerikalılara karşı Savaş Bildirgesi" yayınladı (Sageman). Bin Ladin yaptığı bir konuşmada ise ABD ile Haçlı askeri kavramlarını birlikte "ABD Haçlı askeri kuvvetleri" şeklinde kullanarak İslam Körfez devletlerinin topraklarında ve denizlerinde bulunmasının, dünyanın en çok petrol rezervinlerini tehdit eden en büyük tehlike olduğunu vurgulamıştır (Ladin, 2001). Bu aslında geçmişte Haçlı Seferleri olarak kullanılan dini inşacılığın bir kez daha ve karşıt kullanım şeklinde Müslüman devletleri de baskı altına alarak kamuoyu desteğini kazanmak için birliçli olarak seçilen bir strateji olarak da değerlendirilebilir. El Kaide'nin nihai hedefi; Orta Doğu'daki sözde yozlaşmış mürted rejimleri devirmek

ve yerlerine gerçek İslamcı hükümetleri getirmek olmasına rağmen, El Kaide'nin temel düşmanı ABD olmuştur (Byman ve Williams, 2015). El Kaide'ye göre Orta Doğu'daki sorunlarının temell kaynağı bölge dışı süper bir güç olan ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasıydı (Byman ve Williams). El Kaide'ye göre; "yakın düşman" (Müslüman dünyasındaki baskıcı rejimler) yerine "uzak düşman" (ABD) ile savaşmak aslında geleneksel cihattan bir kopuş olmuştur (Byman ve Williams). Bu manada dini inşacılığın makro güvenleştirme vakası olarak analiz edilmesi de mümkündür. El Kaide, ABD ile savaşmak ve Müslümanları El Kaide'nin bayrağını takip etmeye ikna etmek maksadıyla terörizmi bir yöntem şeklinde "muhteşem gösteriler" olarak kullanma stratejisini takip ederek, ABD'yi Müslüman dünyasından çekilmeye ikna etmek hedefiydi (Byman ve Williams).

Abrahms, makalesinde bir siyasi iletişim biçimi olarak terörizmin sınırları olduğunu savunmaktadır (Abrahms, 2005). Bin Ladin, bir açıklamasında ise bütün dünya Müslümanlarının ve özellikle de gençlerin küfre karşı İslam tüm dünyada hakim olana ve İslam karşıtı tüm güçler ezilene kadar cihada devam edilmesini: "cihat herkese farz kılındı" şeklinde ifade etti (Hoffman, 2003). Bin Ladin fenomeninin üç temel aşaması olduğu iddia edilmektedir; Afganistan'daki Sovyet destekli rejime karşı, yirminci yüzyıl cihadı kavramını meşrulaştırmak için verilen mücadelenin merkeziliği; Afganistan Savaşı sonrası ülkelere geri dönen Arap savaşçıların kendi hükümetlerine karşı müteakip şiddetli saldırıları; ABD ordusuna karşı artan kızgınlık (Lesch, 2002). Usame bin Ladin ve Ayman el Zevahiri'nin yazılarına göre El Kaide'nin uzun vadeli planı küçük bir öncü harekettten, küresel bir İslami başkaldırının liderliğine geçerek İslam dünyasındaki Batı etkisini yok etmek ve tarihi hilafeti yeniden kurmaktı (Hart, 2008). Bin Ladin'in ABD'ye yönelik saldırıları Müslüman dünyasının desteğinin alınmasına yönelik olarak Müslümanların ABD'ye karşı birleşmesi umularak Arap ülkelerinde ve diğer başka ülkelerde bu strateji ile devrimlerin başlatılması hedeflenmişti (Doran, 2002). Bununla birlikte, El Kaide terör örgütü kavramsal, örgütsel ve maddi eksikliklerinin bir sonucu olarak popüler bir başkaldırıya geçiş yapmayı veya herhangi bir kalıcı kazanım elde etmeyi başaramadı (Hart, 2008).

4. İSLAMİYET'E GÖRE KONUNUN AÇIKLANMASI

Askeri gücün kullanılması ile dini kimlik söylemlerin birlikte kullanılması sınırlı bazı kesim ve grupları tatmin etse de, Allah'a ve bütün Müslümanlara en büyük haksızlıktır. Kur'an-ı Kerim ayetlerinin insanların kendi subjektif yorumlarıyla inşacı bir yaklaşımla gerçek hayata taşınması oldukça riskli ve tehlikeli bir konudur. Hadid Suresinde yer alan: "Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler." ayetinde ruhbanlık sınıfının Allah'ın buyruğu olmadığı ve "kendilerinin icat ettiği" ifadesinin de dini bir inşa olduğu ifade edilebilir. Ayette bunun hakkıyla yapılamadığı dini inşacılığın riskli olduğu savını kuvvenlendiren bir tespittir.

Bu konudaki tarihi bir olay bu çalışmanın konusu bakımından günümüze ve geleceğe de ışık tutmaktadır. Halife Osman'ın öldürülmesi sonrası İslam dininin en önemli kişilikleri arasında yer alan Hz. Ali ile Hz. Ayşe Kur'an'ı farklı yorumlamışlar ve bir iç savaşta karşı karşıya gelmişlerdir. Dört halifeden birisi olan hem Hz. Peygamber'in damadı olan hem de başta Bedir, Uhud ve Hendek çatışmaları olmak üzere sayısız kahramanlıkları olan Hz. Ali, muhaliflerin devletin bekası için ferdin hukuku feda edilebilir savına karşılık "Bir cana kıymanın veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın cezası olmaksızın kim bir kimseyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur." (Maide:32) ayeti kapsamında ferdin hukuku toplumun hukukuna feda edilemez içtihadında bulundu (Alkanalka, 2017:197). Gerçek halife Hz. Ali'nin içtihadı halifelik peşinde koşan devlet dışı terörist bir örgüt olan El Kaide'nin sivilleri öldüren terör eylemlerinden tamamen farklıdır. Terör saldırılarında hangi dinden ve inançtan olursa olsun haksız yere öldürülen masum insanların hedef olduğu terör saldırıları İslam'ın ve Kur'an'ın buyurduğu hususlar değildir ve insanların kendi dar kalıplarına göre inşa ettikleri kişisel kurgularıdır. İslamiyet sözün en güzelini söyleyerek cihadı tavsiye etmektedir. Farklı dinlerden de olsa Allah'a inanıp iyi işler yapanlar açık bir şekilde bir ayette şu şekilde müjdelenmektedir: "Şüphe yok ki, iman edenler, yahudiler, hıristiyanlar ve sabiiler, bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse elbette Rabpleri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur." (Bakara:62). Burada önemli olan hem inanmak hem de iyi eylemler yapmak ve dolayısıyla iyi insan olmaktır.

Kur'an yakma olayları ise gerçeklerden uzak bir din düşmanlığının tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bunda, hem liderlerin söylemleri ile strateji kitaplarında yer alan dini inşacılığın etkisinin hem de iki taraflı olarak bir

taftan El Kaide'nin terör saldırılarının diğer taraftan ABD'nin askeri güç kullanımının dini inşacı söylemleri maskesi altında gerçekleştirmelerinin etkisi bulunmaktadır.

Kur'an da savaşın tercih edilen bir yöntem olmadığı en açık şekilde açıklanmıştır: "... Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; ALLAH ise bozguncuları sevmez." (Maide:64). Haksız yere insanları öldürmemek de bir ayette şu şekilde tavsiye edilmektedir: "... Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir..." (En'am:151). Genel anlamda farklı inanç ve görüşte olan toplumlara karşı kin duyulsa bir haksızlık yapılmaması konusu da; "Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin." (Enam:115) şeklinde tavsiye edilmiştir. Bu minvalde ABD'nin Orta Doğu politikasına yönelik kin ve öfke ABD'deki masum insanların öldürülmesini dini inşacılarla ve yanlış yorumlarla meşru kılamaz.

Savaşın hangi durumlarda meşru olduğu da açık bir şekilde ayetlerde yer almaktadır. Bu kapsamdaki; "Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın." (İsra:33) ayeti aslında uluslararası ilişkilerde savaşla ilgili kullanılan haklı savaş kavramını kapsamaktadır. BM'nin meşru müdafaa kapsamındaki 51. Maddesi ise: "Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın." (Bakara:194) ayeti ile benzerlik taşımaktadır. Aynı zamanda misilleme olacak kadar saldırma kavramı silahlı çatışma hukukundaki aynıyle mukabele ve orantılı güç kullanımı kavramları ile örtüşmektedir. Bu minvaldeki başka bir ayet ise: "Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi." (Hac:39) ayetidir. BM'nin kriz yönetimi ve çatışmaların önlenmesi konseptlerine yakınlık gösteren ayetler arasında da şu iki ayet örnek olarak gösterilebilir: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et." (Enfal:61); "Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin...Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin." (Hucûrat -9).

Ayrıca, ABD'nin 2003 yılı Irak'a yönelik askeri harekâtının dayanağı arasındaki taarruzi, önleyici stratejiler ve niyet okumalar İslam'da söz konusu değildir. Herhangi bir taarruza maruz kalındığında ise misliyle mukabeleden ziyade aynıyle mukabele esastır. Savaş hakkındaki ilgili ayetler incelendiğinde aşamalı bir stratejinin tavsiye edildiği sonucuna da varabiliriz. Kur'an-ı Kerim'de öncelikle barışın en ideal durum olduğu, savaşmak isteyen devletler/gruplar olduğunda aralarını düzeltme yoluna gidilmesi ve arabuluculuk yapılması, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise haddi orantısız aşana karşı haklı ve hakkı yenenin safında savaşılması, ve önlenemeyen savaşlarda ise adaletli olunması buyrulmaktadır. Haklı bir sebep olmadıkça savaşın cinayet olduğu, din ve inanç konusunda savaşanlara karşı meşru müdafaa kapsamında savaşılması ve yerlerinden yurtlarından çıkarılma durumu söz konusu olduğunda topraklarını ve yerlerini korumak için savaşılması diğer tavsiye edilen bulgular arasında değerlendirilebilir.

5.SONUÇ

ABD, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısında eski Sovyetler Birliği'ne karşı yerel halk desteğinin kazanılması kapsamında İslamiyet'teki cihat kavramı Afganistan'daki yerel kamuoyunun desteğini kazanmak için kullanmayı bir stratejinin parçası olarak tercih ederken, bu kavram o dönemde bir tehdit olarak görülmemiştir. Ancak ABD'deki 9/11 terör saldırıları sonrasında cihat, terörizm ve İslam birlikte yanlış olarak kullanılmış, ABD ve bazı Avrupalı liderlerin söylemlerinde ve söz konusu devletlerin bazı strateji belgelerinde bu kavramlar tehdit olarak kabul edilmiştir. Uluslararası ilişkiler ana teorilerinde devletler ana aktörler olarak kabul edilmesine rağmen, 9/11 terör saldırısı sonrasında ABD'nin devlet dışı terörist organizasyonları bir numaralı tehdit olarak görmesi nedeniyle, devletler ile devlet dışı aktörlerin birlikte ele alınması ve sosyal inşacılık teorisinin sosyolojik boyutunun dini bir düzlemde incelenmesinin makaleye özgünlük kazandırdığı değerlendirilmektedir. Din ile dincilik ve siyasal dincilik farklı kavramlardır. En temel farklılık dinciliğin kişilerin, devlet dışı aktörlerin veya toplumların kendi algılarına göre dünyayı şekillendirmesine dayanan inşacı karakteri ve siyasal dinciliğin ise bu dini inşanın politik amaçlarla çatıldığı, bu nedenle tartışmalı olduğu ve İslam'ın barışçı hakikatini temsil edemeyeceği sonucudur.

Hıristiyanlıkta da İslam veya diğer inançlara karşı savaşın öngörülmediği, bazı din adamlarının savları kapsamında savaşa savunma durumunda izin verilmesine rağmen, Bush tarafından 9/11 sonrası uygulanan önleyici müdahale kapsamında yapılan askeri harekâtların yanlış olduğu bizzat ABD Başkanlığı tarafından yayımlanan en üst strateji belgesi olan ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesinde kabul edilmiştir. BM 51. Maddesi askeri gücün meşru müdafaa kapsamında kullanılmasını ve NATO'nun 5. Maddesi üyelerden birisine yapılan saldırının bütün üyelere yapılmış kabul edilerek ortak savunmayı öngörmesine ve NATO tarihinde bu madde ilk defa 9/11 terör saldırısı sonucunda

ABD'nin Afganistan'a askerî harekâtının meşru gerekçesi kapsamında kullanılmasına rağmen, ABD'nin Irak harekâtında uluslararası kamuoyu desteği aynı etkinlikte Bush'un yeni stratejisinin de etkisiyle sağlanamamıştır.

Makalede elde edilen bulgular bizi dinselleştirme kavramına ve politik amaçlar için kendi halkının veya inanç grubunun desteğini kazanmak için dinin laiklikten uzaklaştırılarak araçsallaştırıldığına sonucuna götürmektedir. El Kaide'nin masum insanların ölümüne yol açan inşacı "görmekli gösterilerine"İslamiyet'te yer olmadığı gibi, ABD tarafından dünyanın en büyük askeri gücünün haklı ve meşru bir gerekçesi olmadığı sonradan anlaşılan bazı devletlerin askeri işgaline de yer olmadığı dini inşacılığın ne kadar tehlikeli sonuçlara yol açabileceğinin iki karşılıklı örneğidir. Kur'an yakma olayları olumsuz dini inşacılığın zehirlerinin yansımalarıdır. Bunda hem El Kaide'nin hem de ABD'nin dini inşacı söylemleri maskesi altında askeri güç ve şiddet kullanmalarının da etkisi bulunmaktadır. Kur'an'da yer alan ayetlerin insanların kendilerine yönelik yorumlar ile inşacı bir yaklaşımla gerçek hayata taşınması oldukça riskli ve tehlikeli bir konudur. İnşacılık teorisinin varsayımları arasında olan dünyanın bizim tasarladığımız gibi olduğu hipotezi farklı dinler için dini düzlemde de geçerlidir.

Her ABD Başkanı döneminde yayımlanan milli güvenlik strateji belgelerindeki farklı tehdit tanımları inşacılık üzerine milli güvenlik tehdit tanımlarının beklenmeyen sonuçlara neden olabileceğini teyit eder niteliktedir. Bunun en açık kabülü ise, Ekim 2022'de yayımlanan en güncel ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesindeki; ABD dış politikasının 21.Yüzyılın ilk 20 yılında ağırlıklı olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan tehditlere odaklandığı eleştirisinin yapılmış olmasıdır. ABD Başkanlık makamı tarafından bu yanlışın sorumlusu ise ABD Savunma Bakanlığı olarak gösterilmiş, askeri güç kullanarak rejim değiştirme politikalarının başarısız olduğu vurgulanarak ABD'nin küresel tehditlere odaklanması gerektiği ifade edilmiştir. ABD Savunma Bakanlığı, ABD dışında ABD Başkanının onayı olmadan savaşamayacağına göre söz konusu ifadeler oldukça sorunludur. Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, dini söylemlerin kullanılmasının yeterli haklı gerekçeler olmadığına askeri harekâta yönelik kamuoyu desteğini kazanmak için istismar edilebileceği savının uluslararası ilişkilerdeki anarşi kavramıyla örtüştüğü varılan sonuçlar arasındadır. Bu anarşiye karşı en doğru yaklaşım ise stratejik iletişim tekniklerinden birisi olan putları kırma yöntemidir. Yanlış olan anlatının yerinde ve zamanında yıkılarak hakikatin ortaya konulması bu minvalde büyük önem taşımaktadır.

Kur'an'da savaşın tercih edilen bir yöntem olmadığı en açık şekilde açıklanmıştır: "... Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; ALLAH ise bozguncuları sevmez." (Maide:64). Haksız yere insanları öldürmemek buyruğu da bir ayette şu şekilde tavsiye edilmektedir: "... Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir..." (En'am:151). Genel anlamda farklı inanç ve görüşte olan toplumlara karşı kin duyulsa bir haksızlık yapılmaması konusu da; "Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin." (Enam:115) şeklinde tavsiye edilmiştir. Bu minvalde ABD'nin Orta Doğu politikasına yönelik kin ve öfke ABD'deki masum insanların öldürülmesini de dini inşalarla ve yanlış yorumlarla meşru kılamaz.

Savaşın hangi durumlarda meşru olduğu da açık bir şekilde ayetlerde yer almaktadır. Bu kapsamdaki; "Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın." (İsra:33) ayeti aslında uluslararası ilişkilerde savaşla ilgili kullanılan haklı savaş kavramını kapsamaktadır. BM'nin meşru müdafaa kapsamındaki 51. Maddesi ise: "Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın." (Bakara:194) ayeti ile benzerlik taşımaktadır. Aynı zamanda misilleme olacak kadar saldırma kavramı silahlı çatışma hukukundaki aynıyle mukabele ve orantılı güç kullanımı kavramları ile de örtüşmektedir.

Sonuç olarak dini söylemlerin politik düzleme ve uluslararası ilişkilere farklılık boyutundan ziyade zenginlik boyutunda kullanılmasının, askeri gücün kullanılmasında uluslararası hukuk ilkeleri ve insani muamele kapsamında riayet edilmesinin herkesin faydasına olumlu içtihatlar arasında yer alması tavsiye edilmektedir. Kamuoyu desteğinin her siyasinin kendi dönemindeki kısa vadeli menfaatleri doğrultusunda kazanılması adına toplumların dini duygular ve söylemler ile zehirlenmesinin evrensel barışa katkı sağlayamayacağı değerlendirilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2. Maddesinde din ayırımı yapılmadan bütün insanların onurlu bir yaşam sürmek dahil bütün hak ve özgürlüklere sahip olduğu ifadesi bu kapsamda büyük önem taşımaktadır. Hangi inançtan olursa olsun önemli olan iyi eylemler gerçekleştirmek, iyi insan olabilmek ve barışın korunması adına savaş ve terörizm ateşini söndürebilmeyi başarabilmektir.

KAYNAKÇA

- Abrahms, M. (2005). Al Qaeda's Miscommunication War: The Terrorism Paradox. *Terrorism and Political Violence*, 17(4), 529-549.
- Akyol, Y. (2018). Halk Haçlı Seferleri. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 83-94.
- Alkanalka, M. (2017). *Karartılmış Yıldızlar*. Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul.
- Ariel, Y. (2012). Israel in Contemporary Evangelical Christian Millennial Thought. *Numen*, 59 (5/6), 456-485.
- Bakker, E. (2012). Forecasting Terrorism: The Need for a More Systematic Approach. *Journal of Strategic Security*, 5(4), 69-84.
- Bakker, E. (2006). Jihadi terrorists in Europe. (14.10.2023) https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20061200_cscpcsp_bakker.pdf
- Baumgartner, J. C., P. L. Francia, ve J. S. Morris. (2008). A Clash of Civilizations? The Influence of Religion on Public Opinion of U.S Foreign Policy in the Middle East. *Political Research Quarterly*, 61(2), 171-179.
- Bellin, E. (2008). Faith in Politics: New Trends in the Study of Religion and Politics [Review of Muslims and the State in Britain, France, and Germany; Bringing Religion into International Relations; Rendering unto Caesar: The Catholic Church and the State in Latin America; The Rise of Christian Democracy in Europe; Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide; The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations; Confessions of an Interest Group: The Catholic Church and Political Parties in Europe, by J. Fetzer, C. Soper, J. Fox, S. Sandler, A. Gill, S. Kalyvas, P. Norris, R. Inglehart, S. Thomas, & C. Warner]. *World Politics*, 60(2), 315-347.
- Berger, P.L. ve T. Luckmann. (1966). *The social construction of reality; a treatise in the sociology of knowledge* ([1st ed.]). Anchor Books.
- Boot, M. (2004). Neocons. *Foreign Policy*, 140, 20-28, <https://doi.org/10.2307/4147516>
- Burke, J. (2004). Al Qaeda. *Foreign Policy*, 142, 18-26.
- Bush, G.W.(2002). President's Remarks to the Nation. Office of the Press Secretary, (30.09.2023) <https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020911-3.html>
- Byman, D. L. ve Williams, J. R. (2015). ISIS vs. Al Qaeda: Jihadism's global civil war. *brookings.edu*, (30.09.2023), <https://www.brookings.edu/articles/isis-vs-al-qaeda-jihadisms-global-civil-war/>
- Czwaro, M. (2006). Misjudging Islamic Terrorism: The Academic Community's Failure to Predict 9/11. *Studies in Conflict and Terrorism*, 29(7).
- Cady, L. E. (2008). Religious Resonances in Bush's War on Terrorism. *American Journal of Theology & Philosophy*, 29(2), 184-204.
- Dallmayr, F. (2012). Post-secularity and (global) politics: a need for radical redefinition. *Review of International Studies*, 38(5), 963-973.
- Doran, M. S. (2002). Somebody Else's Civil War. *Foreign Affairs*, 81-1, 22-42.
- Drew, Elizabeth.(2003). The Neocons in Power. *The New York Review*, (30.09.2023), <https://www.nybooks.com/articles/2003/06/12/the-neocons-in-power/>
- Esch, J. (2010). Legitimizing the "War on Terror": Political Myth in Official-Level Rhetoric. *Political Psychology* 31(3), 357-391.
- Europol. Terrorism. (30.09.2023) <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas/terrorism>
- Eyadat, Z. ve M. Mahafza. (2010). Culture And Foreign Policy: American Foreign Policy Post 9/11. *Il Politico* 75(2-224), 163-177.
- France Présidence de la République. (2008). The French White Paper on defence and national security. (30.09.2023) <https://media.nti.org/pdfs/15-Fr.pdf>
- France Présidence de la République. (2022). France National Strategic Review. (30.09.2023) <http://www.sgdsn.gouv.fr/uploads/2022/12/rns-uk-20221202.pdf>

- Gershkoff, A. ve Kushner, S. (2005). Shaping Public Opinion: The 9/11-Iraq Connection in the Bush Administration's Rhetoric. *Perspectives on Politics*, 3(3), 525–537.
- Gupta, S. (2008). The Doctrine of Pre-Emptive Strike: Application and Implications during the Administration of President George W. Bush. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 29(2), 181–196. <http://www.jstor.org/stable/20445135>
- Graham, P., T. Keenan, ve A.M. Dowd. (2004). A call to arms at the end of history: a discourse—historical analysis of George W. Bush's declaration of war on terror. *Discourse & Society*, 15(2/3), 199–221.
- Güntay, V. (2020). Discussing The Global Security And Terrorism Dilemma within the Framework of Constructivism in the 21st Century. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 479-500.
- Hart, M. J. (2008). Al Qaeda : Refining a Failing Strategy. *JOINT FORCE QUARTERLY*, 51, 117-124.
- Hoffman, B. (2003). Al-Qaida, Trends in Terrorism, and Future Potentialities: An Assessment. *Studies in Conflict and Terrorism*, 26:5.
- Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23(1), 171–200.
- Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.
- İren, A. A. and Gürkaynak, M. (2015). Batı medeniyeti ve hıristiyanlıkta haklı savaş geleneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(35), 147-178.
- Judis, J. (2005). The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy. *Insight Turkey*, 7(1), 64–72.
- Kellner, D. (2007). Bushspeak and the Politics of Lying: Presidential Rhetoric in the War on Terror. *Presidential Studies Quarterly*, 37(4), 622–645.
- Keller, A. (2012). Cicero: Just war in classical antiquity. H. G. Justenhoven and W. A. Barbieri, Jr. (Ed.), içinde *Just war to modern peace ethics*, Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110291926.9>
- Kubálková, V. (2009). A "Turn to Religion" in International Relations? *Perspectives*, 17(2), 13–41.
- Kurt, S. (2019). Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü. *Ortadoğu Etütleri*, 11, 393-419.
- Kutsal Kitap. (30.09.2023) <https://kutsalkitap.info.tr/?q=Mat.22>
- Kutsal Kitap. (09.09.2024) <https://kutsalkitap.info.tr/?q=luk%206:%2027-33>
- Ladin, U. (2001). *Declaration of War Against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places*. Azzam Publications translation in Yonah Alexander and Michael S. Swetnam, Usama bin Laden's al-Qaida: Profile of a Terrorist Network, Ardsley, NY: Transnational Publishers.
- Lesch, A. M. (2002). Osama bin Laden: Embedded in the Middle East Crises. *Current History*, 101-655, 203-209.
- Lieberfeld, D. (2005). Theories of Conflict and the Iraq War. *International Journal of Peace Studies*, 10(2), 1–21.
- Little, D. (2008). David or Goliath? The Israel Lobby and Its Critics. *Political Science Quarterly*, 123(1), 151–156.
- MacAskill, Ewen. (2005). George Bush: 'God told me to end the tyranny in Iraq'. *The Guardian*, 7 October 2005, (30.09.2023) <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/07/iraq.usa>
- McCourt, D. (2016). Constructivism's Contemporary Crisis and the Challenge of Reflexivity. *European Review of International Studies*, 3, 40–51.
- Muravchik, J. ve Walt, S. M. (2008). The Neocons vs. The Realists. *The National Interest*, 97, 20–36.
- Onuf N. G. (1989). *World of Our Making : Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. University of South Carolina Press.
- Ören, E. (2022). The just war in political thought: from Cicero to Grotius. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 188-204, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1182026.
- Öz, H. (2023). *Uluslararası İlişkiler'de Din-Dış Politika İlişkisi: İsrail Örneği*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Palan, R. (2000). A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations. *Review of International Studies*, 26(4), 575–598.

- Porter, P. (2009). Long Wars and Long Telegrams : Containing Al-Qaeda. *International Affairs*, 85-2, 285-305.
- Record, J. (2008). Why the Bush Administration Invaded Iraq: Making Strategy after 9/11. *Strategic Studies Quarterly*, 2(2), 63–92.
- Rumelili, B. (2015). Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi Özel Sayı: Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Okumalar*, 168-185.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. University of Pennsylvania Press.
- Sanger, D. E. (2009). Biblical Quotes Said to Adorn Pentagon Reports. *The New York Times*, (30.09.2023), <https://www.nytimes.com/2009/05/18/us/18rumsfeld.html>
- Sarıbayova, S. (2023). Uluslararası İlişkilerde Terörizm ve Diaspora İlişkileri: ASALA ve Ermeni Diasporası . *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 0 (16) , 55-75 .
- Stewart, W. J. (2014). How Ideology Became Policy: The U.S. War in Iraq and the Role of Neo-conservatism. Master's thesis, Duke University.
- The White House. (2001). *Remarks by the President Upon Arrival*. Office of the Press Secretary, (30.09.2023), <https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html>
- The White House. (2006). *The National Security Strategy of the United States of America*, (30.09.2023) <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2006.pdf>
- The White House. (2010). *The National Security Strategy*, (30.09.2023) https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
- The White House. (2015). *National Security Strategy 2015*, (30.09.2023) https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
- The White House. (2017). *National Security Strategy of the United States of America*, (30.09.2023), <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- The White House. (2022). *National Security Strategy 2022*, (30.09.2023), <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
- US Department of Defense. (2018). *Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America*, (30.09.2023) <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
- Wald, Kenneth D., ve Wilcox, C. (2006). Getting Religion: Has Political Science Rediscovered the Faith Factor? *American Political Science Review*, 100(4), 523–29.
- Walzer, M. (2002). The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social Research*, 69(4), 925–944.
- Wendt A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization* 46(2), 391–425.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.06.2024 ✓Accepted/Kabul: 10.10.2024

DOI:10.30794/pausbed.1494531

Research Article/Araştırma Makalesi

Ercan, M. ve Ercan, F. Z. (2024). "Patolojik Endişe Ölçeğinin Türk Toplumundaki Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 173-182

PATOLOJİK ENDİŞE ÖLÇEĞİNİN TÜRK TOPLUMUNDAKİ PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Merve ERCAN*, Fatümatü Zehra ERCAN**

Öz

Patolojik endişe kendi ihtiyaçlarını yok sayma ve başkalarının ihtiyaçlarına odaklanma eğilimine ilişkin bir tutuma işaret etmektedir. Patolojik endişeyi anlamaya ve ölçmeye yönelik Türkçe bir ölçüm aracının olmadığı görülmüştür. Buna binaen Patolojik Endişe Ölçeğinin Türk toplumundaki psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın gereçleri Patolojik Endişe Ölçeği (PEÖ) ve Beck Umutsuzluk Ölçeği'dir (BUÖ). Araştırmada nicel yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Veri analizi için SPSS 25.0 paket programı ve AMOS programı kullanılmıştır. PEÖ'nin yapı geçerliliği için yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) örneklemi 345, doğrulayıcı faktör analizi (DAF) örneklemi 200 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. AFA sonucunda 13 maddelik ve 2 faktörlü bir model ortaya çıkmıştır. DFA sonuçlarına göre 2 faktörlü modelin kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu doğrulanmıştır. PEÖ ile BUÖ arasında anlamlı bir ilişkini olduğu görülmüştür. PEÖ'nin Türkiye örnekleminde üniversite öğrencilerinin patolojik endişe düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir envanter olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Patolojik endişe, Umutsuzluk, Kendi ihtiyaçlarını reddetme, İlişkilerde kırılganlık.

THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE PATHOLOGICAL CONCERN QUESTIONNAIRE IN THE TURKISH POPULATION

Abstract

Pathological concern indicates an attitude of ignoring one's own needs and focusing on the needs of others. It has been seen that there is no measurement tool to understand and measure pathological concern in Turkish. Therefore, it was aimed to examine the psychometric properties of the Pathological Concern Questionnaire in Turkish population. The instruments of the study were the Pathological Concern Questionnaire (PCS) and the Beck Hopelessness Scale (BHS). Quantitative methods and techniques were used in the study. SPSS 25.0 package program and AMOS program were used for data analysis. The exploratory factor analysis (EFA) sample for the construct validity of the PCQ consisted of 345 university students and the confirmatory factor analysis (CFA) sample consisted of 200 university students. As a result of EFA, a model with 13 items and 2 factors emerged. CFA confirmed that the 2 factor model had acceptable fit values. It was observed that there was a significant relationship between the PCQ and the BHS. The PCQ is considered to be a valid and reliable inventory in determining the pathological concern levels of university students in the Turkish sample.

Keywords: Pathological concern, Hopelessness, Denial of own needs, Fragility in relationships.

*SHU Dr., e-posta: merverumeysaercan@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-9293-0218>)

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, KONYA.

e-posta: f.zehraercan@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-9978-1713>)

1. GİRİŞ

Diğerkâmlık, ilişkide olduğumuz kişilerin iyilik hallerine önem vermek, bakım vermek genel olarak erdemli özellikler olarak kabul edilmektedir (Dewhurst, Rodwell et al. 2023). Fakat bireylerin ilişkide oldukları kişilerin iyilik hallerini, ihtiyaçlarını ve isteklerini kendi iyilik hallerinden, istek ve ihtiyaçlarından daha fazla önemseyen bireysel tutumların sağlıklı olması tartışmalı bir durumdur. Dinamik kuramlarda çoğu zaman bu eğilimin ihmale maruz kalmış çocukların özelliği olduğu düşünülmektedir (Salman Akhtar, Selma Kramer et al. 2014). Özellikle ebeveynlik becerileri zayıf, çocuğa kendini baktırma eğiliminde olan ebeveynlerin çocuklarında bakım verme davranışları sıklıkla görülür. Ebeveynlerinin dediklerini yaparak, ihtiyaçlarını düşünerek, duygusal olarak onları yatıştırılmaya çalışarak bir taraftan ilişki kurma, kabul edilme, sevilme, ilgi görme ihtiyaçlarını temin ederken, bir taraftan da çocuğun duygusal veya fiziksel ihtiyaçlarını mümkün olduğunca yok sayma eğilimi oluşmaktadır (Cozolino 2014). Çocuk büyüme sürecinde kendi ihtiyaçlarını yok saymak ve ilişkide olduğu kişinin ihtiyaçlarını önceleme davranışını bilinçdışı içselleştirilmiş bir tutum olarak benimseyebilir (Salman Akhtar, Selma Kramer et al. 2014). Endişe - umur başkalarının refahına yönelik olumlu tutumlar üzüntü ve sıkıntılara özen gösterme ve başarıları ve başarıları ile ilgili sevinç duygularında ifade edilmektedir (Siegler and Luchner 2024). Ancak bir bireyin kendi duygularını ve ihtiyaçlarını inkâr ederken diğer insanların refahı için zorunlu olarak endişe duyması patolojik endişe olarak isimlendirilmektedir (Shavit and Tolmacz 2014). Bu tutuma sahip bireyler insanlarla ilişkilerinde sorunlara ve ıstıraplara neden olmaktadır. Patolojik endişeyi ölçmek için geliştirilen bu ölçeğin Türkçe uyarlamasının da faydalı olacağı düşünülmektedir. Shavit ve Tomacz (2014), Patolojik Endişe Ölçeğinin maddelerini oluşturken Barbanel'in (2006) bakıcı kişilik bozukluğu tanımını dikkate aldıkları görülmektedir.

Patolojik endişenin görünür olduğu alan kişilerarası ilişkilerdir. Patolojik endişe ile davranan bireyler için Barbanel (2006) bakıcı kişilik bozukluğunun yeni bir tanı kategorisini önermiştir. Böyle bir bozukluğu olan insanlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamadan bırakırken kendilerini duygusal, fiziksel ve psikolojik olarak başkalarına adamaya eğilimlidirler. Suçluluk hissetmeye son derece yatkın ve düşük benlik saygısından muzdariptirler. İhtiyaç duyulması için zorlayıcı bir ihtiyaç gösterirler (Cozolino) Yalnız kalmaktan, sevilmemekten, terk edilmekten korkularını kontrol etmek için azami uyum ve kontrol davranışları gösterebilirler (Salman Akhtar, Selma Kramer et al. 2014). İlişkide oldukları insanların ihmal ve istismarlarına karşı ilişkisiz kalma korkularından dolayı gerekli tepkileri vermekten kaçınırlar. Utanç ve suçluluk duyguları çok güçlüdür. Kendi ihtiyaçlarını yok saymalarına ve kimseden bir şey beklememekte, çatışma ve öfke ifade etmekten kaçınmaktadırlar (Siegler and Luchner 2024). Sevdikleri ile ilişkinin devam etmesi için uyumlu davranışlarını sürdürürler.

Psikodinamik kuramlar açısından bakıldığında nesne ilişkileri yaklaşımını ilk geliştirenlerden olan Melanie Klein'in vurguladığı gelişimsel iki konum vardır. Bunlardan birincisi bebeğin varlığını sürdürmeye ilişkin hissettiği derin endişenin olduğu, dış dünyayı güvensiz algıladığı paranoid-şizoid konumdur. Bu konum en ilkel endişelerin taşındığı konumdur. İkinci konum ise bireyin hem kendi saldırgan ve zarar veren taraflarını fark ettiği, hem de ilişkide olduğu kişilerin olumlu ve güven veren yanlarını da fark ettiği konumdur. Bu durum depresif konum olarak nitelendirilmektedir. Bireylerin sağlıklı nesne ilişkileri kurmaları her iki konumdan da çıkabildikleri, kendilerinin de, öteki kişilerin de iyi ve kötü yanlarını fark ederek bütünlüklü değerlendirme kapasitelerinin gelişmesi ile gerçekleşir (Klein 2002). Başka bir deyişle kişinin kendilik ve nesne tasarımlarının iyi kendilik-kötü öteki veya kötü kendilik- iyi öteki ikililerinden çıkmış olması beklenmektedir. Patolojik endişesi yüksek olan kişiler her iki konumda da zaman zaman bulunabilirler ve bu durum onların bir kısır döngünün içinde kalmalarına sebep olur. Paranoid-Şizoid konumda olduklarında öteki kişinin/kişilerin güvenilmez ve kötü olduklarını düşündüklerinde uyumlu olmak, ötekinin ihtiyaçlarını öncelemek, ihtiyaç duyulan kişi olarak ötekinden gelebilecek zararı engellemek ve güvende hissetmek için çabalarlar. Depresif konumda ise ağır bir suçluluk hissi ile kendilerine yönelik çok yargılayıcı ve eleştirel olabilirler. Değerlendirme yaparken ötekinin kusurlarını elimine ettikleri için kendilerine fazlaca yüklenebilirler ve yine ilişkiyi onarmak için uyumlu olma ve kendine haksızlık etme pahasına, ötekinin ihtiyaçlarına odaklanma eğiliminde olabilirler (Frank E. Yeomans, John F. Clarkin et al. 2017). Her iki konumda da ilişkinin devam etmesi için ötekinin ihtiyacına odaklanmak sağlıklı olmayan kendilik ve nesne ilişkilerinin işaretidir (Palombo, J., vd. 2018).

Çağdaş Nesne İlişkileri Kuramı, Nörobijolojik Kuramlar ve Bağlanma Kuramı çerçevesinde entegratif bir kuram olan Kendilik Bozuklukları Kuramı kurucusu James Masterson'un tanımladığı gizli narsist; borderline veya şizoid

kişilik bozukluklarında görülebilen ilişkilene biçimidir. Nesneyi incelemek, nesneye hizmet etmek, kendini yok saymak ilişkide kalmak için bireylerin ödediği bedel gibidir. Bu şekilde her ilişki taşınması zorlayıcı bir yük anlamına gelebilmektedir (Masterson and Lieberman 2017). Kişilerarası ilişkilerde karşılıklılık ilkesi kazanılması gereken bir temel inançtır. Kişilerarası ilişkilerde kendiliği edilgen nesne olarak algılamak, ötekini özne olarak tanımlamak patolojik endişeye yol açabilmektedir (Siegler and Luchner 2024). Bu endişenin temel özellikleri ise (a) kendi ile ilgili ihtiyaçların bastırılması ve reddedilmesi ve (b) başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya aşırı yatırım yapılması olarak gösterilebilir. Berman (2012) bunu bir kendini inkâr etme veya mazoist fedakârlık durumu olarak görür. John Bowlby'nin bağlanma kuramında değindiği güvensiz bağlanmanın bir tezahürüdür aslında bu ilişkilene biçimi (Bowlby, 1979). Patolojik endişesi yüksek insanlarda Daha sonra Hazan ve Shaver'ın tasnifindeki güvensiz bağlanmanın alt kategorisi olan saplantılı bağlanma özellikleri görülmektedir (Hazan and Shaver 1994). Bowlby (1979)'a göre ise bağlanma stilleri bakım verme davranışlarında görünür olabilir. Bu bakım verme kategorilerinden birincisi hassas bakım vermedir. Hassas bakım verme kendinin ve ötekinin ihtiyaçlarını önemsemektir. Ötekini desteklerken veya ihtiyaçlarını önemserken kendini ihmal etmemekte ve ötekinden destek almaya açıktır. İkinci bakım verme biçimi ise kompulsif bakım vermedir. Bu durumda birey ilişki kurduğu herkesle, bakım veren rolünü üstlenir. Ötekine ilgi göstermek, desteklemek önceliklidir. İlişkilerinde alma verme dengesi yoktur. Bağ kurabilmek için benimsediği tek rol hizmet etmek veya bakım vermektir. Patolojik endişenin bağlanma güvensizliği ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bakılmaya, ilişki kurmaya değer olmayan kendilik, ancak öteki ile verici, hizmet eden bir rolde ilişki kurabilen "değersiz nesne durumunda kendilik- değerli, özne durumunda öteki" tasarımının hâkim olduğu bir bağlanma modeline işaret etmektedir.

Literatürde patolojik özgeciliği psikodinamik kuramlar, erken çocukluk yaşantıları, bağlanma kuramları çerçevesinde ele alan herhangi bir ölçme aracının bulunmadığını fark eden Yaniv Shavit ve Rami Tolmacz (2014) "Patolojik Endişe Ölçeği"ni geliştirmiştir. Patolojik endişe ölçeği iki varsayım dikkate alınarak geliştirilmiştir. Birincisi (kırılgan) benliğe yönelik, ikincisi nesneye yönelik tutumları anlamayı sağlayan maddeler oluşturulmuştur. Bu bağlamda dengeli bir yetkinlik duygusunun gelişmesi için hem benliğe hem ötekine yönelik endişeli olmak, benliğin de ötekinin de özne olarak algılanabilmesi, kısıtlı veya abartılı hak edilmişlik duygusunun olmaması gerekmektedir. Bulgular ayrıca patolojik endişenin daha fazla olumsuz duygu, daha az olumlu duygu, daha düşük yaşam doyumu ve daha düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, patolojik endişe konusunda daha yüksek puan alan bireylerin duygusal sıkıntıya daha yatkın olduğunu göstermektedir (Shavit and Tolmacz 2014). Bu bulgular aynı zamanda Helgeson'un (1994) depresyonun benliğin ihtiyaçlarını kısıtlarken diğerine aşırı odaklanmaktan kaynaklanabileceği hipoteziyle de tutarlıdır. Bu bulgular doğrultusunda Patolojik Endişe Ölçeğinin Türkçe dil geçerliliğini yaparken benzer ölçek olarak Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Beck umutsuzluk ölçeği Türkiye'de de oldukça fazla uygulanan umutsuzluk konusunda işlevsel bir ölçek olduğu düşünülmektedir. Türkçe 'ye Gülten Seber ve ark. (1993) tarafından kazandırılan ölçek, bir çok çalışmada kullanılmaktadır. Umutsuzluk depresyonun en önemli belirleyenlerinden olmakla beraber birçok kişilik bozukluğunun da temelinde yer almaktadır. Patolojik endişesi yüksek veya bakıcı kişilik bozukluğu olan bireylerin, kendileri ile başkalarının ilgilenebileceğine, ihtiyaçlarının, arzularının önemli bulunup karşılanabileceğine ilişkin umutsuz bir temel inançları olabilmektedir (Salman Akhtar, Selma Kramer et al. 2014, Shavit and Tolmacz 2014, Siegler and Luchner 2024).

2.GEREÇ VE YÖNTEMLER

Bu araştırma Patolojik Endişe Ölçeği'nin Türkçe adaptasyonunun yapılması için metodolojik araştırma deseninde yürütülmüştür.

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışma grubu bir devlet üniversitesinin iletişim fakültesinde 2023-2024 güz döneminde eğitim görmekte olan lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışma iki farklı örneklem grubu ile yürütülmüştür. İlk aşamada 345 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bunlardan 90'ı gazetecilik, 106'sı radyo televizyon ve sinema bölümünde, 145'i ise halkla ilişkiler ve tanıtım bölümünde okumakta, bunların 38'i 1. sınıf, 149'u 2. sınıf, 92'si 3. sınıf ve 66'sı 4. sınıf öğrencisidir. Katılımcıların 208 kişi kadın, 137 kişi erkeklerden oluşmaktadır. Daha sonra Beck Umutsuzluk Ölçeği ile birlikte ilk örneklemden farklı 200 kişiye anket uygulanmıştır. Bunların 52'si gazetecilik, 41'i radyo televizyon

ve sinema, 107'si halkla ilişkiler ve tanıtım okumaktadır. Katılımcıların 144'ü 2. sınıf, 9'u 3. sınıf ve 47'si 4. sınıfta okumaktadır. 130'u kadın 70'i ise erkek katılımcıdan oluşmak üzere toplamda 545 farklı öğrenciye ulaşılmıştır. Literatürde örneklem büyüklüğü madde sayısının en az beş katı olması gerektiğine ilişkin kabuller mevcuttur (Bryman ve Cramer, 1999), on katı (Nunnally, 1978) kişiye uygulama yapılması gerektiği gibi görüşlerde bulunmaktadır. Araştırmada soru sayısının on katı kişiye ulaşılmaya dikkat edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün yeterliliği KMO değeri gözden geçirilmiş ve bu değer Bu bağlamda 18 soruluk ölçek için ulaşılan örneklemin yeterli olduğu görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma için demografik bilgi formu, Patolojik Endişe Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır.

Patolojik Endişe Ölçeği

Araştırmada kullanılmak üzere Yaniv Shavit ve Rami Tolmacz (2014) tarafından geliştirilen "Patolojik Endişe Ölçeği"nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek 18 maddeden oluşmaktadır. 7'li likert tipi bir ölçektir. 1 "kesinlikle katılmıyorum", 7 "kesinlikle katılıyorum" şeklindedir. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. Ölçek tek faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.89 olarak bulunmuştur. Ölçekte en düşük 18 en yüksek 126 puan alınmaktadır. Yüksek puan daha fazla patolojik endişeye sahip olduğunu göstermektedir.

Kişisel bilgi formu

Kişisel bilgi formunda katılımcılara bölüm, sınıf ve cinsiyetleri sorulmuştur.

Beck Umutsuzluk Ölçeği

Patolojik Endişe Ölçeği'nin ölçüt geçerliliğini test etmek Beck Umutsuzluk Ölçeği ile kullanılmıştır. Ölçek Aaron T. Beck 1974'de geliştirilmiştir. Ölçek 20 madde ve "doğru", "yanlış" önermelerinden oluşmuştur. Ölçeğin Türkçeye Seber ve arkadaşları (1993) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.86 olarak bulunmuştur. Elde edilen aritmetik toplam "Umutsuzluk puanı" olarak kabul edilmiştir. Ölçekte (1,3,5,6,8,10,13,15, 19) 9 madde olumlu ifade olup (2,4,7,9,11,12,14,16,17,18,20) 11 madde olumsuz ifadeden oluşmaktadır. Olumlu her ifade için 0 olumsuz her ifade için 1 puan verilmekte ve puanların olası değişkenleri 0-20 arasında değişmektedir. Ölçekte alınan puan arttıkça kişinin umutsuzluk düzeyi artmaktadır. Ölçek gelecekle ilgili duygular (1., 6., 13., 15., 19.,), motivasyon endişe (2., 3., 9., 11., 12., 16., 17., 20) gelecekle ilgili beklentiler (4., 7., 8., 14., 18,) olmak üzere 3 faktörden oluşmaktadır (Seber vd., 1993).

2.3. Dil Geçerliliği

Ölçeğin orijinali İngilizce olup American Psychological Association dergisinde 2014 yılında "Pathological Concern: Scale Constructuon, Construct Validety, and Associations with Attachment, self-cohesion, and relational entitlement" adıyla yayınlanmıştır. Patolojik Endişe Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama yapabilmek amacıyla yazardan mail yoluyla izin talep edilmiştir. Yazardan ölçeğin uyarlanmasına ilişkin izin verildiğine ilişkin bir mail alınmıştır. Daha sonra araştırmayı uygulayabilmek için Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 2022/1274 karar no ile izin alınmıştır. Patolojik Endişe Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanma çalışmasında Hambleton ve Patsua (1999) tarafından belirlenmiş ölçek uyarlanma basamakları referans alınmıştır. Bu bağlamda çeviri-geri çeviri yöntemi kullanılmıştır.

Çeviri aşamasında ölçeğin geliştirildiği dil olan İngilizce ve ölçeğin uyarlanacağı dil olan Türkçeye hakim (dil ve alan uzmanları) iki uzman ölçeği Türkçe'ye çevirmiştir (Şeker ve Gençdoğan, 2014). Farklı kişilerin çevirileri dil ve anlam bakımından karşılaştırılarak birbirleriyle anlam bakımından önemli derecede farklılık gösteren maddeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Türkçeye çevirisi yapılan ölçek maddeleri alanda uzman (Psikoloji ve Sosyal Hizmet

Bölümlerinde Öğretim Üyeleri olan) 10 öğretim üyesine gönderilerek görüş alınmıştır. Yapılan geri dönüşler sonucunda ölçek maddelerinde belli değişiklikler yapılmıştır. Değişiklikler yapılan ölçek maddeleri her iki dile (İngilizce, Türkçe) hakim iki bağımsız çevirmen tarafından İngilizceye çevrilmesi istenmiştir. Ölçeğin yeniden çeviri formları dil ve alan uzmanlarına gönderilerek değerlendirmesi istenmiştir. Uzmanların önerileri doğrultusunda değişiklikler yapılarak ölçek maddeleri yeniden gözden geçirilmiştir. Karar verilen maddeler deneyimli Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni tarafından incelenerek ölçek maddeleri üzerindeki işlemler tamamlanmıştır.

2.4. Ölçeğin Psikometrik Özellikleri Bakımından İncelenmesi (Geçerlilik ve Güvenirlik)

Ölçek geçerlilik ve güvenilirlik için alan yazında farklı yöntemler kullanılsa da (Aksayan ve Gözüm, 2003). Bu çalışmada geçerlilik testleri için: Yapı geçerliliği (Açımlayıcı faktör analizi n=345, Doğrulayıcı Faktör Analizi n=200), Ölçüt geçerliliği; Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılarak Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır n=200. Güvenirlik Yöntemi için ise Madde İstatistikleri, Test Yarılama ve Cronbach Alpha analizi hesaplanmıştır n=345. Ölçek maddelerinin ifade ettikleri anlam, çevrildiği dilin kültürel yapısına göre farklılık gösterebileceği düşünülerek ilk etapta AFA yapılması uygun görülmüştür. Araştırma verileri görgül araştırma tekniği ile toplanmıştır. Görgül araştırma verilerin ölçek, anket, ya da mülakat ile elde edilmesidir (Büyüköztürk vd., 2011). Bu bağlamda Demografik bilgi formu ve Beck Umutsuzluk Ölçeği ile iletişim fakültesinin (1. ve 2. öğretimde eğitim görmekte olan) öğrencilerinden yüz yüze görüşülerek toplanmıştır.

3. BULGULAR

Patolojik Endişe Ölçeği'nin güvenilirliği iç tutarlık analizi ile değerlendirilmiş ve Cronbach Alpha katsayısı belirlenmiştir. Ölçeğin 18 maddesi için yapılan test sonucunda Cronbach Alpha değeri 0.854 olarak bulunmuştur. Verilerin madde ölçek toplam korelasyon değerlerine bakılmış ve bu doğrultuda 0.30 altında olan ölçek maddeleri (M5, M8, M10) çıkartılmıştır. Maddelerin faktör yapılarını görmek için 15 madde ile varimax döndürme yöntemi ile açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. KMO ve Barlett's testi (KMO=0.875; Barlett Testi ki kare: 1687,497; p:0.000, N:345) verilerin AFA için yeterli olduğunu göstermiştir (Field,2009). Yapılan AFA sonuçlarında (M2, M9) 2 maddenin binişik olması dolayısıyla ölçekten çıkartılmıştır. 13 madde ile yeniden AFA yapılmıştır. Toplam varyansın açıklama dilimi %50 üzeri olarak kabul edilmektedir (Karagöz, 2016). Öz değeri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %52'sini açıklayan 2 faktörlü bir model elde edilmiştir. Veriler varimax yöntemi ile 2 kez döndürülmüştür. Elde edilen bulgular incelendiğinde ölçek maddelerinin tek bir faktörde 0.45 ve daha yüksek yük değerine sahip olmasına ve iki veya daha fazla faktördeki yük değerleri farkının en az 0.1 olmasına dikkat edilmiştir (Bandalos ve Finney, 2010). Maddelerin faktör yükleri .456 ile .759 arasında değişmektedir.

Tablo 1: Patolojik Endişe Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenirlilik analizi'ne ilişkin bilgiler

Patolojik Endişe Ölçeği ve Alt Boyutları	Maddeler	Cronbach Alfa
Patolojik Endişe Ölçeği	PE1, PE2, PE3, PE4, PE5, PE6, PE7, PE8, PE9, PE10, PE11, PE12, PE13	.834
Kendi İhtiyacını Reddetme	PE1, PE2, PE3, PE7, PE8, PE10, PE12	.763
İlişkilerde Kırılğanlık	PE4, PE5, PE6, PE9, PE11, PE13	.776

Araştırmada yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda 2 faktörlü bir model elde edilmiştir. Tabloya göre faktörlerinin güvenilirlik katsayıları .763 ile .834 arasında değişmektedir.

Tablo 2: Patolojik Endişe Ölçeği faktör ve madde korelasyonları.

Ölçek Alt Boyutları ve maddeleri		Madde-Alt Boyut Toplam Puan Korelasyonu	Alt Boyut Toplam Puan-Ölçek Toplam Puan Korelasyonu		
			r	p	r
Kendi İhtiyaçını Reddetme	1.İlişkilerimde kendi istek ve arzularımı görmezden gelip, kendimi tamamen başkalarına adama eğilimindeyim.	.643**	0.000*	.877**	0.000*
	2. Bana ihtiyaç duyulmasına şiddetle ihtiyacım var.	.593**	0.000*		
	3. Genellikle neşe ve keyif gibi ihtiyaçlarımı bastırma eğilimindeyim.	.590**	0.000*		
	7.Diğer insanlarla ilişkilerimi korumak için çatışma, öfke ve memnuniyetsizliği doğrudan ifade etmektan kaçınıyorum.	.625**	0.000*		
	8. Öz güvenimin düşük olması bana acı veriyor.	.667**	0.000*		
	10.Başkalarıyla yakınlık kurma ihtiyacımı bastırma eğilimindeyim.	.674**	0.000*		
	12.Başkaları benim ihtiyaçlarımı görmezden geldiğinde hatta beni sömürdüğünde bile, doğrudan tepki gösteremem.	.701**	0.000*		
İlişkilerde Kırılganlık	4.Sıklıkla boşluk ve yalnızlık duygularını yaşıyorum.	.747**	0.000*	.867**	0.000*
	5.Geçmiş travmalarımı diğer insanlara odaklanarak gizleme eğilimindeyim.	.720**	0.000*		
	6.Hüsran ve hayal kırıklığına karşı aşırı hassasım.	.711**	0.000*		
	9.Hayal kırıklığına ve hüsrana uğradığımda geri çekilme, acı çekme ve öfkelenme eğilimindeyim.	.662**	0.000*		
	11.Çoğunlukla fiziksel olarak tükenmiş hissedirim.	.684**	0.000*		
	13Başka insanlara odaklanmam, yaşamakta olduğum krizleri gizlememi sağlar.	.592**	0.000*		

Tabloda görüldüğü gibi madde ve alt boyut toplam puan korelasyon katsayılarının kendi ihtiyaçlarını reddetme alt boyutunda $r=.590$ ile $.701$; ilişkide kırılganlık alt boyutunda $r=.592$ ile $.747$ arasında olduğu görülmüştür. Ayrıca ilişki pozitif ve anlamlıdır ($p=0.001$). Alt boyut, toplam ve ölçek toplam puan korelasyon katsayıları için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu yapılmıştır. Buna göre kendi ihtiyaçlarını reddetme için $r=.877$, ilişkide kırılganlık alt boyutu için $r=.867$ olarak tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde yüksek bir ilişki olduğu görülmüştür ($p<0.001$).

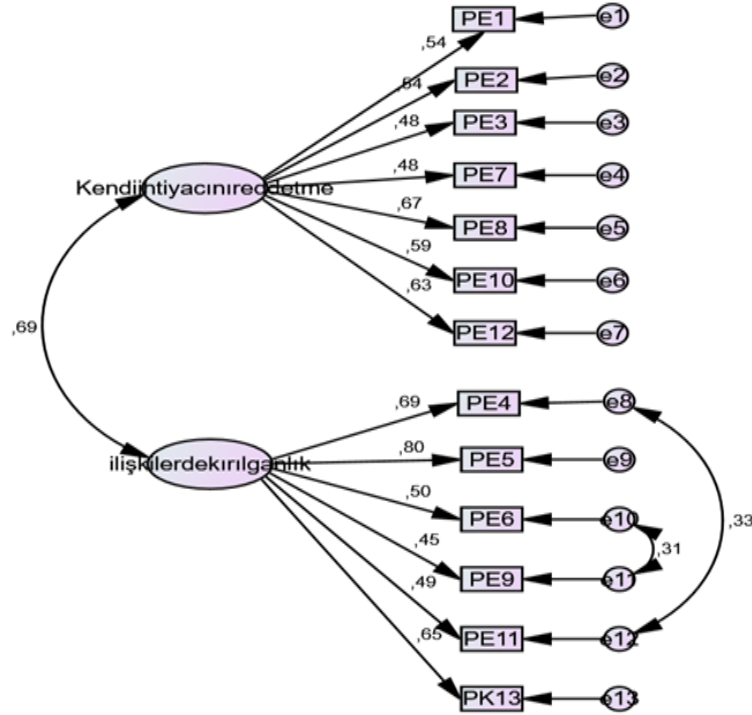
Tablo 3: Patolojik Endişe Ölçeği'nin yarı test güvenilirlik analizlerine ilişkin bilgiler (n:345).

Patolojik Endişe Ölçeği	
Guttman Split-Half	0.84
Spearman-Brown	0.875
7 Maddelik Birinci Yarı Cronbach Alpha Değeri	0.724
6 Maddelik İkinci Yarı Cronbach Alpha Değeri	0.7
İki Yarı Arasındaki Korelasyon	0.737
N	345
Madde Sayısı	13

Tabloda görüldüğü gibi Patolojik endişe ölçeğinin Guttman Split-Half katsayısı 0.84; Spearman-Brown katsayısı 0.875; birinci yarının Cronbach Alpha değeri 0.724; ikinci yarının Cronbach Alpha değeri 0.7; ölçeğin iki yarısı arasındaki korelasyon katsayısı ise 0.737 olarak bulunmuştur. Bulgular ölçeğin yarı test güvenilirlik analizinde doğrulanabilir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Doğrulamalı Faktör Analizi

AFA sonucunda 2 faktörlü bir model elde edilmiştir. Modelin doğrulanması için DFA yapılmıştır. Patolojik endişe ölçeği Araştırmanın hipotezleri IBM Amos 24 programı kullanılarak ölçüm modeli yeniden test edilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle Like lihood hesaplama yöntem kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur. Maddelerin faktör yüklerinin 0.40'dan yüksek olmasından dolayı değerlerin kabul edilebilir aralıkta olduğu söylenebilir (Şencan, 2005). Maddelerin uyum istatistikleri incelendiğinde, test edilen faktör yapısının verilerle daha iyi uyum sağlaması amacıyla modifikasyon indekslerine bakılmıştır. PE6 ve PE9, PE4 ve PE11 maddelerine bakılarak söz konusu olan maddelerin anlamca yakın oldukları ve benzer özellikleri olmasından ötürü kovaryans işlemi yapılmıştır. Yapılan DFA analizinde uyum indeks değerleri Tablo 4'de gösterilmektedir.

CMIN=111,255; DF=62; CMIN/DF=1,794; RMSEA=.064; CFI=.926; GFI=.923

Şekil 1: Patolojik Endişe dfa sonuçları.

Tablo 4: Araştırmada kullanılan uyum kriterleri aralıkları ve hesaplanan uyum indeksleri.

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Hesaplanan Uyum İndeksleri
X ² /SD	≤3	≤5	1.794
RMSEA	0<RMSEA<0.05	0.05≤RMSEA≤0.10	0.064
CFI	0.95≤CFI≤1	0.90≤CFI≤0.95	0.926
GFI	0.95≤GFI≤1	0.90≤GFI≤0.95	0.923
IFI	0.95≤IFI≤1	0.90≤IFI≤0.95	0.962

Kaynak: "Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003"

Tablo 4'de görüldüğü gibi yapılan DFA sonuçları mükemmel uyum göstermektedir.

3.1.3. Ölçüt Geçerliliği

Araştırmada Patolojik Endişe Ölçeğinin ölçüt geçerliliğini araştırmak amacıyla ikinci örneklem üzerinden ölçeğin alt boyutları ile Beck Umutsuzluk Ölçeği arasındaki ilişki incelenmiştir. Patolojik Endişe Ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği arasında pozitif ilişkinin olduğunu görülmektedir. Bu durum, PEÖ ile BUÖ arasında ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Patolojik endişe ölçeğinin umutsuzluk ölçeği ile ilişkisi (n=200).

	Ortalama	Standart Sapma	BUÖ	PEÖ	KİR
BUÖ	33.56	5.12	1		
PEÖ	34.7	10.23	.430**	1	
KİR	15.96	5.88	.456**	.877	1
İK	18.73	5.86	.394**	.867	.518**

**: $p<0.01$
BUÖ:Beck umutsuzluk ölçeği, PEÖ: patolojik endişe ölçeği, KİR: kendi ihtiyaçlarını reddetme, İK: ihtiyaçlarda kırılganlık

Tablo 5’de Patolojik Endişe Ölçeğinin Beck Umutsuzluk Ölçeği arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular yer almaktadır. Tablo ’da görüldüğü gibi PEÖ ve alt boyutları arasında yüksek pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r=.877$ $p<0.01$; $r=.867$ $p<0.01$). Öte yandan PEÖ ile BUÖ ile arasındaki korelasyon ise anlamlılık düzeyinde orta seviyede pozitif ilişki olduğu saptanmıştır ($r=.430$, $p<0.01$). BUÖ ile KİR arasındaki ilişki ise anlamlı pozitif ve orta düzey olduğu görülmektedir ($r=.456$, $p<0.001$). BUÖ ile İK arasındaki korelasyonun pozitif orta düzey ve anlamlı olduğu görülmektedir ($r=.394$, $p<0.01$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Patolojik Endişe Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda dilsel eşdeğerlilik, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek yazardan izin alınarak uyarlanmıştır. PEÖ maddelerinin çeviri işlemleri tamamlandıktan sonra faktör yapısını belirlemek için veri toplanmıştır. İlk toplanan verilerle ($n=345$) madde ölçek toplam korelasyon kat sayısı ve faktör analizi yapılmıştır. Bu bağlamda madde ölçek toplam korelasyon katsayısı 0.30’un altında olan maddeler (M5, M8, M10) çıkartılmıştır. Maddelerin faktör yapılarını görmek için 15 madde ile varimax döndürme yöntemi ile açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. KMO ve Barlett’s testi (KMO=0.875; Barlett Testi ki kare: 1687497; $p:0.000$, N:345) verilerin AFA için yeterli olduğunu göstermiştir (Field, 2009). Yapılan AFA sonuçlarında (M2, M9) 2 maddenin binişik olması dolayısıyla ölçekten çıkartılmıştır. 13 madde ile yeniden AFA yapılmıştır. Toplam varyansın açıklama dilimi %50 üzeri olarak kabul edilmektedir (Karagöz, 2016). İlk veriler ($n=345$) ile yapılan AFA testleri ölçeğin iki faktörlü bir model olduğunu göstermiştir. Bu faktörler *kendi ihtiyacını reddetme* ve *ilişkilerde kırılganlık* şeklinde isimlendirilmiştir. Geçerlilik testi için yapılan DFA ($n=200$) analizinde bulunan değerler istenilen aralıkta çıkararak modeli doğrulamıştır. PEÖ benzer ölçek olarak Beck Umutsuzluk Ölçeğine bakılmış ve aralarındaki ilişki 0.430 olarak bulunmuştur. Çalışmada Beck Umutsuzluk Ölçeğini kullanmamızın amacı ölçüt geçerliliğini kanıtlamaktır. Analiz sonuçlarında Patolojik Endişe düzeyi ile umutsuzluk düzeyleri arasında görülen pozitif ve anlamlı ilişki PEÖ’nin ölçüt geçerliliği için bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Patolojik endişe düzeyi arttıkça umutsuzluk tutumunun da arttığı görülmüştür.

Patolojik endişe bireyin kendi ihtiyaçlarını karşılamak veya karşılanmasını talep etmek yerine başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmektir. Bu yönelme çoğu zaman gönüllü bir diğergamlık değil mecbur kalınan bir taktiktir. Öte yandan ilişkiye devam edebilmek için kendi ihtiyaçlarını yok sayması, başkalarının da kişinin ihtiyaçlarını fark etmemesi ve karşılamaması kişide zamanla artan bir öfkeye yol açabilmektedir. Bu durum insanların güvenilmez ve sömürücü oldukları düşüncesini oluşturabilmektedir. İlişkide olmak için kendi ihtiyaçlarını yok saymak, öteki insanlar tarafından varlığın koşulsuz onaylanmaması patolojik endişesi yüksek olan insanları depresyona sürükleyebilmektedir. Bu çalışmada da benzer ölçek olarak kullanılan Beck umutsuzluk ölçeği sonuçları bu duruma işaret etmektedir (Shavit and Tolmacz 2014).

Patolojik endişe ölçeği geliştirilirken bu durumun bir tür bağlanma bozukluğu olabileceği de düşünülmüştür. Bowlby’nin kompulsif bakım verme davranışına benzetilmektedir. Kompulsif bakım verme bir çocuğun bağlanma ihtiyaçlarını ve davranışlarını bastırırken ebeveyne yakınlığı korumak için belirlenen bir strateji olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu strateji çocuğun bağlantıda kalmak için ebeveynin ihtiyaçlarını öncelmesi durumudur (Bowlby 1979). Patolojik endişe bir tür savunma stratejisi olarak da görülebilir. Özellikle belli kişilik bozukluklarında belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Masterson’un tanımladığı **Şizoid** kişilik bozukluğunda ilişki kurabilmek için temel strateji hizmet etmek, efendi veya köle rollerinde olma döngüsü mevcuttur. Ayrıca gizli narsist ve borderline kişilik bozukluklarında da birey nesneyle ilişkide kalmak için kendini yok sayma pahasına

nesnenin ihtiyaçlarını incelemek ve ona odaklanılmaktadır (Masterson and Lieberman 2017). Bu çalışmada kişilik bozukluklarının kendilik ve nesne ilişkilerini anlamada önemli bir davranış ölçeği olan Shavit and Tolmacz (2014) tarafından geliştirilen Patolojik endişe ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçek geçerliliği için ölçüt umutsuzluk ölçeği kullanılmıştır. Sonuç olarak bireylerin endişe düzeyleri arttıkça umutsuzluk düzeylerinin de arttığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aksayan S. ve Gözüm, S. (2003). Kültürlerarası Ölçek Uyarlaması İçin Rehber II: Psikometrik özellikler ve Kültürlerarası Karşılaştırma, *Hemsirelikte Arastırma Gelistirme Dergisi*, 5(1), 3- 14.
- Bandalos DL ve Finney SJ. (2010). Factor Analysis: Exploratory and Confirmatory, *The Reviewer's Guide to Quantitative Methods in the Social Sciences* (Ed: G. R. Hancock and R. O. Mueller), Routledge: New York.
- Barbanel, L. (2006). *Removing the Mask of Kindness*, Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. ve Trexler, L. (1971). The Measurement of Pessimism. The Hopelessness Scale, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 12(6), 861–865.
- Berman, E. (2012). The Happy Prince, The Giving Tree: The Fantasy of Parenthood as Selfannihilation and its Relevance to Psychoanalytic Treatment, *Relational Psychoanalysis*, (Ed: L. Aron ve A. Harris), Routledge: New York.
- Bowlby, J. (1979). *The Making and Breaking of Affectional Bonds*, (Tavistock): London.
- Bryman, A.ve Cramer, D. (1999). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 8 for Windows. A Guide for Social Scientists*, Routledge: London.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi: Ankara.
- Cozolino, L. (2014). *İnsan İlişkilerinin Nörobilimi: Bağlanma ve Sosyal Beynin Gelişimi*, Psikoterapi Enstitüsü Yayınları: İstanbul
- Dewhurst, I., et al. (2023). "Attachment, altruistic personality traits and the theory of planned behaviour as predictors of altruistic driving behaviours in young adults." *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour* 92, 89-107.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. 3. Edition. Sage Publications: Thousand Oaks CA.
- Frank E. Yeomans, et al. (2017). *Borderline Kişilik Bozukluğu İçin Aktarım Odaklı Psikoterapi*. Psikoterapi Enstitüsü Yayınları: İstanbul
- Hambleton, R. K. ve Patsula, L., (1999). *Increasing the Validity of Adapted Tests: Myths to be Avoided an Guidelines for Improving Test Adaptation Practices, 1,2 (online)*. <http://www.testpublishers.org.journal.html>.
- Hazan, C. and P. R. Shaver (1994). Deeper into Attachment Theory. *Psychological Inquiry* 5(1), 68-79.
- Helgeson, V. S. (1994). Relation to Agency and Communion to Well Being: Evidence and Potential Explanation. *Psychological Bulletin*, 116, 412–428.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. 1. Baskı, Nobel Akademi Yayınları: Ankara.
- Klein, M. (2002). *Haset ve Şükran*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Masterson, J. F. and A. R. Lieberman (2017). *Terapistler İçin Kişilik Bozuklukları Rehberi*. (Çev: M. Benveniste). Psikoterapi Enstitüsü: İstanbul
- Nunnally, J.C (1978), *Psychometric theory*, McGraw Hill: NewYork.
- Palombo, J., Bendicsen, H. K., ve Koch, B. J. (2018). *Psikanalitik Gelişim Teorileri Rehberi*. (Çev: F.B Helvacıoğlu), İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları: İstanbul.
- Salman Akhtar, et al. (2014). *İçimizdeki Anne: Nesne Sürekliliğinin Kavramsal ve Teknik Yönleri*. İstanbul, Psikoterapi Enstitüsü Yayınları: İstanbul.
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C., ve Tekin, (1993). Umutsuzluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirliği. *Kriz dergisi* 1(3), 139-142.

Schermelleh-Engel, K. and Moosbrugger, H., 2003, Evaluating the fit of structural equation models: Test of significance and descriptive goodness-of-fit measures, *Methods of Psychological Research (online)*, 8(2), 23-74.

Shavit, Y. and R. Tolmacz (2014). Pathological concern: Scale construction, construct validity, and associations with attachment, self-cohesion, and relational entitlement. *Psychoanalytic Psychology* 31(3), 343-356.

Siegler, K. J. and A. F. Luchner (2024). The role of early adverse experience and empathy in the prediction of pathological concern. *Current Psychology* 43(9), 7952-7958.

Şeker, H ve Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme*. Nobel Yayınevi. 2. Basım: Ankara.

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenirlik ve Geçerlilik*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Ek-1: Ölçek İfadeleri

Madde	Patalojik Endişe Ölçeği
1	İlişkilerimde kendi istek ve arzularımı görmezden gelip, kendimi tamamen başkalarına adama eğilimindeyim.
2	Bana ihtiyaç duyulmasına şiddetle ihtiyacım var.
3	Genellikle neşe ve keyif gibi ihtiyaçlarımı bastırma eğilimindeyim.
4	Sıklıkla boşluk ve yalnızlık duygularını yaşıyorum.
5	Geçmiş travmalarımı diğer insanlara odaklanarak gizleme eğilimindeyim.
6	Hüsran ve hayal kırıklığına karşı aşırı hassasım.
7	Diğer insanlarla ilişkilerimi korumak için çatışma, öfke ve memnuniyetsizliği doğrudan ifade etmekten kaçınıyorum.
8	Öz güvenimin düşük olması bana acı veriyor.
9	Hayal kırıklığına ve hüsrana uğradığımda geri çekilme, acı çekme ve öfkelenme eğilimindeyim.
10	Başkalarıyla yakınlık kurma ihtiyacımı bastırma eğilimindeyim.
11	Çoğunlukla fiziksel olarak tükenmiş hissedirim.
12	Başkaları benim ihtiyaçlarımı görmezden geldiğinde hatta beni sömürdüğünde bile, doğrudan tepki gösteremem.
13	Başka insanlara odaklanmam, yaşamakta olduğum krizleri gizlememi sağlar.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.09.2024 ✓Accepted/Kabul: 12.11.2024

DOI:10.30794/pausbed.1542527

Research Article/Araştırma Makalesi

Yaman, M. (2024). "Analysis of Textile Industry Noise Through Noise Exposure, Noise Sensitivity and Noise Annoyance of Workers", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 65, pp. 183-194.

ANALYSIS OF TEXTILE INDUSTRY NOISE THROUGH NOISE EXPOSURE, NOISE SENSITIVITY AND NOISE ANNOYANCE OF WORKERS

Muammer YAMAN*

Abstract

Noise, the effects of which are revealed later in the occupational health, causes many problems for workers. This paper aims to analyze the results of exposure measurements in a textile factory and to provide a holistic assessment of the noise sensitivity and annoyance. In the case study, noise exposure levels in a textile factory were measured according to ISO 9612:2009. Additionally, a face-to-face structured noise annoyance questionnaire and the Weinstein Noise Sensitivity Scale (WNSS) were applied to workers. The findings were analyzed and evaluated with statistical methods. High levels of noise exposure were measured in the spinning and weaving units of the case study, with levels of 88,5 - 92,3 dBA. Workers identified fibers and powders (67,1%) and noise (58,9%) as crucial parameters affecting indoor comfort levels. A positive and significant relationship was also found between the WNSS Total Score and the noise annoyance levels of the workers ($p < 0,05$). It has been determined that there are high levels of indoor noise in textile factories, which are a representation of working environments. In conclusion, it is necessary to increase noise awareness among workers and to reduce indoor noise level through effective engineering and administrative control precautions.

Keywords: *Noise annoyance, Noise sensitivity, Industrial noise, Occupational noise exposure, Textile factory.*

TEKSTİL ENDÜSTRİSİ GÜRÜLTÜSÜNÜN ÇALIŞANLARIN GÜRÜLTÜ MARUZİYETİ, GÜRÜLTÜ HASSASİYETİ VE GÜRÜLTÜ RAHATSIZLIĞI ÜZERİNDEN ANALİZİ

Öz

İş sağlığında etkileri sonradan ortaya çıkan gürültü, çalışanlar için birçok soruna neden olmaktadır. Bu çalışma, bir tekstil fabrikasında gürültü maruziyet ölçümlerinin sonuçlarını analiz etmeyi ve gürültü duyarlılığı ve rahatsızlığının bütünsel bir değerlendirmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Alan çalışmasında, bir tekstil fabrikasındaki gürültü maruziyet seviyeleri ISO 9612:2009 standardına göre ölçülmüştür. Ayrıca, çalışanlara yüz yüze yapılandırılmış bir gürültü rahatsızlığı anketi ve Weinstein Gürültü Hassasiyeti Ölçeği (WNSS) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Alan çalışmasının eğirme ve dokuma ünitelerinde 88,5-92,3 dBA seviyelerinde yüksek gürültü maruziyet düzeyleri ölçülmüştür. İşçiler elyaf ve tozları (%67,1) ve gürültüyü (%58,9) iç mekân konfor seviyelerini etkileyen önemli parametreler olarak tanımlamıştır. WNSS Toplam Puanı ile çalışanların gürültüden rahatsız olma düzeyleri arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Çalışma ortamlarının bir temsili olan tekstil fabrikalarında yüksek düzeyde iç mekân gürültüsü olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, işçiler arasında gürültü farkındalığının artırılması ve etkili mühendislik ve idari kontrol önlemleri ile iç mekân gürültü seviyelerinin azaltılması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Gürültü rahatsızlığı, Gürültü hassasiyeti, Endüstriyel gürültü, Mesleki gürültü maruziyeti, Tekstil fabrikası.*

*Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, SAMSUN.
e-mail: muammer.yaman@omu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-8767-4811>)

1. INTRODUCTION

In the 18th century, with the start of the Industrial Revolution in Europe and America, there were major changes in production methods and technology, and the machine age, symbolizing industrial production, was born. Thanks to machines, manpower was replaced by machine power, thus speeding up production, reducing costs, and increasing product quality. The first mechanization process was seen in the weaving, mining, manufacturing, transportation, and energy sectors; it soon spread to other sectors. With this transformation brought about by the Industrial Revolution, many countries around the world aimed to replace manpower with machine power and thus achieve faster processing times and lower labor costs (Ersoy et al., 2022). With industrialization and mechanization, the need to ensure the occupational health and safety of workers has emerged to improve working environments (Albayrak et al., 2023). Occupational health and safety issues have become an area that is increasingly researched and examined with the increase in working environments and social development (Chen et al., 2020). Various risk factors in the field of occupational health and safety, such as fire and falling from heights, pose a significant danger. However, risk factors that have immediate effects, such as temperature, dust, lighting, and noise, also pose a danger later. It is difficult to identify risk factors that pose a risk later and to observe their effects, and they have uncertainties for the future (Sokas and Sprince, 2008). Exposure to high noise in workplaces causes serious problems that can lead to permanent noise induced hearing loss when observing its effects (Zainal Abidin et al., 2018; Chong et al., 2022). High noise has great effects on physical, physiological, psychological and work performance along with hearing losses (Ege et al., 2003; Mehri et al., 2018).

Exposure to occupational noise has been determined as the second most identified disease in developing countries (WHO, 2009). Occupational noise is an inevitable consequence of mechanization and is a common problem in many industrial environments such as production facilities, factories, industrial areas, vehicles, etc. High noise levels in these environments can pose various health risks to workers (Albayrak et al., 2023). Noise-induced hearing loss (NIHL) is an occupational hazard particularly encountered by textile workers (Osibogun et al., 2000). Textile factories are considered large and intense working areas. Different production processes lead to machine and human interactions (Koradecka, 2010). This makes it difficult to characterize the noise, analyze and interpret it according to its tonal components (Rimskya-Korsakova et al., 2022). Accordingly, the human ear is not equally sensitive to noise. To identify sound, a weighting of A is used depending on the sensitivity of the ear (Ordoñez et al., 2010). Through weighting, noise exposure levels are calculated for workers depending on their working time. Noise exposure levels are presented as an objective acoustics parameter. In the USA, the Occupational Safety and Health Administration, OSHA, states that factory workers should limit their workers' exposure to 90 dBA during an 8-hour period (OSHA, 1974; Onur et al., 1998). In the regulation of different countries, 8-hour noise exposure levels in working environments are limited to 85, 87 and 90 dBA (Yaman et al., 2024).

In occupational health and safety, exposure to high noise in working environments leads to noise annoyance among workers. Noise annoyance is a reaction to existing noise and is related to the noise sensitivity of individuals. Noise annoyance is associated with physical and mental problems of workers (Maschke and Niemann, 2007). Noise annoyance affects individuals' stress, anger, and depression and cause job dissatisfaction (Poursadeghiyan et al., 2016; Bolaji et al., 2018). Along with such psychological effects, noise can have an impact on healthy life, including sleep problems (Park et al., 2022). The detection of noise annoyance is realized by analyzing the noise sensitivity of workers. Noise sensitivity can be defined as a specific individual attitude that can change the intensity of the response to existing noise (Hill, 2012; Di et al., 2022). There are many studies on analyzing noise sensitivities and noise annoyance (Abbasi et al., 2020; Yaman et al., 2023). In the studies, noise sensitivity and noise annoyance are analyzed according to noise exposure. It is necessary to create sustainable and effective working environments by identifying the noise annoyance of workers in working environments and developing solutions.

Factory workers are commonly exposed to elevated noise levels, which can impact both their health and productivity. In line with occupational health and safety standards, workplaces are expected to maintain an acoustic environment that supports human ergonomics and minimizes adverse health effects. This study focuses

on assessing noise annoyance levels and understanding the broader impact of noise exposure on workers. In this paper, the research was carried out on a sample of textile factories, which are intensely noisy environments and have great employment opportunities.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Study Design and Area

The research conducted on the case study take place in Gaziantep, Türkiye. The textile factory taken as the case study area is a large factory covering spinning and weaving units. A total of 146 workers in the factory are exposed to high levels of noise, heat and dust due to the factory process. Analyzing the noise annoyance of workers exposed to high noise levels, depending on their noise sensitivity, is a crucial subjective assessment.

2.2. Materials, Techniques, and Procedures

2.2.1. Acoustics Measurements

Acoustic measurements were conducted in a selected textile factory as part of a case study. These measurements aimed to determine noise exposure levels in accordance with the ISO 9612:2009 standard, based on the duration specified by the relevant regulations. Noise dosimeters (SV 104) were used to measure the levels, with data collected from nine different workers. SV 104 is a noise dosimeter that meets the specifications of IEC 61252 (Europe) and ANSI S1.25-1991 (the United States). The assessment of workers' noise exposure was performed in compliance with the Regulation on the Protection of Workers from Noise-Related Risks, which aligns with the European Parliament and Council Directive 2003/10/EC. Measurements took place during the factory's normal operating conditions, and the workers' noise exposure levels were calculated using the following formula, based on an 8-hour workday.

$$L_{EX,8h,m} = L_{p,A,eq,T_m} + 10 \log\left(\frac{T_m}{T_0}\right) \quad (1)$$

The expression L_{p,A,eq,T_m} in the formula represents the A-weighted equivalent continuous sound pressure level for task m; The expression T_m represents the arithmetic average time of task m; The expression T_0 defines the reference time (8 hours: 28 800 seconds).

2.2.2. Questionnaire for Noise Annoyance Assessment

There are no comprehensive standards established to identify and determine the noise annoyance of workers. However, with reference to the ISO/TS 15666:2021 standard for residential occupants, a four-part noise annoyance questionnaire was developed. The questionnaire included sections on personal and work environment information, the effects of acoustic performance during and after work, and the evaluation of workers' noise awareness. It consisted of structured questions, open-ended questions, checklists, and a 5-point Likert scale. The questionnaire was administered in person, using printed documents, within the workplace. This approach ensured that the factory's operations were not disrupted during the process.

2.2.3. Weinstein Noise Sensitivity Scale, WNSS

Participants show varying responses to ambient noise, with noise sensitivity recognized as a key factor in predicting noise annoyance. As a personality trait, it influences how one perceives and reacts to noise. In 1978, Weinstein developed the Weinstein Noise Sensitivity Scale (WNSS), a unidimensional self-report tool for measuring noise sensitivity. This scale comprises 21 items that assess emotional reactions and attitudes toward general noise and everyday environmental sounds. Noise sensitivity exists on a continuum, ranging from high to low. Participants with high sensitivity tend to react more negatively to noise compared to those with lower sensitivity.

The English and translated versions of the WNSS have demonstrated comparable reliability estimates. Weinstein originally reported acceptable reliability using the Kuder-Richardson formula ($r = 0,83$) (Weinstein, 1978). Other studies have found reliability estimates in the 0,70 (Stansfeld, 1992), but more commonly in the

0,80 (Ekehammer & Dornic, 1990; Zimmer & Ellermeier, 1999). The Turkish version of the WNSS (Tr-WNSS), translated and validated by Keskin Yıldız et al., was used in this study with their permission (Keskin Yıldız et al., 2020). The Tr-WNSS was administered face-to-face in the work environment using printed documents, ensuring the process did not disrupt factory operations.

Tr-WNSS was applied to 146 workers in a textile factory. All workers responded to the scale on a voluntary basis. Through the case study, 131 workers gave complete answers to the WNSS questions (21 questions), and their WNSS total scores were determined. Workers are expected to rate 'agree' and 'disagree' with the statements in the relevant items. The division of the WNSS total score into noise-sensitive and non-noise-sensitive was determined as the first 1/3 with the highest score and the first 1/3 with the lowest score, as in Weinstein's study.

2.3. Statistical Analysis

In the final phase of the study, the data collected from various measurements, scales and questionnaires were thoroughly analyzed using SPSS software version 20, with a confidence level set at 95%. The analyses primarily focused on subjective evaluations gathered from the factory workers, as well as objective noise exposure measurements. Before conducting any statistical tests, it was important to check whether the data followed a normal distribution, which is a common assumption in many parametric statistical methods. Given the size of the sample distributions, the assumption of normality was accepted based on the Central Limit Theorem (CLT). According to the CLT, for sufficiently large sample sizes, the distribution of the sample means will tend to approximate a normal distribution, even if the original data are not normally distributed (Correia et al., 2017). This allowed for the use of parametric tests in the analysis. Two main statistical methods were employed to explore the relationships within the data. First, Pearson correlation coefficients were calculated to determine the strength and direction of relationships between continuous research variables. The Pearson correlation method is widely used for analyzing relationships between numerical variables. It provides a correlation coefficient ranging from -1 to 1, where a value of 0 indicates no correlation, 1 represents a total positive correlation, and -1 indicates a total negative correlation (Nettleton, 2014). This coefficient helps to assess both the strength and direction of the relationship between variables, making it a useful tool for understanding associations in data. This analysis helped to identify how closely variables such as noise exposure levels and worker sensitivity were related. Additionally, Analysis of Variance (ANOVA) tests were performed to determine if statistically significant differences existed between multiple groups (Sawyer, 2009). ANOVA was particularly useful for comparing worker groups based on factors such as noise exposure levels, noise sensitivity, and demographic characteristics, including age and years of experience. By applying these tests, the study aimed to uncover meaningful patterns and differences within the dataset, helping to better understand how noise impacts various worker groups and whether specific interventions might be needed for those more affected by noise (Fig. 1).

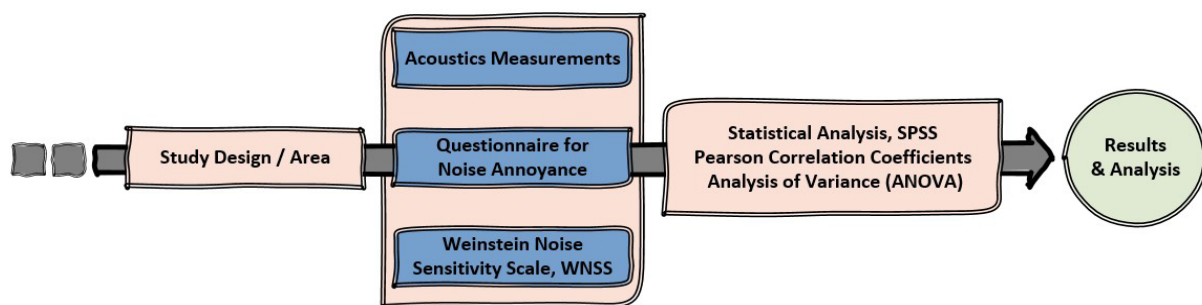

Figure 1: Research methodology and flow chart

3. RESULTS

Acoustic measurements carried out in the case study revealed that workers were exposed to high levels of noise. High levels of noise exposure (88,5-92,3 dBA) create especially in the spinning and weaving units of the factory (Table 1). These values are above the limit values (87 dBA) accepted in Türkiye (Regulation on the Protection of Workers from Noise-Related Risks). The electricity generation section through cogeneration was planned to be independent from the factory. However, it causes an increase in environmental noise from the factory.

Table 1: Noise exposure levels in various parts of the factory

Measure No	Units of the Facility	Sound Exposure Level dBA L _{EX,8 hour}
1	Quality Control	76,2 ± 3,1
2	Folding-Twisting	79,7 ± 3,2
3	Open-End Spinning	88,5 ± 3,0
4	Draw Frame	79,6 ± 3,1
5	Carding	80,0 ± 3,0
6	Pre-treatment	80,2 ± 3,0
7	Weaving - 1	92,3 ± 3,1
8	Weaving - 2	90,3 ± 3,1
9	Cogeneration Electric	101,9 ± 3,2

A questionnaire was applied in the factory, with participation from 146 workers. These workers represented various units within the facility, ensuring a diverse range of perspectives on noise-related issues. While the age, education level, and employment time of the workers are normally distributed (skewness and kurtosis values are between +1,0 – 1,0), the gender of the workers is not normally distributed (Hair et al., 2013). Since the ratio of the number of female workers to the number of male workers in the factory is very low, the gender factor is excluded from the scope of the research.

The age distribution of the workers was 21 (14,4%) between the ages of 18-25, 54 (37%) between the ages of 26-35, 46 (31,5%) between the ages of 36-45, 24 (16,4%) between the ages of 46-55, and 1 (0,7%) between the ages of 56-75. Of the workers, 132 were male (90,4%) and 14 were female (9,6%). The educational level of the workers was determined as 52 primary school (35,6%), 45 secondary school 30,8%), 41 high school 28,1%), and 8 university or college (5,5%). The employment time of the workers were analyzed as less than 1 year for 15 participants (10,3%), 1-5 years for 82 participants (56,2%), 5-10 years for 42 participants (28,8%), 10-20 years for 6 participants (4,1%), more than 20 years for 1 participant (0,7%).

Textile workers defined the most decisive factors for the parameters affecting indoor comfort levels as fibers and powders (67,1%). The next comfort determining parameter was determined to be indoor noise (58,9%). Other parameters affecting comfort levels were found to be at lower values (Fig. 2).

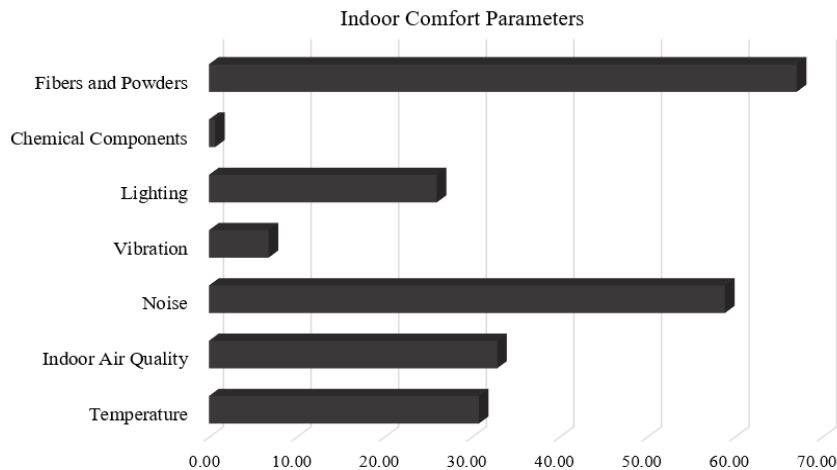

Figure 2: Indoor comfort levels parameters

Textile workers were asked to report their levels of noise sensitivity. Among them, 41,1% (60 workers) indicated low noise sensitivity, while 34,2% (50 workers) reported moderate noise sensitivity. According to the Pearson correlation analysis, a significant positive relationship was found between workers’ self-reported noise sensitivity and both their age ($p < 0,01$) and employment time ($p < 0,05$). In contrast, a significant negative

correlation was observed between workers' noise sensitivity and their education level ($p < 0,05$). Moreover, the results of the One-Way ANOVA revealed a significant difference in noise sensitivity levels based on the workers' age ($p < 0,05$). The average noise sensitivity levels tended to increase as workers' age increased. A significant difference was also found between noise sensitivity levels based on workers' education levels ($p < 0,05$). Overall, the findings showed that noise sensitivity increased with age and employment time, suggesting that older and more experienced workers tend to be more sensitive to noise.

In the structured noise annoyance questionnaire applied to factory workers, participants were asked to assess their noise annoyance level. The results showed that 41,1% (60 workers) reported low noise annoyance, while 34,2% (50 workers) indicated moderate noise annoyance. Pearson correlation analysis revealed a significant positive relationship between the workers' self-reported noise annoyance and both their age ($p < 0,01$) and employment time ($p < 0,01$). Additionally, One-Way ANOVA results demonstrated a significant difference in noise annoyance levels based on the workers' age ($p < 0,05$), with mean noise annoyance levels increasing progressively with age. However, no correlation was found between the workers' noise annoyance levels and their educational level. Furthermore, a significant positive correlation was identified between workers' noise sensitivity and noise annoyance ($p < 0,01$) (Table 2). This suggests that workers who reported higher noise sensitivity also experienced greater annoyance.

Table 2: Relationship between demographic data, noise annoyance, and noise sensitivity

Variables	n	Avg.	SS	1	2	3	4	5
1. Noise sensitivity	144	2,42	0,89	-	0,26**	-0,18*	0,19*	0,53**
2. Age	146	2,52	0,95	0,26**	-	-	-	0,24**
3. Education level	146	3,03	0,92	-0,18*	-	-	-	-0,15
4. Employment time	146	2,29	0,73	0,19*	-	-	-	0,23**
5. Noise annoyance	144	2,23	0,91	0,53**	0,24**	-0,15	0,23**	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

72,6% (106 participants) of the factory workers stated that they speak loudly to be heard by their coworkers who are 1 m away. However, 47,7% (51 participants) of the workers who stated that they speak loudly to be heard stated that they do this sometimes, 24,3% (26 participants) often, 15,9% (17 participants) rarely.

In textile factories, the noise source that most disturbs the workers in the interaction of machinery and workers was asked. The evaluations of the workers were made to determine the sources. 67,1% (98 participants) of the factory workers identified other working machines as the most annoying noise source, followed by 57,5% (106 participants) who identified their own working machine as the most annoying noise source (Fig. 3).

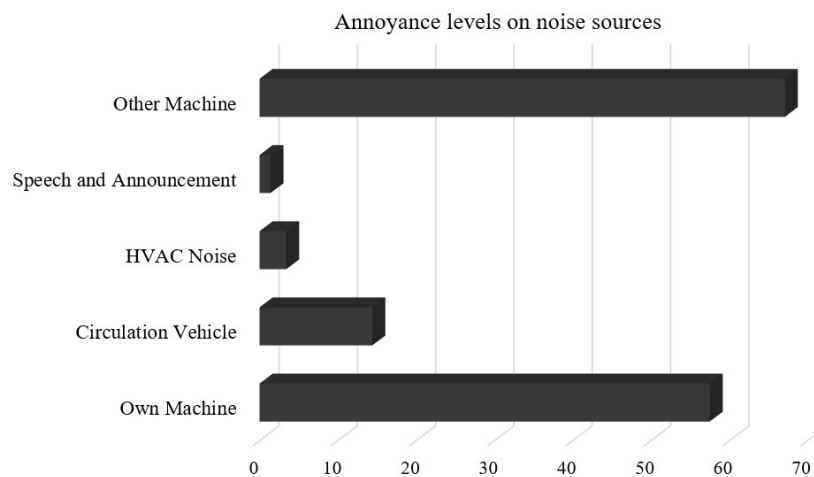

Figure 3: Annoyance levels on noise sources

In the analysis of the noise annoyance questionnaire, which focused on the negative effects of noise as reported by workers, it was found that noise was most commonly associated with headaches, affecting 59,6% of the participants (84 workers). This was the most frequently reported issue among the negative effects of noise. Following headaches, other notable adverse effects included stress, reported by 38,6% of the workers (54 workers), tinnitus, experienced by 33,1% (46 workers), and feelings of nervousness, reported by 28,6% (40 workers) (Fig. 4). These findings highlight the significant impact of noise on the well-being of workers.

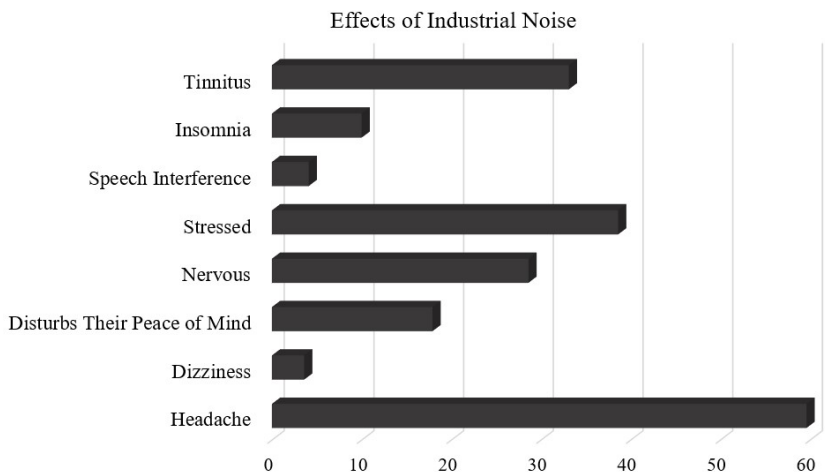

Figure 4: Effects of industrial noise

The usage rates of hearing protective equipment, HPE, were analyzed through questionnaires administered to factory workers. HPE usage rates of the workers are 41,1% (60 participants) constantly, 24,7% (36 participants) never, 19,9% (29 participants) often, 10,3% (15 participants) sometimes, 2,7% (4 participants) rarely responses were received. Workers were asked about the parameters that affect situations where HPE usage rates are not constant. 31,3% of the workers stated that HPE prevents communication. Afterwards, 29,7% indicating the neglecting-forgetting of the equipment respectively. There are 25,4% distributions stating that they do not need it (Fig. 5).

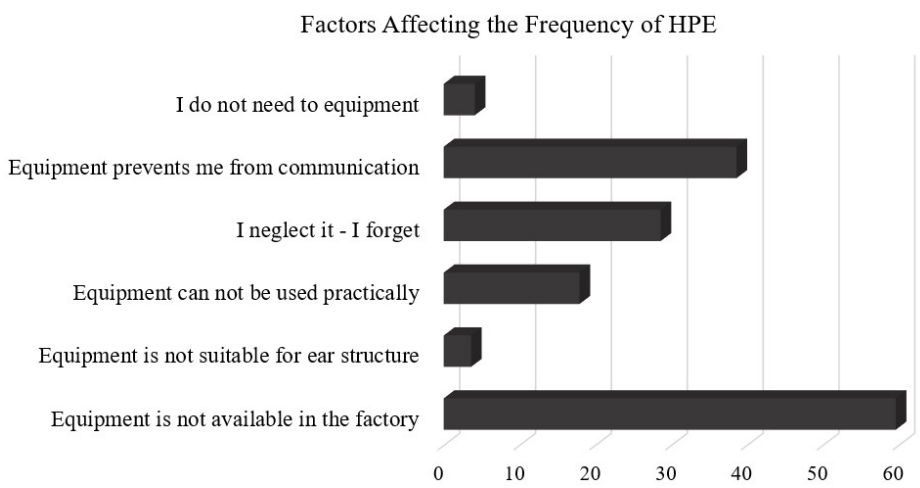

Figure 5: Factors affecting the frequency of HPE

Workers who scored in the middle range on the WNSS were classified as moderately sensitive to noise. The analysis of these workers indicated that the upper cut-off value for the lower sensitivity group was set at 72 points, which included 47 participants. Meanwhile, the lower cut-off value for the upper sensitivity group was established at 77 points, encompassing 45 participants. This categorization facilitates a better understanding of the varying levels of noise sensitivity, allowing for targeted interventions and support for those most affected

by noise. In determining the one-third ratios, participants with identical scores were directly assigned to the corresponding group. The mean score for the lower sensitivity group was $68,17 \pm 3,08$ points, whereas the mean score for the upper sensitivity group was $84,02 \pm 8,26$ points. Overall, the average score of the 131 workers who completed the scale was $75,44 \pm 8,48$ points.

A positive and significant correlation was found between the WNSS total score applied to the workers and the workers' description of their noise sensitivity levels in the questionnaire ($p < 0,01$). There was also a positive and significant correlation between the WNSS total score and the workers' description of their noise annoyance level in the questionnaire ($p < 0,05$). These data show that the questionnaire and the scale (WNSS) are compatible (Table 3).

Table 3: Relationship between WNSS total score, noise sensitivity, and noise annoyance

Variables	n	Avg.	SS	1	2	3
1. WNSS Total Score	144	75,44	8,48	-	0,34**	0,20*
2. Noise sensitivity	144	2,42	0,89	0,34**	-	-
3. Noise annoyance	144	2,23	0,91	0,20*	-	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

4. DISCUSSION

When the noise levels to which the factory workers are exposed are examined, it has been determined that there are high risks in the weaving and spinning units. Noise exposure levels ($L_{EX,8h}$) were measured at the level of 90-92 dBA in the weaving unit and 88 dB(A) in the spinning unit. Studies conducted in different periods in developing countries support high levels of noise in textile factory (especially in weaving units) (Duran et al., 2020; Ersoy et al., 2022; Shakhathreh et al., 2000; Yaman Turan ve Öney, 2021; Yıldırım et al., 2007). It is observed that hearing loss occurs in workers due to high noise levels. Hearing losses vary according to age, gender, and years of exposure to noise (employment time) (Abraham et al., 2019). Oleru determined that there is a hearing loss in the range of 2-11 dB in textile workers who have been working continuously for more than seven years (Oleru, 1980).

Textile workers stated that the most important factors affecting indoor comfort levels are fibers and powders. Afterwards, workers stated that there were noise levels. Additionally, it has been stated that indoor air quality is low due to fibers and powders. Although fibers and powders are collected by the suction channels, a problem is encountered depending on the processes. Rahman et al. found that textile factories have significantly high levels of indoor environmental pollutants and accordingly textile workers are exposed to oxidative stress to a large extent (Rahman et al., 2020).

In the questionnaire applied to the workers, the workers were asked to rate their noise annoyance and noise sensitivity. It has been determined by statistical analysis that noise annoyance increase depending on the noise sensitivity of the workers. It seems that noise sensitivity interacts with noise annoyance and occur in different ways according to any noise source and affect various psychological and diseases such as hypertension (Baudin et al., 2021; Stansfeld et al., 2021). It has been determined that noise annoyance and noise sensitivity of worker's increase depending on the age and employment time of the workers. It has been determined that as the education level of the workers increases, the noise sensitivity of the workers decreases. This situation can be explained by factors such as good working conditions (positions away from noise) or successful methods of coping with noise.

It has been determined that the most important factor in the effects of noise on workers is headache. Headache was followed by nervousness, tinnitus, and stressed. This indicates that both physiological and psychological negative effects of noise are observed in workers. However, Bolaji et al. stated in their studies that the effects of noise on workers are physiological rather than psychological (Bolaji et al., 2018). Atmaca et al. found that 64% of textile factory workers reported that noise increased their nervousness (Atmaca et al., 2005).

Workers talking loudly to their colleagues at a distance of one meter and identifying other machines and their own machines as sources of high noise indicate that they are directly exposed to high sound pressure levels. In addition, speaking at a high volume to a colleague at a distance of one meter shows that the sound pressure level in the environment is 78-80 dB above (ISO 9921, 2004). It has been determined that the Lombard Effect, defined as a symptom of involuntary voice raising, is intensely observed among workers in factories, which are closed spaces with high levels of noise (Brumm and Zollinger, 2011; Bottalico, 2018;). Workers identified the highest noise sources affecting them as machines. Due to machine and human interaction (direct source and receiver interaction), it reduces the effect of noise control measures to be taken on the transmission path. Noise control measures at the source and noise control measures at the receiver give more effective results.

The frequency of use of hearing protection equipment by workers was evaluated. More than half of the workers said they use hearing protection equipment. Regarding the frequency of use, the reasons are explained that the equipment is not suitable in sufficient numbers in the factory, the equipment prevents communication, is forgotten or neglected. Meinke and Stephenson defined the 5C's that affect hearing protection equipment use cases in their study. 5C's; it is defined as comfort, convenience, cost, communication and climate (Meinke and Stephenson, 2007; Stephenson, 2009). Within the scope of all these parameters, the lack of intrinsic motivation that prevents communication towards workers in the use of hearing protective equipment has been determined in this paper. It is thought that this situation can be solved as a result of hearing protection training and increasing noise awareness among workers.

In the analyzing of the total scores from Weinstein's Noise Sensitivity Scale (WNSS) applied to the workers, the upper cut-off value for the lower sensitivity group was established at 72 points. Meanwhile, the lower cut-off value for the upper sensitivity group was set at 77 points. This analysis helps categorize workers into different sensitivity groups based on their noise sensitivity levels. In their study, Abbasi et al. determined the average of noise sensitivity of textile workers to be 70,3 points (rating 0-5 indicators) (Abbasi et al., 2019). In their study, Abbasi et al. determined the average of noise sensitivity of workers as 72,5 points (weaving) and 73,6 points (spinning) (rating 0-5 indicators) (Abbasi et al., 2020). It was determined that the WNSS total score noise sensitivity obtained in the case study were similar to the studies in the literature.

5. CONCLUSION

As a result of the increase in working environments, occupational health and safety has become an issue that is being researched and examined day by day. Factors such as temperature, dust and lighting, whose effects are felt later in occupational health and safety, constitute important design criteria that need to be examined. Ambient noise is one of the leading design criteria. Analyzing ambient noise brings acoustic measurements and subjective evaluations.

In samples representing various working environments, it was found that indoor noise levels in textile factories were considerably high. This finding raises concerns regarding the overall working conditions and the potential impact on workers' health and well-being. Through the administration of questionnaires and noise sensitivity scales to the workers, it became evident that noise significantly affects indoor comfort conditions within these settings. The analysis revealed a significant and positive correlation between workers' noise sensitivity, as measured by the Weinstein Noise Sensitivity Scale (WNSS), and their reported levels of noise annoyance. This indicates that workers who are more sensitive to noise are also more likely to experience higher levels of annoyance due to the prevalent noise in their work environment. It has been determined that noise annoyances of worker's increase depending on their noise sensitivity and ambient noise, and that there are situations where they work in a noisy environment. It has been observed that physiological and psychological negative effects occur due to noise exposure and noise annoyance. It has been found appropriate to increase the frequency of use of hearing protective equipment in reducing the negative effects of noise. Additionally, it has been deemed necessary to increase noise awareness among workers through hearing training programs and to reduce indoor noise with effective engineering and administrative control precautions. In future studies on health effects related to noise exposure, it is considered important to consider and analyze noise annoyance and noise sensitivity using appropriate statistical models based on mediation analysis and causal inferences.

ACKNOWLEDGEMENTS

I would like to thank Prof. Dr. Cüneyt Kurtay and Prof. Dr. Gülsu Ulukavak Harputlugil for their valuable contributions during the creation of the noise annoyance questionnaire. This research was approved by Gazi University Ethics Commission. Ethical clearance requires that participation in the study be voluntary and that participants provide informed consent, confidentiality, and feedback of results to participating workers.

REFERENCES

- Abbasi, M., Yazdanirad, S., Habibi, P., Arabi, S., Fallah Madvari, R., Mehri, A., Poursadeghiyan, M., Ebrahimi, M.H., and Ghaljahi, M. (2019). Relationship among noise exposure, sensitivity, and noise annoyance with job satisfaction and job stress in a textile industry. *Noise & Vibration Worldwide*, 50(6), 195-201.
- Abbasi, M., Yazdanirad, S., Mehri, A., Fallah Madvari, R., Alizadeh, A., Ghaljahi, M., and Falahati, M. (2020). Noise exposure and job stress - a structural equation model in textile industries. *Archives of Acoustics*, 45(4), 601-611.
- Abraham, Z., Massawe, E., Ntunaguzi, D., Kahinga, A., and Mawala, S. (2019). Prevalence of noise-induced hearing loss among textile industry workers in Dar es Salaam, Tanzania. *Annals of Global Health*, 85(1), 1-6.
- Albayrak, S., Özdemir, M., and Yağcı, M. (2023). Evaluation of noise levels in flour factories in terms of occupational health and safety. *Kocaeli Journal of Science and Engineering*, 6(2), 155-161.
- Atmaca, E., Peker, I., and Altın, A. (2005). Industrial noise and its effects on humans. *Polish Journal of Environmental Studies*, 14(6), 721-726.
- Baudin, C., Lefevre, M., Babisch, W., Cadum, E., Champelovier, P., Dimakopoulou, K., Houthuijs, D., Lambert, J., Laumon, B., Pershagen, G., Stansfeld, S., Velonaki, V., Hansell, A., and Evrard, A.S. (2021). The role of aircraft noise annoyance and noise sensitivity in the association between aircraft noise levels and hypertension risk: Results of a pooled analysis from seven European countries. *Environmental Research*, 191, 110179.
- Bolaji, B.O., Olanipekun, M.U., Adekunle, A.A., and Adeleke, A.E. (2018). An analysis of noise and its environmental burden on the example of Nigerian manufacturing companies. *Journal of Cleaner Production*, 172, 1800-1806.
- Bottalica, P. (2018). Lombard effect, ambient noise, and willingness to spend time and money in a restaurant. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 144(3), 209-214.
- Brumm, H., and Zollinger, S.A. (2011). The evolution of the Lombard effect: 100 years of psychoacoustic research. *Behaviour*, 18, 1173-1198.
- Chen, H., Hou, C., Zhang, L., and Li, S. (2020). Comparative study on the strands of research on the governance model of international occupational safety and health issues. *Safety Science*, 122, 104513.
- Chong, D., Chen, L., Peng, Y., and Yu, A. (2022). Occupational noise-related perception and personal protection behavior among Chinese construction workers. *Safety Science*, 147, 105629.
- Correia, A., Lopes, M., and Almeida, M.F. (2017). Characterization of noise in different industrial workstations. International Conference of Computational Methods in Sciences and Engineering 2017, (ICCMSE-2017), Thessaloniki, Greece.
- Di, G., Yao, Y., Chen, C., Lin, Q., and Li, Z. (2022). An experiment study on the identification of noise sensitive individuals and the influence of noise sensitivity on perceived annoyance. *Applied Acoustics*, 185, 108394.
- Duran, Z., Genç, M., Doğan, T., and Erdem, B. (2020). Evaluation of noise emission in a textile plant. *Naturengs*, 1(1), 53-63.
- Ege, F., Sümer, S.K., and Sabancı, A. (2003). Tekstil fabrikalarında gürültü düzeyi ve etkileri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 30-39.
- Ekehammar, B., and Dornic, S. (1990). Weinstein's Noise Sensitivity Scale: Reliability and construct validity. *Perceptual and Motor Skills*, 70, 129-130.
- Ersoy Z., Barışık T., and Petridis G. (2022). Tekstil sektöründe çalışanların toz ve gürültü maruziyetlerinin değerlendirilmesi. *Yeni Yüzyıl Journal of Medical Sciences*, 3(1), 49-58.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., and Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*. Pearson Education Limited, Upper Saddle River.
- Hill, E.M. (2012). *Noise sensitivity and diminished health: The role of stress-related factors*. Auckland University of Technology Doctor of Philosophy Thesis, Auckland, New Zealand, 64-80.
- ISO 9921, (2004). *Ergonomics - Assessment of speech communication*, International Organization for Standardization.
- Keskin Yıldız, M., Kemaloğlu, Y.K., Tıraş, Y., Mengü, G., Karamert, R., and Gökdoğan, Ç. (2020). Validating the Turkish version of the Weinstein Noise Sensitivity Scale: Effects of age, sex, and education level. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50, 894-901.
- Koradecka, D. (2010). *Handbook of occupational safety and health, human factors and ergonomics*. (First Edition). CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton, FL, USA.
- Maschke, C., and Niemann, H. (2007). Health effects of annoyance induced by neighbour noise. *Noise Control Engineering Journal*, 55(3), 348-359.
- Mehri, A., Alimohammadi, I., Ebrahimi, H., Hajizadeh, R., and Roudbari, M. (2018). Effect of traffic noise on mental performance with regard to introversion and task complexity. *Applied Acoustics*, 132, 118-123.
- Meinke, D., and Stephenson, M.R. (2007). Noise-induced hearing loss: Models for prevention. In: Ackley RS, Newell Decker T, and Limb C, (Eds.), *An Essential Guide to Hearing and Balance Disorders*. London, United Kingdom: Psychology Press, 287-350.
- Nettleton, D.F. (2014). Chapter 6 - Selection of variables and factor derivation. In: Nettleton DF (Ed.), *Commercial data mining processing, analysis and modeling for predictive analytics projects*. Massachusetts, United States: Morgan Kaufmann Publishers, 79-104.
- Oleru, U.G. (1980). Comparison of the hearing levels of Nigerian textile workers and a control group. *American Industrial Hygiene Association Journal*, 41(4), 283-287.
- Onur, C., Sinasi, Y., and Ahmet, O. (1998). Hearing parameters in noise exposed industrial workers. *Auris Nasus Larynx*, 25, 369-375.
- Ordoñez, R., Aranda de Toro, M.A., and Hammershøi, D. (2010). Time and frequency weightings and the assessment of sound exposure. 39th International Congress on Noise Control Engineering, Lisbon, Portugal.
- OSHA, (1974). Occupational Safety and Health Administration. Url: <https://www.osha.gov/laws-regs/regulations/standardnumber/1910/1910.95>
- Osibogun, A., Igweze, I., and Adeniran, L. (2000). Noise-induced hearing loss among textile workers in Lagos Metropolis. *The Nigerian Postgraduate Medical Journal*, 7(3), 104-111.
- Park, I., Kim, S., Kim, Y., Yun, B., and Yoon, J-H. (2022). Association between physical risk factors and sleep disturbance among workers in Korea: The 5th Korean working conditions survey. *Sleep Medicine*, 100, 157-164.
- Poursadeghiyan M., Abbasi M., Mehri A., Hami M., Raei M., and Ebrahimi M.H. (2016), Relationship between job stress and anxiety, depression and job satisfaction in nurses in Iran. *The Social Sciences*, 11(9), 2349-2355.
- Rahman, T., Faisal, A-M., Khanam, T., and Shekhar, H.U. (2020). Recurrent indoor environmental pollution and its impact on health and oxidative stress of the textile workers in Bangladesh. *Environmental Health Insights*, 14, 1-7.
- Rimskaya-Korsakova, L.K., Pyatakov, P.A., and Shulyapov, S.A. (2022). Evaluations of the annoyance effects of noise. *Acoustical Physics*, 68(5), 502-512.
- Sawyer, S.F. (2009). Analysis of variance: The fundamental concepts. *Journal of Manual & Manipulative Therapy*, 17(2), 27-38.
- Shakhatreh, F.M., Abdul-Baqi, K.J., and Turk, M.M. (2000). Hearing loss in a textile factory. *Saudi Medical Journal*, 21(1), 58-60.
- Sokas, R.K., and Sprince, N.L. (2008). Occupational health: Overview. *International Encyclopedia of Public Health*. 639-649.

- Stansfeld, S. (1992). Noise, noise sensitivity and psychiatric disorder: Epidemiological and psychophysiological studies. *Psychological Medicine* (Monograph Suppl. 22), 1-44.
- Stansfeld, S., Clark, C., Smuk, M., Gallacher, J., and Babisch, W. (2021). Road traffic noise, noise sensitivity, noise annoyance, psychological and physical health and mortality. *Environmental Health*, 20, 32.
- Stephenson, M.R. (2009). Hearing protection in the 21st century: They're not your father's earplugs anymore. *Seminars in Hearing*, 30(1), 56-64.
- Weinstein, N.D. (1978). Individual differences in reactions to noise: A longitudinal study in a college dormitory. *Journal of Applied Psychology*, 63, 458-466.
- World Health Organization, (2009). Global health risks: mortality and burden of disease attributable to selected major risks. Geneva: World Health Organization; 25-36.
- Yaman, M., Kurtay, C., and Ulukavak Harputlugil, G. (2023). Acoustical environments in the textile industry facilities: A case study of Malatya Province, Türkiye. 52nd International Congress and Exposition on Noise Control Engineering, Tokyo, Japan.
- Yaman, M., Ulukavak Harputlugil, G., and Kurtay, C. (2024). A holistic approach to different regulations for acoustic improvements in industrial facilities. *Noise & Vibration Worldwide*, 55(9-10), 499-511.
- Yaman Turan, N., and Öney, Ö. (2021). Investigation of the noise exposure in weaving workplaces in Western Turkey. *Textile and Apparel*, 31(1), 27-33.
- Yıldırım, I., Kılınc, M., Okur, E., Inanç Tolun, F., Kılıç, M.A., Kurutas, E.B., and Ekerbiçer, H.Ç. (2007). The effects of noise on hearing and oxidative stress in textile workers. *Industrial Health*, 45, 743-749.
- Zainal Abidin, A.N., Jusoh, M., and Zakaria, Z.Y. (2018). Simulation of noise exposure level of fire-fighters in emergency response services in Malaysia. *Safety Science*, 105, 121-127.
- Zimmer, K., and Ellermeier, W. (1999). Psychometric properties of four measures of noise sensitivity: A comparison. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 295-302.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics (Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler).
2. No potential conflict of interest was reported by the authors (Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
3. This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program (Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.03.2024 ✓Accepted/Kabul: 20.09.2024

DOI:10.30794/pausbed.1446077

Research Article/Araştırma Makalesi

Küçükyıldız, N. (2024). 13 ve 15. Yüzyıllar Arasında Meşruiyet Kaynağı Olarak Güregân Ünvanı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65 , ss. 195-208.

13 VE 15. YÜZYILLAR ARASINDA MEŞRUIYET KAYNAĞI OLARAK GÜREGÂN ÜNVANI

Nagehan KÜÇÜKYILDIZ*

Öz

Bu çalışmada siyasi evliliklerin meşruiyet kavramıyla nasıl sıkı bir ilişki içinde olduğu ve siyasi otoritenin meşruiyetini sağlamak ve güçlerini pekiştirmek için nasıl bir araç olarak kullanıldığı meselesine değinilmiştir. Özellikle 13. ve 15. yüzyıllarda Moğol ve Timurlu hükümdarları, siyasi evlilikler aracılığıyla meşruiyetlerini nasıl güçlendirdi meselesi izah edilmiştir. Bu süreçte, güregân ünvanı, Cengiz Hân soyundan gelen kızlarla yapılan evliliklerde merkeze alınmıştır. Bu evliliklerin, devlet yönetimine, hükümdarların güçlerine ve ordunun güvenilirliğine etkileri incelenmiştir. Siyasi evliliklerin meşruiyet kavramıyla ilişkisi ve hükümdarların meşruiyeti bağlamında devletin iç ve dış güvenliğine katkıları da irdelenmiştir.

Tarih boyunca eski Türklerde evlilik meselesi ele alınmış olup ne gibi sonuçlar doğurduğu hususuna değinilmesine rağmen güregân ünvanının bir devlete neler kattığı bahsi spesifik olarak değendirilmemiştir. Bu bağlamda çalışmamızda siyasi bir evliliğin bir topluma neler kazandırdığı hususuna değinilerek evliliklerin nasıl yapıldığı çalışmamızda değendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Moğollar, Timurlular, Güregân, Evlilik.*

"GÜREGÂN" AS A SOURCE OF LEGITIMACY IN BETWEEN THE 13TH AND 15TH CENTURIES

Abstract

This study addresses the issue of how political marriages are closely related to the concept of legitimacy and how they were used as a tool to ensure the legitimacy of political authority and to consolidate their power. Especially in the 13th and 15th centuries, the issue of how the Mongol and Timurid rulers strengthened their legitimacy through political marriages is examined. In this process, the title of güregân was centred on the marriages with the daughters of the descendants of Cengiz Khan. The effects of these marriages on the state administration, the power of the rulers and the reliability of the army are analysed. The relationship of political marriages with the concept of legitimacy and their contribution to the internal and external security of the state in the context of the legitimacy of the rulers are also analysed.

Although the issue of marriage in the ancient Turks has been discussed throughout history and the consequences of marriage have been mentioned, the issue of what the title of güregân brings to a state has not been specifically evaluated. In this context, the issue of what a political marriage brings to a society is addressed and how it is done is evaluated in our study.

Keywords: *Mongols, Timurids, Güregân, Marriage.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü, ARTVIN.
e-posta: nagehan.guler@artvin.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-8856-5898>)

1. GİRİŞ

Meşru kelimesi “açıklamak, açığa çıkarmak, bir işe başlamak, uyulmaya değer âdet başlamak, din/hukuk koymak” gibi farklı manalara gelmektedir. Sonuna ek getirilerek meşruiyet şeklinde dönüştüğü mana ise meşru olma durumunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle meşruiyet, esas olarak “şeriat/hukuka uygun olan”, “şeriatın/hukukun izin verdiği” çerçevede hareket etmek manasına gelmektedir. Toplumsal hayatta ise kanunlara bağlı olarak, toplumsal yapının ve ilişkilerin kurulması için vazgeçilmez olan bir mekanizma fonksiyonu olmuştur. Yerleşik kurallara ve usule olan uygunluk meşruiyet kavramının aklımıza getirdiği ilk manadır. Örneğin, bir hükümdarın en büyük oğlu tahtın meşru varisi sayılabilir ve başkaları tarafından da kabul görülen bir kişi olabilirdi (Okumuş, 2010: 14; Türcan, 2010: 571-574; Aybakan ve Dönmez, 2004: 378-380). Ayrıca gücün dayandığı ilkelerin temeli meşruiyeti belirlemektedir. Yere ve zamana göre değişim gösterebilmektedir (Alptekin, 2021: 197). Meşruiyet kelimesinin Latince karşılığı “Legitimus” ya da “Legitatio” İngilizcesi ise “Legitimacy” olarak geçmektedir (Oktay, 2005: 75; Çetin, 2003: 66).

Siyasi açıdan meşruiyet konusu ele alındığında, mevcut iktidarı kabul etme ve onun meşruluğunu tanıma anlamına gelir. Siyasi bağlamda meşruiyet sorunu, “siyasal iktidarın toplum nezdinde kendisini ve icraatlarını kabul ettirme” zorluğu olarak değerlendirilebilir (Biber ve Turancı, 2014: 32). Meşruiyet, siyasal iktidarın temellendirilmesinde en kritik üst kavramdır. Siyasal iktidarın varlık nedeni ve devamının yegâne güvencesi, meşruiyetin sağlanmasıdır. Devlet, siyaset, egemenlik ve iktidarın konuşulduğu her mecra aynı zamanda meşruiyet alanı olarak öne çıkar. Herhangi bir toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik düzenlemelerinin ve kurumsallaştırmalarının haklılığına duyulan inanç, meşruiyetin gelişmesine yönelik bir temel oluşturur. Meşruiyet toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılanmanın önemli bir dayanağı olarak işlev görür. Meşruiyet, meydana getirdiği siyasal ve toplumsal bütünlük çerçevesinde toplum düzenlemelerini belirler ve bu düzenlemelerle bireyin bu bütünlüğe entegre olmasını sağlar. Ayrıca bu kavram, bireylerin her alandaki başvurularını yönlendirir, eylemlerini bu doğrultuda şekillendirir, yaşamlarını bu prensiplere göre değerlendirir ve sosyal, siyasal, ekonomik yapıda bu ilkeleri esas alarak davranış sergiler. Siyasal iktidar, tabii ki meşruiyet olmadan kurulabilir, ancak sürdürülebilir değildir. Sürdürülebilir iktidar meşru iktidardır. Bu nedenle her iki iktidar da meşruiyetine olan inancını oluşturmak, geliştirmek ve sürdürebilmek için çaba harcar (Çetin, 2003: 66-71). En genel ifadeyle her siyasi yönetimin meşruiyetini sağlama zorunluluğu vardır. İktidarların hepsi, tarih süresince devamlı olabilmek adına meşru olduklarını halka anlatma hususunda kendilerini zorunlu hissetmiş, toplumsal rızayı kazanma yönünde mücadele vermişlerdir. Genel olarak, iktidarın meşruiyeti yönetimin toplum içinde kabul edilmesi, değerler çerçevesinde hak kazanması ve temel ilkeleri tespit ederek kendi ideolojisini meydana getirmesiyle bağlantılıdır (Duman, 2023: 666-667).

Toplumlar tarih boyunca inançlarını ve güçlerini temellendirmek için sürekli bir meşruiyet arayışı içine girmişlerdir. Bu meşruiyeti kurmak için bilhassa din, gelenek ve yasal düzenlemeler gibi farklı kaynaklara başvurmuşlardır. Özellikle “kut” inancı Eski Türklerde meşruiyetin kaynağı olarak bilinmektedir. Kut doğumla beraber başlayıp tarihî süreç içerisinde gelişim göstermektedir. Bu inançla toplumu idare edenler güçlerini tanrısal bir ilahtan aldıklarına inanarak yönetimlerini bu şekil meşrulaştırmışlardır. Fakat İslamiyet’i benimseyen Türklerin inançları da bu anlamda zamanla değişime uğramıştır (Zorlu, 2022: 502).

Bu bağlamda, 13. ve 15. yüzyıllarda Moğol ve Timurlu hükümdarlarının devlet yönetiminde meşruiyeti sağlama anlayışlarının belirgin bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu süreç, Cengiz Hân ve haleflerinin çeşitli kabilelerle gerçekleştirdiği evlilikler yoluyla “güregân” unvanına sahip bireyleri devlet yönetimine dahil etmesiyle başlamış ve Timurlular döneminde de devam etmiştir. Moğollar, bu evlilikler sonucunda “güregân” unvanıyla damat kabul edilirken, Timurlular ise bu unvanla hân’ın damadı olarak tanınmıştır. Bu doğrultuda dönemin hükümdarı Timur, Cengiz Hân’ın soyundan gelen kadınlarla yaptığı evliliklerle Cengiz Hân’ın soyuna mensup olarak damat konumuna geçmeyi ve böylelikle meşruiyetini pekiştirmeyi hedeflemiştir. Timur’un siyasi yaşamında bu tür evliliklere yönelmesinin nedeni, dönemin hükümdarları seçkin bir idareci hanedana mensup olmalarının yanı sıra sahip oldukları yetenek ve savaşı kabiliyetleriyle bilinmelerine rağmen, karşılarında aşılmaz zor bir engel bulunmaktaydı. Özellikle Timur, Cengiz Hân’ın doğrudan soyundan gelmeyen bir aile kökenine sahipti ve bu durum, devleti yönetme yetkisinin temel koşulu olarak görülmekteydi. Timur, bu sorunu aşmak ve devlet yönetiminde orduya dahil olup idari görev almak amacıyla Cengiz Hân soyundan bir hatunla evlenerek soruna çözüm bulmuştur.

Bilindiği üzere Türkçede kullanılan “evlenme” ve “evlendirme” terimleri, bir erkek veya kızın kendi ailesinden ayrılarak yeni bir ev veya aile oluşturduğunu ifade eder (Türkçe Sözlük, 2011: 837; Kafesoğlu, 2009: 228). Evlilik, tarih boyunca devletlerin ve toplumların varlığına katkıda bulunarak aile kurumunun temelini oluşturmuştur. Çiftler sadece birbiriyle siyasi ve maddî kazanç amacıyla evlilik sözleşmesi yapmamış olmalarına rağmen, kendi aralarındaki ilişkiyi evlilik kurumuyla güçlendirmişlerdir. Bu politika, devletlerinin kazançlarını korumayı hedefleyen hanedanların yaptıkları “siyasi evlilik” olarak da isimlendirilmiştir (Kurtoğlu, 2021: 45-46; Turğut, 2017: 95-97; Kuran, 1990: 54; Küçükıldız, 2021: 17). Yapılan siyasi evlilikler ile akrabalık bağı kurmanın ötesinde siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda beraber hareket etmeye başlarlar. Kadını odak noktasına alarak meydana gelen siyasi evliliklere, ikili arasında bir bağ kurmak ve ilişkileri ilerletmek amacıyla büyük sorumluluk yüklenmiştir. Buna binaen kadın, siyasi ilişkiler kurulmasında yapılan evliliklerin vazgeçilmez unsuru olmuş ve ilişkilerin iyi tutulmasında her zaman güvence olarak görülmüştür (Soslu, 2017: 10). Bu düşünceden hareketle yapılan evliliklerle sadece iki birey aralarında bağ kurulmamış aynı zamanda diğer boy ve kabilelere siyasi etkileşime girmişlerdir. Hatta evlilik yoluyla devlet yöneticileri çeşitli ünvanlara mazhar olarak kendilerinde hak talep etmiş ve güç elde etmişlerdir. Yani evlilik yoluyla meşruiyet elde etmiş ve bir hükümdarın ünvanıyla devlette söz sahibi olmuşlardır. Evlilik yaptıkları kadına da büyük ehemmiyet verip saygıda kusur etmemişlerdir.

2. GÜREGÂN ÜNVANININ MANASI VE KULLANIM AMACI

Ünvan, teriminin çeşitli anlamları ve kullanımları, kültür tarihine ilişkin önemli bilgiler vermesi bakımından dikkate değerdir. Sözlükte “kitap, mektup ve yazı başlığı” manasındaki ünvan kelimesi Türkçe’de “bir kimsenin memuriyet rütbesini ve görevini belirten söz, lakap” anlamına gelmektedir. Ünvan kullanımı, Türkler, İranlılar ve Araplar arasında köklü bir gelenek olarak bilinmektedir (Özaydın, 2012: 163). Konumuz itibarıyla 13 ve 15. yüzyıllar arasında kullanılan “güregân” ünvanı ele alınacaktır. Bu bağlamda ünvanın sosyal ve siyasal işlevleri, yanı sıra topluma sağladığı değerler detaylı bir şekilde incelenecektir.

Güregân, “güveyi, damat, birinin kızının ya da kız kardeşinin kocası” manasına gelmektedir. Bu kelime sözlükte “kürgan, kürgen, küregen, gürkan” şeklinde de geçmektedir. Kelime bu haliyle ünvan olarak Moğolcadan Türkçeye aktarılmıştır. Buna ilaveten Türkçede “güvey veya damat” manasında olan küdâgü “damat” Moğolcadaki küregân ile bağlantılı olduğu ifade edilmektedir (Gülensoy-Küçüker, 2015: 303; Johannes, 2020: 52; Şahin, 2017: 13; Lessing, 2003: 799). Clauson’un *an Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* adlı sözlüğünde güregân kelimesinin manası ele alınmıştır. Şöyle ki; “küde-, karşılaştırma: küde:n” genellikle “damat” anlamında kullanılır, yani “kızın eşi”, bazı Kuzeybatı dillerinde “küçük kız kardeşin eşi” anlamına gelir, ancak bazen daha genel olarak “güvey” olarak da kullanılmıştır. Çok eski bir kelime olup Moğolca’da gürege(n) olarak geçmektedir. “Küzegü” kelimesi birçok fonetik değişimle birlikte, “küze, küyyü, küde, küyy, küyo, küyeu, kuyov, küyew, kiyaw, giyev, küreken, güvey, giyev, körü” şeklinde kullanılıp “kızımın, küçük kız kardeşimin veya herhangi bir küçük kadın akrabanın eşi” anlamına gelmektedir. Ayrıca küde:gü “damat” manasına gelmektedir. Kelimenin çoğul şekli ise, küdegümüz yani “damatlarımız” şeklindedir (Clauson, 1972: 703). Rybatzki, *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen dokumente* adlı çalışmasında “güregen, gürigen, küregen, kürgen, küyâgü, küvâgü” kelime manasını “damat, gelin” olarak ifade etmiştir. “Güreget-te ~ Sgüriget-te” “damat” olarak (çoğul) güreget ~ Sgüriget ~ U kürged” Çince de fu-ma bir imparatoriçenin kocası prens konsort olarak adlandırılır. Ayrıca yazar, “güregele-kürigen” “damat olarak almak, kızının ya da kız kardeşinin kocası” olduğunu da belirtmektedir (Rybatzki, 2006: 569-570). Hâfız-ı Ebrû’nun *Zübdetü’t Tevârih* adlı eserinde de گۇرگان/gürgân ifadesinin “damat” manasında kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, müellif eserinde Timur’u gürgân ünvanıyla anmaktadır (Hâfız-ı Ebrû, 1372: 5-13-15) Moğolların Gizli Tarihi adlı eserde damat manasında kullanılan güregân kelimesi gürege olarak geçmektedir. Gizli Tarihte, ünvanın “damat” olduğu belirtilmektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 2016: 84; Boyle, 1963: 238). İbni Arabşah da eserinde güregân’ın “güveyi, damat, birinin kızının ya da kız kardeşinin kocası” manasına geldiğini ifade etmektedir (İbni Arabşah, 2012: 36). Diğer bir görüş ise Abdülkadir İnan’a aittir. Damat manasına gelen güvey kelimesi eski Türk metinlerinde küdegü şeklinde geçtiğini ifade eden İnan, küdegü kelimesinin kök şeklinin “küde-” ve “küdez-” fiillerinden türediğini, bu fiillerin “gütmek, korumak ve çobanlık yapmak” anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. İnan’a göre, kelime “küde-ä-gü” şeklinde türetilmiş olup, Moğolcada “küregân küzâgân, küsâgân” biçiminde bir gelişme geçirmiştir (İnan, 1991: 139-140). Tuncer Gülensoy, Abdülkadir İnan tarafından “gütmek” kökü ile ilişkilendirilen “küde-küt-” biçimindeki kelimenin etimolojik analizini kabul etmek zor olduğunu ayrıca Türk kültüründe, evlenecek erkeklerin kayınpederlerinin hayvanlarını gütmekle yükümlü olduğuna dair somut

bir delil olmadığını ifade etmektedir. Gülensoy, bu durumun, yalnızca yoksul bir gencin ayrı bir ev açamaması ve bu nedenle kız tarafının evine yerleşmesi durumunda iç güveyi şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Kelime eski Uygur Türkçesinde olan “küden” ve bu kelime “misafir veya konuk” anlamına gelir. “Küdenlik” terimi de “konuk” anlamını taşır. “Küd” kelimesi “durmak”, “beklemek”, “gözetmek”, “gütme” anlamlarına gelirken, “durmak, beklemek” anlamları misafir anlamıyla da uyumludur. Divan’daki küdegü kelimesinin “güvey” anlamındaki şeklinin de bu kökten türemiş olabileceği düşünülmektedir. Kıpçak Türkçesinde “küyegü ve küyev” olarak karşımıza çıkan terim, Kırgızca’da “Köyüö” yani “güvey, damat veya genç koca” anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca, Kırgızca’da “küyöü bala” terimi, “kendi karısının büyük hemşerisi veya yaşça büyük akrabası karşısında erkek” anlamında “küyöü coldos”, “sağdıç” ve “küyöölö”, “nişanlı kızı nişanlı delikanlı sıfatıyla ziyaret etmek ve onun yanında geceleme” gibi isim ve fiil halleri de mevcuttur (Gülensoy, 1973: 298). Türk-Cengiz devletleri döneminde, “küregə(n)” terimi özel bir ünvan anlamı kazanmıştır. Hem Türkler hem de Moğollar arasında bu ünvan, damadın (güveyin) kızın ailesine karşı taşıdığı sorumlulukları ve belirli bir süre hizmet etme yükümlülüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, “küregə(n)” teriminin sosyal ve kültürel önemini anlaşılması, dönemin toplumsal yapısına dair değerli bilgiler sunmaktadır (Özyetgin, <https://kutuphane.tdk.gov.tr/details?id=28712> (t.y): 440). Siyasi amaçlı gerçekleştirilen evlilikler, hükümdarın saltanatı boyunca sürekli olarak uygulanmış ve önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. Ayrıca bu tarz evlilikler, devletler arasında olumlu sonuçlar doğurarak, bilhassa savaş durumlarında müttefik kazanma ve mücadele zamanında arkasında düşman bırakmama amacı taşımıştır.

13. ve 15. yüzyıl evliliklerinin en önemlisi ve muhtemelen en dikkat çekici türü, iyi bir aile kökeni ile gerçekleştirilen evliliklerdir. Bu tür evliliklerin genellikle aile mirası, sosyal statü ve kültürel değerlerin devamını sağlamaya yönelik bir arayışı yansıttığı görülmektedir. Bu bağlamda, bireylerin aile geçmişi ve kökleri, evlilik sürecinde önemli bir rol oynar ve bu tür evlilikler, genellikle toplumda dikkate değer bir prestij ve itibarla ilişkilendirilir. Bu evlilikler, sadece hükümdarlar arasında yapılmamış, aynı zamanda hanedanın diğer üyeleri de teşvik edilerek iyi bir evlilik gerçekleştirmeleri desteklenmiştir. Bu tarz evlilikler devletler arası bağı güçlendirmekle kalmamış aynı zamanda hanedanın soyunu koruması bakımından da fayda sağlamıştır. Moğolların güregân ünvanını kazanmaları ve sonraki süreçte Timuruların bu ünvanı edinme amacıyla bu aileden hatunlarla yaptıkları evlilikler, Moğol soyuna dayanan meşruiyet anlayışını ve hükümdarların devlet yönetiminde sağlam bir temel oluşturma çabalarını yansıtmaktadır. Sonuç itibarıyla, yapılan hanedan evlilikleri, devletler arası bağları kuvvetlendirmek ve devlet yönetiminde prestij elde etmek için etkili bir strateji olmuştur.

3.SİYASAL İKTİDAR ARACI OLARAK GÜREGÂN ÜNVANININ KULLANIMI

Siyasal otoriteler liderin itibarını ve gücünü dikkate alarak meşru iktidarını pekiştirmeye çabalamaktadırlar. Bir liderin kişisel saygınlığı ve bağlılığı, doğrudan orantılı olarak artış göstermektedir. Bu süreç, iktidarın kişiselleştirilmesi olarak tanımlanan bir durum olup, meşruiyet açısından büyük bir önem taşımaktadır. Devleti idare eden hükümdarların yaptığı evliliklerin çoğu meşruiyeti sağlamak ve halk üzerinde güçlü bir pozisyona erişmek şeklinde hedeflenmiştir (Duman, 2023: 670-677). Devlet adamının meşruiyet kazanması, toplumun eksik yönlerini tespit ederek ve bu doğrultuda olumlu katkılar sağlayarak gerçekleştirilebilir. Daha önce de bahsedildiği üzere Moğol ve Timurular siyasi ve sosyal yapısı gereği soylu kişilere dayalı evlilik yapma geleneği itibar görmüş ve bunu da evliliğin neticesinde güregân ünvanı olarak elde etmişlerdir. Özellikle bu ünvanı elde etmeye ve tahtın diğer varislerine de aktarmaya özen verenler özellikle Timurular olmuştur.

Moğollarla¹ akrabalık evlilik yoluyla sağlanırdı. Evlilik yoluyla Moğollara akrabalık kuran devlet ve kabileler artık Moğollar için yabancı olmaktan çıkarak, ilişkilerin boyutunu önemli ölçüde değiştirmiştir (Gördeğir, 2019:

1 Moğollar, Gobi Çölü’nün kuzeyine düşen Onan ve Kerülen Nehirleri ile Baykal Gölü kıyılarında varlık sürmüşlerdi. Moğolların dilleri Altay dil ailesinden Türkçe ve Korece, Mançu-Tunguzca ile gramer ve kelime açısından bağ olan Moğolların menşei meselesi hâlâ tam aydınlığa kavuşmamıştır. X-XII. yüzyıllarda Moğol asıllı kabileler tarafından Kuzey Çin ile İç Asya’da Karahitay, Curcen ve Kitanlılar gibi devletler oluşmayla beraber Moğolların dünya tarihinde etkin konuma gelmesi, XIII. yüzyılın ilk dönemlerinde Timuçin’in kurduğu Moğol İmparatorluğuyla vuku bulduğu bilgisi kaynaklarda geçmektedir. Timuçin babasının ölümünün ardından kendisine düşmanlık besleyen çevre kabileleri itaat altına alarak tek bir çatı altında toplama zaferini göstermiştir. Cengiz Hân zamanında yükselişe geçmiştir. Cengiz Hân, 1226 yılına kadar idare etti ve başarılı mücadeleler verdi. Hân, son seferini Tangutlar üzerine yapmayı planladıysa da gerçekleşmedi. Hastalığı şiddetlenen Cengiz Hân, 24 Ağustos 1227 yılında öldü. Hân öldüğü zaman 72 yaşındaydı. Daha sonra 1229 yılında Ögeday tahtın başına geçti (Kazvîni, 1963: 190-191; Aştıyâni, 1389: 10-100; Abû'l-Farac, 1950: 525-526; Spuler, 2011: 44; Vladımircov, 1950: 11; Vladımircov, 1987: 1-60; Yinanç, 52; İbnü'l Esîr, 2016: 353; D’Ohsson, 2014: 23-275; Cüveynî, 2013: 83-120; Roux, 2001: 22-24; Barthold, 2006: 1-20; Kafesoğlu, 2000: 20-190; Kafalı, 1993: 369; Temir, 2002: 257; Galstyan, 2017: 21-70; Anonim, 2016: 3-240; Jackson, 2022: 48-354; Hartog, 2003: 11-12; Yuvalı, 2017: 5184; Galstyan, 2017: 1-160; Toğan, 2002: 243; Özgüdenli, 2020: 225-229; Hacı, 2018-70; Güler, 2016: 19-132).

1327). Geniş coğrafyalara hükmeden Moğol hükümdarları evlenme yöntemiyle Cengiz ailesine akrabalık kuran, güregân ünvanı sıfatına nail olmuştur. Yani diğer bir ifadeyle, Cengiz Hân'ın kızlarının evlenmiş oldukları kişilere güregân denilmiştir. Güregân olabilmenin ilk şartı, seçkin bir kadınla evlenmektir. Bu bağlamda, Güregân olarak bilinen ilk kişi Cengiz Hân'dır. Cengiz Hân'ın babası Yesügey Bahadır, Merkitlerden Höelün Hatun'u kaçırmış ve bu evlilikten Cengiz Hân doğmuştur. Cengiz Hân doğarken, babasının elinde kan pıhtısı vardı ve bu yüzden Temuçin adı verilmiştir. Temuçin'in ailesi arasında Hasar, Haçi'un ve Temuge adında üç erkek kardeşi ve Temülen adında bir kız kardeşi vardır. Dokuz yaşına geldiğinde, Temuçin'i Olhonutlardan bir kızla evlendirmek için yola çıkmıştır. Ancak Yesügey, yolculuk sırasında zehirlenerek hayatını kaybetmiş ve Temuçin, kaynının oğlunun kızıyla evlendirilmek üzere bırakılmıştır (Moğolların Gizli Taihi, 2016: 3-53; Cüveynî, 2013: 90-300; Kafesoğlu, 1953: 105-136).

Cengiz Hân, dış ilişkilere oldukça önem vermiş ve bu hususta yapılabilecek her yola başvurmadan çekinmemiştir. Cengiz Hân için, Konguratlar gibi önemli bir Moğol boyu ile evlilik yoluyla akrabalık kurmak ve dış ilişkileri sürekli canlı tutmak her zaman yararlı olmuştur. Hân, bu boyun ilerleyen dönemlerde kendisi için faydalı olacağını düşünmüş olmalı ki, Konguratların eski elçisi Noyan olarak bilinen ve daha sonra Darga Güregân olarak anılmaya başlayan komutanı ile akrabalık bağı kurmaya karar vermiştir. Elçi Noyan'ın Şingu Güregân adında bir oğlu vardı; burada güregân terimi "damat" anlamında kullanılmış olup, gerçek ismi Şingu olarak bilinmektedir. Cengiz Han, diğer Kongurat kabilelerden dört bin kişiyi ayırarak Şingu Güregân'ın komutasına vermiş ve ona, Tuluy Hân'ın büyük kızı, dördüncü kızı Tümelün'ü eş olarak vermiştir. Bu görevle birlikte Şingu Güregân, Tumat bölgesine gönderilmiştir (Zhao, 2001: 101-102; Gilli, 2012: 709-723; Subaşı, 2021: 210). Böylelikle Cengiz Han güregân ünvanlı şahısların sayısını artırarak devlet idaresinde güç elde etmişlerdir.

Yine 1238 senesinde Ögeday Kağan, Üçüğü Güregân isimli bir kişiyi tugay komutanlığına getirerek Toluy Hân'ın kızı Yesu Buka ile evlenmesini sağlamıştır. Mengü Kağan'dan beri Toluy soyuna mensup tüm Moğol Hânları Konguratlardan eşlerle evlenmişlerdir. Cengiz Hân'ın oğlu Toluy, Nayan Hatun ile ve oğlu Cörike, Elçi Noyan'ın torunu Bulga Hatun ile evlilik politikaları gerçekleştirmiştir. Yine Toluy'un oğlu Arık Böke, iki tane Kongrat kabilesinden Kutlu ve Eşitay Hatun isimli kadınla evlilik akdi yapmıştır. Aynı zamanda Toluy'un diğer oğlu Kubilay, Elçi Noyan'ın kızı Çabuy isimli bir kızla evlendi. Daha sonra Kubilay Hân, Çabuy Hatun'un kardeşi olan Naçin Güregân'ın kızı Menbay Hatun ile evlilik gerçekleştirmiştir. Kubilay üçüncü eşini de Kongurat kabilesinden alarak siyasi sahada gücüne güç katmış ve ordusunu evlilik yoluyla kuvvetlendirmiştir. Kubilay'ın üçüncü eşinin adı Tuolian'ın kızı Tegülün isimli "Büyük Hatun" olduğu kaynaklarda geçmektedir. Kubilay, Konguratlardan Kökeçin isimli kızı, oğlu Jin Gim ile evlendirmiştir. Bu kadın oldukça mert ve zarif biridir. Aynı şekilde Kubilay oğullarını da Kongurat kabilesine mensup hatunlarla evlilik geleneğini sürdürmüştür (Zhao, 2001: 114; Subaşı, 2021: 211-214; Subaşı, 2022: 7-8). Bu bağlamda verilebilecek bir diğer örnek, Moğol Hanı Tolui'nin Lingkun Hatun'dan olan üçüncü oğlu Kutuktu'dur. Kutuktu'nun ikinci ve en küçük kızı Şirin Aka, Üşin kabilesinden Tukçi Güregân ile evlenmiştir. (boyle, 1956: 146, 153; Çelik, 2020: 383).

Bu stratejik evlilik politikaları, Moğol liderlerinin sadece iç siyasi yapıları değil, aynı zamanda dış ilişkileri ve ittifaklarını da güçlendirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşımın parçasıydı. Örneğin, Tengiz Güregân'ın yaşadığı dönemdeki evlilik stratejileri de bu geniş çaplı politika çerçevesinde değerlendirilebilir. Tengiz Güregân, Oyrat kabilesi² yöneticisi olan Kutuka Beki zamanında, Güregân ünvanıyla orduda komutanlık vazifesi yapan kişilerden birisidir. Tengiz Güregân, Ögeday'ın oğlu olan Güyük/Göyük Hân'ın kızlarından birisiyle izdivaç gerçekleştirmiştir. Güyük Hân, Tengiz'e kızını vererek kendi sülalesine dahil edip hizmetinde bulunmasını sağlamıştır. Bu vesileyle Güyük Hân, kendisine hem sadık bir görevli bulmuş hem de akrabalık tesis etmiştir. Güyük Hân'ın ölümüne müteakip yerine Mengü Kağan geçmiştir. Mengü Kağan yönetime gelince Güyük Hân'ın aile ve hizmetinde çalışanlara karşı düşmanlık besleyip onların idamına sebep olmuştur. Tengiz Güregân, suçlu bulunan kişiler arasında yer almaktadır. Ancak, yetkin bir diplomat olarak tanınan eşi, Güyük Hân'ın kızı olan eşinin affedilmesi

2 Oyrat Kabilesi: Doğuda Çungar ve Oyrat, batıda Müslüman Türkler'in verdiği Kara-Kalmuk/Kalmak/Kalmık isimleriyle bilinmektedirler. Kalmuklar, Cengiz Hân döneminde Baykal gölünün batısına kadar yayılan ormanlarda ve Altay dağlarının uç kısımlarında varlık sürdürmektedirler. Sonraları bu topluluk Cengiz Hân'ın torunu olan Hülâgû Hân ile beraber İlhanlı Devleti'nin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Oyrat Hânlığı'nın kurucusu Togan Hân'dır. Oyrat Hânlığı zamanla Çin İmparatorluğu karşısında büyük bir güç haline gelmiştir. Uzun süre tarih sahnesinde duran Kalmuklar 1773/74 yılında Pugaçev ayaklanmasına katılarak kötü bir süreç geçirdiler. XIX. yüzyılın sonlarına doğru bunların Sünnî Müslümanlığı benimseyen az bir grup Orta Asya topraklarına göç etmiştir. Sonra da Isık Göl civarına giderek orada varlık sürmüştü ve Kalmuk adıyla bilinmişlerdi (Yücel, 2001: 267-268).

için arabuluculuk yapmıştır. Bu girişim sonucunda Tengiz Güregân bağışlanmış ve idam cezasından kurtulmuştur. Tengiz'in işkenceden kurtulmasındaki en büyük sebep eşinin hân soyundan gelmesidir. Bunun yanı sıra kadın, Mengü Kağan'a çeşitli iyilikler yapıp gönlünü kazanmıştır (Cüveynî, 2013: 475; Broadbridge, 2016: 124-127; Subaşı, 2021: 104). Moğollar, varlık gösterdikleri süre boyunca siyasi ittifaklarını güçlendirmek amacıyla çok eşli evlilik pratiğinden çekinmemişlerdir. Bu politika, hanedanlar arası bağları güçlendirmiştir. Moğol liderlerinin evliliklerini yaparken soy kavramını ihmal etmedikleri hükümdarlar, kızlarını soylu güregân ünvanlı erkeklerle evlendirdikleri görülmektedir. Bu durum hem siyasi hem de sosyal anlamda kadınların toplum içindeki rolünü ve prestijini önemli ölçüde artırmıştır. Bilhassa bu tarz ünvanlar ve evlilikler aracılığıyla kadınlar, sadece ailelerinin değil aynı zamanda devletin yüksek mevki ve yetkilerinin bir parçası haline gelmiş oluyorlardı. Bu süreç, Moğol aristokrasisinin ve hanedanının toplum içindeki sosyal yapısını güçlendirirken, kadınların da politik ve toplumsal etkilerini genişletmiştir. Böylelikle Timurlular da soylu kadın olarak bilinen Cengizli hatunlarla evlenmeyi tercih etmişlerdir.

Moğol hanedan toplulukları Olunat Klanı ve İkires Klanı ile siyasi manada sıklıkla evlilikler gerçekleştirdiği hususunda bilgiler mevcuttur. Reşidüddin Fazlullâh, bu evliliklerin kimler arasında gerçekleştiğini ve evliliklerden dünyaya gelen çocukların hepsinin isimlerini detaylıca ele almıştır. Bu isimlerde dikkat çeken önemli bir husus, güregân ünvanının neredeyse her ismin sonunda yer almasıdır. Bu evliliklerle Cengiz Hân, siyasi ilişkilerini güçlü tutarak ordusuna büyük katkı sağlamıştır (Reşidüddin Fazlullâh, 1362: 125, 124, 150, 195,196; Reşidüddin Fazlullah, 2013: 6-81-82).

Moğol toplumunda, Oyratlar, Merkitler, Kerayitler ve Tatarlar gibi farklı kabilelerle yapılan politik ve askeri evlilikler sıklıkla gerçekleştirilmiştir. Bu evlilikler, soyun devamını sağlamak amacıyla çocuk sahibi olmanın önemini vurgularken, gelinlere büyük bir saygı gösterilmiş ve genellikle bu kadınlara çekingen bir tutumla yaklaşılmıştır. Bu durum, siyasi evliliklerde ve meşruiyetin sağlanmasında kadınların değerli bir rol oynadığını göstermesi bakımından önemlidir. Tüm kabilelerle yapılan evlilikler arasında en yaygın olanı, Cengiz Hân döneminde görülen Tatarlarla yapılan evliliklerdir. Cengiz Hân'dan sonra, Cucî ve Toluy ulusundan olan Hülâgû'nun soyundan gelenler arasında Tatarlarla yapılan evliliklere sıkça rastlanmıştır. İlhanlılar döneminde, Hülâgû'nun kızı Bulugan Aka, bir Tatar üyesiyle evlendirilmiştir. Bulugan Aka, Geyhatu'nun annesi ve Abaka Han'ın eşi Nukdan Hatun'un kardeşi Cürme Güregân ile izdivaç yapılmıştır. Ayrıca Hülâgû'nün büyük kızı Bulugan Aka, Abaka Hân'ın eşi ve Geyhatu Hân'ın annesi Nukdan Hatun'un kardeşi (Tatarlardan Cucî'nin oğlu) Cürme Güregân ile evlilik gerçekleştirdi. Cucî, Cengiz Hân'ın kardeşi Otçı Noyan'ın kızı Çiçegân ile evlilik yapmıştı. Bu hatun, Cürme Güregân'ın annesiydi. Bundan dolayı Cucî'de Güregân ünvanıyla "damat" olarak kabul edilmiştir (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 10-11; Zhao, 2001: 112; Broadbridge, 2016: 132-133; Yücel, 2010: 67; Subaşı, 2021: 221-241). Akbuka Güregân Noyan, İlkan Noyan'ın oğlu olup, Hülâgû ve Abaka Hân dönemlerinde öne çıkan bir komutandır. Celayir kabilesinden (1340-1431)³ yetişmiş ve Hülâgû'nun emrinde Batı Asya'ya gönderilen ünlü komutanlardan biridir. Argun Hân'ın kızıyla evlendiği için güregân ünvanını almıştır (Wing, 2016: 5-6; Macit, 2019: 15).

Timur, Çağatay Hânlığının son dönemlerini iyi değerlendirip krizi fırsata çevirmiş ve Timurlu Devlet'ini kurmayı başarmıştır. Timur 10 Nisan 1370 tarihinde Semerkand merkez olmak üzere hükümdarlığını ilan etmiştir. Timur başa geçtiği zaman devletin yapısı gereği "emîr" ünvanını kullanmıştır. Ancak "hân" ve sultan" gibi güçlü ünvanları kullanma hakkı elde edememiştir. Timur akıllı bir politika uygulayarak bu engelini Cengiz Hân soyundan gelen kızlar alarak aşmış, meşruiyet temellerini güçlendirmiş ve güregân ünvanına gelen "hân hamat" olmaya hak kazanmıştır. Timur döneminde bu evlilikler sadece kendisiyle sınırlı kalmamış hükümdarlığın sonuna kadar iyi soylu evlilikler devam etmiştir. Timur'un saltanatının kuruluş döneminde, Cengiz Hanedanı'nın fiili gücü azalmış olmasına rağmen, hala önemli bir itibara sahipti. Hânlık yetkisinin Cengiz soyundan gelenlere ait olduğu inancı, hâlâ geçerliliğini koruyordu ve Timur bu inanç doğrultusunda Suyurgatmış Hân'ı tahta geçirmişti. Timur, yönetim faaliyetlerini zaman zaman hân adına, zaman zaman da divan adına yürüttü. Ayrıca, Timur'un bazı halefleri de

³ Celayirilerin (1340-1431) Moğolistan'ın doğusunda Onon Irmağı kıyılarında ve Karakorum çevresinde göçebe yaşam sürdürmekteydiler. Cengiz Hân ve İlhanlılar döneminde varlıklarını sürdüren Celayiriler, özellikle askeri ve siyasi alanda etkili kişilerin varlığıyla Moğol yönetimi altında nüfuz elde etmişlerdir. Celayirli kabilesi Moğol soyuna mensup olup çeşitli kabilelerden oluşmaktadır. Celayiriler, Cengiz Hân'ın yapmış olduğu zaferlerde yanında olarak ona itaat etmişlerdir. Moğol Devleti içerisinde çok sayıda Celayirli komutanları Moğollara hizmet etmişlerdir. Ayrıca ikili arasındaki ilişkileri güçlendirmek adına kız alıp vermişlerdir. Tüm bunların ötesinde Celayiriler, siyasi arenada güçlü bir devlet olmak ve devlet idaresinde yüksek pozisyonlara ulaşmak adına Moğollar, kız alıp verme geleneğiyle birbiriyle akrabalık bağları oluşturdular. Güregân ünvanı Moğol Devletlerinde karşımıza çıktığı gibi Celayirilerde de benzer durumla karşılaşmaktayız (Ürekli, 1993: 264; Yılmaz, Erzurum: 2002, 2-10; Yinanç, 2001: 64).

Cengiz Hân soyundan gelenleri “hân” ünvanıyla tahta geçirmişti. Timurlu Devleti’nin sosyal yapısı, sadece Cengiz geleneğine bağlı değildi; aynı zamanda İslam-İran geleneği de bu sosyal yapıya önemli bir katkı sağlamaktaydı. Dolayısıyla, Timurlu siyasi iktidarının meşruiyeti, bu iki kaynaktan güç alıyordu (Grousset, 2011: 412; Aka, 2000: 108; Alan, 2007: 267; Oruç, 2023: 549).

Timur ve onun soyundan gelenlerin yönettiği devlet, çeşitli kültürel ve etnik unsurların bir araya geldiği heterojen bir yapıya sahipti. Bu devlet, Cengiz geleneği, bulunduğu coğrafyanın yerleşik yaşamından kaynaklanan kültür ve İslam dinini benimsemek suretiyle üç farklı kültürden besleniyordu. Ayrıca Cengiz Hân’ın geleneği, devletin yönetim yapısını, askeri organizasyonu ve göçebe yaşam tarzını belirleyici bir rol oynuyordu. Timur’un, köklü bir hanedana üye olmaması ve kendi soyundan miras olarak devlete ve orduya sahip olmamasına rağmen devleti ve ordusu, kendi zekâsı ve askeri dehası sayesinde kurulmuştu (Alan 2007: 28).

Yukarıdaki hususlar dikkate alındığında, Timur’un siyasetinde siyasi evliliklerin büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Timurlu dönemi hanedan üyelerindeki kıdemli emîrlerin büyük prestijleri olup kızları da hükümdar eşleri olarak önemli gelin adaylarıydı. Timur’un uyguladığı en önemli politikasında Cengiz soyunun hanlık hakkına sahip olması ve meşruiyet için hanedanla bir ilişki kurma fikri egemendi. Timur ve halefleri, kız alıp vermeden evvel güttükleri politika Cengiz Hân’ın meşruiyetinden faydalanmak adına kukla hanlar tayin etmekte.

Siyasi mahiyette olanlar arasında öne çıkan en önemli evlilik, Timur’un Cengiz Hân soyuna mensup Kazan Hân’ın (1343-1346) kızı Saray Mülk Hanım ile olan evliliğidir. Bu kadın, hanedan kadınları arasında yüksek mertebeye sahip olup ismi kaynaklarda “Bibi Hanım” olarak da geçmektedir. Bu evlilikle Saray Mülk Hanım “Büyük Hanım” ünvanıyla imparatorlukta etkin bir konuma ulaşmıştır. Timur ile Saray Mülk Hanım, 1370 yılında evlenmiştir. Saray Mülk Hatun, Timur’dan yaklaşık beş yaş küçük olduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu evlilik sonucunda Timur, “hân Damadı” anlamına gelen gurgân ünvanı almaya hak kazanmıştı. Dönemin kullanılan paralarına güregân ünvanı basılarak, Cuma hutbeleri ve resmî törenlerde Timur bu ünvanlarla anılmıştı. Bu ünvan, onun siyasi ve sosyal statüsünü yansıtan önemli bir sembol haline gelmişti ve halk arasında büyük saygıyla karşılanmıştı. Timur’un bu ünvanla tanınması, onun liderlik konumunu güçlendirmiş ve otoritesini pekiştirmiştir. Dönemin önde gelen kadın karakteri olan Saray Mülk Hanım, hanedanda ortaya çıkan çeşitli zorlukları aşarak, akıllıca fikirler sunarak siyasi alanda önemli bir konuma yükselmiş ve saygınlığı artmıştır (Semerkândî, 1383: 148; Şâmî, Zafernâme, 65; Barthold, 2015: 21; Kazvîni, 1963: 225-226; Hilda Hookham, 50; İbni Arabşah, 2012: 36; Hândmîr, 1362: 429; Yezdî, 2013: 99, 103; Hurşâh el-Hüseynî, 1965: 50; Clavijo, 2016: 161 ; Manz, 1998: 23; Arbabzadah, 2017: 58-59; Manz, 2000: 261; Blair, 1996: 558; Fayziyev, 1994: 3; Bashir, 2013: 39; Aka, 1994: 187; Marozzi, 2018: 66, 111; Yüksel, 2011: 571; Bademci, 2016: 161; Paydaş, 2019: 940; Kamalov, 2019: 39-40; Jamaluddin, 1984: 790; Munferid, 1382: 51; Jamaluddin, 1978: 917; Eğilmez ve Macit, 2018: 32; Eğilmez, 2010: 47; Yüksel, 2009: 44; Kanat 1996: 37; Rıza, 2016: 19; Paydaş, 2019: 939; Küçükıldız, 2022: 19-20). Bu evlilik, Timur’un siyasi gücünü pekiştirmek için önemli bir stratejik hamleydi. Saray Mülk Hanım’ın bu evlilik vasıtasıyla Timur’a sağladığı politik destek ve soy bağlantısı, Timur’un idaresindeki devletin gücünü ve itibarını artırmış, siyasi mahiyette otoritesine güç katmıştı. Aynı zamanda bu evlilik Timur’un hanedanına prestij kazandırmanın yanı sıra gelecek kuşakların hükümdarlık konusundaki meşruiyetini güçlendirmiştir.

Timur’un bu evlilikle sadece güregân ünvanını kazanmakla kalmadığı, aynı zamanda meşruiyet açısından büyük öneme sahip olan “soyu anne tarafından Cengiz Hân’a dayanan çocuklara sahip olmak” düşüncesini de gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Hanedanlığın devamı açısından çocuk sahibi olmak hanedanın geleceği ve meşruiyet açısından son derece önemli bir hadisedir. Timur’un, Cengiz Hân soyundan gelen Saray Mülk Hanım ile evlenmesinin temel nedenlerinden birisi de buydu. Çünkü bu evlilik, soyunun anne tarafından Cengiz Hân’a dayanmasıyla, Timur’un hanedanının meşruiyetini daha da güçlendirecekti. Çocuk sahibi olma isteği ve doğum gibi hadiselerle önem verme hevesi taşıyan Timur, yalnız hanedanlığın devamını sağlamakla kalmayıp ayrıca gelecek nesillerin yönetimdeki meşruiyetini de kuvvetlendirmiş olacaktı. Bu bakımdan meseleyi izah edecek olursak, Timur’un iyi bir soydan çocuk dünyaya getirmesi hanedanlık geleneğinin ve yönetim yapısının sürdürülebilirliği açısından büyük öneme sahipti. Fakat Saray Mülk Hanım’ın sadece kız çocuğu olmuş, Timur’un beklentisi olan bir erkek çocuğunu dünyaya getirememişti. Bu duruma rağmen Saray Mülk Hanım, “Büyük Hatun” olmadaki prestijinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Timur, bu olay üzerine 1397 yılında Moğolistan hâkimi Çağataylı Hızır Hâce Hân’ın kızı Tükel Hanım/Tokal Hanım ile evlilik gerçekleştirmişti. Saray Mülk Hanım’dan sonra Timur’un eşi

olarak tanınan Tükel Hanım, “Küçük Hanım” ünvanını almıştır. Bu hatun, Saray Mülk Hanım’dan sonra hanedanın en saygın kadını olmuştur. Ancak, Tükel Hanım’ın Timur’a bir erkek evlat doğuramamış olması, beklenenin aksine, onun prestij ve saygınlığını etkilememiştir. Tükel Hanım, soyunun getirdiği itibarı ve saygıyı korumayı başarmıştır (Yezdi, 2013: 275; Togan, 2003: 25; Aka, 2000: 16, Bretschneider, 1888: 231, 257; Schiltberger, 1995: 47-49; Marozzi, 2018: 87-88; Yüksel, 2011: 572; Yüksel, 2010: 239-240).

Timurlu hükümdarlarının yaptığı evlilikler Timur’un halefleri ile de devam etmiştir. Evlilik çağına gelen şehzade adayları için uygun eşler bulan Timur, bu evliliklerin gerçekleşmesine vesile olmuştur. 1374 yılında Timur oğlu Cihângîr’i Özbek kökenli Sevin Beg Hanzâde (Süyün Bek Hanım) ile evlendirerek torunlarını ve haleflerini Cengiz Hân soyuna bağlama girişiminde bulundu. Bu şekilde Timurlu hanedan içerisinde güregân ünvanını alan başka bir kişi de Cihangir’dir (Mîrhand, 1339: 58; Şâmî, 1987: 56, 81-82; Yezdi, 2013: 108-109; Hândmîr, 1362: 423; Hurşâh, 1965: 54; Fayziyev, 1994: 22; Alan, 2015: 33; Kanat ve Alican, 2018: 58; Yüksel, 2010: 240). Timur, bir kez daha diğer oğlu Ömer Şeyh’i, Çağatay kökenli Hızır Hâce’nin kızı Mülket Ağa ile evlendirerek birleştirmiştir. 1394 yılında Ömer Şeyh’in vefatıyla, dul kalan eşi Mülket Ağa’nın Şahruh ile evlendirilmesi münasip görülmüştür ve bu evlilik yöntemi leviratus usulü olarak adlandırılmaktadır. Leviratus usulü evlilikler, ekonomik hedefler gözeterek aile mirasının devamını sağlama amacını taşımaktadır. Bu yöntem, temelini baba soyuna dayalı bir akrabalık bağı oluşturmaktadır. Geleneksel olarak uygulanan bu evlilik türü, toplumsal normların korunmasına katkıda bulunurken aynı zamanda aile birliğinin güçlenmesine de hizmet etmektedir. Bu çerçevede, Miranşah’ın, Ögeday soyundan Suyurgatmış’ın kızı Uran Sultan Hanike ile evlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Timur, Şahruh’u siyasi evlilikler aracılığıyla asil bir soy oluşturma hedefi doğrultusunda yönlendirmiştir. Timur’un dünürü Gıyaseddîn Tarhan bu konuya verilebilecek en iyi örnektir.⁴ Kaynaklarda geçen bilgiye göre, Gıyaseddîn Tarhan’ın üç kızının Timur’un oğul ve torunlarıyla evlilik yaptığıdır. Timur’un, Gıyaseddîn’in kızlarını oğul ve torunlarıyla evlendirilmesinde, Emîr’in atası Kişlik’in Cengiz Hân tarafından tarhan olması ve bu geleneğin daha sonra Çağataylı emîrler arasında yaygınlaşması önemli bir etken oluşturmıştır. Gıyaseddîn’in kızlarından Nigâr Ağa, 1392’de Timur’un torunu Pir Muhammed b. Ömer Şeyh ile diğer kızı Saadet Sultan ise aynı yıl Rüstem b. Ömer Şeyh ile evlenmiştir (Woods, 1990: 20,21, 43; Barthold, 2015: 36; Alan, 2007: 87; Tombuloğlu, 2020: 325).

Bu bağlamda Uluğ Bey/Bîk (كیىب غل) Timur’un ölümünden önce düzenlediği bir merasimle evlenmiştir. Uluğ Bey’in ilk eşi, Cengiz Han’ın oğlu Ögeday sülalesine mensup Sultan Han’ın kızı Aka Begüm (Öge Begüm) olmuştur. Uluğ Bey, ayrıca Ögeday soyundan Sultan Mahmud Hân’ın kızı Akı Sultan Hanike, Çağatay Hân soyundan Moğolistan hâkimi Hızır Hâce Hân’ın oğlu Şem-i Cihân’ın kızı Hüsn Nigâr Hanike, Cucî Hân soyundan Derviş Hân’ın kızı Şükür Bî Hanike ve Özbek Hân soyundan Ak Sufî’nin kızı ile olmak üzere toplam beş Cengizli kadınla evlenmiştir. Bu evliliklerle, Uluğ Bey’in Cengiz Hân sülalesinin neredeyse tüm kollarından eş alarak meşruiyetini pekiştirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Uluğ Bey, Sultan Mahmud Hân’ın kızı Ak Sultan Hanike ile olan evliliğinden dolayı güregân ünvanını almış ve bu ünvan, Uluğ Bey döneminde bazı sikkelere de işlenmiştir. Uluğ Bey’in “güregân” ünvanını alması, bu planın başarısını işaret etmekle birlikte, ünvanın sikkelere işlenmesi bu başarının somut bir göstergesidir. Ancak, Uluğ Bey, ilk eşi Aka Begüm’ün 1419 yılında vefatının ardından, Mahmud Hân’ın kızı Ak Sultan Hanike ile de boşanmıştır. Uluğ Bey, bu boşanmanın ardından Moğolların kendisini destekleyeceğini ummuş, fakat bu strateji, Cengizli sülaleden gelen eşiyle olan ittifakın sona ermesiyle istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Bu durum, Uluğ Bey’in annesi Gevher Şâd Begüm önderliğindeki Tarhanlı sülalesine karşı olan konumunu zayıflatmış olabilir. Uluğ Bey’in annesi önderliğindeki Tarhanlı sülalesine karşı zayıf duruma düşmesi evlilik stratejisinin hem aile içi hem de dış siyasi ilişkiler üzerindeki geniş kapsamlı etkilerini göstermektedir. Kısacası Moğollarla olan dostluğun kesilmesi, Uluğ Bey’in siyasi pozisyonunu ve meşruiyetini olumsuz yönde etkilemiştir. Yine Cengiz soyundan bir kadınla evlenen Uluğ Bey’in oğlu Ahmed Hân da güregân ünvanını kullanmıştır (Tombuloğlu, 2020: 330; Blair, 1996: 564; Barthold, 2015: 90-91; Marozzi, 2018: 187).

1451-1458 yılları arasında Şahruh’tan sonra tahta geçen Ebû Sa’îd de çeşitli siyasi ve stratejik evlilikler gerçekleştirmiştir. Ebû Sa’îd, sırasıyla Cucî Hân soyundan gelen Ebû’l Hayır Hân’ın kızı Hanzâde Begüm, Mirza İbrahim’in kızı Afak Ağaçe Kükeltaş, Şahruh’un soyundan gelen Uluğ Bey’in kızı Aka Begüm ve Alaüddeve’nin kızı Rukiye Sultan Begümle evlilik yapmıştır. Bu evliliklerin yanı sıra dönemin önemli emîrlerin destek almak

⁴ Gıyaseddîn Tarhan, Gevherşâd’ın babası olarak bilinir ve Cengiz Hân tarafından Tarhan yapılan tanınmış bir Moğol olan Kişlik’in soyundan gelmektedir. Kişlik’in Uranaut Kilkinut ve Sulduz Boyları’na bağlı olduğu hususunda bilgiler mevcut olduğu bilgine ilaveten bir de Cengiz Hân’ın oğlu Çağatay’ın emîrleri arasında olduğu da düşünülmektedir (Alan, 1999: 231).

amacıyla Buga Tarhan'ın kızı Melik Sultan Begüm, Şâh Veli Sulduz'un kızı Zeynep Ağa, Emîr Muhammed Hudaydad'ın kızı Kurluk Bike Ağa ve Şah Muhammed Bedaşi'nin kızı Şehzade Begüm ile de evlenerek çeşitli ittifaklar gerçekleştirmiştir. Ebu Sa'îd'in oğullarına yaptığı evlilikler de stratejik bir önem taşımaktadır. Sultan Ebu Sa'îd, oğullarından Sultan Ahmed'e Argun boyundan Habibe Sultan'ı ve Barlas boyundan Latif Begüm'ü eş olarak seçmiştir. Ebû Sa'îd, diğer oğlu olan Sultan Mahmud'a Tirmizli Hanzâde Begüm'ü ve ünlü Ali Bey'in kızı Paşa Begüm'ü evlendirmiştir. Bu evlilikler, Ebu Sa'îd'in hem siyasi hem de askeri destek sağlama amacı güttüğünü ve dönemin önemli aileleriyle ittifaklar kurma stratejisini yansıtmaktadır. Hükümdarın tarz siyasi evliliklerin yaygın olarak uygulanması, hanedanın meşruiyetini önemli ölçüde güçlendirmiştir (Woods, 1990: 34-38; Yüksel, 2010: 241-242; Tombuloğlu, 2020: 330-331; Blair, 561).

Soy bakımından meşruiyet ve güç ilişkilerinin önem kazandığı Timurlular döneminde hükümdarların aile bağları ve evlilik politikaları mühim bir rol oynaması hükümdarlığın sonuna kadar süre gelmiştir. Hüseyin Baykara, Timurluların son ve en ünlü hükümdarlarından biri olup 1438'de Herât'ta doğmuştur. Hüseyin Baykara'nın babası Gıyâseddin Mansur Mirza, Timur'un ikinci oğlu Ömer Şeyh'in en küçük oğlu olan Baykara Mirza'nın üçüncü oğlu olduğu bilinmektedir. Öte yandan Hüseyin Baykara'nın annesi Fîrûze Begüm, Timur'un büyük kızı Ağa Begüm'ün oğlu olan Sultan Hüseyin'in kızıdır ve Fîrûze Begüm'ün annesi Miranşah Mirza'nın kızıdır. Bir diğer akrabalık bağı ise, Hüseyin Baykara'nın Timur'un oğulları Miranşah Mirza ve Ömer Şeyh Mirza'nın torunu olduğudur. Bu aile bağları, Sultan Hüseyin Baykara'nın hem baba hem de anne tarafından Timur'un soyundan geldiğini ve bir bakıma da Cengiz soyuna dayandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hüseyin Baykara, Timurluların köklü soyunu hem annesi hem de babası aracılığıyla taşıyan bir hükümdar olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Baykara, Mâverâünnehir hükümdarlarından Mîrzâ Mîrek ile de akrabalığı sayesinde de soy bakımından iyi bir aileye dayanmaktadır (Hândmîr, 1362: 113-114; Mîrhand, 1339: 7-8; Rejepova, 2019: 36; *Hüseyin-i Baykara Divân'ından Seçmeler*, 1987: 2).

Timurlularda Cengiz Hân soyundan gelmek Timurlu kadını diğer kadınlardan ayıran önemli bir farktır. Yapılan toy ve eğlencelerde soylu kadın en önde içeri girmekte ve hizmetlileri ardı sıra ona eşlik etmektedirler. Hatta resmi divan toplantılarında hanedanın soylu kadınları Timur'un yanı başında otururdu. Annesini küçük yaşta kaybeden Timur, eşlerine oldukça düşkün olup onlara saygıda ve sevgide kusur etmemiştir. Hanedanın soylu kadınların ismine ithafen önemli mimarî eserler yaptırmış. Soylu kadınlar, toplum nezdinde baskın bir kesimi oluşturmalarından dolayı kendi adlarına önemli vakıf eserleri ve mimari yapılar inşa etmişlerdir. Böylelikle Timurlu toplumuna meşruiyet kazandıran kadınlar ölümden sonra da kıymetli mabetlerle isimlerini yaşatmayı başarmışlardı. Timur, hükümdarlığı süresince iyi soylu evliliklere meyletmiş herhangi bir cariye ile yapılan evliliklere karşı çıkmıştır. Bu durumun en iyi örneği Halil Sultan ve Şad-ı Mülk hatunun evliliğidir. Bu evliliğe Timur'un karşı çıkmasına rağmen Halil Sultan gizlice evlenmiştir. Durumu haber alan Timur kadın hakkında ölüm emri verse de hanedanın soylu ve akıllı hatunu Saray Mülk Hatun'un Şad-ı Mülk'ün hamile olduğu iddiasıyla araya girmesiyle ölüm emri durdurulur. Tarihi kaynakların verdiği malumata göre iyi soylu yapılan evlilikler devlete fayda sağlarken Timur'un müsaade etmediği Şad-ı Mülk Hatun ve Halil Sultan evliliği devlete büyük zarar vermiş ve Timur'un haklılığını ortaya çıkarmıştır. Bu şekliyle Timur devleti yönetmenin ön koşulu olan hân ünvanıyla meşruiyet temellerini güçlendirmiştir (Hasan-ı Rumlu, 2006: 78-79; Hâfız-i Ebrû, 1372: c. I Fasîh Hâfî, 1239: c. III, 180: Tacü's-Selmânî, 1999: 34-35; Jamaluddin, 1984: 1984; Roux, 2012: 37).

4.SONUÇ

Siyasi bir mekanizmanın varlığını devam ettirmesi için güçlü temellere ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bunu da devletler, yönetimlerini bir meşruiyete dayandırarak sağlamıştır. Bu bağlamda, devletlerin varlıklarını devam ettikleri uzun süre boyunca meşruiyetlerini neye dayandırdıkları sorusu akla gelmektedir. Tabi meşruiyet meselesini değerlendirirken dönemin olaylarının kendi tarihsel koşulları içerisinde şekil aldığı fikrini göz ardı etmemek lazım. Eski Türkler ve benzer toplumların meşruiyet algısının temelinde güç elde etme ve tanrısal bir meşruiyet anlayışı yatmaktadır. Bu anlayış, siyasi otoritenin Tanrı tarafından verildiğine inanılarak meşrulaştırılmıştır. Bu düşünce yapısı, siyasi gücün kaynağının yüce bir otoriteden geldiği ve bundan dolayı gücün sorgulanmaması gerektiği algısını oluşturmaktadır. Ancak zamanla siyasi meşruiyet anlayışı değişime uğramış ve soyluluk ya da hanedanlık gibi farklı faktörlere dayandırılmıştır. Örneğin, Timur'un ölümünden sonra olası bir taht kavgasını önlemek için hanedanlık veliahdını seçme sürecinin soyluluk ve aile bağlarına dayalı bir meşruiyet algısının izlerini taşıdığını

anlamaktayız. Bu seçim, soy ilişkisine dayanan meşruiyet anlayışının bir yansımasıdır. Hanedanlığa devletin en büyüğü değil en soylusunun atanması bunu açıkça göstermektedir.

Moğollar ve Timurlularda devlet yönetimini sağlam temellere dayandırmak adına uyguladıkları meşruiyet kaynağı olarak evlilik yoluyla güregân ünvanına ulaşma meselesi önemini sürekli korudu ve iyi soylu bir toplum olma bilinci güdüldü. Tarihin eski zamanlarında meşruluğun Kut anlayışına dayandırılmasına rağmen zamanla bu düşünce değişmiş ve meşruiyeti değişik yollarla elde etmişlerdir. En dikkat çeken ve en önemlisi siyasi evlilik olmuş ve sistemli bir şekilde uygulanmıştır. Bu değişim Moğollarda görülmekle birlikte yoğun olarak Timurlu Devletinde yaşatılmış ve İmparatorluğu güçlü temellere dayandırmıştır. Böylece devletin damatları devlet yönetiminde ön plana çıktığı gibi eşleri de toplumun değerli kesimini oluşturmuş ve kıymetli hanımlar olarak tarih sahnesindeki yerini almışlardır. Bir Türk devletinin kurucusu olan Timur'un Moğol soyuna mensup kadınlarla evlenmesi, tartışmalı bir mesele olarak değerlendirilse de, bu uygulamanın devlet yönetimini meşrulaştırma bağlamında gerekli olduğu ve devlete zararlı olmadığı algısını uyandırmaktadır. İyi soylu kadınlara değer veren bu toplumların amacı Cengizli soyuna mensup erkek evlatlar dünyaya getirerek hanedanlığın devamını sağlamak olmuştur. Fakat ne Saray Mülk Hatun ne de Mülket Ağa Timur'a bir erkek evlat verememiştir. Tabii bu kadınların toplum nezdinde itibarını sarsmamış aynı değerleri ve kıymetlerini korumuşlardır. Dönemin hükümdarları ve ardıllarının evlilik yoluyla meşruiyeti sağlama politikası, imparatorluğun sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu evlilikler neticesinde kadınlar toplum nezdinde büyük bir itibara kavuşmuş ve hanedanın en gözde kadınları olmuşlardır. Hanedan üyesi kadınlar toplumda o kadar etkili bir konuma ulaşmışlar ki önemli mimari yapılara ve vakıflara imza atmış ve isimlerini öldükten sonra da yaşatabilmişlerdir. Moğol ve Timurlular iktidarının meşruiyeti üzerinde herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmamıştır. Aksine hükümdarlar meşruiyetlerini sağlam temellere dayandırmışlar ve sembolik bir ifade ile "hân" ünvanını kullanmışlardır. Moğollar güregân ünvanlı damatlarla sağlam temellere dayalı askeri bir ordu kurarken Timurlular ise bu ünvanla hânın damadı olarak kadınlar aracılığıyla güçlü bir yönetim anlayışı oluşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Hâtîfi, (1958). *Timurname*, Madras.
- Abû'l-Farac, G. (1950). *Abû'l-Farac Tarihi*, Cilt 2, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara
- Aka, İ. (1994). "Mîrzâ Şahrûh Zamanında (1405-1447) Timurlularda İmar Faaliyetleri", *Bellekten*, Vol. 48, No. 189-190, ss. 285-297.
- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahrûh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK, Ankara.
- Aka, İ. (2000). "Timur Sâdece Bir Asker mi idi?", *Bellekten*, Cilt LXIV, Sayı 240, 453-466.
- Aka, İ. (2012) "Timur", *DİA*, Cilt. 41, İstanbul, 173-177.
- Alan, H. (1996). *Sultân Ebû Sa'îd Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi.
- Alan, H. (1999). "Bir Timurlu Hanımı; Gevherşâd ve Tarhanî Emîrlere", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, (Ed: Mehmet Ersan), İzmir, ss. 232-248.
- Alan, H. (2007). *Bozkırdan Cennete Timurlular 1360-1506*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Andican, A. (2019). *Emir Timur Tarih, Siyaset, Miras*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Anonim, (1986). *Moğolların Gizli Tarihi I*, (Çev: Ahmet Temir), TTK, Ankara.
- Arbabzadah, N. (2017.). "Women and Religious Patronage in the Timurid Empire", *Afganistan's Islam, From Conversion to the Taliban*, (Ed: Nile Green), University of California Press, California 57-70.
- Âştîyânî, A. İ. (1389). *Tarihî Moğol*, Tahran.
- Aybakan, B. ve Dönmez, İ. K. (2004). "Meşrû", *DİA*, Cilt 29, İstanbul, 378-383.
- Bademci, A. (2016). *Cengiz Yasası ve Timur ve Timur ve Tüzükâtı*, (2. Basım), Ötüken, İstanbul.
- Barthold, W. (2006). *Türk-Moğol Ulusları Tarihi*, (Çev: Hasan Eren), TTK, Ankara.
- Barthold, W. (2015). *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev: İsmail Aka), (2. Baskı), TTK, Ankara.
- Barthold, W. (2021). *Kafkasya ve Doğu Avrupa Tarihi*, Pınar Yay., İstanbul.

- Bashir, S. (2013). *Fazlullah Esterabâdî ve Hurufilik*, (Çev: Ahmet Tunç Şen), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Biber A. ve Turancı E. (2014). "Toplumsal Şeytan Üçgeni: İktidar, Hegemonya ve Propaganda", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 28-41.
- Blair, S. S. (1996). "Timurid Signs of Sovereignty", *Oriente Moderno, Nuova Serie*, Vol. II, 551-576.
- Boyle, J. A. (1963). "The Mongol Commanders in Afganistan and India According to the Tabaqat-ı Nasırı of Juzjani", *Islamic Research Institu, International Islamic University*, Islamabad, pp. 235-247.
- Boyle, J. A. (1956). "On the Titles Given in Juvaini to Certain Mongolian Princes", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 19, ½, 146-154.
- Bretschneider, E., M. D. (1888). *Mediaeval Researches From Eastern Asiatic Sources*, II, London.
- Broadbridge, A. F. (2016). "Family and Politics: The Ilkhanid-Oirat Connection", *Journal of the Royal Asiatic Society, Third Series*, Vol. 26, No. 1/2, The Mongols and Post-Mongol Asia: Studies in Honour of David O. Morgan, 121-135.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon, Oxford.
- Clavijo, R. G. (2016). *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), (1. Basım), İstanbul.
- Cüveynî, (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*, Cilt I-III, (1.Baskı), (Çev: Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Çelik, B. (2010). "Cengiz Han Oğlu Toluy I: Ailesi", *SUTAD*, Sayı 50, 375-393.
- Çetin, H. (2003). "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 58, Sayı 3, 61-88.
- D'ohsson A. C. M. (2014). *Moğol Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, (Haz: Ekrem Kalan), İstanbul.
- Duman, N. A. (2023), "Osmanlı Devleti'nde İktidarın Meşruiyeti Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 78, No. 4, 663-686.
- Ebû'l Kâsım Şukrâî, (1316). *Silsile-î Tîmûrî ya Gûrgânî*, Hemedân.
- Eğilmez S. (2010). *Krallara Mektuplar (Timur Tarihi ve Avrupa Krallarına Mektupları)*, Fenomen Yay., Erzurum.
- Eğilmez S. ve Macit E. (2018). *Bozkırların Son Fatih Emir Timur Tarihi ve Avrupa Diplomatikası*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Elewy, H. G. (2012). "On Women, Power, and Politics During the Last Phase of the Ilkhanate", *Arabica*, T. 59, Fasc. 6, 709-723.
- Fakhr al-dîn Dâvûd Banâkatî, (1969). *Târikh e Banâkatî*, (Ed: Ja'far Shear), Tahrân
- Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, (1239). *Mücmel-i Fasîhî*, Cilt. III, (Tashih: Mahmûd Ferruh), Kitâbfurûş-i Bâstân, Meşhed.
- Fayzıyev, T. (1994). *Timur Dönemi Prensesleri*, A. Kodiriy Halk Mirası Yayınları, Taşkent.
- Galstyan, A. G., (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev: İlyas Kamalov), (1.Baskı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Golubev, G. (2011). *Uluğ Bey*, (Trc: Abdrasul İsakov), TTK, Ankara.
- Göktürk G. (2021). "Toplum ve Siyaset", *Genel Hatlarıyla Sosyoloji*, (Ed: Musa Yavuz Alptekin), Nobel, Ankara.
- Gördeğir, E. (2019). "İlhanlı Hükümdarlarının Leviratus Geleneğine Uygun Evlilikleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 12, Sayı XLIII, 1324-1340.
- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu -Attilâ, Cengiz Han, Timur-*, (Trc: Halil İnalçık), (Haz: Ertuğrul Tokdemir-Mustafa Dönmez), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Gülensoy, T. "Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar", *Türk Dili Araştırma Yıllığı- Belleten*, Ankara: TDK Yayınları, 1973-1974, 293-318.
- Gülensoy, T. ve Küçüker, P. (2015). *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Güler, N. (2016). *Hârezmşâhların Moğollar ile Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi.
- Hacı, Ö. (2018). *Çengiz-Nâme*, (Haz. İlyas Kemaloğlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Hâfız Ebrû, (1372). *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, c. I-II, (Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî), Vizâret-i Ferhengi İrşâd-ı İslâmî, Tahrân.
- Hândmîr, (1362). *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, IV, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfurûşî Hayyâm, Tahrân.
- Hartog, L., (2003). *Cengiz Han Dünyanın Fatihî*, (Çev: Serkan Uzun), (1. Baskı), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hasan-ı Rumi, (2006). *Ahsenü't-Tevârih*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara.
- Hookham, H. (1962). *Tamburlaine The Conqueror*, London.
- Hurşâh b. Kubâd el-Hüseynî, (1965). *Târîh-i Kutbî*, (5. Kısım), (Mrt: Seyyid Mücâhid Hüseyin Zeydî), Câmiat-ü Milliye-i İslâmiyye, Yeni Delhi.
- Hüseyin-i Baykara Divân'ından Seçmeler, (1987). (Haz: Kemal Eraslan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 709, Ankara.
- İbni Arabşah, (2012). *Acâibu'l Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (Çev: Ahsen Batur), Selenge, İstanbul.
- İbni Tagrıberdi, (2013). *En-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, (Çev: Ahsen Batur), Selenge, İstanbul.
- İbnü'l Esir, (2016). *El-Kâmil Fi't-Tarih*, (Çev: Ahmet Ağırakçe, Beşir Eryarsoy vd.), Cilt. 9, Ocak Yayıncılık, İstanbul.
- İnan, A. (1951). "Güvey Kelimesi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt. IX, 139-145.
- İsmail, A. (2000). *Timur ve Devleti*, TTK, (2. Baskı), Ankara.
- Jackson, P. (2022). *Moğollar ve İslam Dünyası*, (Çev: Ali Fahri Doğan), Selenge İstanbul.
- Jamaluddin, S. (1978). "The Political Significance of the Matrimonial Alliances of Amir Timur", *Proceedings of the Indian History Congress*, 39/2, 915-923.
- Jamaluddin, S. (1984). "Status of Women of the Ruling Timurid Family", *Proceedings of the Indian History Congress*, 45, 789-796.
- Johannes, S. (2020). *Timur'un Sarayında (Fransa'ya Gönderdiği Elçinin Kaleminden Emîr Timur'un Hayatı, Devleti ve Halkı)*, (Çev: Ahmet Deniz Altuntaş), Kronik, İstanbul.
- John E. W. (1990). *The Timurid Dynasty*, Indiana University, Bloomington.
- Kadı Ahmed Gaffârî Kazvînî, (1963), *Târîh-i Cihân-Ârâ*, Kitâbfurûşî-i Hâfız, Tahrân.
- Kafalı, Mustafa, "Cengiz Han" *DİA*, Cilt VII, İstanbul 1993, 367-369.
- Kafesoğlu, İ. (1953). "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, V (8), İstanbul, 105-136.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/ 1092-1221)*, TTK, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2009). *Türk Millî Kültürü*, Ötüken, İstanbul.
- Kamalov, Z. (2019). *Kılıç ve Kalem Tutan Hanımlar*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul.
- Kanat C. ve Alican M. (2018). *Timur-Yıldızların Bahtına Hükmeden Son Cihangir-*, (1. Baskı), Yaditepe Yayınları, İstanbul.
- Kanat, C. (1996). *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi.
- Kazvînî, A. G., (1963). *Târîh-i Cihân-Ârâ*, Kitâbfurûşî-i Hâfız, Tahrân.
- Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Celâfiddîn İshâk es-Semerkândî, (1383). *Matla'-ı Sadeyn ve Mecmâ'-ı Bâhreyn*, Cilt. I-II-III-IV, (Haz.: Abdülhüseyn Nevâî), Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî, Tahrân.
- Kuran, E. (1990). "Türk Ailesinin Tarihi Gelişmesi", *Türk Yurdu Aile Özel Sayısı*, Cilt 10, 54-55.
- Kurtoğlu, Y. (2021). *Eski Orta Asya Türk Devletleri'nde Aile*, *Türk Tarih Kurumu*, 2. Baskı, Ankara.
- Küçükyıldız, N. (2022). *Timurlular Döneminde Kadın*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, Cilt 2, (Çev: Günay Karaağaç), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Macit, E. (2017). *Timurlular Zamanında Azerbaycan*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Manz, B. F. (1998). "Temur and the Problem of a Conqueror's Legacy", *Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Cambridge University Press, Vol. 8, No. 1.

- Manz, B. F. (2000). "Timur ve Hakimiyetin Sembolü", (Çev: Musa Şamil Yüksel), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XV, 257-272.
- Manz, B. F., (2003). "Women in Timurid Dynastic Politics", *Women in Iran From the Rise of Islam to 1800*, (Ed.: By Guity Nashat and Bisbeck), Urbana and Chicago, University of Illinois Press.
- Manz, B. F., (2008). *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, (Çev: Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası, İstanbul.
- Marozzi, J. (2018). *Timurlenk (İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatih)*, (Çev: Hülya Kocaoluk), YKY, İstanbul.
- Mîrhând, (1339). *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Cilt. VI-VII, (Nşr. Abbâs Zeryâb), Müessesesi-i Hayyam ve İntişârât-ı Pirûz, Tahrân.
- Moğolların Gizli Tarihi*. (2016), (Çev: A. Temir), TTK, Ankara.
- Mu'inuddîn N. (1957). *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, (Yay: Jean Aubin), Kitâbfurûş-i Hayyâm, Tahrân.
- Munferid, M. F. (1382). *Peyvend-i Sîyaset ve Ferheng Der Asr-ı Zevâl-ı Timuryân ve Zuhûr-ı Safeviyyân (873-911/1468-1505)*, İntişârât-ı Danışgâh-ı Tahrân.
- Nizamüddin Şâmî, (1987). *Zafernâme*, (Çev: Necati Lugal), TTK, Ankara.
- Oktay, C. (2005), *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa, İstanbul.
- Okumuş, E. (2010). *Meşruluğun Toplumsal Gerçekliği*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Oruç, C. (2023). "Bâbü'rün İktidar Mücadelesinde Meşruiyet Kaynağı Olarak Türklük, Timur ve Timur Mirası", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 547-560.
- Özaydın, A. (2012). "Unvan", *DİA*, Cilt 42, İstanbul.
- Özgüdenli. O. G. (2020). "Moğollar", *DİA*, Cilt 30, İstanbul, 225-229.
- Özyetkin, A. M. *Eski Türk resmi yazışma geleneğine dair: Timürlü hükümdarı Ebû Sa'id Küregen'e ait Uygur harfli 1468 tarihli bir bitik*. <https://kutuphane.tdk.gov.tr/details?id=28712>.
- Paydaş, K. (2019). "Timur'un Askeri Faaliyetlerinde Av'ın Önemi" *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, (Ed: Burak Kocaoğlu), Ankara, 939-945.
- Rejepova, A. (2019). *Timurlularda Kültürel Hayat ve Sultan Hüseyin Baykara Dönemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Reşîdüddîn Fazlullâh-î Hemedânî, (1362). *Câmi'ût – tevârih: 718/1318*, Cilt I-II, (Haz: Behrem Kerîmî), İntişârât-ı İkbâl, Tahrân.
- Reşîdüddin Fazlullah, (2013). *Câmiu't – Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev: İsmail Aka- Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Roux, J. P. (2018). *Babur -Büyük Moğolların Tarihi-*, (Çev: Lale Arslan Özcan), Dergah Yayınları, İstanbul.
- Roux, J. P., (2001). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev: Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Rybatzki, V. (2006). *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen Dokumente: Eine Lexikalische Untersuchung*, Helsinki.
- Schiltberger, J. (1995). *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (Çev: Turgut Akpınar), İletişim, İstanbul.
- Semerkindî, Kemâleddîn Abdurrezzâk, (1383). *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn, I-II*, (Haz: Abdülhüseyn Nevâî), Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî, Tahrân.
- Soslu, S. (2017). "Kapadokia Krallığı'nda Siyasi Evlilikler ve Kurulan İttifaklar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 36, Sayı 61, 9-29.
- Spuler, B. (2011), *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri /1220-1350*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge, İstanbul.
- Subaşı, Ö. (2022). "Siyasî Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın", *Anasay*, Yıl 6, Sayı 21, 3-49.
- Şahin, S. (2017). *Kıssa-i Temur-Name*, Palet Yay., Konya.
- Şerefüddin Ali Yezdî, (2013) *Emîr Timur-(Zafernâme)*, (Çev: Ahsen Batur), Selenge, İstanbul.
- Tacû's-Selmânî, (1999). *Tarih-nâme*, (Çev: İsmail Aka), TTK, 2. Baskı, Ankara 1999.

- Temir, A. (2002). "Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı", *Türkler*, Cilt VIII, Ankara, 256-264.
- Togan, İ. (2003). "Turkic Dynasties: 9th to 15th Century", *EIC*, (Ed: Suad Joseph, Leiden-Boston), Brill.
- Toğan, İ. (2002). "Çinggis Han ve Moğollar", *Türkler*, Cilt VIII, Ankara, 235-255.
- Tombuloğlu, T. (2020). "Timurlu Devletinde Yapılan İttifak Evlilikleri", *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (2), 322-334.
- Turğut, F. (2017). "Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar", *Medeniyet ve Toplum*, Cilt 1, Sayı 1, 93-117.
- Türcan, T. (2010). "Şeriat", *DİA*, 38, İstanbul, 571-574.
- Türkçe Sözlük, (2011), (Haz: Şükrü Halûk Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ürekli, M. (1993). "Celayirliiler", *DİA*, Cilt 7, İstanbul, 264-265.
- Vladımcov, B. Y. (1950). *Cengiz Han*, (Çev: Hasan Ali Ediz), MEB, İstanbul.
- Vladımcov, B. Y. (1987). *Moğolların İçtimaî Teşkilatı*, (Çev: Abdulkadir İnan), TTK, Ankara.
- Wing, P. (2016). "Introduction and Source for the History of the Jalayirids", *The Jalayirid*, *Edinburgh University Press*, Edinburgh.
- Woods, J. E. (1990). *The Timurid Dynasty*, *Bloomington*, Indiana University.
- Yağlı, A. R. (2016). *Timur Tüzükatı –Bozkırın Töresi-*, (1. Basım), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2002). *Celayirliiler Kabile-Devlet*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi.
- Yinanç, M. H. (2001). "Celâyir", *İA*, Cilt 3, MEB Yay., Eskişehir 64-65.
- Yinanç, M. H. (1977). "Celâleddin Harzemşah", *İA*, Cilt 3, İstanbul, 49-53.
- Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Yücel, M. U. (2001) "Kalmuklar", *DİA*, Cilt 24, İstanbul, 267-268.
- Yücel, M. U. (2010). *Moğollar Tarihi*, İÜ Ders Kitabı, İstanbul.
- Yüksel, M. Ş. (2009). *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK, Ankara.
- Yüksel, M. Ş. (2010). "Meşruyet Kaynağı Olarak Timurlu Kadını", *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt 14 Sayı 45, 237-246.
- Yüksel, M. Ş. (2011). "Timurlularda Kadın", *Ortaçağda Kadın*, (Ed: Altan Çetin), Ankara, 569-592.
- Zhao, G. Q. (2001). "Marriage as Political Strategy and Cultural Expression: Mongolian Royal Marriages From World Empire to Yuan Dynasty, Yuan shi", *Biographies of Empresses and Imperial Concubines*, Volume 114, New York.
- Zorlu, S. E. (2022). "Eski Türklerde ve Osmanlı Devleti'nde Meşruyet İnancı Bağlamında Devlet Başkanının Belirlenmesi", *Necmeddin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/2, 501-533.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 03.04.2024 ✓Accepted/Kabul: 07.10.2024

DOI:10.30794/pausbed.1464342

Research Article/Araştırma Makalesi

Tünay Doğan, N. N. ve Durusoy Öztepe, N. (2024). "Enerji Sektöründe Çalışma Bozucu Davranışlarının Tipolojisi: Kaynakları ve Çeşitleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 209-228.

ENERJİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞMA BOZUCU DAVRANIŞLARININ TİPOLOJİSİ: KAYNAKLARI VE ÇEŞİTLERİ*

Nazan Nur TÜNEY DOĞAN**, Nagihan DURUSOY ÖZTEPE***

Öz

Bu çalışmada, enerji sektöründeki çalışma bozucu davranışların neler olduğunun ortaya çıkarılması; bu davranışların nedenleri ve nasıl önlenebileceğinin açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu amaçtan hareketle, çalışmada kritik olaylar tekniği kullanılmış ve bir enerji santralinde çalışan 40 sendikali mavi yakalı işçinin bakış açısından 158 kritik olay analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışma bozucu davranışlar en fazla kişilere yönelik olarak ortaya çıkmakta; bunlar içerisinde, en sık, çalışma arkadaşının zayıf yönleriyle dalga geçme ya da arkadaşının zayıf yönlerini kullanma davranışına rastlanmaktadır. İşyerine ya da üretime yönelik çalışma bozucu davranışlar ise, daha çok işi bilinçli olarak yavaşlatma ve iş saatlerinde başka şeylerle uğraşarak işin kalitesini düşürme davranışları etrafında yoğunlaşmaktadır. Devletten özel sektöre geçilmesi, ücret ödeme düzensizlikleri, motivasyonu düşük yöneticilerin varlığı çalışma bozucu davranışların nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma bozucu davranışların sonucunda örgütsel adalet algısının, iş motivasyonunun, örgütsel bağlılığın, iş veriminin olumsuz etkilendiği; çalışanların özgüveninin azaldığı, öfke ve stres düzeylerinin ile iş kazası sayılarının arttığı bulgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çalışma bozucu davranışlar, Enerji sektörü, Kritik olaylar tekniği, Geri çekilme, Kötüye kullanma.

COUNTER-PRODUCTIVE WORK BEHAVIORS IN ENERGY SECTOR: RESOURCES AND TYPES

Abstract

In this study, it is aimed to reveal the encountered counter-productive behaviours in energy sector and to clarify the reasons for these behaviours and how they can be prevented. In accordance with this purpose, by using the critical events technique, 158 critical events were obtained from 40 of the unionized blue-collar workers perspective that are employed at a power plant. According to the findings, counter-productive behaviours are mostly directed towards people; among these, the most common behaviour is to use or make fun of the weaknesses of a colleague. On the other hand, counter-productive behaviours towards the production or the work place concentrate on slowing the work consciously and decreasing the quality of the work by dealing with other things during the working hours. Corporatisation, wage payment irregularities, and the presence of low-motivated managers appear to be the causes of counter-productive behaviours. As a result of the counter-productive behaviours, perceptions of organizational justice, job motivation, organizational commitment, and work efficiency were negatively effected, decreased self-confidence, anger, and stress levels among the employees and occupational accidents were increased.

Keywords: Counter-productive work behaviors, Energy sector, Critical events technique, Withdrawal, Abuse.

*Çalışma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı bünyesinde yürütülen "Enerji Sektöründe Çalışma Bozucu Davranışlarının Tipolojisi: Kaynakları, Çeşitleri ve Önlenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, MUĞLA.

e-posta: nazannurtunay@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-9929-3904>)

***Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: ndurusoy@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-5963-8592>)

1. GİRİŞ

Çalışma tutumları, kişinin işine karşı hislerini, inançlarını ve işine olan bağlılığını ifade eden işine dair değerlendirmeleridir (Judge ve Kammayer Mueller, 2012: 344). Bu tutumlar, çalışan kişilerin ihtiyaçları, işe yönelik beklentileri ve beklentilerin karşılanma düzeyi, duygu, düşünce ve değerleri ile kişilik ve davranış özelliklerine ve geleceğe yönelik kariyer planlamalarına kadar pek çok faktörden etkilenebilmektedir. Bu anlamda, çalışma tutumları olumlu olabileceği gibi, beklentilerin karşılanmaması durumunda olumsuz özellikler de gösterebilmektedir.

Çalışma tutumlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri iş tatmini ya da tatminsizliğidir. İş tatmini, kişinin işini ve iş deneyimini değerlendirmesi sonucunda hissettiği olumlu duygusal tutum ya da hoşnutsuzluk durumu olarak tanımlanmaktadır (Locke, 1976: 1304). Bu anlamda, işe karşı duyulan hoşnutsuzluk durumu ise iş tatminsizliğini ortaya çıkarmaktadır. İş tatminsizliği, kişinin çalışma deneyimi neticesinde işine, çalışma ortamına ya da iş arkadaşlarına karşı duyduğu hoşnutsuzluğu, negatif tutum ve davranışları ifade etmektedir (Özdemir, 2006: 80-81). Çalışanlarda iş tatminsizliği, isteksizlik, işe olan ilginin azalması, motivasyon düşüklüğü, devamsızlık ve işyeri barışının bozulması gibi istenmeyen davranışların artmasına neden olabilmektedir.

Kimi zaman kişinin çalıştığı kuruma bağlılığı ve güçlü aidiyet duygusu da çalışmatutumunu etkileyebilmektedir. Örgütsel bağlılık olarak ifade edilen bu durum, kişinin işyerindeki faaliyetlere içten ve güçlü bir katılım göstermesini, işyerinde varlığını sürdürme konusunda güçlü bir istek duymasını ve işyerinin hedef ve çıkarlarına ulaşması konusunda kişinin eylemde bulunmasını sağlayan önemli bir psikolojik durumdur (Mowday vd.,1982: 27; Wiener, 1982: 421). Bu anlamda, örgütsel bağlılığın olmadığı veya zayıf olduğu durumlarda kişinin işyerinin amaç, hedef ve değerlerine önem vermemesi ve olumsuz çalışma tutumu takınması olası görünmektedir. Tam tersi şekilde, işyerinin çalışanın iyiliğini önemsemediği, çalışanın katılımına önem vermediği ya da bunun çalışanlar tarafından hissedilmediği ve yeterli bulunmadığı durumlarda da olumsuz çalışma tutumları ortaya çıkabilmektedir.

Çalışanlar işyerinde farklı nedenlerle birçok olumsuz çalışma tutumu sergileyebilmektedir. Çalışanların olaylar ve durumlar nedeniyle olumsuz hislere kapılıp işyerine veya diğer çalışanlara karşı bilinçli şekilde yapmış olduğu olumsuz davranışlar, çalışma bozucu davranışlar olarak adlandırılmaktadır (Spector ve Fox, 2005: 152). Bu davranışların en önemli özelliği, farkındalıkla yapılması ve çalışanın kasıtlı eylemini içermesidir. Bahsedilen çalışma bozucu davranışlar, tarihte ilk başta aktif ve direkt olarak gösterilirken, zamanla kontrol sistemlerin ve çalışma kurallarının gelişmesiyle birlikte daha dolaylı yollardan; diğer bir ifadeyle gizli gösterilir hale gelmiştir. Bu da çalışma bozucu davranışların varlığını tespit etmeyi ve önlemeyi zorlaştırmaktadır. Çalışma bozucu davranışların ortaya çıkışı ile çalışma koşulları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Tarihsel anlamda da kayıt altına alınan önemli çalışma bozucu davranışlar sanayi devriminin ağır ve insanlık dışı çalışma koşullarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, olumsuz işyeri adalet algısı, iş tatminsizliği, işyeri bağlılığının ve işe adanmışlık duygusunun azalması ile işyerinin ücret, terfi ve kariyer imkânlarına dair olumsuz algılar çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasını koştulamaktadır. İşyerinde ortaya çıkan çalışma bozucu davranışların farklı bir boyutu ise kontrol altına alınmadığı sürece hızla tüm örgüte yayılabilmesi ve hem bireysel hem de örgütsel anlamda krizlere yol açabilmesidir. Pek çok çalışmada, çalışma bozucu davranışların çalışan verimliliğini azalttığı, üretim veya hizmet maliyetlerinin arttığı, ürün ve ekipmanlara zarar verdiği, işçi devir oranlarını arttırdığı, çalışanların memnuniyetini azaltarak işle ilgili stres yaşamalarına neden olduğu bulgulanmıştır (Moretti, 1986; Penney ve Spector, 2005; Küçük, 2019).

Bu çalışmanın temel amacı; çalışma bozucu davranışların hangi biçimlerde ortaya çıktığını tespit ederek, bunların nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Araştırma, enerji sektöründe faaliyet gösteren bir işyerinde sendikali mavi yakalı çalışanlarla gerçekleştirilmiştir. Çalışma bozucu davranışlarla ilgili alan yazında yapılan çalışmaların önemli bir kısmı hizmetler sektöründe faaliyet gösteren beyaz yakalı çalışanlarla gerçekleştirilmiş; mavi yakalı çalışanların ağırlıkta olduğu üretim sektörlerinde bu konuda detaylı çalışmaların yapılmadığı gözlemlenmiştir. Önemli sektörlerden biri olan enerji sektöründe çalışma bozucu davranışların hangi biçimlerde ortaya çıktığına dair henüz yeterli çalışma bulunmamaktadır. Ancak enerji sektörünün entegre yapısı nedeniyle, bir kurumda çalışma bozucu davranış nedeniyle doğabilecek bir krizin tüm sektörlerle yayılması muhtemel görünmektedir. Bu anlamda, enerji sektöründe doğabilecek çalışma bozucu davranışların türleri ve nedenlerinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın ayırt edici başka bir özelliği de çalışmaya katılan kişilerin

Özetepe

sendikalı çalışanlar olmasıdır. Çalışma bozucu davranışların, çalışma şartları ağır, çalışanların haklarını tam olarak alamadığı veya korku kültürü ile yoluna devam eden bir işyerinde ortaya çıkması doğaldır. Fakat sendikal haklardan yararlanan, ücretleri piyasa şartlarının üzerinde olan ve iş- özel yaşam dengesini bozmayacak çalışma saatlerine sahip işyerlerinde de bu tarz davranışlarla karşılaşılabilir. Literatüre bakıldığında çalışma bozucu davranışlar ile ilgili genellikle farklı ülkelerin iş kültürüne uygun ölçekler geliştirilmiş ve Türkiye’de yapılan çalışmalarda da büyük ölçüde bu ölçekler kullanılmıştır. Ancak bu çalışmada, çalışma bozucu davranışların tipolojisi, nedenleri ve sonuçları nitel araştırma tekniklerinden biri olan “Kritik Olaylar Tekniği” kullanılarak ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmada ilk olarak, çalışma bozucu davranış kavramı, nedenleri, nasıl sınıflandırıldığı, sonuçları ve önlenmesine dair literatür incelenmiş; ardından enerji sektöründe mavi yakalı çalışanlar ile gerçekleştirilen alan araştırma bulguları yorumlanmıştır. Kritik olaylar tekniği kullanılarak elde edilen veriler, Robinson ve Bennet’in (1995) yapmış olduğu ve benzer çalışmalarda sıklıkla kullanılan çalışma bozucu davranış tipolojisi baz alınarak sınıflandırılmış; çalışma bozucu davranışların nedenleri ise Marcus ve Schuler’in (2004)’te yapmış olduğu sınıflandırmaya uygun şekilde tetikleyiciler, eğilim, fırsat, içsel kontrol şeklinde kategorileştirilmiştir.

2. ÇALIŞMA BOZUCU DAVRANIŞ KAVRAMI VE BU DAVRANIŞLARIN SINIFLANDIRILMASI

Çalışma bozucu davranışlar pek çok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Genel olarak, bir işyeri üyesince gerçekleştirilen işyerine ve işyerinin diğer üyelerine yönelik zarar verici, yıkıcı ya da açıkça fayda sağlamayacak davranışlar olarak tanımlanan çalışma bozucu davranışlar, sabotaj, iş yavaşlatma, hırsızlık, zamanı boşa harcama ve dedikodu yapma gibi işyerine ya da işyerindeki kişilere zarar veren doğrudan ya da dolaylı tüm davranışları içerebilmektedir (Hogan ve Hogan, 1989; Lau vd. 2003; Marcus ve Schuler, 2004; Spector ve Fox, 2005; Doğan ve Kılıç, 2014). Bu anlamda, çalışma bozucu davranışlar yalnızca işverene ait varlıklara zarar verme ya da işin kalitesini ve niceliğini bilerek düşürme gibi işyeri normlarına aykırı davranışları değil, aynı zamanda işyerindeki diğer çalışanlara ya da paydaşlara zarar veren ya da vermeyi amaçlayan toplumsal normlara uymayan kötü amaçlı davranışları da içerebilmektedir.

Sackett ve De Vore (2001: 145-146), bir davranışın çalışma bozucu davranış olarak adlandırılabilmesi için üç önemli kriterden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, gerçekleştirilen davranışın direkt zarar vermese de zarar verme potansiyeli taşıması gerekmektedir. İkinci olarak, bu davranışın yasadışı, ahlaka aykırı veya sapkın davranışlar gibi birbirleri ile kesişen özellik göstermesi yani genel bir ifadeyle ahlak dışı davranış olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Üçüncü ve en önemli ölçüt ise davranışın bilinçli bir şekilde yapılmış olmasıdır. Bu anlamda çalışma bozucu davranışlar, çalışanlar tarafından farkındalıkla ve önceden planlanmış şekilde gerçekleştirilen, çalışanın “kendi kontrolü altındaki”, başka bir ifade ile iradeye bağlı davranışlardır (Sackett ve De Vore, 2001: 146; Gruys ve Sackett, 2003: 30; Marcus ve Schuler, 2004: 648; Spector ve Fox, 2005: 152). Dolayısıyla kasıtlı olmadan yapılan ve/veya sonuçları öngörülmeden yapılan davranışlar çalışma bozucu davranış olarak kabul edilmemektedir.

Yapılan araştırmalar, çalışma bozucu davranışların oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığını göstermektedir. Her ne kadar bu davranışlar belirli başlıklar altında toplanarak sınıflandırılmış olsa da bunların boyutlarına ve neye göre belirlendiğine dair bir netlik bulunmamaktadır. Doğrudan çalışma bozucu davranışları tanımlamamakla birlikte 1961 yılında yayımladığı ve saldırganlık davranışlarının psikolojik boyutlarını ve nedenlerini ele aldığı “Salırganlığın Psikolojisi” kitabı ile Buss, çalışma bozucu davranışların tanımlanması açısından önemli bir öngörü sunmaktadır. Buss (1961)’a göre saldırgan davranışlar; fiziksel-sözel, aktif-pasif, doğrudan-dolaylı olmak üzere ikili boyutlara ayrılmaktadır. Buna göre saldırganlığın sözel biçimleri, eylemler yerine sözlerle başkalarına zarar verme çabalarını içerirken, fiziksel saldırganlık biçimleri, mağdura bir şekilde zarar vermeyi amaçlayan açık eylemleri içermektedir. Doğrudan saldırganlık biçimleri, zararın doğrudan mağdura iletildiği saldırılardır; dolaylı biçimler ise, diğer faillerin eylemleri yoluyla veya mağdurun değer verdiği kişilere veya nesnelere saldırılar yoluyla zarar verilmesini içermektedir (örn. mağdurun mülküne, ailesine ya da himaye ettiği kişiye zarar vermek gibi). Son olarak, aktif saldırganlık bazı davranışların sergilenmesi yoluyla zarar üretirken, pasif saldırganlık bazı eylemlerin engellenmesi yoluyla zarar vermektedir. Buss (1961)’a göre biri hakkındaki asılsız söylentileri inkâr edememek, ihtiyaç duyulan bilgileri iletmemek, telefon çağrılarını geri dönüş sağlamamak, birine karşı “sessiz muamele” yapmak sözel-pasif davranışlardır. Biri hakkında yanlış söylentiler yaymak, birinin fikirlerini küçümsemek, hakaret, bağırma, statü ve otorite gösterisi sergilemek, küçümseyici ve üstün bir tavırla davranmak sözel aktif davranışlara örnek gösterilmektedir. Fiziksel pasif davranışlar, önemli konularda başkalarının eylemini geciktirmesine neden

Özete

olmak, bireyin refahını veya güvenliğini koruyacak adımları atmamak, birey girdiğinde çalışma alanını kasıtlı olarak terk etmek, başkalarının kendilerini ifade etme fırsatlarını azaltmak gibi eylemleri içermektedir. Bireye ait mülkün çalınması veya tahrip edilmesi ya da bireyin ihtiyaç duyduğu kaynakları gereksiz yere tüketmek, itmek, vurmak gibi fiziksel davranışlar ile hedefe yönelik olumsuz veya müstehcen hareketler ise fiziksel-aktif hareketler olarak tanımlanmıştır.

Hollinger ve Clark (1983) "Çalışan Hırsızlığı" adlı kitabında çalışan sapkınlığını "mülke zarar" ve "üretim zarar" olmak üzere iki sınıfta ele almışlardır. Bir çalışanın işyerine ait para ya da malı yetkisiz olarak alması, zimmetine geçirmesi veya işyerine ait mal ve varlıklara zarar vermesi işyeri mülkiyetine zarar verme davranışlarına örnek gösterilirken; yavaş veya özensiz çalışmak, hastalık iznini suiistimal etmek, uzun kahve molaları, işte alkol ve uyuşturucu kullanımı ve işe geç gelip erken ayrılma gibi iş yapış şekline ait standartların ihlal edilmesi ve iş veriminin düşmesine yönelik davranışları ise üretime zarar veren davranışlar olarak tanımlanmışlardır.

Robinson ve Bennet (1995: 565) ise mülkiyete ve üretime verilen zararlara ek olarak kişisel saldırganlık ve politik saldırganlık davranışlarını da eklemişler ve çalışma bozucu davranışları toplam dört boyutta incelemişlerdir. Bu sınıflandırmada çalışma bozucu davranışlar, işyerine karşı (örgütsel sapkınlık) ve işyerindeki diğer çalışanlara karşı (bireysel sapkınlık) gösterilen davranışlar olarak ikiye ayrılmıştır. Ayrıca bu sapkın davranışlar, niteliğine göre ciddi ve önemsiz olmak üzere iki boyutta daha analiz edilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre üretime karşı sapkınlık, işyerinde belirlenmiş kuralların dışına çıkarak kaliteyi düşüren davranışlar olup, örgütsel sapkınlığın daha hafif boyutundaki davranışları işaret etmektedir. Örneğin, işe geç gelme, işten erken ayrılma, aşırı molalar verme, işi yavaşlatma ve işyeri kaynaklarını israf etme bu davranışlara örnek olarak gösterilmektedir. Mülkiyete karşı sapkınlık ise işyerindeki mallara zarar verme şeklinde ortaya çıkan daha ciddi boyuttaki çalışma bozucu davranışlardır. Örneğin, işyeri ekipmanlarının sabote edilmesi, rüşvet alma, çalışılan saat hakkında yalan söyleme, hırsızlık yapma davranışları bu gruba girmektedir (Robinson ve Bennett, 1995: 565). Bu sınıflandırmaya göre kişilere yönelik saldırgan davranışlar ise, işyerindeki diğer çalışanlara karşı gösterilen saldırgan davranışları ifade etmekte olup, kişisel saldırganlık ve politik saldırganlık olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. Kişisel saldırganlık, işyerindeki diğer kişilere karşı cinsel ya da sözlü tacizde bulunmak, çalışma arkadaşlarının eşyalarını çalmak, çalışma arkadaşlarını tehlikeye atmak gibi davranışları içermekte ve ciddi boyuttaki davranışlar olarak sınıflandırılmaktadır. Politik saldırganlık ise, işyerindeki diğer kişilere karşı kayırcı ya da dışlayıcı davranışları içermekle birlikte, kişisel saldırganlığa göre daha hafif düzeydeki davranışları içermektedir. Örneğin; çalışma arkadaşları hakkında dedikodu yapma, çalışma arkadaşlarından birini kayırma ya da suçlama, başkalarıyla yararsız rekabet içine girme, kişinin yalnızlaştırılması, iletişiminin kesilmesi, yok sayılması, dalga geçilmesi bu davranışlara örnek olarak gösterilmektedir (Robinson ve Bennett, 1995: 565).

Baron ve Neuman (1996: 163-164) 178 kişi ile yaptıkları anket çalışmasından elde ettikleri bulgularla Buss (1961)'un sınıflandırma çalışmasını geliştirerek, çalışma bozucu davranışları, tanık olunan ve deneyimlenen saldırgan davranışlar olmak üzere iki grupta toplamış; bunları ise kendi içerisinde fiziksel-sözlü, aktif-pasif, dolaylı-dolaysız olmak üzere farklı boyutlarda incelemişlerdir. İşyerlerinde saldırganlığın gizli biçimleri (sözlü, dolaylı, pasif), açık (fiziksel, doğrudan, aktif) saldırganlık biçimlerinden daha sık görülmekte ve etki/tehlike oranının maksimuma çıkarılmasında oldukça etkili olabilmektedir. Aynı çalışmada, hem tanık olunan ve hem de deneyimlenen saldırganlık açısından, sözel saldırganlığın fiziksel saldırganlığa; pasif saldırganlık biçimlerinin aktif saldırganlık biçimlerine, doğrudan saldırganlık biçimlerinin ise dolaylı saldırganlık biçimlerine göre anlamlı derecede daha sık ortaya çıktığını bulmuşlardır. İşyerlerinde sözlü ve pasif saldırganlık biçimlerinin, fiziksel ve aktif saldırganlık biçimlerine göre daha sık görülmesi her iki cinsiyetten çalışanların da genellikle gizli saldırganlık biçimlerine giriştiklerini göstermektedir (Baron ve Neuman, 1996). Yazarlar, doğrudan saldırganlık biçimlerinin dolaylı saldırganlık biçimlerine göre çok daha sık görülmesinin beklenenin aksine olduğunu belirtmektedir. Bu durumun nedeni, dolaylı saldırganlık biçimlerinin etki/tehlike oranını en üst düzeye çıkarmada yeterince etkili olmamasıdır. Ayrıca, doğrudan davranışların dikkat çekme potansiyelinin daha yüksek olduğunu ileri sürmektedirler.

Literatürde 80'den fazla farklı çalışma bozucu davranış türü bulunmaktadır. Örneğin, Gruys (1999: 78-81) yaptığı literatür taraması sonucunda 87 farklı çalışma bozucu davranış biçimi tespit etmiş; kullandığı istatistiksel teknikler aracılığıyla bu 87 farklı çalışma bozucu davranış biçimini 11 faktöre indirgemıştır. Buna göre, hırsızlık ve ilgili davranışlar (mal kaçırmak, para çalmak, mal ve hizmetlerin tanıklara hediye edilmesi, çalışanlara

Öztepe

tanımlanan indirimlerin kötüye kullanılmasına yönelik davranışlar), mülkün tahribi (işyeri mülkiyetine zarar vermek ya da yok etmek), bilginin kötüye kullanımı (işyerine ait gizli bilgileri dışarıdakilerle paylaşmak, sahte kayıtlar oluşturmak), zaman ve kaynakların kötüye kullanımı (çalışma saatlerinde herhangi bir kişisel nedenle zaman harcamak, boşa zaman geçirmek, kendisine verilen malzemeleri boşa kullanmak, özel işlerle meşgul olmak), güvenli olmayan davranış (kişinin kendini ve işin güvenliğini tehlikeye atacak davranışları bilinçli olarak yapması, güvenlik önlemlerini ve işaretlerini öğrenmemesi veya bunlara uymaması), düşük katılım (hasta değilken hastaymış gibi rapor almak, mazeretsiz işe gelmemek ya da işe geç kalmak), düşük kalitede iş (İşi bilerek yavaş ya da özensiz yapmak), alkol kullanımı, uyuşturucu kullanımı, uygunsuz sözlü eylemler ve uygunsuz fiziksel eylemler (işyeri paydaşlarına ve çalışanlarına karşı uygunsuz sözel eylemler ve fiziksel şiddet ile cinsel tacizde bulunmak) on bir sapkın davranış kategorisini oluşturmaktadır. Gruys ve Sackett ise 2003 yılında, bu 11 çalışma bozucu davranışın “kişi-örgüt arasında” ve “göreve yönelik” davranışlar olmak üzere temel iki boyutta ele alınabileceğini belirtmişlerdir (Gruys ve Sackett, 2003: 40-41).

Çalışma bozucu davranışlar hakkında yapılan tüm çalışmaları derleyen ve sonrasında genel olarak çok kabul görmüş sınıflandırmalardan bir diğeri ise Spector vd. (2006: 448-450) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada çalışma bozucu davranışlar; örgütsel ve kişisel olmak üzere iki farklı perspektif ile araştırılıp beş alt boyutta gruplanmıştır. Bunlar; kötüye kullanma, üretimden sapma, sabotaj, hırsızlık, geri çekilme olmak üzere 5 boyut olarak incelenmektedir. Kötüye kullanma (abuse); işyerinde başkalarına yönelik yapılan zararlı bireysel davranışları kapsarken; üretimden sapma (production deviance), işin kalitesini bilinçli olarak düşürmeyi ifade etmektedir. Sabotaj (sabotage), işyerine ya da çalışma arkadaşlarına ait eşya ve malzemelerin zarara uğratılması olarak tanımlanırken; hırsızlık (theft); çalma ya da hizmet ve ürünleri ücretsiz sunma şeklinde görülebilmektedir. Geri çekilme (withdrawal) ise, yazılı ve sözlü kurallara karşı iş sürelerine uymama, devamsızlık, izinleri amacına yönelik kullanmama gibi davranışları kapsamaktadır Yazarlar, taciz ve sabotajın öfke ve stresle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu, hırsızlığın duyguyla ilişkili olmadığını, geri çekilmenin ise can sıkıntısı ve üzgün olma ile ilişkili olduğunu bulgulamışlardır.

3. ÇALIŞMA BOZUCU DAVRANIŞLARIN NEDENLERİ

Çalışma bozucu davranışlar, bir kişinin çalışma ortamında sergilediği, işyerine ve diğer çalışanlara açıkça zarar veren olumsuz tutum ve eylemleri ifade etmektedir. Sonuçları itibariyle hem çalışan performansını hem de işletme verimliliğini olumsuz yönde etkileyebilen bu davranışların birçok nedeni bulunmaktadır. Literatürde bu nedenler genellikle işyeri kültürü, çalışma koşulları, çevresel faktörler, rol modeller, kişilik, stres, iş tatminsizliği, örgütsel adaletsizlik algısı gibi çeşitli faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Buradaki nedenler tek bir çalışma bozucu davranışa neden olabildiği gibi birden fazla çalışma bozucu davranışa da neden olabilmektedir.

Çalışma bozucu davranışların en sık karşılaşılan nedenlerinden biri olarak değerlendirilen “durumsal faktörler” pek çok çalışmada, yapılan iş, çalışılan işyeri ve yöneticilerle ilişkilendirilen faktörler olarak tanımlanmıştır. Örneğin, iş tatminsizliği, örgütsel adaletsizlik ve haksız muamele algısı (Neuman ve Baron, 1998; Fox vd., 2001; Cohen-Charash ve Spector, 2001; Polatçı vd., 2014), örgütsel bağlılığın azalması ve düşük düzeyde işe adanmışlık (McCroskey, 2007; Ariani, 2013), örgütün ücret, terfi ve kariyer imkânlarında eşitsizlikler gibi işle ilgili faktörlerin çalışma bozucu davranışlarla yüksek düzeyde ilişkili olduğunu bulgulayan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Neuman ve Baron’a göre (1998: 404), işyerinin küçülmeye gitmesi, işten çıkarmaların artması, ücret kesintileri ya da ücretlerin dondurulması, yönetimde yaşanan değişiklikler, çalışan performansının bilgisayarla izlenmesi ve bütçe kesintilerini içeren değişikliklerin tümü işyeri saldırganlığının “durumsal” başka bir ifade ile örgütsel nedenlerini oluşturmaktadır. Benzer şekilde Lau vd. (2003: 81-82) de işyerinin denetim yapısı, disiplin yaptırımları ve işyerinin kültürel etmenleri gibi işyeri faktörleri ile işin zorluğu, görev rotasyonu, iş yaparken özerk hissedebilme gibi işle ilgili durumların da çalışma bozucu davranışlarla ilişkili olabildiğini bulgulamışlardır. Tüm bunlarla birlikte, yüksek sıcaklık, yüksek nem, aşırı soğuk, zayıf aydınlatma, yetersiz hava kalitesi, yüksek gürültü seviyeleri ve kalabalık çalışma ortamı gibi çevresel faktörlerin de işyerinde saldırgan davranışların görülme sıklığı ile ilişkili olabileceğini ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır (Neuman ve Baron, 1998: 405). Polatçı vd.’nin (2014: 8) çalışmasında, kişi-işyeri uyumunun çift yönlü olarak arttığında kişinin işe bağlılığı ve motivasyonun artacağı, böylece çalışma bozucu davranış gösterme eğiliminin azalacağı; kişi- işyeri uyumu azaldığında ise çalışanın yabancılaşarak çalışma bozucu davranışlara olan eğiliminin artacağı öne sürülmektedir. Bu anlamda, çalışma bozucu davranışların engellenebilmesinde çalışan ile yapılan iş ve çalışılan işyeri uyumunun sağlanması oldukça önem arz etmektedir.

Özetepe

Neuman ve Baron (1998: 402-403), işyerindeki artan işgücü çeşitliliği ve norm ihlallerini saldırgan davranışların “sosyal nedenleri” olarak tanımlamışlardır. Örneğin; yaş, cinsiyet, etnik köken, kültür, fiziksel ve/veya zihinsel yetenekleri bakımından birbirinden farklı kişilerin varlığı, kişiler arasında iletişimde zorluklara ya da karşılıklı önyargılara yol açtığı ölçüde saldırganlık davranışlarını arttırılabilmektedir. Ya da bazı saldırgan davranışların “normal olarak” kabul edilmesi, yapılan işin doğasından kaynaklandığının düşünülmesi ya da çekişmeli bir örgütsel iklimin ve sert davranışların bazı mesleklerde özellikle teşvik edilmesi ve beslenmesi işyerinde saldırgan davranışları arttırılabilmektedir.

Yapılan araştırmalar, çalışma bozucu davranışların özellikle örgütsel ya da durumsal nedenlere daha fazla bağlı olabileceğini ifade etse de bazı kişilik özellikleri ile bazı his ve düşüncelerin de çalışma bozucu davranışlara yol açabileceğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Çalışma bozucu davranışlara yol açan “bireysel faktörler” daha çok yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik özellikler ile kişilik, öz yeterlilik algısı, pozitif ve negatif duygusallık, kontrol odağı gibi kişisel duygu, düşünce ve davranışları içerebilmektedir. Lau vd. (2003: 80), genç ve tatminsiz çalışanların yaşlı olanlara göre daha fazla çalışma bozucu davranış sergilediğini; kadınların ise erkek çalışanlara göre ev ve çocuk bakım yükümlülükleri nedeniyle işe devamsızlıklarının daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Fox vd. (2001: 299-302), kızgınlık, kaygı, sıkıcılık ve depresyon olarak ele alınan negatif duyguların çalışma bozucu davranışlarla pozitif yönde ilişkili olduğunu; Bolton vd. (2010: 539) ise uyumsuz ve vicdanlı olma faktörü düşük olan kişilerin daha çok çalışma bozucu davranışlara yöneldiğini bulgulamışlardır. Benzer şekilde, Bennet ve Robinson (2000: 356), başkalarının duygularını kendi çıkarlarına göre manipüle eden makyavelist kişilerin bireysel ilişkilerde daha fazla sapkınlık sergileyebileceğini; Penny ve Spector (2002: 131) ise narsist kişilerin öfke ve/veya diğer duygularda kontrol zorluğu yaşadığı için hem çalışma arkadaşlarına hem de mülkiyete zarar verme eğilimlerinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Neuman ve Baron (1998: 405-406), A tipi kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin saldırganlık ve sinirlilik eğilimlerinin yüksek olması; öz denetimleri düşük bireylerin ise toplumsal duyarlılıklarının düşük olması ve çatışma durumlarında daha az uzlaşmacı ve başkalarına karşı davranışlarında daha çok kışkırtıcı olabilmeleri nedeniyle daha fazla saldırganlık gösterebilecekleri ileri sürmüşlerdir. Tam tersi bir şekilde, yüksek içsel kontrol ve pozitif duygusallığa sahip bireyler ile dürüstlük ilkesine önem veren ve iş sadakati yüksek olan bireylerin çalışma bozucu davranış gösterme eğiliminin azaldığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Spector ve Fox, 2002; Marcus ve Schuler, 2004).

Çalışma bozucu davranışların nedenlerini tartışırken, bunları birbirinden kesin çizgilerle ayırıp gruplandırmak pek de mümkün görünmemektedir. Gerek örgütsel gerekse kişisel stresörler çalışma bozucu davranışların nedenlerinin çok yönlü, etkileşimsel ve döngüsel olabileceğini göstermektedir. Çoğu durumda bireylerin ruh hali ve duygusal durumu işle ilgili stresörleri nasıl algıladıklarını ya da iş ile ilgili stres kaynakları çalışanların ruh halini ve duygusal durumunu etkileyebilmektedir. Örneğin, yüksek düzeyde olumsuz ruh hali yaşayan kişiler iş stresörlerine karşı aşırı tepki gösterebilmekte ya da örgütsel stresörler arttıkça çalışanlarda motivasyon kaybı, stres artışı, adalet algısının ve işyeri bağlılığının azalması, performans düşüklüğü gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Fox vd. (2001: 298-302) işyeri kısıtlamalarının, kişilerarası çatışmanın ve algılanan işyeri adaletsizliğinin iş stresi oluşturduğu, çalışma bozucu davranışın bir gerilme tepkisi olduğu ve bu olumsuz duygunun stres/gerginlik ilişkisine aracılık ettiği çıkarımlarını yapmışlardır. Benzer şekilde, Martinko vd. (2002: 37), çalışma bozucu davranışların hem kişisel hem de durumsal nedenlerinin, bilişsel işleme sürecinden sonra negatif duygulara yol açacağını ve son olarak çalışma bozucu davranışların görülmesine neden olacağını öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla çalışma bozucu davranışların nedenlerini yalnızca durumsal (dışsal) ve kişisel (içsel) nedenler olarak ayırmak ve bunlar arasındaki ilişkiyi görmezden gelmek kısıtlayıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Marcus ve Schuler (2004), durumsal ve kişisel nedenlere kontrol ve motivasyon faktörlerini de dahil ederek, çalışma bozucu davranışların nedenlerini tetikleyiciler, fırsatlar, içsel kontrol ve eğilimler olmak üzere dört boyutta analiz etmişlerdir. Tetikleyiciler, çalışma bozucu davranış tetikleyen dış olaylar ya da bu tür olayların yarattığı içsel algılar olarak tanımlanmıştır. Örneğin, ücret kesintileri ve bunun yarattığı adaletsizlik algısı, hayal kırıklığı, düşük iş memnuniyeti ve artan stres çalışma bozucu davranışları tetikleyen nedenler arasında sıklıkla ifade edilmektedir. Fırsatlar ise algılanan grup normları, beklenen grup yaptırımları, algılanan örgütsel izleme, örgütsel yaptırımlar ve algılanan işsizlik riski gibi çalışma bozucu davranışların uygulanmasını kolaylaştıran herhangi bir durum ya da durum algısı olarak tanımlanmaktadır. İçsel kontrol, çalışma bozucu davranışların oluşmasına karşı bir bariyer görevi görebilecek vicdanlılık, dürüstlük, güvenilirlik, yüksek öz saygı, yüksek öz kontrol, bilişsel yetenek, duygusal denge gibi tüm istikrarlı bireysel özellikleri ifade etmektedir. Eğilimler ise yapılan hareketin kendisini ya da sonuçlarını bilerek ve isteyerek çalışma

Özetepe

bozucu davranış yapmaya iten heyecan ve uyarıcı arama, saldırganlık, güç ihtiyacı, manipülatiflik gibi kişisel özellikler olarak tanımlanmaktadır (Marcus ve Schuler, 2004: 650-651). Marcus ve Schuler'in yapmış olduğu bu çalışmada içsel kontrolün çalışma bozucu davranışların oluşmasında ya da engellenmesinde en önemli faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

4. YÖNTEM

Araştırmacının temel amacı, çalışma bozucu davranışların hangi biçimlerde ortaya çıktığını, nedenlerini ve bu davranışların sonuçlarını ortaya koymaktır. Araştırma, Ege Bölgesi'ndeki enerji sektöründeki sendikali çalışanların bulunduğu iş yerlerinde 40 mavi yakalı çalışanla gerçekleştirilmiştir. Literatüre bakıldığında, Türkiye'de önemli sektörlerden biri olan enerji sektöründe "Çalışma Bozucu Davranışlara" ve bunların nedenlerine dair henüz bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmaya temel teşkil edecek veriler, çalışma bozucu davranışlarla ilgili henüz hiç kullanılmamış bir nitel araştırma tekniği olan "Kritik Olay Tekniği" ile elde edilmiştir. Tekniğin veri toplama aşaması, olayı yaşayan ve gözlemleyen kişilerin, konuya özgü her zamankinden farklı buldukları olayları nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte aktarmasıyla gerçekleşmektedir. Katılımcıların verdikleri sözel bilgiler, yatay ve dikey okumalarla sistematik ve tümevarımsal olarak sınıflandırılmaktadır. Kritik olaylar tekniğinin kullanımının yaygınlaşması birlikte, bu tekniğin geçerli ve güvenilir olup olmadığını dair pek çok analiz gerçekleştirilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar sonucunda tekniğin, görünüm geçerliliği, gözlemciler arası güvenilirliği, çapraz durum analizleri, içerik analizleri, kapsam geçerliliği ve test/re-test sonucunda güvenilirlik ve kapsam geçerliliğinin yeterli bulunduğu ortaya konulmuştur (Butterfield, 2005; Chell, 2004).

Araştırma kapsamında, çalışanların bakış açısından 158 kritik olay elde edilmiştir. Veriler, hazırlanan çalışma formuna, katılımcıların çalışma ortamında karşılaştıkları olayları yazılı anlatmaları yoluyla toplanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılmış; aktarılan olaylardaki çalışma bozucu davranışlar Robinson ve Bennet'in (1995) yapmış olduğu ve benzer çalışmalarda sıklıkla kullanılan çalışma bozucu davranış tipolojisi baz alınarak sınıflandırılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular, örgütsel ve kişisel bazda çalışma bozucu davranışlar olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Örgütsel bazda çalışma bozucu davranışlar, daha az önem derecesine sahip olan üretime karşı ve daha ciddi önem derecesine sahip olan mülkiyete karşı yapılan bozucu davranışlar olarak gruplandırılırken; kişisel çalışma bozucu davranışlar, daha az önem derecesine sahip olan politik davranışlar ve daha ciddi önem derecesine sahip olan kişiler arası davranışlar olarak incelenmiştir. Aynı şekilde çalışma bozucu davranışların nedenleri Marcus ve Schuler'in (2004)'te yapmış olduğu sınıflandırmaya uygun şekilde tetikleyiciler, eğilim, fırsat, içsel kontrol şeklinde kategorileştirilmiştir.

5. BULGULAR

5. 1. Demografik Bulgular

40 görüşmecinin 2'si kadın 38'i erkektir. Katılımcıların 3'ü 17-22 yaş arasında, 4'ü 23-28 yaş arasında, 7'si 29-34 yaş aralığında, 12'si 35-40 yaş arasında, 6'sı 41-46 yaş aralığında, 3'ü 47-52 yaş arasında, 2'si 53-58 yaş arasında ve son olarak 3'ü 59 ve üzeri yaşlardadır. Ayrıca katılımcılardan 5'i ilkökul, 12'si ortaokul, 17'si lise ve 6'sı önlisans mezundur.

5. 2. Üretime Karşı Yapılan Çalışma Bozucu Davranışlar

Araştırmada, üretim süreçlerine yönelik en yaygın çalışma bozucu davranışlardan biri "**bilinçli iş yavaşlatma**" olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, çalışanlar, benzer işlerin aynı zaman diliminde tamamlanmaması ve iş bitiminde ortaya çıkan üretim miktarlarının eşitsizliği konusunda şikâyetçi olmaktadır. Ayrıca, işi bilinçli olarak yavaşlatan çalışanların iş yükünün, görevlerini zamanında yerine getiren çalışanlara aktarılması, doğru davranışın adeta cezalandırılması durumunu doğurmaktadır. Bu durum, dürüst çalışanların kendilerini kötü hissetmelerine, örgütsel adalet algısının zedelenmesine ve iş motivasyonunun düşmesine yol açmaktadır. Çalışma bozucu davranışlar literatürünün önde gelen isimlerinden Spector'un (2006) tanımında da belirtildiği gibi, bilinçli iş yavaşlatma davranışlarının sonucunda verimlilik ve üretimde düşüşler gözlemlenebilmektedir.

"Bazı arkadaşlar aynı işi bir saatte yapıyorlar ben 15 dakikada yapıyorum. Tabii hemen sonrasında hemen yeni bir iş yüklüyorlar. Kendimienayi gibi hissediyorum. Çalışma şevkim kalmıyor." K.10

Öztepe

"Bazı çalışma arkadaşlarım vardiyanın bitmesine 1 saat kala yaptıkları işleri ağırdan alıyorlar. Sonra onların yapması gereken işleri ben yapıyorum." K.2

Benzer şekilde, çalışanların kendilerine verilen görevi yerine getirmek istememeleri, işe uyum sağlayamamaları ya da görevi yerine getirmede güçlük yaşamaları durumunda, genellikle **"bilinçli olarak eksik veya hatalı iş yapma"** şeklinde sessiz bir tepki sergiledikleri gözlemlenmektedir. Gruys ve Sackett (2003), işin kasıtlı olarak özensiz yapılması suretiyle iş kalitesinin düşürülmesini çalışma bozucu davranışlar kategorisinde değerlendirmektedir. Aşağıdaki görüşmeciler, bu tür davranışların bilinçli bir şekilde gerçekleştirildiğini ve kasıtlı olarak yapılan bu eylemlerin, diğer çalışanların iş yükünü artırarak genel motivasyon kaybına yol açtığını ifade etmektedir.

"Bazı iş arkadaşlarımız kendi çıkarları için bilerek uyarıldığı halde işi yanlış yapıyorlar." K.15

"Vardiyalı çalışanların bir yerde dört kişi vardiyalı çalışıyor. Bu dört kişiden bir kişi görevini yapmıyor. Bu da diğer dört kişinin verimini düşürüyor." K.27

"Bazı çalışma arkadaşlarımız yapması gereken işleri ve görevleri aksatmakta veya eksik yapmaktadır. Bu durum işlerin yetişmesi açısından diğer arkadaşlarına fazla iş olarak geri dönmektedir." K.8

Çalışanların **"yapmak istemedikleri işlerden kaçınmak amacıyla bahaneler üretmesi"** bir diğer çalışma bozucu davranış olarak ifade edilmektedir. Bu tür vakalarda, çalışanların kendilerine verilen görevleri zorluk derecesine göre sınıflandırdıkları ve daha zorlu işlerden sağlık sorunlarını veya bilgi eksikliğini öne sürerek kaçındıkları gözlemlenmiştir. Görüşmeciler, meslektaşlarının yapmaktan kaçındığı görevleri üstlenmek zorunda kaldıklarını, bunun sonucunda iş yüklerinin arttığını dile getirmişlerdir. Bu tür bir davranış, hem işi üstlenmek zorunda kalan çalışanın motivasyonunu olumsuz etkilemekte hem de işten kaçınan meslektaşına karşı olumsuz duygular beslemesine yol açmaktadır.

"Aynı işi yaptığımız işyerinde zorunlu sosyal işler de yapılması gereken işleri bazı arkadaşların zamanım yok, başka işim var diyerek işi benim üstüme yük bindirmeleri zoruma gidiyor." K.36

"Sık sık hastalığını kullanan arkadaşım işi hep kolay yönüne geçti. Bütün ağır işleri bana yükledi. Dışarıda da bunu başkalarına anlatıp dalga geçince çok kızdım." K.38

"Hepimiz aynı görevde olduğumuz halde zor bir iş çıkınca, ben bundan anlamam diyerek kaytaran bir arkadaş çıkıyor. Hepimiz aynı eğitimi aldığımız halde ben anlamıyorum demelerine çok kızıyorum." K.4

Görüşmecilerin aktardığı bir diğer çalışma bozucu davranış **"çalışmadığı halde çalışıyor gibi görünme"** durumudur. Robinson ve Bennett (1995), iş saatleri konusunda yalan söylemeyi çalışma bozucu davranışlar kapsamında değerlendirmiştir. Bu tür bir davranışa maruz kalan çalışanlar, işlerine karşı motivasyon kaybı yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

"Bazı arkadaşlarımdan benim üzerimden bir şeyler yapıyormuş gibi davranıp kendini göstermesi benim çalışma isteğimi engelliyor." K.3

"İşyerlerinde çalışanlardan biri veya birkaçı hiçbir şey yapmadan her şeyi yapıyormuş gibi görünüyorlar. Kısacası çenesiyle iş yapıyorlar." K.11

"Amirlerine yalakalık yapıp yapması gereken işleri başka arkadaşlarına yaptıran çalışanlar var bunlar elleriyle değil dilleriyle iş yapanlar var. Bunlar da çalışanların çalışman şevklerini kırıyor." K.39

Günümüzde teknolojinin yaşamımıza girmesiyle dikkat dağınıklığı yaratan ve iş ortamlarında sıkça karşılaşılan çalışma bozucu davranışlardan biri de **"çalışma süresi içerisinde farklı uğraşlarla meşgul olma"** şeklinde tanımlanmaktadır. Görüşmecilerin büyük bir kısmı, çalışma arkadaşlarının iş saatleri içinde telefonla ilgilenmelerinden rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir. Robinson ve Bennett (1995), aşırı molaların; Gruys (1999) da çalışma saatleri içerisinde kişisel nedenlerle zaman harcamanın, boşa zaman geçirmenin ve özel işlerle meşgul olmanın, zaman ve kaynakların kötüye kullanılmasına yol açarak çalışma bozucu davranışların ortaya

Öztepe

çıkmasına neden olabileceğini ifade etmektedir. Bu durum, hem bireysel verimliliği hem de örgütsel etkinliği olumsuz etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu tür davranışlar, diğer çalışanların örgütsel adalet algısını zedeleyen çalışma bozucu eylemler olarak değerlendirilebileceği gibi, aynı zamanda diğer çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasını tetikleyen unsurlar olarak da görülmelidir.

“Ben çalışırken bazı arkadaşlarımın telefonla vakit geçirdiğini fark ettim. Birisi gelince saklıyor, gidince çalışmayı bırakıp, tekrar telefonla ilgileniyor.” K.3

“Ekip halinde çalışılan işlerde ekipten birinin sürekli cep telefonu ile konuşması işin yapıldığı esnada diğer çalışan arkadaşların çalışma hevesini kırar. Aynı zamanda yapılacak işi diğer arkadaşlar üstlenmek zorunda kalırlar. Bu çalışma bozucu davranıştır.” K.26

Yalnızca çalışma saatlerinde değil aynı zamanda **“dinlenme sürelerinde dinlenmek yerine farklı işlerle meşgul olmak”** da kişisel performansı olumsuz etkileyerek işin kalitesinde düşüşe neden olan farklı bir çalışma bozucu davranışa yol açmaktadır. Çalışanın işyerinde yeterli performans sergileyememesi, hem yapılan işin kalitesinin azalmasına hem de diğer çalışanların iş yükünün artmasına sebebiyet vermektedir.

“Bir arkadaşımın sürekli işyerinde uyukladığını gördüm. Bir derdimi var diye sordum. Meğer iş dışında başka bir iş yapıyormuş. Burada ise dinlenip uyuyormuş.” K.3

“İş arkadaşlarımdan birinin 4-5 adet ineği var. Sabah erken saatlerde uyanıp inekleriyle ilgilendikten sonra işyerine geliyor. Hem işyerinde gerektiği kadar çalışmıyor hem de bazı günlerde duş almadan geldiği için bizim için sıkıntı olabiliyor çalışırken.” K.17

Yukarıda ifade edilen çalışma bozucu davranışın zıttı olan **“molaları uzatma davranışı”** ise, çalışma saatlerine yönelik pasif bir tepki olarak değerlendirilen başka bir çalışma bozucu davranış türüdür. Bu davranışın gözlemlendiği kritik vakalarda, molaları uzatan ya da sigara içme gibi sebeplerle daha sık mola veren çalışanların iş yüküne daha az katkı sağladıkları belirtilmiştir. Bu durum, diğer çalışanların iş yükünün artmasına ve dolayısıyla iş ortamında adaletsizlik algısının pekişmesine yol açmaktadır.

“Çay molasına çıkan arkadaşlardan bazıları geç dönüyor. Bizde daha fazla çalışmak zorunda kalıyoruz. Çünkü arkadaşlarımızın üretimi düşüyor.” K.29

“İş arkadaşlarım çok sigara molası veriyor. Bütün işler bana kalıyor.” K.28

“İhtiyaç molası işyeri çay saat sonrası alışkanlık haline gelen bir davranıştı. İhtiyaç molasını çay saati sonrası ve arkadaşları işe başladıktan epey sonra işe başlar ve gidip o işte epey çalışma yaptıktan sonra arkadaşlarına katılır. Öğleyin yemek zamanı gelince yine arkadaşları ile çalışmışçasına atölyeye döner ve ağzıyla öyle anlatır ki sanki o işi yapmıştır” K.40

Araştırmada, sıklıkla karşılaşılan diğer bir çalışma bozucu davranış ise **“işe geç gelme”** davranışdır. Robinson ve Bennett (1995), çalışanlar arasında iş yavaşlatma, işe devamsızlık, geç gelme, erken ayrılma, mevcut düzenin dışına çıkılarak molaları uzatma gibi davranışları çalışma bozucu davranışlar arasında saymaktadır. Bu tür davranışların, işletme kaynaklarının gereksiz yere kullanılmasına, zamanın boşa harcanmasına ve verimliliğin düşmesine neden olduğunu vurgulamaktadırlar. Özellikle bu davranışı alışkanlık haline getiren çalışanlar, iş arkadaşlarının kendilerini kötü hissetmelerine, çalışma ortamının adil olmadığını düşünmelerine ve motivasyon kaybına neden olmaktadır.

“Geç gelen arkadaşlar oluyor. Ben zamanında geliyorum. Bu durum kötü hissettiriyor.” K.28

“Bizim işyerinde ast üst ilişkisi oldukça dengesiz yani şöyle ki alt personelden bazıları üst yöneticilere çok yakın ve istedikleri her şeyi örtbas edebiliyor ve mesai mefhumu onlarda çok önemli olmuyor. Oysaki bizim mesai saatleri takip edilip mobbing uygulanıyor. Erken geldin geç gittin gibi yani, bu durum bir çalışan için oldukça sıkıcı.” K.14

“Bazı arkadaşlar devamlı her gün 5 10 dakika mesaiye geç gelmektedir. Hakkımızı yediğini düşünüyorum ve çalışma şevkim kırılıyor.» K.9

Öztepe

Elde edilen kritik olaylardan bir diğeri “**haber vermeden işe gelmeme**” davranışıdır. Kırbaşlar (2013), çalışanların haber vermeksizin işe gelmemelerini devamsızlık temelli bir çalışma bozucu davranış olarak nitelendirmektedir. Devamsızlığı alışkanlık haline getiren bireylerin, örgütteki diğer çalışanlar için olumsuz bir rol model teşkil ederek, örgütsel verimliliği azalttığını vurgulamaktadır.

“Atölyede çalışan 30 yıllık ustanın çalışmakta olduğu birime genç bir amiratanmasından sonra, genç bir amirin emrine girmek istemediğini belirtip yönetimi bilgilendirmeden sadece arkadaşlarından birine telefon ile söyleyerek kafasına göre yıllık izin kullanması.” K.1

Gruys (1999) ile Gruys ve Sackett (2003), hastalık izin haklarının suiistimal edilmesi ve hasta olunmadığı halde hastaymış gibi rapor alınarak işe gelmeme davranışını çalışma bozucu davranışlar arasında sınıflandırmaktadır. Araştırmanın yapıldığı işyerinde, “**hasta olmadan rapor alma**” davranışının sıklıkla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu tür rapor alma eylemleri, bazı durumlarda işten kaçmak, bazı durumlarda ise kişisel işlerle ilgilenmek ya da ek gelir elde etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Olayları aktaran çalışanlar, bu gereksiz rapor alma davranışlarının iş yüklerini artırmasının yanı sıra, yönetimin bu duruma kayıtsız kalmasından rahatsızlık duyduklarını ifade etmektedirler.

“İş arkadaşımın sürekli rapor kullanması ve ona ait işlerin bize intikal etmesi çalışma düzenimi bozmaktadır. İş arkadaşım ile ilgili olarak herhangi bir idari soruşturma yapılmaması da ayrı bir adam kayırmadır.” K.19

“Bakım servisinde ekip halinde çalışma yapılır. İşin yoğun olduğu bir gün ekipten bir kişi hasta olmadığı halde doktora gider. Bu noktadan sonra ekiparasında huzursuzluk başlar, bu arkadaşın davranışı iş verimliliğini düşürür.” K.27

“Bazı çalışanlar sağlık durumu iyi olduğu halde tanıdık vs. vasıtasıyla rapor alarak kendi şahsi işlerinde ya da dışarıda ek işlerde çalışmaktadır.” K.8

“Tanıdıkları sayesinde usulsüz rapor alıp ek işlerinde çalışanlar var. Bunları görüp ve duyunca insanın çalışma potansiyeli düşüyor.” K.39

5. 3. Mülkiyete Karşı Yapılan Çalışma Bozucu Davranışlar

Mülkiyete karşı gerçekleştirilen çalışma bozucu davranışlar arasında en yaygını, işyeri araç ve gereçlerine zarar vermek olarak tanımlanmaktadır. Kırbaşlar (2013), rüşvet kabul etmek, hırsızlık yapmak ve hesaplarda oynama gibi eylemleri de örgütün mal varlığına zarar verme amacı taşıyan sapkınlıklar olarak değerlendirmektedir. Ancak, araştırmada işyerinde “hırsızlık” yapma davranışına rastlanmamıştır. Bunun nedeni, kültürel değer yargılarının etkisi, çalışanların aynı bölgede yaşamaları ve eğitim seviyelerinin üretim sektöründeki diğer şirketlere göre daha yüksek olmasıdır. Bununla birlikte, doğrudan hırsızlık olarak nitelendirmek mümkün olmasa da, çalışanların “**işyerinin malzemelerinin izin almadan kullanması**” durumu, farklı bir çalışma bozucu davranış olarak ortaya çıkmaktadır. Hırsızlığa kıyasla daha sık gözlemlenen bu davranış, özellikle malzeme ve ekipmanın sürekli bulunması gereken üretim sektörü gibi alanlarda iş süreçlerinin aksamasına yol açabilmektedir.

“Bakımda kullanılan bazı ekipmanların işyerinden dışarıya çıkarılması, bir takımdan dolayı o günkü işlerin aksaması ve elemanların günü değerlendirmemesi.” K.12

“**İşyerine ait bilgilerin dışarıya sızdırılması**” işyeri açısından ciddi bir risk teşkil eden önemli bir çalışma bozucu davranış türü olarak değerlendirilmektedir. Bu kritik olay, pek çok görüşmeci tarafından sıkça dile getirilmiştir. İlgili davranış, literatürde çeşitli sınıflandırmalar ve örnekler altında ele alınmaktadır. Örneğin, Gruys (1999) çalışma bozucu davranışları sınıflandırırken, bilgiyi kötüye kullanma, şirkete ait gizli bilgilerin dışarıya paylaşılması ve sahte kayıtlar oluşturma eylemlerini bu kategoriye dâhil etmektedir. Anlatılan olaylara bakıldığında, bu tür bir davranışın çalışanlar üzerinde moral bozucu etkiler yarattığı, çalışanların kendilerini güvende ve özgür hissetmelerini engellediği, iş verimini düşürdüğü ve işyerinde şüphe ve güvensizlik ortamına yol açtığı ifade edilmiştir.

Öztepe

“İş arkadaşımın sürekli iş ile ilgili bilgileri dışarıda anlatması işleri yapmamda tereddüt oluşturmaktadır. Beraber iş yapmak zorunda kaldığımızda gerginlik yaratıyor ve verimim düşüyor.” K.18

“İş yerinde yaşanan olayları dışarıda başka insanlardan duydum. Ağzımı arıyorlar, soruyorlar. Bu da benim canımı sıktı.” K.38

“Çalışma ortamının düzensiz ya da kirli bırakılması” ifade edilen diğer bir çalışma bozucu davranıştır. Özellikle vardiyalı çalışmalarda, çalışılan ortamın ve ortak kullanılan ekipmanların dağınık bırakılması, gerekli özen gösterilerek kullanılmaması bazı çalışanların çalışma isteklerini azaltmakta, aynı zamanda çalışma ortamının yeniden düzenlenmesi çalışma süresinde kayıplar yaşanmasına neden olabilmektedir.

“Bazı arkadaşlar iş bitince iş araçlarında çöp ve su şişesi gibi pislik bırakıyorlar. Ben bundan temiz bir insan olduğum için rahatsız oluyorum. Hep temizlemek zorunda kalıyorum.” K.22

“Vardiya bitiminde iş aletleri temiz bırakılmıyor. İşe geldiğimizde önce onları temizlemek, düzenlemek zorunda kalıyorum. Bu da işe başlarken isteksizlik yapıyor.” K.13

“Fabrikada aynı kişi ayaracı takımını alıyor tezgâh ayarlıyor fakat kullandığı takımını yerine koymuyor. Onları da tabi ki ben topluyorum bu da benim için iş kaybı.” K.30

İşyerinde meydana gelen **“güvenlik ihlalleri”** dile getirilen bir diğer çalışma bozucu davranış türüdür. Gruys (1999), güvenlik önlemlerine uymama ve güvenlik talimatlarını öğrenmeme gibi eylemleri çalışma bozucu davranış olarak sınıflandırmış; Robinson ve Bennett (1995) ise örgütün herhangi bir üyesini tehlikeye atmanın, çalışanların motivasyonunu olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Aşağıda anlatılan olayda, hem çalışma saatlerinde başka uyarıcılara odaklanma hem de güvenlik ihlali nedeniyle çalışma arkadaşlarını tehlikeye atma şeklinde iki önemli çalışma bozucu davranışın bir arada gerçekleştiği ifade edilmiştir. Özellikle ölüm veya yaralanma riski taşıyan işlerde güvenlik ihlalleri, iş kazası riskini artırmakta; çalışma arkadaşını sürekli kontrol etme ve uyarma ihtiyacı duyan birey, hem meslektaşına karşı olumsuz duygular geliştirmekte hem de kendi işine olan dikkatini kaybetmektedir.

“Kazan temizliği sırasında bazı arkadaşların temizliğe yardım yerine elinde telefonla uğraşması benim iş motivasyonumu bozuyor. Kazan temizliği yapılan yer çok riskli. O yüzden işi bırakıp arkadaşla tartışmaya kadar giden konuşmalar oluyor.” K.24

Güvenlik ihlalleri bağlamında sıkça karşılaşılan bir diğer örnek “çalışanların görev tanımı ve görev yeri dışında başka bir sorumluluğa zorlanmasıdır”. Bu durum, çalışanlar üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik olumsuz etkiler yaratabilmekte ve birey, o anın baskısıyla stres altına girip kendini risk altında hissedebilmektedir. Çalışanlara, asli görevleri dışında yüklenen sorumluluklar, iş düzenlerini bozarak işlerine olan bağlılıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca, yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan bireylerin operasyonel süreçlere dâhil edilmesi, iş güvenliği açısından ciddi riskler barındırmaktadır.

“Bizim işyerinde şahsıma tanımlanan görev dışında bana şoförlük yaptırmıştı yöneticim ve ben o aracı kullanmak zorunda kalıp uzak bir mesafe de bir yere göreve gönderilmiştim. Hayatım tehlikeye girmişti. Bu olay beni çok etkilemiş ve işyerimden soğumuştum. Bir daha işe gelmek istememiş ve işyerimden soğumuştum. Hatta öyle ki aileme bile anlatamamıştım.” K.14

5. 4. Kişilere Karşı Yapılan Çalışma Bozucu Davranışlar

Çalışanların stres, kıskançlık ya da güçlü görünme arzusu gibi sebeplerle diğer “çalışma arkadaşlarının zayıf yönleri veya fiziksel özellikleri ile alay ettikleri ya da bu zayıflıkları manipüle ettikleri” gözlemlenmektedir. Spector vd. (2006), işyerinde kötüye kullanım davranışını küçümseme, korkutma ve tehdit etme gibi eylemlerle örneklendirirken; Baron ve Neuman (1996), aşağılama, alay etme ve kaba ya da saygısız ifadelerle iğneleme davranışlarını aktif sözel çalışma bozucu davranışlar olarak sınıflandırmaktadır. Yapılan incelemelerde, çalışanların zaafı veya fobilerinin iş arkadaşları tarafından çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca,

Özetepe

bu tür zaaf lar ya da fobiler, iş yaşamında aksaklıklara neden olabilmekte ve özellikle kaza riski yüksek işlerde bu tür davranışlar ciddi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir.

“Paletin üzerinde çalışırken bazı arkadaşlar gelip itme çekme hareketleri yapıyorlar. İş eldivenimi çıkarınca ben görmeden eldivenin içine yağ koyuyorlardı. Ellerim yağlanıyordu.” K.31

“Dürtmeye karşı tik. Bir iş arkadaşımız temas olmadan dahi karşıdan bir dürtme hareketi ile aniden hoplar. Arkadaşları da her zaman onunla bu şakayı yaparak iş anında iş kazası veya fazladan kaçan boş zamanlara neden olabiliyor.” K.40

“Kulağımda sorun olması nedeniyle cihaz kullanmaktayım. Ama bazenduymadığımda tekrarlar mısın dediğimde arkadaşlar bana bağılıyor ve dalga geçiyor. Gururum kırılıyor rahatsız oluyorum.” K.22

“İşyerinde arkadaşlarla dalga geçiyorlar. Biraz titiz bir arkadaşımız var. Yemek yerken aksırıp tıksıran birileri olunca yemeği yarım bırakıyor. Bunu fark eden arkadaşlardan bazıları yemek sırasında özellikle hapsiriyor gibi yapıp arkadaşın yemeği bırakmasına sebep oluyorlar. Sonra da onun tatlılarını yiyorlar.” K.4

“İş yerinde bir arkadaşım vardı kulakları çınlasın protez kullanıyordu. Bazen şakalaşırken ağzından protez düşüyordu başka bir arkadaş protezi saklıyordu. Yere düşen proteze birisi tekme atıyordu. Yerden aldığı protezi tekrar kullanıyordu.” K.31

“Yılan korkusu olan bir ustabaşımız vardı. Arkadaşlar bu fobisini bildikleri için arazide buldukları küçük bir yılanı pet şişenin içine koymuşlar besliyorlardı. Kontrole gelen usta yılanı gördüğünde hızlıca uzaklaşıyordu. İşçi arkadaşlara neden yaptıklarını sorduğumda hepsi bizle uğraşıyor bir daha buraya gelmez demişlerdi. Epey bir zaman o barakaya uğramadı amagerekli talimatları telefonla yine verdi. Arkadaşlara o birkaç gün yetmiştir.” K.21

“İş yerinde bizden yaşça büyük abimiz vardı. Bu abimizin kâğıttan tiki vardı. Kâğıt yırttığımız zaman sağa sola saldırdı. Bizde onun yüksek yerde çalıştığı zaman kâğıt yırtar. Aşağı inemez ve oradan devamlı bağıırır üstünü başını yırtardı.” K.33

Spector (2011), oyun oynama, vakit geçirme ve kaynak israfı gibi davranışları da içeren eşek şakalarını, çalışma bozucu davranışlar arasında değerlendirerek, bu tür eylemleri örgüte veya diğer örgüt üyelerine zarar verebilecek ilginç ya da mizah içerikli davranışlar olarak tanımlamıştır. Çalışanların bu tür davranışları “kötü niyet taşımayan” eylemler olarak nitelendirmesi ve bu davranışlar sonucunda herhangi bir ceza ya da yaptırım uygulanmaması, bu tür davranışların artmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak, bireylerin var olan fiziksel veya bedensel rahatsızlıkları, alışkanlıkları, fobileri ya da çeşitli saplantıları hakkında yapılan alaycı davranışlar ve imalar, hedef kişi açısından onur kırıcı bir hale gelebilmektedir. Bu durum, çalışanın motivasyonunu ve iş performansını olumsuz etkileyerek verimliliğin düşmesine yol açmaktadır.

Benzer şekilde, “**Çalışma arkadaşlarının küçümsenmesi veya psikolojik anlamda yok sayılması**” en sık karşılaşılan çalışma bozucu davranışlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Aşağıdaki olaylarda, çalışanlar yok sayıldıklarını ve küçümsediklerini ifade etmektedir. Bu tür davranışlara maruz kalan bireyler genellikle, işi öğrenememekten veya iş ortamındaki sosyal gruplara dâhil olamamaktan rahatsızlık duyduklarını belirtmektedir. Literatürde de vurgulandığı üzere, bu tür durumlar çalışanların performansında düşüşe ve adalet algısının zedelenmesine yol açabilmektedir.

“Çalıştığımız halde çalışana görmemek, insanların küçümsenmesi.” K.5

“İşe yeni başlamış işçinin, aynı yerdeki tecrübeli işçiler tarafından “Sen bu işten ne anlarsın, şu cihazları kullanabilir misin ki?” tarzında ağır birliği yapılarak aşağılanmaya maruz kalması.” K.1

“Yaptığım güzel bir işle çalışma arkadaşlarımdan bazıları küçümser gibi kıskanarak konuşuyor ve yorum yapıyorlar.” K.2

Özetepe

“Arkadaşımın içinde bulunduğu plastik prefabrik nöbet esnasında rüzgârdan devrilmişti. Olay yerine gidip arkadaşımı cam kırıkları, su ve çamurun içinden elektrik riskine rağmen çıkarmıştım. Hemen arkadaşımı yanıma alıp amirimin yanına getirip olayı tek tek anlatmıştım. İnsanlığını kaybetmiş amirim arkadaşımın üstündeki çamuru, suyu dikkate almadan, pişkin bir ifadeyle içinde sen varken nasıl devrildi gibi gülerek bir ifade kullanmıştı. Olayı hiç ciddiye almamıştı. Zurnanın son deliğiydik...” K.6

“İşe ilk başladığımızda iş arkadaşlarım beni aralarına almamak için iş vermediler. Yalnız çok çok ihtiyaçları olunca işlerini verdiler.” K.15

Çalışanların birbirlerine psikolojik zarar verdiği bir diğer önemli çalışma bozucu davranış ise **“çalışma arkadaşına hakaret”** eylemidir. İş ortamında, hiyerarşik yapı içerisindeki çalışanların birbirlerine psikolojik olarak zarar verebilecek sözler söylemesi ve hakaret etmesi, ciddi düzeyde çalışma bozucu bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Kırbaşlar (2013), çalışanlar arasında hakaret eylemini, kişiliğe yönelik sözlü saldırılar veya itibar zedeleyici ifadeler kullanma şeklinde tanımlayarak, bu tür davranışları örgüt içindeki huzuru bozan eylemler olarak nitelendirmiştir.

“Usta pozisyonunda olan bir arkadaşımız mahiyetindeki bir arkadaşına hakaretler ederek yıpratıyordu. Sonuç disipline kadar gitmişti.” K.7

Yalnızca psikolojik şiddet değil, aynı zamanda iş arkadaşlarına ve diğer paydaşlara yönelik uygulanan **“fiziksel şiddet”** gibi uygunsuz fiziksel eylemler de çalışma bozucu davranışlar arasında yer almaktadır. Bazı durumlarda, işyerinde meydana gelen fiziksel şiddet olaylarının, işyeri dışında da devam ettiği gözlemlenmektedir.

“Kısımda çalışan ama bir birinden haz almayan iki arkadaş sonunda kısımda toplanan su parası yüzünden tartışıyorlar ve sonu kavgaya dönüşüyor. Tablocu ve gözlemci arkadaş arasında geçen bir konu. Tablocu parayı vermedin diye ifşa etmek için toplanan kâğıda kırmızı kalemle vermedi diye yazıyor. Gözlemci arkadaş ver kâğıdı, sil derken itişip kakışmada tablocu masaya düşüyor, masa kırılıyor, yüzü gözü morarıyor. Ve topluca telsizde tüm santralin duyacağı şekilde bağıarak anons yapıyor,yetişin beni öldürüyorlar diye. Tabi güvenlik biriminin güvenlik birimi ustası, amiri olay yerine gidiyor. Tablocu hala beni öldürmeye kalktı diye söyleniyor. Diğer arkadaş da ben bir şey yapmadım kendi düştü diye ifade ediyor. Olay disiplinlik olduğu gibi savcılığa bile intikal etti. Davaları hala devam ediyor.” K.16

İş yeri iletişimini ve huzurunu bozan bir diğer çalışma bozucu davranış **“çalışma arkadaşını tehdit etme”** olarak tanımlanmaktadır. Spector ve arkadaşları (2006), küçümseme, korkutma ve tehdit etme gibi eylemleri kötüye kullanım temelinde çalışma bozucu davranışlar olarak örneklendirirken, Baron ve Neuman (1996), tehdit etme davranışını aktif sözel çalışma bozucu davranışlar arasında sınıflandırmaktadır.

“Yeni işbaşı yaptığımızda, henüz hiç kimsenin huyunu suyunu bilmediğimiz için, bizim gibi acemileri eğlence için kullanırlardı. Kumandada çay saatinde ustamız ondan bir sayfa kopar ney için demiş bende gayri ihtiyari koparıp yırtmıştım. Fobisi olan arkadaşım nasıl bir hışımla bana doğru geldi ve bak çocuk yeni geldin ben senin ecelin olmayım demişti. Meğerse kâğıt fobisi varmış. Ben nerden bileyim ama o olduğu sürece bir daha onun yanında kâğıt yırtmadım. Ama onu bilenler kızdırmak için yapıyordu.” K.21

Çalışma arkadaşını tehdit etme, suçlama veya davranışlarına aşırı tepki gösterme, bazı durumlarda hedef kişinin «yalan» söyleyerek başka bir çalışma bozucu davranış sergilemesine yol açabilmektedir. Bu tür olumsuz etkileşimler, işyerinde güven ve iletişim ortamını zedeleyerek daha fazla çatışmaya ve çalışma verimliliğinin düşmesine neden olabilmektedir.

“Bir arkadaş makine bakımında yaptığı bir hatada amiri ona sorduğunda başka birinin üstüne attı. Ben o kişinin o hatayı yaptığını biliyordum.” K.2

Bazı durumlarda çalışma bozucu davranışlar daha “politik” ve “dolaylı” yollarla gerçekleşebilir. Bu tür davranışlar, şiddet içeren eylemlere kıyasla daha “hafif” olarak nitelendirilmektedir. Baron ve Neuman

Özetepe

(1996) “**çalışan hakkında dedikodu çıkarma ve yayma**” eylemini ve hedef kişiye yönelik asılsız dedikoduları yalanlamamayı, ihmal etmeyi ve bireyi dışlamayı, daha politik nitelikte çalışma bozucu davranışlar olarak tanımlamaktadır. Çalışanların rekabet, kıskançlık gibi nedenlerle işyerinde veya dışında birbirlerine karşı olan duygu ve düşüncelerini dürüstçe ifade etmemesi, hedefteki kişinin güven duygusunu zedeleyerek iş motivasyonunu olumsuz etkilemektedir. İş ortamında çalışanların özellikle iş dışında gruplaşarak diğer çalışanları eleştirmesi veya uygunsuz davranışlar sergilemesi ve bu durumu ilgili kişilere yansıtması, çalışanlar arasındaki bağlamanın bozulmasına ve bu bozulmanın iş ve iş ilişkilerine olumsuz yansımaya neden olabilmektedir.

“İnsanların yüzüne gülünüp arkadan iş çevrilmesi Hiçbir şekilde işe gelme iştahı bırakmıyor.” K.23

“Arkadaşların işyerinde gruplaşmaları, başkalarını çekiştirmesi, dedikodu yapması bazılarını dışlaması, Çalışma ortamında motivasyonumu düşürüyor.” K.38

“Bugün iyi deyip diğer gün beni kötülerim.” K.23

“Senin yanına sokulup laf dinliyorlar başka yerlere gidip dedikodu yapıyorlar.” K.31

“Bazı iş arkadaşlarımız hep bizim eksiklerimizi gözlüyor. Yanlışımızı düzeltmek yerine dedikodumuzu edip amirlerimize şikâyet ediyor. Diken üstünde hissediyoruz”. K.22

Diğer çalışanlar için “**önem arz eden bilgileri saklamak ve bilgi ile tecrübeleri paylaşmamak**” da önemli bir çalışma bozucu davranış olarak tanımlanmaktadır. Örmeci (2013), çalışanların sahip oldukları mesleki bilgi ve becerilerini bilinçli olarak paylaşmamalarının, örgüt içindeki güven düzeyinin azalmasına, hata ve eksiklerin artmasına, sosyal ilişkilerin zayıflamasına ve iş performansının düşmesine yol açtığını belirtmektedir. Aktarılan kritik bir olayda, bir çalışan işyerinde yeni olduğu için ustasından bilgi edinme çabasında bulunurken, karşılaştığı çalışma bozucu davranışların işin kalitesini düşürdüğünü ifade etmektedir. Bu tür çalışma bozucu davranışlar, çalışanların işyeri destek algısının azalmasına, motivasyon düşüklüğüne ve yabancılaşmaya neden olabilmektedir.

“Bazı eski ustalar bizim gibi yenilere iş öğretmiyor, kendilerine saklıyorlar. İş öğrenemiyoruz, amirlerimize karşı mahcup oluyoruz.” K.22

“Özel güvenlik görevlisi olarak başladığım işyerinde bulunan devlet memuru güvenlikler bana ve işe yeni başlayan arkadaşlarıma işleyiş ve yapılması gerekenlerle ilgili hiçbir şey söylemeyip ilgi göstermemişlerdi. Birçok şeyi kendimiz gözlemleyerek ve hata yapıp tecrübe edinerek başarmıştık. O zamanlar hep dışlandığımızı hissettik.” K.6

Sadece bilgi saklamak değil, aynı zamanda “**başkalarının fikrini çalmak**” da önemli bir çalışma bozucu davranış olarak öne çıkmaktadır. Spector’un 1978 tarihli çalışmasında, kasadan para alınması doğrudan organizasyona karşı bir davranış olarak tanımlanırken, çalışma arkadaşının fikrinin çalınması ise kişiye yönelik bir çalışma bozucu davranış olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda, fikri çalınan kişi, bu eylemi gerçekleştiren arkadaşına ve ona itibar eden yöneticilere karşı öfke duymakta ve bu durum, işyerindeki güven ortamını olumsuz yönde etkilemektedir.

“Ortak yaptığımız bir işte verdiğimiz bir kararın iş arkadaşım tarafından kendi fikrimmiş gibi amirlerime aktarıp takdir almaya çalışması, amirlerin de bu tip insanların söylemlerine göre davranması.” K.18

“**Kayıрма**” en sık dile getirilen çalışma bozucu davranışlardan biridir. Robinson ve Bennett (1995), çalışanların şirketin iç veya dış paydaşlarına karşı kayırcı veya dışlayıcı davranışlarda bulunmasını, Küçük (2019) ise işletmenin müşterileri ya da çalışanları arasında bazılarını diğerlerine göre avantaj sağlayacak şekilde davranmasını politik çalışma bozucu davranışlar olarak tanımlamıştır. Aşağıdaki örnek olayda, yöneticilerle iyi bir iletişim kuran çalışanların esnek ve kolay işlerde kayırıldığına dair duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir. Ayrıca, ilgili kritik olaylarda çalışanların bu kayırmacı davranışlara karşı adaletsizlik algısının arttığı da gözlemlenmektedir.

“Amirle arası iyi olan çalışma arkadaşlarımız iş paylaşımında daha rahat ediyorlar, çalışma saatleri ve onlara verilen işler daha esnek ve kolay oluyor.” K.15

“Yöneticilere yakın arkadaşlar var. Onlar her işini kolayca halledebiliyorken daha sessiz kişiler 1 saat izin alabilmek için çok uğraşıyorlar ve bu da çalışanlar arasında huzursuzluk yaratıyor.” K.13

Öztepe

“İlk işe başladığım zamanlarda hastalanıp 2 gün rapor aldığımdan azar işitmiştim, neden rapor aldın diye kızmışlardı. Benim bu raporumun üzerinden ya bir ya da iki hafta geçmişti. İş arkadaşlarımdan biri araba aldı. Araba kullanmayı bilmediğinden 5 gün rapor alıp araba kullanmayı öğrenmişti. Benim 2 günlük raporuma azar edilip iş arkadaşımın araba kullanmak için aldığı 5 günlük rapora ses bile edilmemişti.” K.17

“Bizim işyerinde ast üst ilişkisi oldukça dengesiz yani şöyle ki alt personelden bazıları üst yöneticilere çok yakın ve istedikleri her şeyi örtbas edebiliyor ve mesai mefhumu onlarda çok önemli olmuyor. Oysaki bizim mesai saatleri takip edilip mobbing uygulanıyor. Erken geldin geç gittin gibi yani, bu durum bir çalışan için oldukça sıkıcı.” K.14

5. 5. Çalışma Bozucu Davranışların Nedenleri

5. 5. 1. Tetikleyiciler

Çalışmada ortaya çıkan çalışma bozucu davranışların nedenleri incelendiğinde, bu durumun büyük ölçüde **“çalışma koşullarından”** kaynaklandığı görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı firmanın özelleştirme yoluyla özel sektöre geçişi, çalışanlarda iş güvencesinin azaldığı algısını yaratmış ve bu algı, bireylerde strese yol açarak çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Benzer şekilde, ücret ödemelerinde yaşanan düzensizlik ve gecikmelerin sürekli hale gelmesi, çalışanların iş motivasyonunu azaltarak kaçınma davranışları sergilemelerine neden olmuştur.

“İşyerinin özelleşmesi ve işveren ve yöneticinin baskıları.” K.5

“Geçen yıllarda maaşlarla alakalı ciddi sorunlarımız vardı. Yeri geliyor birhafta hesaba geçmiyordu. Bu durum sadece ben değil tüm çalışanların çalışma durumunda etkiliydi.” K.37

“İşyerinin fiziki şartları” çalışanların verimliliğini ve motivasyonunu etkileyen bir diğer önemli faktördür. Çalışma ortamının olumsuz koşulları, çalışanların iş motivasyonu ve dikkat düzeylerini düşürerek, çalışma bozucu davranışlara yönelmelerine zemin hazırlayabilmektedir. Bu bağlamda, fiziksel ortamın yetersizliği, çalışanların iş performansı üzerinde doğrudan olumsuz bir etki yaratabilir.

“İşyerinin fiziki şartları çalışmamız için çok uygun değil örneğin kış aylarında üşüyüp çalışma şevkimiz kırılıyor ve yöneticiler bu durumlara çok ilgili olmayabiliyor. Oysaki bir işyerinin fiziki şartları çalışanların menfaatleri doğrultusunda iyileştirilmiş olsa çalışan çok daha verimli bir şekilde çalışıp performansını arttırır.” K.14

5. 5. 2. Fırsatlar

“Çalışma Motivasyonu Düşük Yöneticilerin varlığı” çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştıran en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Çalışanlar, genellikle rol model olarak gördükleri yöneticilerin motivasyon düzeylerinden önemli ölçüde etkilenirler. Kessler ve arkadaşları (2013), her bir çalışana bireyselleştirilmiş ilgi gösteren ve içsel motivasyon oluşturabilen dönüşümcü liderlerin, çalışanların özellikle işyerine yönelik çalışma bozucu davranışlar sergileme olasılığını azaltacağını belirtmektedir. Bu tür liderlik, çalışanlar üzerinde olumlu etkiler yaratarak iş ortamındaki olumsuz davranışları minimize edebilir.

“Bir iş yapılırken motivasyonu koruyamayan üstler olması yapılan işte hiçbir ifade bırakmıyor, isteksiz olunuyor.” K.23

Bazı durumlarda **“işyerindeki kontrol ve denetim eksiklikleri ile işyeri yönetim standartları ve kurallarının net bir şekilde tanımlanmamış olması”** da çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Marcus ve Schuler (2004), izleme ve denetimden kaynaklanan boşlukların, organizasyon kültüründeki ve uygulamalardaki eksikliklerin, işyeri ile ilgili standart ve kuralların belirgin olmamasının, çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Aşağıda aktarılan kritik olayda, fiziksel çalışma ortamında denetim eksikliğinin bulunduğu ve bu durumun “hırsızlık” gibi çalışma bozucu davranışlara uygun bir ortam oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Özetepe

“Santral dışında kuyularımızda kontrol mahiyetinde ve yeni bir adam mühendis arkadaşımızı gezdirmeye gidiyoruz. 1.kuyu iki, üç derken, kuyuların bağlantısı olan trafoların düşmek üzere olduğunu gördük. Biraz daha yaklaştığımızda direğin dibinde bazı bakım malzemeleri gördük. Araba sudan geçerken gömülüyor. Siz kimsiniz necisiniz derken trafoyu çalmaya gelen kişiler olduğunu fark ettik. Hemen jandarmaya ihbar ettik. Üç kişiden ikisi kaçıyor, biri yakalanıyor. Çalan kişiler bizi görünce telaşa kapılıyor, arabalarını suya gömüyor.” K.16

İşyeri yönetim standartları ve kurallarının net bir şekilde tanımlanmamış olması durumunda, çalışanlar doğru olmadığını bilmelerine rağmen, kendilerine bu kurallar açıkça belirtilmediği için çalışma bozucu davranışlar sergileyebilirler. Bu tür davranışlar, işin kalitesine, işyerine ve çalışma ilişkilerine zarar vererek, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde olumsuz sonuçlar doğurabilir.

“Kimi konularda toplu sözleşme kimi konularda itfaiye yönetmeliğine bağlı çalıştırılmak kafa karışıklığına sebep oluyor. Nasıl hareket edeceğimizi hangi kurala uyacağımızı karıştırıyoruz.” K.34

Sergilenen **“çalışma bozucu davranışa gereken tepkinin verilmemesi”** bu tür davranışların tekrarlanması için bir fırsat yaratmakta ve buna maruz kalan çalışanların adalet algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, işyerinde haksızlık ve kayırma algısının artmasına yol açarak, genel çalışma atmosferini ve çalışanlar arasındaki ilişkileri bozabilir. Adil bir müdahale yapılmadığında, hem bireysel performans hem de örgütsel verimlilik üzerinde olumsuz etkiler görülebilir.

“İş yerinde servisin birinde çalışmayan sürekli doktora giden, arkadaşlarıyla geçinemeyen birisi başka servise veriliyor. Bu da ödüllendirme olarak görülüyor. Eski servisinde verimi düşürüyor.” K.27

5. 5. 3. Eğilimler

Diğer yandan **“çalışanların birbirini idare etme kültürü” ve “gruplaşma”** gibi bazı eğilimler de çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Aşağıda aktarılan kritik olayda, gözlemcilik yapan bir çalışanın, mesai esnasında uyuyan çalışma arkadaşını idare ettiği görülmektedir. Bu tür bir durum, idare edildiğini fark eden çalışanın, bu davranışı tekrar etme konusunda cesaret bulmasına ve farklı çalışma bozucu davranışların ortaya çıkma riskine yol açmaktadır. Bu tür yaklaşımlar, işyerinde disiplinin zayıflamasına ve verimliliğin azalmasına neden olabilir.

“Şu an çalışmakta olduğum işyerinde gözlemcilik yaptığım zaman zarfında vardiya teslim aldığım arkadaşım 00/08 vardiyasında uyumuş. Arkadaşımı kaldırmadım. Günlerden pazartesi saat 10’a kadar kaldırmadım. Sonra viziteye çıkacak mısın diye dalga geçtiler.” K.33

Çalışmanın yapıldığı işyerinde, çalışanlar arasında gruplaşmaların olduğu ve bu gruplara dâhil olamayan çalışanların yalnızlaştığı gözlemlenmiştir. Bu yalnızlaşan bireylerin, işlerine olan bağlılıklarının azaldığı ve motivasyonlarının düştüğü görülmektedir. Bu tür bir sosyal dışlanma, çalışanların çalışma bozucu davranışlara yönelmelerine zemin hazırlayabilir. Yalnızlaşan çalışanların iş tatminsizliği ve adaletsizlik algısı, işyerinde daha olumsuz tutum ve davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir.

“Yine belirli bir olay olmasa da sık yaşanan bir durumun psikolojik etkisinden bahsedeceğim. Vardiyada sosyal zamanlar olarak tanımlayabileceğimiz çay ve yemek molalarında haliyle iş dışındaki hayattan diyaloglar oluyor. Burada 4 kişiyi ele alalım. 3 kişi doğduğu yerde ikamet ediyor olsun.1 kişide dışarıdan buraya çalışmaya gelmiş pozisyonda. Konuşmalar esnasında içten içe memleket özlemi duyan kişi buradaki yaşantıdan dem vuruyor hissettiği eksikliklerden bahsediyor. Çoğunluk olan 3 kişide her lafın arasında beğenmiyorsan geri git gibi şeyler söylüyorlar. Bunu faşizan bir tavırla söylemiyorlar ama bu sözlerle maruz kalan kişi işyerine ve yaşadığı bölgeye yabancılaşmaya başlıyor. Mutsuz hissediyor, sonuç olarak da mutsuz bir insandan asla tam verim alınamıyor. Kafası bu konularla karışan kişi hata yapmaya meyilli bir hale geliyor.” K.25

Özetepe

4. 5. 4. İçsel Kontrol Eksikliği

Marcus ve Schuler (2004) içsel kontrolü, çalışma bozucu davranışların oluşmasına karşı bir bariyer görevi görebilecek vicdanlılık, dürüstlük, güvenilirlik, yüksek öz saygı, yüksek öz kontrol, bilişsel yetenek, duygusal denge gibi tüm istikrarlı bireysel özellikler olarak tanımlamış ve çalışma bozucu davranışların oluşmasında ya da engellenmesinde temel etmen olarak belirlemişlerdir. Çalışmada, doğrudan ifade edilmese de, yaşanan pek çok çalışma bozucu davranışın aslında içsel kontrol eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin; işi bilinçli olarak yavaşlatma, işten kaytarma ve iş yükünü diğer çalışma arkadaşlarına yıkma, çalışmadığı halde çalışıyor gibi görünme, ihtiyacı olmadığı halde izin alma ve yalan söyleme, hırsızlık, çalışma arkadaşlarının zayıf yönleri ile dalga geçme ve onları manipüle etme gibi pek çok davranışın aslında içsel kontrol eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir. İçsel kontrolü yüksek bireyler, önemli bir sosyal duyarlılığa sahiptir ve başkaları üzerinde olumlu izlenimler yaratmak için sözlerini veya eylemlerini kontrol edebilme, çatışma durumlarında daha uzlaşmacı olabilme özelliğine sahiptir (Neuman ve Baron, 1998). İçsel kontrol eksikliği olan bireylerde, sosyal durumlara uyum sağlamak amacıyla davranışlarını düzenleme ya da eylemlerini durumsal koşullara uyarlama kapasitesi zayıf olabilir. Bu durum, bireylerin çatışmacı tutumlar sergilemelerine ve başkalarına karşı daha kışkırtıcı davranışlar göstermelerine yol açabilmektedir. Bu bireyler, sosyal çevreleriyle sağlıklı bir uyum geliştirme konusunda zorlanabilir ve bu da işyeri ortamında ilişkilerin bozulmasına ve çalışma bozucu davranışların artmasına neden olabilmektedir.

6.SONUÇ

Çalışmada, kritik olaylar tekniği kullanılarak elde edilen çalışma bozucu davranışlar, Robinson ve Bennett'in (1995) tipolojisine uygun şekilde üretime karşı, mülkiyete karşı, politik ve kişisel çalışma bozucu davranışlar olmak üzere dört ana kategoriye ayrılmıştır. Üretime karşı yapılan çalışma bozucu davranışlar, iş performansını kasıtlı olarak düşüren eylemleri içerir. Bunlar arasında işi bilinçli olarak yavaşlatma, iş saatinde farklı aktivitelerle meşgul olma, işten kaçmak için bahaneler yaratma, molaları uzatma, işe geç gelme, haber vermeden işe gelmeme, hasta olmadığı halde rapor alma, işi eksik veya yanlış yapma ve çalışmadığı halde çalışıyor gibi görünme gibi davranışlar öne çıkmaktadır. Mülkiyete karşı yapılan çalışma bozucu davranışlar, işyerine zarar veren eylemleri kapsar. Bu tür davranışlara örnek olarak hırsızlık, işyerine ait malzemeleri izinsiz kullanma, bilgi sızdırma, çalışma ortamını düzensiz ya da kirli bırakma ve güvenlik ihlalleri verilebilir. Kişilere yönelik çalışma bozucu davranışlar, bireyler arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen eylemleri içerir. Bu tür davranışlar arasında çalışma arkadaşının zayıf yönleriyle dalga geçmek veya bunları kullanmak, hakaret etmek, fiziksel şiddet uygulamak, tehdit etmek, küçümsemek ya da yok saymak, suçlamak gibi eylemler öne çıkmaktadır. Bu kişisel davranışların bazıları ise daha dolaylı ve politik yollardan gerçekleştirilebilir. Örneğin, çalışma arkadaşına yönelik dedikodu yapmak, iş ile ilgili bilgi paylaşmamak, başkasının fikrini çalmak ve kayırma gibi davranışlar, daha hafif ama zarar verici etkiler taşıyan çalışma bozucu davranışlar olarak değerlendirilmektedir.

Literatür incelendiğinde, çalışma bozucu davranışların çok sayıda nedeni olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenler arasında en belirgin olanları iş tatminsizliği, örgütsel adalet algısının zayıflığı ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının düşük seviyelerde olmasıdır. Ayrıca, çalışma ortamındaki izleme ve denetim eksikliklerinin de çalışma bozucu davranışların oluşumuna katkı sağladığı ifade edilmektedir. Kritik olaylar tekniği kullanılarak yapılan bu araştırmada, çalışma bozucu davranışların nedenleri literatür ile benzerlik göstermektedir. Buna göre, olumsuz çalışma koşulları, düşük motivasyona sahip yöneticilerle çalışmak, kontrol ve/veya denetim eksiklikleri, işyeri yönetim standartları ve kurallarının net şekilde tanımlanmamış olması, çalışma bozucu davranış sergileyen bireylere olumsuz tepki verilmemesi, çalışanlar arasında birbirini idare etme kültürü, gruplaşma gibi nedenler çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak işyeri dinamiklerini olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahip olabilecekleri bulgulanmıştır. Literatürden farklı olarak, varlığı çalışma bozucu davranışların oluşmasına karşı bir bariyer görevi görebilecek ancak eksikliğinde çalışma bozucu davranışlara neden olabilecek vicdanlılık, dürüstlük, güvenilirlik, yüksek öz saygı, yüksek öz kontrol, bilişsel yetenek, duygusal denge gibi içsel kontrol eksiklikleri bu çalışmada doğrudan dile getirilmemiştir. Ancak gerek mülkiyete, gerekse üretim ve kişilere karşı yapılan çalışma bozucu davranışların önemli bir kısmının aslında içsel kontrol eksikliğinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Özetepe

Çalışma bozucu davranışların en önemli sonucu, örgütsel adalet algısının olumsuz yönde etkilenmesi, işe karşı motivasyonun düşmesi, özgüven kaybı ve örgütsel bağlılığın azalmasıdır. Bununla birlikte, iş veriminin düşmesi, iş kazası ve işyeri barışının bozulması gibi üretimi ve işyerini etkileyen sonuçları da bulunmaktadır. Ayrıca gerek kişisel gerekse örgütsel durumlara bağlı olarak yaşanan bu çalışma bozucu davranışlar, çalışanlarda daha fazla olumsuz ruh hali ve işyerinde daha doğrudan ve aktif saldırganlığın artmasına hizmet eden döngüsel bir süreç de yol açabilmektedir.

Gerek literatürde gerekse bu araştırmanın sonucunda çalışma bozucu davranışlar ile çalışma koşulları arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu anlamda, istihdam ve gelir güvencesinin sağlanması, çalışanların zihinsel ve fiziksel emeklerinin karşılığı olan ücretin insan onuruna yaraşır düzeyde ve düzenli olarak ödenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca liyakata dayalı ücretlendirme sistemlerinin kurulması, eşit işe eşit ücret anlayışının örgüt kültürüne entegre edilmesi hem çalışan verimliliğini ve motivasyonunu arttırma hem de çalışma bozucu davranışların engellenebilmesi açısından önemli kabul edilmelidir. Özelleştirmeye karşı pasif direniş gösteren sendikalı çalışanların yeni kurum kültürünü ve yönetim şekillerini daha kolay kabullenebilmeleri için çalışanların iş güvencesini koruyacak sözleşme maddelerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda çalışanların sosyal ve ailesel ihtiyaçlarının karşılanması; çalışma saatlerinin yasal sınırlar gözetilerek uygulanması, izin haklarının verilmesi gibi önlemlerin de çalışanların gereksiz yere izin/rapor alma, işe devamsızlık ya da işi yavaşlatma gibi çalışma bozucu davranışlardan kaçınmalarında etkili olacağı düşünülmektedir.

Çalışanların riskli buldukları iş ortamlarında çalışma isteklerinin düştüğü görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı iş yerleri eski yapılardır ve bakım faaliyetleri önem kazanmaktadır. Bunların haricinde risk yönetiminin güçlendirilmesi mevcut risklerin kazaya dönüşmeden tespiti ve önlemlerinin alınması çalışanlarda güveni arttıracaktır. Çalışanlar arasında birbirini uyarma kültürü oluşturulması; çalışanların birbirini idare etme kültürü yerine birbirlerini uyarabilme cesaretini iş ortamında sağlayabilmek çalışma bozucu davranışların önlenmesinde önemli ve öncelikli bir adımdır. Bu kültürün oluşturulabilmesi kişisel gelişim eğitimleri, grup atölye çalışmaları, dikkat çekici afişler vd. yöntemler incelenerek çalışma sistemi ile uyumlu halde planlanabilir.

Çalışmada belirlenen çalışma bozucu davranış nedenlerinden işyeri yönetim standartları ve kurallarının net şekilde tanımlanmamış olması tüm kurumlarda etkisi olabilecek önemli bir faktör olarak görülmektedir. Kurumsallaşma ve dünya çapında kabul görmüş yönetim standart ve tekniklerinin kullanılması, toplum ve çalışanların yapısı da göz önünde bulundurularak tasarlanması ve sistemlerin geliştirilmesinin bahsedilen çalışma bozucu davranış nedenlerini ortadan kaldıracığı öngörülmektedir. Bununla birlikte, çalışma bozucu davranışların izlenebilirliğinin sağlanması ve işverenin çalışma bozucu davranışlara tepkisiz kalmaması önem kazanmaktadır. Bu davranışlara müdahale edilmemesi, işyerinde adaletsizlik algısı yaratabilmekte ve başka bir takım olumsuz davranışların sergilenmesine ortam hazırlayabilmektedir. Bununla birlikte, çalışanların rol model olarak gördükleri yöneticilerin motivasyonlarından önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla özellikle yöneticilik yapacak kişilerin profesyoneller tarafından verilen motivasyon, iletişim ve liderlik eğitimlerini alması ve öğrendikleri teknikleri uygulamaları çalışma bozucu davranışların görülme oranını düşüreceği öngörülmektedir.

Gerek literatürde gerekse bu çalışmada çalışma bozucu davranışların ortaya çıkmasına karşı bir engel teşkil edebilecek bazı içsel özelliklerin—vicdanlılık, dürüstlük, güvenilirlik, yüksek özsaygı, yüksek öz kontrol, bilişsel yetenek ve duygusal denge—eksikliğinin çalışma bozucu davranışların gelişmesine zemin hazırlayabileceği görülmüştür. Bu bağlamda, içsel kontrol unsurlarının güçlendirilmesinin, çalışma ortamındaki olumsuz davranışların önlenmesine katkıda bulunabileceği öngörülmektedir.

Son olarak, enerji sektörü gibi kapasitesi büyük, riskleri fazla ve üretim kaybına karşı esnekliği bulunmayan kurumlarda çalışanların kendi kendilerine başa çıkamadıkları sorunların çalışma bozucu davranışlara neden olabileceği görülmektedir. İşyerinde, çalışanların psikolojilerine ve çalışma sağlıklarına etki eden olumsuz durumları paylaşabilecekleri profesyonel danışmanların bulunmasının çalışma bozucu davranışlara olan eğilimi düşüreceği, aynı zamanda bu tür davranışlara maruz kalan çalışanların da bu hizmetten yararlanarak bireysel ve örgütsel sağlık halinin korunabileceği düşünülmektedir.

Özetepe

KAYNAKÇA

- Ariani, D.W. (2013). "The Relationship Between Employee Engagement, Organizational Citizenship Behavior and Counterproductive Work Behavior", *International Journal of Business Administration*, 4(2): 46-56.
- Baron, R.A. ve Neuman, J. H. (1996). "Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence on Their Relative Frequency and Potential Causes", *Aggressive Behavior*, 22(3), 161-173.
- Bolton, L. R., Becker, L. K. ve Barber, L. K. (2010). "Big Five Trait Predictors of Differential Counterproductive Work Behavior Dimensions", *Personality and Individual Differences*, 49(5), 537-541.
- Buss, A. H. (1961). *The Psychology of Aggression*, 1. Basım, John Wiley and Sons, New York.
- Butterfield, D. L. (2005). "Fifty Years of The Critical Incident Technique: 1954-2004 and Beyond", *Qualitative Research*, 5(4): 475-497.
- Chell, E. (2004). "Critical Incident Technique", *Essential Guide to Qualitative Methods in Organisation Studies*, (Ed: C. Cassell ve G. Symon), SAGE Publications, London.
- Cohen-Charash, Y. ve Spector, P.E. (2001). "The Role of Justice in Organizations: A meta-Analysis", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86, 278-321.
- Doğan, S. ve Kılıç, S. (2014). "Tükenmişlik Sendromunun Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi: Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 573-587.
- Fox, S., Paul, E., Spector ve Miles, D. (2001). "Counterproductive Work Behavior (CWB) in Response to Job Stressors and Organizational Justice: Some Mediatorand Moderator Tests for Autonomy and Emotions", *Journal of Vocational Behavior*. 59(3): 291-309.
- Gruys, M.L. (1999). *"The Dimensionality of Deviant Employee Performance in the Workplace"*. University of Minnesota.
- Gruys, M. L. ve Sackett, P. R. (2003). "Investigating the Dimentionality ofCounterproductive Work Behavior." *International Journal of Selection and Assessment*, 11(1): 30-42.
- Hogan, J. ve R. Hogan. (1989). "How to Measure Employee Reliability." *Journal of Applied Psychology*, 74(2): 273-279.
- Hollinger, R. C. ve J. P. Clark. (1983). *Theft by Employees*, Lexington Books, Lexington.
- Judge T. A. ve Kammeyer-Mueller J. D. (2012). "Job attitudes", *Annu Rev Psychol*, 63, 341-367.
- Kessler, S.R., Bruursema, K., Rodopman, B. ve Spector, P.E. (2013). "Leadership, İnterpersonal Conflict, and Counterproductive Work Behavior: An Examination of the Stressor-Strain Process", *Negotiation and Conflict Management Research*,6(3), 180-190.
- Kırbaşlar, M., (2013). Çalışanların Etik İklım Algılarının, Örgütsel Güven Algısı ve Üretkenlik Karşıtı Davranışlar İle İlişkilerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Küçük, H., (2019). Wagner Çalışanların Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarıyla ÖrgütselBağlılıkları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (Yayımlanmamış YüksekLisans Tezi), Malatya
- Lau, V.C. S., Wing Tung A. ve Ho. Jane M.C., (2003). "A Qualitative and Quantitative Review of Antecedents of Counterproductive Behavior in Organizations", *Journal of Business and Psychology*, 18(1): 73-100.
- Locke, E.A. (1976.) The Nature and Causes of Job Satisfaction. In: Dunnette, M.D., Ed., Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Vol. 1, 1297-1343. Mangione, T.W. ve Quinn, R.P. (1975). "Job Satisfaction, Counterproductive Behavior, and Drug Use at Work." *Journal of Applied Psychology*, 60(1):114-116.
- Marcus, B., Schuler, H. (2004). "Antecedents of Counterproductive Behavior at Work: AGeneral Perspective", *Journal of Applied Psychology*, 89(4):647-660.
- Martinko, M. J. Gundlach, M. J. ve Douglas, S. C. (2002). "Toward an integrative theory of counterproductive workplace behavior: A causal easoning perspective", *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1/2), 36-50.
- McCroskey, S.D. (2007). *The Relationship Between Leadership Practices and the Three-Component Model of Organizational Commitment: An Empirical Analysis*. (Doktora Tezi), Minnesota.

Özetepe

- Moretti, D.M. (1986). "The Prediction of Employee Counterproductivity Through Attitude Assessment". *Journal of Business and Psychology*, 1 (2):134-147.
- Mowday, R., Porter, L. ve Steers, R. (1982). *Employee Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism, and Turnover*. Academic Press, New York.
- Neuman, J., Baron, R. (1998). "Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence Concerning Specific Forms, Potential Causes, and Preferred Targets". *Journal of Management*, 24, 391-419.
- Örmeci, E. (2013). Örgütsel Adalet Algısının, Örgüte Bağlılık Aracılığıyla Üretkenliğe *Aykırı Davranışlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Özdemir, Fatih; (2006). Örgütsel İklimin İş Tatmin Düzeyine *Etkisi - Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), Adana.
- Penney, L.M. ve Spector, P.E. (2002). "Narcissim and Counterproductive Work Behavior:Do Bigger Egos Mean Bigger Problems?", *International Journal of Selection and Assesment*, 10(1): 126-134.
- Penney, L.M. ve Spector, P.E. (2005). "Job Stress, Incivility, and Counterproductive Work Behavior (CWB): The Moderating Role of Negative Affectivity", *Journal of Organizational Behavior*. 26(7): 777-796.
- Polatçı, S., Özçalık, F. ve Cindiloğlu, M. (2014). "Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Kişi-Örgüt Uyumunun Etkileri", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3): 1-12.
- Robinson, S.L. ve Bennett. R.J. (1995). "A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study", *Academy of Management Journal*, 38(2):555-572.
- Sackett, R.P. ve DeVore, J.C. (2001). İşyerinde Amaç Karşıtı Davranışlar, Endüstri, İş ve Örgüt Psikolojisi El Kitabı. (Ed. N. Anderson, D. S. Öneş, H. K. Sinangil ve C. Viswesvaran), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Spector, P.E. (1978). "Organizational frustration: A Model and Review of the Literature", *Personnel Psychology*, 31, 815-829.
- Spector, P.E. ve Fox, S. (2002). "An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior: Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior and Organizational Citizenship Behavior", *Human Resource Management Review*, 12(2): 269-292.
- Spector, P.E. ve Fox, S. (2005). *The Stressor-Emotion Model of Counter productive Work Behavior*. Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets içinde: 151-174. Washington, DC: American Psychological Association.
- Spector, P.E., Fox, S., Penney L.M., Bruursema K., Goh A. ve Kessler. S. (2006). "The Dimensionality of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?", *Journal of Vocational Behavior*, 68(3): 446-460.
- Spector, P.E. (2011). "The Relationship of Personality to Counterproductive Work Behavior (CWB): An integration of perspectives", *Human Resource Management Review*, 21(4), 342-352.
- Wiener, Y. (1982). "Commitment in Organization: A Normative View", *Academy of Management Review*, 7, 418-428.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir(This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).